

47.111

OSZK

HARSÁNYI ZSOLT
MAGYAR
RAPSZÓDIA

Országos Széchényi Könyvtár

HARSÁNYI ZSOLT

MAGYAR
RAPSZÓDIA

II.

Széchenyi Könyvtár

HARSÁNYI ZSOLT

MAGYAR RAPSZÓDIA

LISZT FERENC ÉLETÉNEK REGÉNYE

MÁSODIK KÖTET

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

BUDAPEST

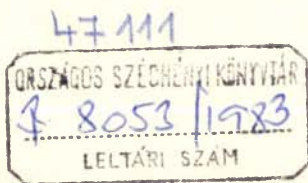
SINGER ÉS WOLFNER IRODALMI INTÉZET R.-T.

KIADÁSA

Fenntartunk minden jogot, a fordítás, színpadra alkalmazás és
filmesítés jogát is.

Copyright by Singer és Wolfner Rt., Budapest, 1936.

Országos Széchényi Könyvtár

I

Páris megtelt lengyel menekültekkel. Mióta az oroszok elfoglalták Varsót, egyre gyakrabban lehetett azt a különös lágyságú szláv beszédet hallani a boulevardokon, amelyet a fül más szláv nyelvek hangzása közt azonnal megismer. A szalonokban lengyel arisztokraták bukkantak fel, új neveket kellett megtanulni. Az utcán lengyel rokkantak koncsorogtak, elvesztett hazájok fájdalma elveszett a tömeg közönyében.

Őt sem nagyon érdekelték. Ezer más dolog volt, ami érdekelte, de legfőként kettő: Isten és a zongora. Adéle grófné elutazott, vissza kellett térnie öreg férjéhez az alpesi kastélyba. Utazása előestéjén kiszöktek Grenellebe, messze túl a külvárosi házakon, s egy szajnaparti kis fogadóban bújtak el búcsúzni. A grófné beszélgetés közben ezt mondta:

— Most soká nem jöhetek Párisba és más asszony az én helyemen megesketne, hogy nem fogsz megcsalni. Én nem esketek, mert úgyis meg fogsz csalni. Nem, nem, ne szólj. Meg fogsz csalni. Túlságosan szép és túlságosan híres vagy ahhoz, hogy az asszonyok békén hagyjanak. Inkább beletörődöm előre, akkor nem fáj annyira. Ha majd megint Párisba jövök, nem fogom kérdezni, mit csináltál, te pedig ne beszélj majd róla. Rendben van? Helyes. Most csókolj meg.

Korlátlanul tomboló odaadással búcsúztak, egymás ölelésében telhetetlenül gyönyörködve. Másnap a grófné elutazott, s ő gazdátlanul maradt vágya elől a zongorához és a saint-simonistákhoz menekült.

A zongora nehezebben adta titkait, mint a nő. De most már ő volt az úr, s ha úgy érezte, hogy életében most másodszor tanul zongorázni, még pedig egy eddig ismeretlen hangszeren, akkor már kezdte érezni azt is, hogy másodszor is megtanult, s meghódította a zongora után a benne lakó titokzatos démont is. Azok a hosszú órák, amelyeket gyakorlással töltött el, egy nap sem mult el új felfedezés és új diadal nélkül. Ha visszanezett arra az útkereszteződésre, ahol Paganini sátáni tudása új ösvényre indította őt is, már alig látott vissza. Valaha Paganinit akarta utólnézni, ma már nem ez a vetélkedés ösztökölte, hanem az az izgalom, hogy zongoráján a kifejezési készség olyan birodalmaiba jutott el, ahová rajta kívül még nem jutott el senki. Valaha egész valóját megrázta az a Clochette című fantázia, amelyet az ördögös olasztól hallott, most már a maga új zongora-nyelvén vetette kottapapírra ugyanezt a meghökkentő hangjátékot. De már le is nézte. Sokkal többet akart. A távolság megtisztította benyomásait a hihetetlen hegedűsről és most már tisztán látta, hogy ebben a torz lángelmében egy ordenaré, állathangutánzó sarkatán keveredett el egy olyan prófétával, akit a végtelenség szállott meg. S ő ezt az utóbbit akarta saját magában megkeresni, a végtelenséget, az örökkévalóságot, az Istent.

Egyideig a saint-simonisták jámbor és furcsa összejöveteleiben reménykedett: talán, ha azon az úton tovább vezetik, amely álmodozó világépítésekben a művészetet az istenivel azonosította, meg fogja találni a lelkendezve keresett harmóniát. Gyakran elnézett hozzájuk, s ott találkozott azzal a német íróval is, akit már többször hallott emlegetni. Ennek Heine volt a neve, düsseldorfi zsidó családból eredt, és szemmelláthatóan sémita arcán valósággal világított és cikázott a gúnyos elmeél és a szellem. Szóba elegyedtek, Heine mulatságos, éles, kesernyés társalgása rendkívül vonzotta. A német költőt nem a lelki

harmónia sóvár kutatása hozta a saint-simonisták gyülekezési helyére, hanem a hirlapíró eszes kíváncsisága. Egy szép napon, mikor Enfantin atya azt kezdte magyarázni, hogy a világon csak akkor lesz rend, ha őt bízzák meg kormányalakítással, a magyar zongoraművész és a német költő egymásra néztek. Aztán szép csendesen elmentek. Nemsokára azt olvasták az ujságokban, hogy a rendőrség kezdi piszkálni az új szektát. Sőt mikor megint új gyűlőhelyet béreltek a Taitbout-teremben, a rendőrség rajtokütött, s Barraultval együtt, aki éppen prédikált, minden vezetőjüket letartóztatta. A hivatalos eljárás osztályellenes izgatás és kommunista tanok hirdetése alapján indult meg ellenök.

— Jézus Mária, — hüledezett Lisztné, — ha téged is letartóztattak volna! Mindig mondtam, hogy ne járd ezek közé a hóbortosok közé, de sohasem hallgatsz rám.

De ezt inkább csak felületesen zsörtölődve mondta, hogy éppen mondjon valamit. Mostanában derűs volt és elégedett. Bár nem beszéltek róla egy szót sem, az anya szemével meglátta, hogy fiával nagy változás történt. Ezt megkönnyebbülten tudomásul vette és minden nagyobb családi jelenet nélkül belenyugodott, mikor Franci közölte vele, hogy meggondolta a dolgot alaposan és a Delarue-lányt semmiesetre sem fogja elvenni.

Még egyszer kiment a saint-simonistákat megnézni. Most már csak kíváncsiságból. A Rue Ménilmontant egy kertes házában találta őket. Ide vonult vissza Enfantin atya negyven hívével, akik között most már asszonyok is voltak. Valamennyien ott laktak a házban. A cselédség intézményét eltörölték, a padlószúrolás, felszolgálás és ruhakefélés munkáját felosztották egymás közt. Kék ruhát hordtak valamennyien, csak Enfantin atyának volt saját formaruhája. Ő fehér nadrágban, piros mellényben és kékes-lila színű tunikás kabátban pompázott, kenet-

teljesen magyarázva, hogy a fehér szín a szeretetet, a piros a munkát, a kék pedig a hitet jelképezi. A piros mellény hátulgombolós, hogy soha ne vehesse fel egyedül és a testvériség kifejezése végett már az öltözködésnél is másra szoruljon. Százan és százan tódultak megnézni szerdán és szombaton együttes étkezéseiket, amelyekhez közönséget is bebocsátottak. A világot megváltó rajongás kezdetéből egyszerű kutyakomédia fejlődött ki.

Francit ez most már közömbösen hagyta. Istent és világfelfogást szomjazó vágya már új forrást talált azóta. Megismerkedett Lamennais atyával.

A híres papról már régóta sokat beszéltek és vitatkoztak Párisban. Kivált a júliusi forradalom óta vert fel nagy port a Faubourg Saint-Germain szalonjaiban, hogy Lamennais atya emlékirattal fordult a pápához: ő és még néhány előkelő pap vissza akarták állítani a pápaság igazi uralmát, a katolicizmus világraszóló megdicsőülését. Lapot is alapítottak, amelynek Avenir volt a címe. Ez a lap rohamosan divatba jött, s az egész országban mindenütt egyesületeket alapítottak a Lamennais eszméi érdekében.

Francit író barátai vitték el az Avenir szerkesztőségébe, mert mindenáron ismerni akarta. Szűk kis szobába kopogtatott be; rendetlen papirosok tömege előtt tintafoltos íróasztalnál ült a kormány réme, az országfelforgató abbé. Hatvan esztendősnak tetszett, első pillantásra heves és konok ember benyomását tette.

— Azért jöttem, atyám, mert szeretném tudni felfogását a művészetről.

Az abbé kutatóan, éles szemmel ránézett.

— Maga jó katolikus, fiam?

— Attól félek, — felelt mosolyogva a fiatalember, — senkinek sincs joga magát jó katolikusnak nevezni. Mindenesetre szeretnék az lenni. És művész vagyok. Hogyan kapcsoljam össze a kettőt, erre tanítson meg, atyám.

— Mit olvasott eddig tőlem?

— A „Hívő szavai“ című kötetet, s attól el vagyok ragadtatva. A vallás szüksége, sőt a vallás uralmának szüksége, ez az én lelkemből szól. De a művészet az, ami...

Az abbé máris belevágott. Éles esze nyilván most lett kész annak átgondolásával, amit mondani akart.

— A legnagyobb művész maga Isten. Olvasta Plátót? Azt olvasni kell. Nagy költő volt és szerintem keresztény, anélkül, hogy tudta volna. Plátó Istent az örök geometrikusnak nevezi. A nagy művésznek, akinek műalkotása a világ. Isten a világban úgy adja önmagát, mint minden művész a maga alkotásában. De az ő végtelen szépségét csak az tudná teljesen megérteni ebből a műalkotásból, aki a világ összes jelenségeit egyszerre, együtt, minden összefüggések összefogásával meg tudná látni. A halandó művész természetesen nem képes erre. Csak egy-egy részletet láthat meg a végtelenségből és végtelen szépből, de ez a részlet Isten részlete. Eddig érti, fiacskám?

— Értem. És gyönyörű.

— Nos tehát. Mindebből következik, hogy a művészet törvényei azonosak a teremtés törvényeivel. A világot, mint Isten művét, felkutatni és megismerni: ez a tudomány. Részleteiben, mint Isten művét reprodukálni: ez a művészet.

— Értem. A művészetet tehát önmagáért kell gyakorolnunk, mert isteni. A művészet célja a művészet.

— Szó sincs róla, fiatal barátom, itt a magok óriási tévedése. Azt hiszi, hogy az építészet célja az építészet? Nem. Az ember lakást, vagy összejövetei helyeket akar magának alkotni, de arra is törekszik, hogy szép legyen: ez az építészet. A hasznosság és szépség találkozása már egy csillanása a világ jelenségei között való millió összefüggésnek. Ha a művészet célja a művészet lenne, ez azt jelentené, hogy

művészet alatt valami véglegest és befejezettet értünk, ami önmagát akarja elérni és önmagát sohasem múlhatja felül. Ez számárság. A világ folyton tökéletesedik, folyton közeledik a végtelenség felé, de nem érheti el soha. Ugyanígy isteni tükörképe is, a művészet: egyre szebb és szebb lesz, hogy Istenhez mind jobban hasonlítson, de Istenné nem válhatik soha. Megértette, amit mondani akartam?

— Tökéletesen. Ez annyira izgat engem, hogy sokkal részletesebben kell róla beszélnünk.

— Nagyon szívesen. Kérdezzen.

— Mi a szép?

Az abbé elmosolyodott.

— Elég nehezett kérdezett mindjárt legelsőnek. Eddig erre senki sem tudott felelni.

— Pedig én tudok. Éppen annak alapján, amit Ön most olyan ragyogóan kifejtett, atyám. Szép az, ami a világ jelenségei között fennálló isteni összefüggést mennél jobban kifejezi. Más szóval: mennél többet mutat meg egy műalkotás Isten világának végtelenségéből, annál szebb.

Lamennais atya felkapta a fejét és rápillantott a zongoraművészre.

— Maga nem mindennapi koponya, kedves fiam. Lássuk csak ezt a meghatározást...

Ebben a pillanatban egy fiatal pap kopogtatott be:

— Montalembert gróf úr van itt...

Az abbé azonnal felállott. Kezet nyujtott.

— Bocsásson meg, fontos tárgyalásom van. De szeretném ezt a beszélgetést folytatni, még pedig akár mindjárt holnap. Ráér eljönni ugyanebben az időben? Elvégzem itt a dolgomat, aztán elmegyünk együtt sétálni. Akarja?

Megállapodtak, elbúcsúztak. Franci kíváncsi pillantást vetett távozáskor arra, akinek átadta helyét. És csodálkozva látta, hogy az országos híró Monta-

lembert gróf, a harcos katolicizmus nevezetes vezére, ugyanolyan húszéves fiatalember, mint ő maga.

Másnap megint felkereste Lamennais abbét. Három óra hosszat maradtak együtt. S ettől kezdve mély barátságot kötöttek: a hatvanéves pap s a húszéves zongoraművész. A saint-simonizmusra már nem is gondolt vissza. Testestül-lelkestül az Avenir hívének érezte magát. Ahogy egyébbel szokta, Lamennais-rajongásába is fejjel vetette bele magát. S mikor zongoráján gyakorolva, olyan titkokra jött rá, hogy a hangoknak lelkök van, hogy két hang egyszerre leütve, barátságot ábrázolhat, de más billentéssel szerelmet, hogy az oktáva két azonos lélek egyesülése, a terc két különbözőé és mégis édesebb, hogy a mollhangnemek béje azonos a bánatos ember fejének oldalt hajlásával, hogy a szűkített szeptim-akkord olyan kérdés, amelyre csak egy válasz van, akárcsak a hívő kérdésére a fennálló világrend, — mindannyiszor ujjongott annak az új katolikus esztétikának, amelynek szépségeiben élt és mohóságában még túlozni is igyekezett örömét.

Egy napon meglátogatta Victor Hugót, akit Sainte-Beuve társaságában talált. Versekről vitatkoztak. A másik szobából behallatszott a gyerekek zsi-vaja s a szép Hugóné anyai csitítása. Sainte-Beuve-nek arcára volt írva a gyötrelmes szerelem, Hugónak arcára volt írva az ifjú férj és családapa nyugalmas jóllakottsága. Az asztalon két füge, a legtöbb, amivel a takarékos ház meg szokta kínálni vendégeit, de azokhoz sem nyúlt senki.

— Mi lesz minden az új kötetben, Viktor? — kérdezte az újonnan jött vendég.

— „Az ősz virágai“ címet adtam neki. Negyven költeményem van benne.

— Nem olvasna fel egyet belőle?

— Szívesen. Várjon csak, melyiket olvassam.

A költő odalépett az íróasztalhoz és lapozgatni kezdett kézíratai között.

— Ez az. Maga muzsikus, ez érdekelni fogja. A címe: „Amit a hegyeken hallani.“ A mottó: „O altitudo!“

Elkezdte olvasni. Zengő orrhangján, ünnepélyesen skandálva, s szótagképző „ö“ hangokat dallamosan húzva, saját műve szépségében boldogan gyönyörködve:

Békén s hallgatagon, midőn nem volt szavad,
Hágtál-e hegyre már a nagy mennybolt alatt?
A Bretagne partjain, vagy tán a Szund övén?
És lent az óceán ott volt a hegy tövéen?

Sainte-Beuve ideges arcrángással figyelt kifelé az asszony hangjára. De Franci a verset hallgatta, amely nem érdekelte különösebben, csak éppen szépnek találta. Várta, hogy mit lehet majd hallani a hegyeken. Nyolc sor múlva felfigyelt:

Nagy-nagy zaj volt előbb, zavarba öltözött,
Kuszább, mint lent a szél a sűrű fák között,
Sok akkord, mely morajt szelíden tör meg, és
Édes, mint esti dal, de majd kardcsörgetés;
A századot siket, dúló harc önti el,
S rá hirtelen dühös kúrtharsogás felel.
Elmondhatlan zene, s mély véghetetlenül,
Mely lüktet és lobog a nagyvilág körül...

Ez már érdekelte. Előrehajolva figyelte a verset, amely valami szimfónia leírásának tetszett előtte. A költemény harsogó ritmusban írta le a szirtekhez csapódó óceán bőgését, dörgését, aztán egyszerre azt kezdte magyarázni, hogy lassanként két tiszta hang válik külön az alaktalan zsvajgásból. Az egyik di-csőséges, boldog, a tengerről érkező, a másik szomorú és sötét, millió ember folytonos, egybeömlő, zokogó hangja.

Testvéreim! Két hang ez, hallatlan, csodás,
Szüntelen megszűnés és új megújulás,
Örökkön hallja ezt az öröklét maga:
Ez a Természet és Emberiség szava!

A zongoraművészen könnyed rázkódtatás futott keresztül. Egyetlen cikázással végigfutott mindaz, amit hosszú beszélgetésein át Lamennaisvel megvitatott. A költő nekilendülve szavalta a költeményt s így fejezte be:

S én kérdve kérdezem: miért vagyunk mi itt?
És mind ez az egész mi célhoz tartozik?
A lélek mit keres, mely több s jobb, semhogy éljen?
S az Úr, ki egymaga olvas önnönművében,
Örök kettős gyanánt miért keveri hát
A természet dalát s az emberek jaját?

A költő leeresztette a kéziratot és nem nézett hallgatóira, büszkesége tiltotta, hogy véleményöket kérdezze, hacsak pillantással is. Sainte-Beuve csak bólogatott, ő már ismerte a verset. De Franci izgatottan szólt:

— Adja ezt nekem, Victor! Ebből szimfóniát csinálók!

— Szívesen. Tessék. Nekem van belőle példányom, ezt elviheti.

— Óriási lesz. Már hallom az egészet. Most bocsássanak meg, de nekem most egyedül kell lennem. Viszontlátásra.

Hebehurgya módon, kissé színészkedve kirohant. De csak pózba öltöztette, amit érzett. Mert valóban érezte. Az emberiség jajkiáltása és a természet örök harmóniája, ez kész zene. S a végén a szimfónia zokogva harsogja a fájdalmas kérdést: miért fáj folyton az ember lelke, mikor a világ olyan szép? Máris kezdte keresni a fejében zsongó benyomások leírható hangképét. Dúdolt, abbahagyta, fejét rázta. Dúdolt, megint abbahagyta, de már kezdte érezni, hogy menni fog.

A vers igen mély benyomást gyakorolt rá. Nem győzte magyarázni Lamennais abbénak, valamint Hillernek, a német zongoraművésznek, akivel régebben is találkozott egyszer-kétszer, de most valamivel

közelebb került hozzá. Frankfurti származású, jó-módú fiú volt ez, s miután felfedezték, hogy pontosan egyidősek, csak két nap különbség van közöttük, Franci Hiller bácsinak nevezte tréfásan a másikat. Ez igen jól mulatott rajta; általában nem valami remek zongorista volt, de kitűnő muzsikus, eszes, művelt és jókedvű fiatalember. Egyre jobban összeszoktak. És gyakran csatlakozott hozzájuk Osborne, a szűkbeszédű, folyton pipázó irországi muzsikus, valamint ugyanekkor bukkant fel Párisban az a berlini bankárfiú, Mendelssohn, a híres zsidó filozófus Mendelssohn unokája, akinek valaha csodagyermek-hírért lehetett hallani s most mint velök egyivású fiatalember jelent meg a Szajna partján. Igen eszes és feltűnően művelt koponyának bizonyult, modorában volt valami síma, kifogástalan és szertartásos.

A négy ifjú zongoraművész hol a Conservatoire valamely zenekari próbáján, hol az olasz operában, hol hangversenyen találkozott. A zenei világ nagyobb eseményeiről és kisebb pletykáiról beszélgettek, megvitatták Field varázslatos nocturnóit, szidták a Párisba telepedett Kalkbrenner esztelen hiúságát és nagyképűségét. Néha leültek együtt valami útbaeső kávéházban és hűs esztendejük zabolátlan jókedvében minden lehető és lehetetlen dolgon nagyokat nevettek.

Egy ilyen alkalommal Hiller azt ujságolta, hogy valami nagyon érdekes lengyel érkezett Párisba.

— Van elég, — vélte Franci, — már mozogni sem lehet tőlük.

— Igen, de ez nem akárki. Zongoraművész. A fiatal Pleyel leszerződtette, hogy csak Pleyel-zongorán fog játszani. Ez ellenünk megy és az Erard-zongora ellen. Azt mondja Pleyel, hogy ez a lengyel mind a négyünket zsebre fog vágni, ha fellép.

— Vidi iam alias ventos, — felelte Mendelssohn, aki szeretett ritka latin és görög tudásában győ-

nyörködni, — én különben többet is tudok erről a lengyelről. Elsnernél tanult Varsóban...

Franci közbevágott:

— Nem az a Chopin, vagy hogy hívják, aki nemrég Münchenben és Stuttgartban hangversenyzett? Olvastam róla.

— De az. Szóval mikor érkezett, felkereste Kalkbrennert. Ez a vén számár meghallgatta és azt mondta neki, hogy csak akkor lesz belőle valami, ha három esztendeig tőle tanul. Erre a lengyel azt felelte, hogy ő nem óhajt Kalkbrenner másolata lenni, hanem ő maga.

— Bravó, — szólott Osborne, aki ezzel az egyetlen szóval vett részt a társalgásban.

— Egyszóval én azt ajánlom, menjünk el a hangversenyére és csináljunk neki sikert, hogy Kalkbrennert megüsse a guta. Különben hallották, mit mondott Heine Kalkbrennerről?

Mind kíváncsian várták az elmésséget. Ez a Heine folyton talpraesett gonoszságokkal ajándékozta meg a napi pletykát.

— Azt mondta: ez a Kalkbrenner olyan, mint a trágyába esett bonbon. Jónak jó, de mindenki ott-hagyja.

Nagyot nevetett a négy zongoraművész Kalkbrenner rovására. Aztán elhatározták, hogy a fiatal lengyel hangversenyére mind elmennek tapsolni.

El is mentek. Február huszonhatodikán volt a hangverseny. A Pleyel-teremben alig félházra való közönség gyűlt össze, azok is a Párisba emigrált lengyelek javából állottak. Ott volt Plater gróf és felesége, aki máris kedvelt alakja lett az előkelő társaságnak, már becéző neve is volt a Faubourgnban, úgy hívták, hogy „pani Kasztelanova“, vagyis lengyelül: a kastély-háziasszony. Ott voltak a Czartoryski- és Potocki-családok Párisban már eléggé ismerős tagjai, és ott voltak olyan lengyelek is, akiknek kopott külsején meglátszott, hogy nemzeti fájdalom-

kon kívül mást nem tudtak elhozni hazulról. Mind lengyelül beszéltek, francia szó alig hallatszott a teremben. A fiatal Pleyel izgatottan futkosott és rendezkedett, néha odament fiatal feleségéhez és az ifjú házasság gyengédségével kezét csókolt neki. Franci a távollévő Berliozra gondolt. Mert a fiatal Pleyelné nem volt más, mint Camilla Moke, a zongoratanárnő, Berlioz volt menyasszonya. Ahogy a szerelmes Berlioz kitette Párisból a lábát, hogy ösztöndíjával Olaszországba utazzék, a szép Camilla elkezdte fogadni a zongoragyáros udvarlását és néhány hét alatt megírta a szakító levelet. Franci a fiatal férfi szemével nézte az asszonyt, aki ott ült a gyéren gyülekező közönség első sorában. Finom, kedves feje volt, középen kettéválasztott haja hátul díszesfonatú kontyocskába csavarodott s fehér tarkóján finom pihék adtak kíváncsú árnyékot. De különösen a válla volt nagyon szép, remekül rajzolt, vékony és mégis telt, bőrének vakító fehérségét a sóvár képzelet követte a hát mély kivágásán túl is, ahol a szem már nem követhette. „Szegény Hector“, — gondolta Franci, aztán a többi asszonyt vette szemügyre. Majd behunyta a szemét, Adèle grófné ölelésére gondolt, s azokra a gyors és könnyű győzelmekre, amelyeket azóta polgári hölgyek körében aratott. De mint mindig, most is megzavarta húszéves képzeletének repeső szoknya-büszkeségét egy kép: a kedves, öreg Laprunarède gróf finom mosolya bukkant fel előtte. Ez még most is kellemetlen szégyennel és önváddal töltötte el.

De most belépett a megígért nagy esemény, az állítólag oly kitűnő lengyel zongorás, akit a műsoranusága szerint Chopin Frigyesnek hívtak. A lengyelek heves tapsba kezdtek, nem is a művészt, hanem a száműzetésben összetalálkozott fajtájukat tapsolták.

Húsz év körüli szőke fiatalember volt, dús haját oldalt elválasztva hordta. Középmagas, vékony ter-

metének mozdulatai legelső benyomásul az előkelőség fogalmát keltették a szemlélőben. A jó gyerek-szoba azonnal meglátszott róla. Ahogy odalépett a zongorához, abban sem színpadias hivalkodást, sem túlzott szerénységet nem lehetett felfedezni. Pedig, hogy erős lámpaláz győtri, azt elárulta arcvonásainak egy-két ideges cikázása és heves lélegzése.

Sóhajszerű mély lélegzetet vett végre és elkezdett játszani. A négy zongoraművész kíváncsian hallgatta. És három taktus után összenéztek. Bölintásuk azt jelentette, hogy ennek a Chopinnak igaza van, ha sajátmagává akar lenni. Ez a teljesen kialakult, finom, egyéni billentés az övé és senki másé. Szakembernek elég ehhez három taktust hallani.

De a három taktusra még száz következett. Franci megbabonázott izgalommal hallgatta. Már az első öt perc multán tisztában volt azzal, hogy kivételes nagy tehetséget hallgat. Ujj-munkájának tökéletességéhez nem fért szó, kiegyenlítettségén a legjobb Cramer-rendszer érzett. De ami ennél sokkal többet jelentett, a fiatal lengyelből olyan egyéniség áradt, amely az egész világon az első zongorások között kérhetett magának helyet. Hosszú érzelmi mult belső tisztulása szülhette csak ezt a világosan jelentkező lélekformát. A zongorán egy erő helyett gyengédségre hajló, érzelmességben dúsgazdag, mimóza-érzékenységgű, mélézásra hajlamos kedély mondotta el önmagát, akinek igazi otthona a nemes és tündöklő bánat.

Franci egyszerre azon vette magát észre, hogy lázadó szívdobogás hatalmasodik el rajta. Első pillanatban félt saját lelkébe nézni, mert nem érezte magát biztosnak abban, hogy amit ott meglát, az öröme fog szolgálni. De aztán élesen magába nézett azoknak bátorságával, akik énjökhöz rendületlenül ragaszkodnak, akármi derül ki arról az énről. Míg a szőke lengyel elragadó ragyogással zongorázott, ő gyors és heves párbeszédet folytatott végig magában.

— Jobban zongorázik ez, mint én?

— Nem. Vannak dolgok, amelyekben utólér engem, de én többet tudok. A különbség döntő: ő a zongorát beszélteti, én a zongorát legyőztem és enmagam beszélek, mikor játszom.

— Elhomályosíthatja híremet és elsőségemet?

— Nem lehetetlen, ez részben divat dolga is. De véglegesen aligha. Mindenesetre veszedelmes vetélytárs.

— Most meg kell mondanom őszintén: kívánom a bukását? Gyűlölöm, hogy felbukkant?

— Nem! Nem! Nem! Érzem, hogy szeretem! Érzem, hogy a lelkem úri és előkelő! Ó, de boldog vagyok...

Sugárzó arccal hallgatta tovább a zongorát. Túl volt a nagy próbán, önmaga előtt nem kellett restelkednie. Kimondhatatlan örömet érzett és a másoknál különb lélek boldog hiúságát. Hálája a zongorán színes szökőkutakat fakasztó Chopin iránt, aki erre az önvizsgálatra alkalmat adott, megkétszerezte rögtön felbukkant rokonszenvét. Erős vágyat érzett, hogy ezzel a fiatalemberrel melegen összebarátkozzék. Mikor az első szám véget ért, nagy taps tört ki, de Mendelssohn még a lengyelek hazafias tapsait is túlesattogta. Felállt, úgy tapsolt. Mindenáron magára akarta vonni Kalkbrenner figyelmét, aki ott ült a szép Pleyelné mellett az első sorban. És olyan arccal tapsolt egyet-kettőt, mintha a fogát húznák. Láthatóan sápadt volt a haragtól. Franci is erősen tapsolt és Kalkbrennert figyelte. Micsoda szenvedés lehet ilyen kicsinek, irigynek és nemtelennek lenni. Ez az ember mindenki másnak sikerébe belebetegszik. És micsoda büszke boldogság nagylelkűnek, méltányolónak, úrnak lenni...

-- Remek helyzet, — szólt barátaihoz az örültként tapsoló Mendelssohn, — Kalkbrenner csendes társ a Pleyel-gyárban. A Chopin sikere neki nagy

anyagi haszon. Ő pedig imádja a pénzt És most meglú! a dühtől saját anyagi sikere miatt...

Az utóbbi szavak már vigyázatlanul túlhallat-szottak a közben megszűnt tapson: Chopin új sza-mot kezdett. A műsor szerint saját E-moll zongora-hangversenyét. Még nagyobb tapsot kapott. Később tarkításul maga Kalkbrenner is játszott, valamint a hegedűs Baillot is, de az igazi érdeklődés forró mo-raja és széktologatása a lengyelnek szólt. Apróbb szerzeményeinek egész sorát játszotta el s azok Francit egyszerűen meghökkentették. A zongorást pompásnak találta, de a zeneszerzőt hallatlanul ér-dekesnek. Mondanivalója senkiéhez sem hasonlított. A gyémántpergésű mondatok varázsában egy ke-rub angyali lelke rajzolódott a terem hangulatába, aki könnyei közt édes szomorúsággal mosolyog. Bá-jos bánat volt ez, ellenállhatatlanul kecses fájdalom, a szenvedésnek nem kínja, csak illata. S mindezt úgy öltöztette hazájának pazar népviseletébe, mintha melankóliájának fénylő gondolatait tündéri hercegnők gyanánt küldötte volna valami álomszerű, holdvilágos jelmezbálba.

A hangverseny után ők négyen alig tudtak hozzáférni Chopinhez. A lengyel mágnáshölgyek szo-ros gyűrűt alkottak körülötte s másik külső gyűrűt a közrendű lengyelek. Pleyel izgatott boldogsággal topogott, zongorája számára kétségtelenül világhír-rel kecsegtető márkát biztosított. A négy zongora-művész egy csoportba verődve, türelmesen várt so-rára. Közben Franci és Pleyelné pillantása véletle-nül összeért, mint ahogy tolongásban két idegen kéz szokott véletlenül összeérni. Az ő pillantása ezt mondta: „Kíváncsi vagyok rád.“ Az asszonyé ezt: „Hiába vagy szép és híres, nem érdekelhetsz, a másé vagyok.“

Végre odajutottak hozzá. Egymásután mondták a négy nevet: Mendelssohn, Osborne, Hiller, Liszt. Franci szándékosan utolsónak maradt. A hatás iránt

való, tíz év óta nevelődő ösztöne állította a sor végére. És Chopin, aki minden névnél örvendő rezzent meg, az utolsónál, a világhírűnél, a nagynál, saját mestersége fiatal félistenénél, csakugyan olyan pillanásra nyitotta meleg, barna szemét, amilyen senki másnak nem járt. Chopin és Liszt kezét szorítottak. És egyik sem engedte el a másik kezét. Kutatva, szeretettel kérve, önmagokat és egymást tisztelve, néztek egymás arcába.

— Legyünk jóbarátok, — szólta Franci, — akarja?

Chopin szelíden mosolyogva felelt, erősen szlavos kiejtésű, kedvesen furcsa franciasággal:

— Megelőzött, kedves barátom, éppen ezt akartam mondani én is.

II.

Már másnap találkoztak. S attól kezdve kevés nap telt el anélkül, hogy ne találkoztak volna.

Az új barát valóban olyannak bizonyult, amilyennek a zongoránál mutatta magát a legelső alkalommal. A nyerset, hangosat és erőset semmiben sem szerette. Shakespearet nem tudta olvasni, és még Mozartnál is, akit imádott, talált részleteket, amelyeket szívesen kihagyott volna. Vitákban nem vett részt; Franci és Hiller heves szócseit alatt konokul megőrizte némaságát, s ilyenkor nem lehetett rájönni véleményére. Különös keveréke volt a nőies és férfias vonásoknak. A dohányzástól úgy irtózott, mint finom pézsmával illatosított budoárjaikban a dámák, szerény lakásának minden asztalán és polcán állandóan friss virágot tartott. Takarékosága olykor a háziasszonyok garasoskodásáig fajult, akár fukarnak is lehetett nevezni. De büszkesége és őszintesége éppen úgy a férfié volt, mint nyugodt akarata ereje. Hamar előléptek olyan tulajdonságai is, amelyek muzsikájából nem tűntek ki. Zenéje fájdalmasan ábrándozó, könnyezésre hajlamos embert sejtet-

hetett; ő azonban mindig derültnek tetszett, szeretett jókedvű lenni és olykor meglepő elmésségről tett tanuságot, sőt nőiesen fullánkös megjegyzései is akadtak. Bámulatos színésztehetsége is csakhamar kisült. Pompásan tudott embereket utánozni hangban, testtartásban, modorban, de különösen zongorás barátait a zongoránál. Ha ezt elkezdte, ellenállhatatlanul megkacagtatta őket.

Francival volt legközlékenyebb. Órákat ült együtt a két új barát, s mindig úgy keltek fel, hogy még temérdek mondanivalójuk van egymás számára. Chopin szívesen beszélt gyermekkoráról. Gyengéd szeretettel írta le szüleit, finom édesanyját és franciának született apját, aki valaha Lesczynska Máriát, XV. Lajos hitvesét tanította zongorázni. Ott hon maradt nővéréről, Louiseról, meg éppen úgy beszélt, mint a szerelmes. Elmondta a kis lengyel falut, Zelazowa Volát, csodagyermeki élményeit, nagy örömét az első hangversenyre kapott csipkegallér felett, Radziwill herceg jóságát, első nagy sikereit, az imádott Varsót, az oroszok borzasztó bevonulását. Franci is elmondta a maga emlékeit. És ha életök sorában azonos fordulatokat fedeztek fel, élénken keresték önmagukat egymás emlékeinek tükrében. Ha Franci Saint-Cricq grófkisasszonyról beszélt, ő Radziwill Elisa hercegnőt mondta el, aki korán meghalt. Ő is zongorázott Czernynél, őt is megdöbbsentette Paganini, ő is hangversenyezett Bécsben, ő is mély benyomást kapott a muzsika mellett táncoló parasztoktól.

Távoli hazájokról is beszéltek egymásnak. Az egyik, akinek apja még francia gyanánt született, forró bánattal emlegette a gyönyörű lengyel földet, a másik, aki nem tudott magyarul, a pesti cigánymuzsika és a Dunapart felejthetetlen emlékeit mesélte.

Érzelmi bizalmasságukban folyton közelebb jutottak egymáshoz, a zongora mellett pedig csodála-

tosképpen folyton szabatosabban érezték felfogásuk, hitök, jövőjük különbségét. Franci szenvedélyes erejű fortisszimói megriasztották Chopint, a zongorázás titkaiban való rejtelmes bűvárkodása idegenül érintette. Ő mindig magasabbra és magasabbra vágyott a kék szférák felé, Franci megszállott, sóvár csökönyösséggel mindig mélyebbre és mélyebbre, az élet talajának sustorgó lávája felé. Ha a zongoránál tanakodtak és vitatkoztak, minduntalan felbukkant köztük a távol élő Berlioz vad és vakmerő muzsikája. Chopin hallgatta a Franci nekivadult játékát, aztán így szólt:

— Érdekes és tehetséges, de olyan, mint a vihar: zagyva és rendetlen.

Mikor Fétis, a belga zenetörténész, előadás-sorozatot hirdetett új elképzeléseiről, oda együtt jártak el. Mendelssohn akkor már hazautazott Németországba, de Hiller és Osborne velük tartottak. Ez a Fétis, aki a zenei világban nyughatatlanul mozgolódó és lázadozó, izgága kritikusként számított, új zenei jelszót talált ki: az úgynevezett omnitoniát. Patakzó hosszúságú magyarázatokban fejtegetett valami egyelőre kiforratlant és homályosat. Elvontan boncolgatta a hang és harmónia fogalmát, és azt hozta ki belőlük, hogy a jövő zenéjében a hangoknak és harmóniaknak még sok eddig ismeretlen kombinációja fog életre kapni, és az összhangzattanban polgárjogot fognak kapni olyan harmonizálások, amelyeket eddig nem merészelt használni senki. Mikor kijöttek egy-egy előadásról, Chopin a fejét csóválta:

— Zavaros. Nem tudom, mit akar mondani.

— Ez zavaros? — kiáltotta Franci. — Bennem ez olyan világos, mint a nap. Hallgasson ide, mit tanultam Lamennais atyától. Maga is jó katolikus, Frédéric, mint én. Ezt meg kell értenie.

És elmondta Lamennais abbé tanítását művészetéről és szépségről. Aztán így folytatta:

— Látta, én már megfogalmaztam magamban a

nagy és szent tételt. Figyeljen ide. Ha egy érzés a szépnek és magasztosnak határai között mozog, akkor ennek az érzésnek hű kifejezése a művészetben jogos, akármilyen kifejezési formája van is. Igaz, vagy nem igaz?

— Ez igaz lehet. De mikor a maga Berliozja azt a boszorkánytáncot megérezte, akkor az ő érzése vajjon a szép és magasztos határai között mozgott? Nem, kedves Franci. Az nem szép és nem magasztos. Éppen ezért kapott olyan nyers és vad kifejezési formát, amit én nem szeretek.

Franci erősen gondolkozott. Háromszor is belekezdett, hogy válaszoljon, aztán reménytelenül abba hagyta.

— Ez borzasztó. Érzem, hogy igazam van és nem tudom szavakba foglalni. Úgy vagyok vele, mint egy Hugo-verssel, amelyet meg akarok komponálni zene-karra. Érzem, hogy mit akarok mondani, ott úszkál előttem az egész és képtelen vagyok üstökönragadni.

Chopin hallgatott, nem vitáztak tovább. Nem érthették egymást. De ez barátságuk gyöngédségén nem változtatott. Nagyon szerették egymást. A lengyel szerette a magyar lángját, lendületét, szenvedélyességét. A magyar szerette a lengyel veleszületett úri voltát, érzelmi finomságát, kedves maliciáját, szláv lírájú bizalmát. Az is nagyon érdekelte benne, hogy lengyel. Mazurkáinak ringó és színes világába olyan furcsán illett bele, hogy hazafrott leveleit így írta alá: Frederyk Szopen. Az asztalán heverő könyvek közt egyiknek ez volt a címe: „Grammatika Niemiecka, w Warszawije.“ Ebből próbált németül tanulni. Egy lengyel ismerőse Szulcnak írta a nevét, de Schultznak kellett kimondani. Általában sok lengyel járt Frédéric lakására, s puha, dallamos beszédjük nagyon gyönyörködtette a fülét. Franci néha megkérte őket, hogy szavaljanak előtte lengyel verseket. Azok büszkén kezdték nagy költőjük, Mickiewicz verseit. Ezeket, ha nem

értette is, szerette hallani. De mikor azok arra kérék, hogy mondjon előttük valami magyar verset, sajnálkozva magyarázta, hogy nem tud magyarul.

— Tudja-e, — kérdezték tőle, — hogy egyik királyunk magyar volt?

— Nem tudom, — felelte csodálkozva. — Kicsoda?

— Báthory. Mi viszont a Jagellókat adtuk a magyar trónnak. Ezt nem tudta?

— Nem olvastam. De tudok egyebet.

Leült a zongorához és a gyermekkorából zsongó cigánymuzsika emlékeit játszotta nekik. Aztán Chopin váltotta fel és mazurkákat játszott. Franci megtanulta azt a lengyel közmondást, hogy „Venger, polak twoj bratanski“.

Ahogy zenei dolgokban két úton haladt a két „brat“, ugyanúgy vallási dolgokban is különböztek. Franci szerette volna barátját szorosán odavonni Lamennais atya mellé, de az vonakodott. Katolicizmus egészen más volt, mint a Francié. A gyermekkorából hozott erős, lengyel vallásosságot elfogadta és boldognak érezte magát benne, anélkül, hogy tünődő okoskodással hozzányúlt volna, mint ahogy a levegő felől sem tünődött, mikor lélegzett. Franci azonban hitét is úgy firtatta, tanulta, végigpróbál-gatta, mint a zongorát. Egyelőre teljesen és tökéletesen aláírta, amit Lamennais atyától hallott hosszú sétáik közben. Mikor az abbé lapjának, az Avenirnek, arra a követelésére, hogy az egyház térjen vissza az evangélium eszményi szegénységéhez, a dúsgazdag főpapság erőshangú deklarációt tett közzé, Chopin ezt mondta:

— Lássá, Franci, mit zavartassam meg magamat ezzel a maga abbéjával? A deklarációt elsőnek a toulousei érsek írta alá. Nekem az a mértékadó, amit egy érsek mond. Az a Lamennais hagyja meg nekem az én kedves hitemet és ne piszkálja.

De Franci izgatottan szaladt az Avenir szerkesztőségébe.

— Csak nem fogják elgáncsolni, atyám?

— Sőt ellenkezőleg. Most kezdek győzni. Ezek a telhetetlen papzsákok hozzásegítenek ahhoz, hogy a tanításaim a pápa Őszentsége elé jussanak. Magam akarok elmenni Gergely pápához. Hogy meggyőzőm a szentséges atyát, aki jó és nemes, afelől nincs kétségem. Örvendezzen velem együtt, kedves fiam. Szébb és jobb lesz a világ, amelynek maga muzsikál.

És egy napon az abbé, legfontosabb munkatársaival együtt, csakugyan elindult Rómába. A pápai udvartól megkapta az értesítést, hogy a szentatya fogadni fogja őket. Franci ott volt a postakocsi indulásánál. Megölelte az abbét és kezét csókolt neki. Most már nemcsak a rég nélkülözött Berlioz, hanem Lamennais atya is olasz földön jártak.

De alig ért rá hiányukat érezni. Ha az arisztokrata negyed előkelő házai azelőtt is szívesen látták, most egyszerre rohamosan divatba jött Chopinnal együtt. Mindenüvé együtt hívták őket, mint a dioszkurokat. Belgiojoso hercegnő ezüstcsillagos fekete szalónjában ott ültek ketten, Duras hercegnő gobelinjai között is ők, Rauzanné két leánya: Rauzan hercegnő és De Laroche-Foucauld örgrófné minden fogadáskor meghívta őket. Gyakran ott voltak Apponyi gróféknál az osztrák követségen, a lengyel Plater gróféknál, a De la Grange-palotában, a De Bourdonnaye-palotában. Némelyik házhoz közös erővel Hillert is beajánlották. Felváltva ültek a zongoránál, tapsaikban nem volt különbség. Körülöttök a szalontársalgás illatos zenekara szólott, irodalmi pletykákat tárgyaltak a romantikusok és a merev öregek harcaiból, társaságbeli szerelmek mendemondáira esett célzás, és minden háznál erősen politizáltak. A külvárosokban felütötte fejét a

kolera, az utcán váratlanul véres barrikádok epizódját sütötték el a köztársaságiak, s a társaságban bizalmas híreket adtak szájról-szájra, hogy Berry hercegnője már francia földön van, a legitimisták erősen mozognak, és a hercegnő fia, Chambord grófja, hamarosan le fogja taszítani orleánsi Lajos Fülöpöt a Bourbonok trónjáról. A két keleteurópai zongoraművész, akit a Szajna partjára vetett a világ zenei életének árja, ott élt a gallonirozott lakájokkal ékes, hercegi és grófi koronáktól és pazar kandeláberektől csillogó világban, ismerték a családi és szerelmi összefüggéseket, résztvettek összezőrdülések, izgatottságot keltő pletykák és újonnan szövődő barátságok részleteiben, félfüllel államtitkokat hallottak és úgy úsztak Európa legelőkelőbb társaságának felszínén, mint a pazar főúri park holdfényes kerti ünnepélyén a tóba ejtett két rózsza.

Franci minden lépését asszonyi mosolyok kísérték. A lefolyt esztendő olyan szép fiatalemberré érlelte, hogy pompás megjelenésének híre vetekedett művészi hírnevével. A lapok már úgy írtak róla, mint Páris egyik nevezetes férfiszepségéről. „Litz híres elefántcsont-arcéle“, ez állandó kifejezése lett a róla szóló ujsághíreknek. A legdivatosabb rajzoló, Dévéria, aki különben Victor Hugo háza révén jó pajtása volt, byroni szépségű arcmost rajzolt róla. Ő maga nem győzött benne eleget gyönyörködni.

— Nézze, anyám, — mutatta otthon a rajzot, — milyen hallatlan szép vagyok!

Boldogan és lelkesen kiáltotta ezt, mintha egy idegen ember szépségéért rajongana. Ez a szépség mindig foglalkoztatta titkos gondolatait, de most lépten-nyomon megjegyzések, bókók, célzások figyelmeztették rá. Figyelte, elemezte és összehasonlította szépségét más férfiakéval és a gyermek ujjongásával állapította meg, hogy nem ismer önmagánál szebb férfit. Ary Scheffer, a híres piktor, megkérte, hogy üljön neki. Úgy mondott igent, mint ahogy a

király ad engedelmet idegeneknek birodalma megtekintésére. S a festő műtermében úgy ült a dobogón, mintha hangverseny-közönséggel lenne tele a műterem.

— Ne vágjon olyan átszellemült színpadi arcot, — szolt ráncolt homlokkal a festő, — így nem tudok dolgozni.

— Igaza van, — rezzent fel ő elmosolyodva, — de az ember nem lehet büntetlenül tíz évig csodagyermek.

Foyatier, a szobrász, Spartacus-szobrot csinált a Tuileriák számára. Felkereste Francit és megkérte: engedné meg fejét lemintázni. S a „profile d'ivoir“ odakerült megörökítve a Tuileriák kincsei közé. Az arcél tulajdonosa most már egyik legismertebb alakja lett Párisnak. Ha gyalog ment az utcán, félhangon a nevét mondták mögötte. Ahová betért vásárolni, rögtön nevén nevezték. S a felismerés mosolya, amellyel híres emberek szoktak találkozni, most már természetessé és közömbössé vált előtte. Akkor csodálkozott, ha nem ismertek rá.

Kalandja több akadt, mint amennyihez kedve volt. Lakásán sűrűn jelentek meg levelet hozó lakások. Anyja hiúságának ez nagyon hízelgett, de azért zsörtölődni sem késlekedett:

— Ha délután megint elmégy, megint nem fogsz gyakorolni, fiam. Csak azért mondom, mert kértél, hogy figyelmeztesselek.

— Tudom, tudom, de mit csináljak? Nem bírok velők, nem tehetek róla. Én nem kezdek ki senkivel.

Pedig ez nem volt igaz. Mindenkiel kikezdett. Semmiféle nőre másként, mint nőre, nem tudott ránézni. Maga is eltűnődött rajta mostanában, micsoda démon ül benne, amely tudta és akarata nélkül minden női lényt megtámad. Nem ő nézett a nők szeme közé, hanem ez a démon. A nyolcéves kis kéregető-lányra is úgy villant rá, mint nőre, mikor a pénzt odavetette neki, és a nyolcvanéves hercegnőre is

úgy nézett rá, hogy az Litzet azonnal elragadó embernek találta. Társaságban egyszerre őt hölgy szemébe fúrta bele forró és ragyogó nézését. Mi célból teszi ezt? — kérdezte önmagától. Hiszen kis színésznők, útjába kerülő polgárasszonykák, híres félvilági hölgyek úgy elhalmozták kegyekkel, hogy újabb sikerektől inkább menekülnie kellett volna. S az önmagához intézett kérdésre így felelt: nem célból teszi, hanem okból. Nőre másképpen pillantani nem tud. A madár sem tud nem csicseregni. Isten ilyenek teremtette. Van-e egér, amelyet közömbös tárgy gyanánt szemlélhet a macska, még ha jóllakott is? Társaséletét a szemén, erősen kék és olykor zöldbe játszó szemén keresztül élte a huszonegyéves fiatalember. Nézni úgy tudott már, mint zongorázni. Ha ránéztek, azt azonnal megérezte, azonnal odavillant, és tekintete pontos biztossággal beletalált az őt kereső pillantásba. És riadt ellenkezéssel, gyáván ijedt tartózkodással, a tettenkapottság piruló haragjával talán találkozott, de közönnyel soha.

Plater grófné házában volt a leggyakoribb vendég a három zongoraművész. A jó Hiller is a maga becsületes, darabos németiségével ebbe a házba illett legjobban, ahol legkevesebb volt a feszesség és legérezhetőbb a melegség. Chopin úgy járt ide, mintha hazajárt volna: a házigazda lengyel volt s a háziasszony, leánynevén Brzostowska grófnő, szintén. De szerelmi vonatkozása az idejáró társasághoz egyiknek sem volt. Hiller unta a nőket, Chopin pedig Pixisnek, a púpos zenetanárnak fogadott leányával állott légies, ábrándos, alig komoly széptevésben. A szép kis Francilla mindenesetre fülig piros lett, ha Chopint meglátta, és Pixis, aki halálosan szerelmes volt mostohalányába, púpja nyomorúságában vak és vad gyűlölettel kezelte a lengyelt. Ügyeiket mind a ketten Plater grófnénak mondták el, Hiller is vele tárgyalta meg mosónéja és fejfájása problémáit, Chopin is vele közölte a Francilla-ügy ártat-

lan részleteit és a nővérétől érkezett levél lengyel híreit. Kedves, okos és jó asszony volt ez, aki nem hivalkodásból hívta házához a híreseket, hanem csakugyan szerette őket.

— Mit szól barátaimhoz? — kérdezte Franci a grófnét, mikor a szalon sarkában üldögélt vele s azok ketten a zongora mellett kottákat kerestek.

— Két teljesen különböző ember. Ha szabad volnék, Chopint venném férjemnek és Hillert a házam barátjának.

— És engem?

A két pillantás úgy vágott egymásba, hogy szinte az érintkezés sistergését lehetett volna várni. S a grófné felelt:

— Magát szeretőmnek.

De már fel is állott mellőle, a zongorához indult. Félútról visszanézett. Szikrázó, izgató mosollyal:

— Persze úgy, ha szabad volnék.

Egy hét múlva megcsókolták egymást. És Franci otthon éjjel, mikor nem tudott új győzelme gyönyörétől elaludni, hiú tetszelgéssel mondogatta magában: gróf Laprunarédéné, született Chelard grófnő és gróf Platerné, született Brzostowska grófnő. Rögtön össze is szidta magát sznobizmusáért, amelyet úgy lenézett valaha apjában. De azután, mint fehér látomás az emlék erdejében, felmerült előtte Liline grófnő még most is annyira fájdalmas, annyira lélekbe markoló, felejthetetlen képe. Keserű szerelemmel érezte, hogy hiába múlnak az évek, most is azt a fehér angyalarcot szereti. És keserű fájdalommal érezte, hogy a megaláztatás véres sebe még mindig nem gyógyult be egészen. Saint-Cricq gróf hajdani arcára gondolt, összeszorította fogát a sötétben és ebben a pillanatban dacos vállvonással le tudta rázni magáról a kedves öreg Laprunaréde gróf okozta lelkiismeretfurdalást is.

Adèle grófné, akivel állandóan levelezett a távollét hosszú hónapjai alatt, áradozó boldogságú

levélben közölte vele, hogy férjestül Párisba jön. És így három esemény torlódása tolult össze Franci életében: megérkeztek az Alpesekből Laprunarède grófék, megérkezett a pápától Lamennais és megérkezett Olaszországból Berlioz. Mindahárman egytől-egyig kábító zavart okoztak érzéseiben, hitében, nézeteiben.

Mindenekelőtt abba a helyzetbe került, hogy két asszonyhoz tartozott egyszerre, akik ugyanabban a társadalmi körben mozogtak. Hogy bármelyiknek is fájdalmat okozzon, attól rettegett. Azonkívül, mint aranyait a kapzsi ember, tartogatni akarta mindakettőt, egyiket sem volt kedve feladni. Elkezdődött a hazudozások, magyarázatok, kifogások bonyolódott és fáradságos munkája.

Lamennais nemcsak hogy dolgavégezetlen tért haza, hanem még egy pápai enciklikát is vont magára, amely egyszerre agyoncsapta az egész Avenirt. Mikor legelőször látta viszont az abbét, megütődött, hogy az mennyire összetört és megöregedett.

— Mi történt, atyám? — kérdezte elkomolyodott ijedtséggel.

— Az történt, kedves fiam, hogy szépen meg kell hajtanom a fejemet. Öszentsége fogadott ugyan bennünket, de a kihallgatás előtt szigorúan kitanítottak bennünket, hogy az Avenir dolgáról egyetlen szóval sem szabad említést tennünk. Nem is tettünk.

— Miről beszéltek?

Az abbé kesernyésen felelt, vállat vonva:

— Az időjárásról. Elutaztunk, anélkül, hogy bármilyen döntést kaptunk volna, de sejtettük, hogy baj van. Münchenen át utaztunk haza. Münchenben nagy társasvacsorát rendeztek tiszteletünkre. Vacsora alatt kihívtak a teremből. Azt a hírt közölték velem, hogy most érkezett meg Öszentsége enciklikája, amelyet közvetlenül elutazásunk után adott ki. Megkaptam a szöveget is. A szent atya szigorúan megdorgál bennünket, hogy olyasmibe ütjük az

orrunkat, ami a főpapság dolga. Képzelteri, milyen hangulatban ütem vissza a vacsorához. És milyen hangulatban utaztunk haza. Itthon már várt Pacca bíboros kísérolevele az enciklika mellett. Hogy hát a szent atyát nemcsak meglepte, hanem végtelenül elkeserítette, hogy mi vallásszabadságot és sajtószabadságot hirdetünk, mert ezek az egyház alapelveivel merőben ellenkeznak. A sajtószabadság is, a vallásszabadság is a szent atya szerint tisztára örület és nem lehet katolikus eszme.

Hallgatott. Az abbé mereven és komoran nézett maga elé. Franci alig mert megszólalni:

— Most mi lesz?

— Most az lesz, kedves fiam, hogy magát sokáig nem fogom látni, mert falura költözöm. De előbb az Avenir alázatos hódolatát fogom elküldeni Öszent-ségének, hiszen magam kardoskodtam a pápa tekintélye mellett a leghevesebben. Aztán megszüntetem az Avenirt. Aztán feloszlatom az egész eddig megcsinált országos szervezetet... Nem, ne szóljon semmit, kedves fiam, ne heveskedjék. Amit a pápa mond, az szent. Maga is jó katolikus. És ha eddig tanítványomnak tartotta magát, szépen nyugodjék bele mindenbe. Most menjen. Majd talán irok magának.

Franci dűltan, fejbeűtve hagyta ott az abbét. A nagy ütés nemcsak fejét érte, hanem abban azt az imádkozással határos gyermekkori rajongást, amelyet Krisztus földi helytartója iránt erzett, mióta csak eszt tudta. A pápa mondja, hogy a sajtószabadság gondolata örület és nem katolikus gondolat? Mi lesz most azzal a lelkesedéssel, amellyel Victor Hugóék harcát kíserte a cenzura ellen? Mi omoljék össze? Minden, amit új irodalomról, művészetről, tökéletes szépségről ennyi töprengés után felépített magában? Vagy az omoljék össze, hogy katolikus?

Berlioz azonnal hírt adott magáról, ahogy megjött. A Rue Neuve-Saint-Marc sarokházában vett ma-

gának szegényes kis szállást, Franci itt kereste fel. Berliozból, aki megint hagymát pirított magának, csak úgy ömlött a mondanivaló. Mendelssohnnal volt együtt Rómában, azonkívül egy Glinka nevű különös orosz muzsikussal barátkozott össze. Sokat törődött, vesződött, kínlódott.

— Szegény Hector, — szólt az ifjú barát, — sokat gondoltam magára, mikor Pleyelét láttam...

— Kiket? Ja úgy. Nem, Camilla már nem érdekel. Soha nem is szerettem. Én mindig Harrietet szerettem, de most már kitépem a szívemből. Ezt meg is komponáltam. Képzeld, egészen átírtam a fantasztikus szimfóniát és új véget csaptam hozzá.

— Átírta?

— Ne kérdezze ezt ilyen aggodalmasan, az elveimből nem engedtem egy fikarcnyit sem. Csak simítottam, ahol kellett. Azt a bizonyos idéje fixet, amit maga úgy szeretett, egy kicsit még aláhúztam. Hanem a fontos az, hogy komponáltam a boszorkánytánc után még egy záradékot hozzá. Címe: „Lelio, vagy visszatérés az életbe.“ A művészről, aki szerelmét a boszorkányok közt pillantotta meg, a régi formában nem lehetett tudni, mi lesz vele. Hát most lehet tudni! Visszatér az életbe! Az a bestia ott dögöljön meg a boszorkányok között, a művész fűtyül rá, kigyógyult és neki megy az életnek újra. Hát érdemes meg hasonlani egy ilyen dögért? Majd én megmutatom neki, hitvány kis pizok!

Berlioz verte az asztalt. De aztán felocsudott. Megrázkódott.

— Ez mind nem ide tartozik. Szóval a művész visszatér az életbe és pont.

— Mi az, hogy Lelio?

— Nekem George Sand jó barátnőm és ő most egy Lelia című regényen dolgozik. Irt nekem róla. Az ő főalakjának a párjául választottam a Lelio nevet. Maga nem ismeri Georgeot?

— Még nem találkoztunk.

— Na majd találkoznak. Sajnálom, hogy a szimfónia változásait nem tudom megmutatni, de még nincs zongorám, a kézirat pedig a másolónál van. Remélem, eljön? Helyes. Várjon csak, még mi mindent dolgoztam... Eh, hiába beszélek róla, nincs zongorám. A fő az, hogy a művész visszatér az életbe, érti? A fene egye meg azt a dögöt, nem igaz?

Berlioz mintha eszelősként tért volna vissza Rómából. Minden jel szerint szerelmesebb volt Harriet Smithsonba, az angol színésznőbe, mint valaha.

Az is ott volt az újjádolgozott szimfónia bemutatóján, Harriet Smithson. Berlioz megkérte Bocaget, a színészt, hogy a szimfónia magyarázó szövegét a hangverseny alatt olvassa fel. Bámulatos írásmű volt ez: program ürügye alatt hörgő és eszeveszett támadás a bestia ellen, aki a művészt ennyire felkavarta, valamint egy bizonyos kritikus ellen, aki a művészt valamivel megbántotta. Harriet Smithson és Fétis sápadtan hagyták ott az előadást.

De Franci kipirultan és lelkendező izgalomban hagyta el. A szimfónia most még sokkal jobban megkapta, mint pontosan két esztendeje, mikor először hallotta. Nem az átdolgozás változásai hatottak rá jobban. Magát az egész művet jobban tudta érezni. A zongora mellett töltött két esztendő a muzsika olyan bérceire vezette fel, amelyekről ma már megszzebbre látott, Lamennais abbé oktatásai és Fétis előadásai derengést keltettek benne ott, ahol eddig nem is látása, csak sejtelve működött. Elámult Berlioz nagyságától. A vezérkönyvet ott a helyszínén elkérte kölcsön.

Mikor hazament, azonnal zongorához ült és lejátszotta. Aztán nekifeküdt, hogy zongorafantázia örve alatt a zenekar nyelvét áttegye zongorára. Ez volt első igazi próbája annak az időnek, amelyet Paganini megismerése óta mint valami rögeszmétől megszállott ember töltött a zongoránál. És munka közben a siker kitörő örömétől nem egyszer fel szere-

tett volna ugrani. Nyugodtan megállapíthatta, hogy a zongorán olyan dolgokat tud elmondani, aminőket rajta kívül senki más a világon.

A hatalmas munka alatt lemondta leckeóráit és csak néhány órányi pihenőt tartott. Plater grófnéval és Laprunarède grófnéval felváltva. Mikor befejezte a fantáziát, írt Berlioznak, hogy azonnal keresse fel. Az el is jött. Végighallgatta a fantáziát és izgalmaiban könnyes lett a szeme.

— Mit szól Fétishez? — kérdezte végül.

— Mit szólnék hozzá? Miért?

— Hát nem olvasott ujságokat? Fétis rettenetesen levágta a szimfóniámat.

— Fétis? Az lehetetlen, Hector. Hiszen az előadás-sorozatot mintha egyenesen a maga magasztalására tartotta volna.

— Igen. Hát hallgasson ide, magammal hoztam. „Mielőtt zenét szerez valaki, legyen zenész. Úgy látszik, moszjő Berlioz ezt nem gondolta meg. Olyan alkotó ő, akinek gondolatai túlkorán jönnek világra és nem várják meg, míg megérnek.“ Levágott. Fétis levágott.

— Várjunk csak. Nem támadta meg maga őt a kísérő szövegben?

— Az mindegy. Először is ő kezdte. De akár-hogy áll a dolog, ő a mesterségbeli készségemet vonja kétségbe. Két napja nem alszom.

Vigasztalta, de meggyőződés nélkül. S mikor elváltak, Berlioz sokkal nyugodtabb volt, mint ő. Megint kínzó zagyvaság támadt benne. Mi van itt? Jó zene ez, vagy nem? Szabad-e újat mondani, ha szép, vagy nem? Kiből ábránduljon ki: Fétisből és az új zenéről szóló remek fejtegetéseiből, vagy Berliozból és remek új zenéjéből?

Minden összevissza zajlott benne. A két asszony között való bujkálás most már tűrhetetlenül idegessé tette. Ekkor történt, hogy Duras hercegnőnél az öreg Laprunarède gróf így szólt hozzá:

— Kedves Litz, a grófné megbízott, hogy magát megkérjem valamire. Szerintem az én kérésem gyengébb, mint az övé. Szerinte erősebb. Tehát: mi hétfőn utazunk vissza falura. Jöjjön velünk Marliozba, töltsen nálunk a karácsonyt és az újévet. Nemcsak a grófné meghívása ez, hanem az enyém is. Tegye meg az én kedvemért.

— Nagyon köszönöm, — hebegte Franci zavartan, — elmegyek.

Plater grófnének levelet írt, személyesen képtelen volt ezt közölni vele. A levélben hanyag természetességgel mondta el, hogy mostani zilált lelkiállapotában nagy hálával fogadott el egy falusi meghívást. Plater grófné csak ennyit válaszolt: „Tudok és értek mindent. Nem haragszom. Érezze jól magát. Szilveszterkor gondoljon rám.” Az aláírás hiányzott.

Elintézte pénzügyeit, leckeóráit, függő dolgait, becsomagolt néhány könyvet és kottapapírt. Aztán a jelzett napon útnak indult a grófékkal. Hosszadalmas, lábzsákokba gyűrt, prémekbe vackolódtatott utazás után értek a Haute-Savoieba. Ott szánkó vitte őket a hegyek közé dugott kastélyba. Egy öreg nagynéni fogadta őket, aki állandóan a gróféknál lakott. Köröskörül hallatlan fehérség és hallatlan csend. Bent ódon bútorok, ősök képei, barátságos kandalló és vadonatúj Erard-zongora, amely három nappal előbb érkezett. Franci azonnal leült melléje.

— Mi ez? — kérdezte Adèle.

— Schubert: Die Winterreise. Apponyi grófné figyelmeztetett rá.

Este már kilenckor aludni mentek. Franci még egy jó órát olvasott: Goethét nézegette, akit végig akart olvasni. Egy éve sem mult, hogy meghalt a nagy német, mostanában sokat beszéltek róla. A Fausttal bírkózott, de sehogysem tudott odafigyelni. Tíz órakor nesztelenül megnyílt a vendég-

szoba ajtaja. Adèle lépett be. Bundát kapott fel hálóingére.

— Szent Isten, mit csinálsz? — rémült meg Franci, — a gróf...

— Rég alszik. Soha még nem ébredt fel, ha egyszer elaludt. Hogy tetszik nálunk? Szép?

— Gyönyörű. És ez a hihetetlen csend...

— Ez jót fog neked tenni. Arra ne is számíts, hogy február előtt visszaengedlek. Még akkor is nehezen. Szeretsz?

III.

A környező hegyek hallatlan fehérsége, az alpesi hó vakító ragyogása, a hegyi kastély meleg otthonossága és a zongora: ez a pihenés paradicsomának ígérkezett, és a gyötrődő kavarodásba került lélek megnyugvó helyének.

Az is volt két napig. Akkor kezdődött a baj. Mikor harmadik nap este hatkor könnyű és vidám hangulatban ültek le az ebédhez, az öreg néni, aki különben nem sok vizet zavarva burnótozott és olvasgatott a kandalló tövében, valami futó megjegyzést tett arról, hogy Miramont itt mindig fázott.

— Ki volt Miramont? — kérdezte Franci.

— Jó ismerősünk, — felelte a grófné gyorsan, — tavaly télen itt járt látogatóban.

— És a nyáron is, — tette hozzá az öreg gróf, — Miramont gróf igen kellemes ember.

Aztán másról kezdtek beszélni. De mikor kettesben maradt az asszonnyal, Franci erre az ismeretlen Miramontra terelte a beszélgetést. A grófné eleinte türelmesen felelgetett: Miramont előkelő párisi gavallér s a grófnak jóbarátja. Őt jött meglátogatni tavaly télen is és egyszer a nyár folyamán. De Francinak minden válaszra két új kérdése volt. Hány éves az a Miramont? Kitűnt, hogy harmincegy. Ha harmincegy, akkor hogyan lehet olyan jó

barátja a grófnak? S ha Adèlenek csak olyan közömbös ismerőse, akkor miért tudja róla olyan pontosan, hogy harmincegy éves? Adèlet a faggatás türelmetlenné tette. Befejezte a témát, kissé nyers hangsúllyal. Ettől a hangsúlytól Franci megsértődött.

És még aznap éjjel, a vendégszoba titkos csendjében, újra kezdte a Miramont-kérdéseket. Nőtlen? Igen, nőtlen. Szerelmes valakibe? Azt csak ő tudná megmondani. Mióta ismerik egymást? Úgy három-négy éve. Azelőtt is volt itt Marliozban? Volt. Gyakran? Többször.

— Drágám, — suttogta az asszony, a tilos pásztorórák fojtott félhangján, — ne kínozz már ezzel a számaúsággal. Azért jöttem be hozzád, hogy erről a Miramontról beszélgessünk? Miért nem kétőnkéről beszélgetünk?

Franci aznapra abbahagyta. De már másnap alig várta az alkalmat, hogy azokat az új kérdéseket előtálalhassa, amelyek éjszaka óta termelődtek benne. A gyanu éleslátóvá tette. A vizsgálóbíró éberségével leste Adèle válaszait, s minden ellentmondó árnyalatra azonnal lecsapott. S az asszony lépésről-lépésre keveredett bele a szépítő hazugságok hinárlába. Franci konok következetességgel haladt előre, mint aki egy bűnügy nyomozását vezeti s agyában az egész eddig elért anyagot folyton együtt tartja. Harmadnap Adèle fáradtan megvallotta, hogy szeretője volt ennek a Miramontnak.

Franci bámult önmagán. A felfedezés mód nélkül felizgatta. Összeköttetésök elején volt egy pár szerelemtől részeg napja, de azok mámorea elég hamar elmúlt. Azóta vonzódással és a fiatal férfi egészséges sóvárgásával gondolt a szép hölgyre, nagy hálat is érzett iránta, de zenei és vallásos tünődései, Berlioz, Lamennais, Chopin sokkal fontosabb helyet foglaltak el szívében, mint a kíváncsú grófné. Az lett volna most természetes, hogy tudomást szerez-

vén az asszony előbbi viszonyáról, bölcsen vállat vonjon. Hiszen aligha volt feltehető, hogy az agg férj oldalán élő kacér szépségnek ő lett volna első bal-lépése. Ő azonban nemcsak hogy képtelen volt vállat vonni, hanem csodálkozva érezte, hogy lelkén kínzó és égető seb keletkezett. Mint aki a kis szunyogcsípést elkezdni kaparni, megfertőzi és az életveszélyessé nőtt fekélytől beszámíthatatlan lázba esik, ő is órákat töltött fogcsikorgató, álmatlan hánykolódásban. És folyton csak ámult önmagán: őrzöngően féltékeny az asszony multjára, pedig nem szerelmes. Hogyan lehet ez?

Éjszakáik a vad gyötrések, faggatások, síró val-lomások és dühös vágyú kibékülések esztelen éj-szakái lettek. Franci makacsul vájkált saját fájdal-mában, aprólékosan követelte Adèletől a viszony részleteit. Aztán tovább faggatta. Volt-e más is? Adèle hevesen tagadta, hogy más is lett volna. De Franci nem nyugodott bele az egyszerű tagadásba. Apró hangsúlyokon, elszólásokon lovagolva könyörtelenül folytatta a vallatást. Szörnyű esküket köve-telt s mikor Adèle azokat megtagadta, folytatta a nyomozást. Apránként szedett ki még egy nevet kedveséből. Aztán még egyet. Kaján diadallal össze-gezte a kiszorított tényeket: volt időszak, mikor Adèle még nem szakított az egyikkel, de már el-kezdte a másikkal. Feltehető ennél fogva, hogy most is így van. Még nem szakított egészen Miramontnal.

— Valld meg, hogy megcsaltál vele. Ő is úgy volt itt, mint én. Mialatt nekem írtál, az övé tudtál lenni.

— Nem, nem...

— De igen. Valld meg.

Követelte a vallomást, könyörgött érte, kérte, unszolta, zsarolta. És végül megkapta: igen, Mira-mont még most is a szeretője. Franci aznap éjjel az öngyilkosságra gondolt magánkívüli dultságában, amelybe maga kergette bele magát. Közben tudta, hogy ebbe az asszonyba lelke mélyén nem szerelmes.

És közben karjai közé kapta az asszonyt, akit vadul meggyűlölt, mert kínjaira csak az asszony csókjai adhattak enyhületet. Most már tisztára bolondok voltak mindaketten, éjszakánként órák hosszat tépték, gyötörték, gyalázták és ölelték egymást, nappal álmatlanul, fejfájósan, ideges ingerlékenységgel vándorogtak a kastély szobáiban. A néni csendesen burnótozott a kandalló sarkában, az öreg derűsen és szelíden jött-ment, kedvetlenül hallgatta a zongoraszót, aztán kiment cselédeihez, hogy másnapi vadászkirándulása dolgában rendelkezék.

Elcsigázott idegei már a végét járták, mikor Adèle egy napon sápadtan jelentette be neki: Miramont jön a jövő héten. Úton van és váratlanul bementa magát, nincs mód értesíteni, hogy jövelete felesleges. Franci egy szót sem szólt, összeharapta ajkait és leült a zongorához, mert a zongora mindig lecsillapította valamennyire háborgásait. Várta az éjszakát. És éjszaka közölte kedvesével, hogy másnap utazik: szánkón megy Genfbe s ott megvárja a legközelebbi helyet a postakocsin. Így döntött, s ez így is lesz. Az asszony hevesen sírt. De nem marasztotta.

— Nem csókolsz meg utoljára?

Franci felelet helyett vad haraggal ölelte magához. Úgy ölelte, mintha fojtogatni akarná. És úgy csókolta, hogy fájdalmat okozzon neki. És kajánul hörögte csók közben az asszony ajkai közé pokoli gondolatait:

— Most megcsalod velem! Tudom, hogy őt szereted igazában, jól van. Legyen nehéz a szeme közé nézned!

Másnap valami gyanus tudőnyilallás ürügyével szánt kért a gróftól. Elutazott. És Párisba, ahová helyrebillent idegekkel, problémái tiszta átgondoltságával kellett volna megérkeznie, feldultan, halálos fáradtan, képtelen kimerültséggel érkezett.

Párisban mindenekelőtt leckeórái után nézett,

mert az alpesi kirándulás alapos adósságokba sodorta. Össze is vezett anyjával, aki rémülten látta idegeinek lerongyolt állapotát, azonkívül haragosan zsörtölődött az elhanyagolt leckeórák miatt. Voltak napok, mikor anya és fiú nem is beszéltek egymással.

Társaságba nem járt. Jóval több órát vállalt, mint eddig és fennmaradó idejét három barátja közt osztotta meg. Azokkal is baj volt. Csak Chopin folytatta munkáját nyugodtan, harmónikusan, nemrég adta ki három munkáját és most egy Gé-moll szonátán dolgozott. Franci szeretett volna mindent elmondani neki, de a gavallér hallgatási parancsa kötötte, bár mindenki pontosan tudta, hogy hol volt. Így csak annyit mondott, hogy nagy lelki rázkódításokon ment át. Chopin őszinte részvéttel veregette a jóbarát hátát, de egy kis csípést most sem tudott megtagadni a helyzettől.

— Nyema jak polka! — mondta, amit máskor is szokott mondani.

„Nincs párja a lengyel nőnek.“ Franci megértette a célzást Plater grófnéra. Hallgatott. És irigyelte a pedáns, nyugalmas, csak muzsikájának élő lengyelt, akit ime derűs nyugalomban látott viszont. Annál több baj volt másik két barátjával. Lamenais abbé komoran és lesujtottan fogadta, alig tudta örömét mutatni a viszontlátáson. A pápa nem elégedett meg az Avenir öngyilkosságával és az abbé pártjának engedelmes hódolatával: erősebb megalázkodást követelt. Berlioz pedig az angol színésznő után való vad epekedésének legviharosabb napjait élte, valósággal beszámíthatatlannak látszott, Franci lakásán az asztalra borulva zokogott és átkozta azt a pillanatot, mikor Harriet Smithsont először meglátta. Másnap már megint ott volt Francinál és lelkenedezve, kétségbeesetten ujságolta, hogy Harriet, ez a földreszállott angyal, kitörte a lábát, de úgy el van adósodva, hogy orvosra sem telik neki, hang-

versenyt kell rendezni a javára, még pedig gyorsan, minden barát a fedélzetre!

Segített szívesen. Henri Herz, a zongoraművész, továbbá ő és Chopin léptek fel a beteg színésznő javára. Nagy siker volt, úsztak a tapsban. De ő érzéketlenül, eltompultan hallgatta a tetszés viharát. Elmondhatatlanul üresnek érezte magát. Álmatlan éjszakáin azt kérdezte magától, hogy mi értelme van tovább élnie?

Egy este zeneórára kellett mennie a Faubourg egyik házába. Az előkelő háziasszony, La Valette márkiné, fiatal leánykákból énekkart szervezett és őt kérte fel, hogy egy Weber-karéneket tanuljon be velők. Kedves, csicsergő, finom lények voltak, főúri koronával ékeskedő angyalok. Háta mögött összevihogtak, szemöket illedelmesen lesütötték előtte, de pilláik alatt a süldőleányok szegletes, kölyökkutyaszerű pajkossága villogott. Ő azonban gyötrött és helyét nem találó hangulatához tartotta magát, szokása szerint irodalmi formába is öltöztette: úgy találta, hogy ő most pontosan a varázslatos szépségű lord Byron világfájdalmának korszakát éli, tehát ehhez is kell tartania magát. Tudta, hogy ahogyan viselkedik, az póz. De tudta, hogy amit művészi elképzelésű pózba öltöztet, az őszinte.

Az egyik kis grófnő kottája elveszett. Ismervén a járást, átment a szomszédos kisebb szalonba, hogy az énekrészt gyorsan leírja. Mire megint benyitott a zeneterembe, egy hölgyet talált ott, aki közben érkezett.

— Engedje meg, kedvesem, hogy Litzet bemutassam magának. Engedje meg, kedves Litz, hogy bemutassam D'Agoult grófnénak.

Az idegen hölgy kezét nyujtott. Franci ismerte a nevét, s a magas körök dolgaiban való tájékozottságával rögtön tudta, hogy ez az asszony a legjobb és legzárkózottabb Faubourg-körből való, abból, amely nem követvén más hercegnők és grófnők divatját,

minden polgári személy meghívása elől mereven elzárkózott. Azonnal fellobbant benne az a gögből, érzékenységből, a megalázás félelméből és a büszkeség heves rohamából keverődő lelki „attitude“, amelyet ilyen magas személyekkel való találkozásnál érzett. Azonnal leült a grófné mellé, hogy túlalázatosnak ne lássék, de azonnal mondatot keresett a társadalmi különbség hangoztatására, nehogy mások figyelmeztessék csekélyebb születésére.

— Nagyon örülök, hogy alkalmam van magát megismerni, grófné. A magamfajta polgárembernek ritkán jut ilyen kitüntetés, és én méltóan tudom értékelni ezt a percet. Érdekli a zene?

— Ó nagyon. Az intézetben, ahol nevelkedtem, én vezettem a kart, én orgonáltam a kápolnában és a szőlőkat is énekeltem. Még most is el tudnám énekelni a Sanctust, az O Salutarist, a Veni Creatort. Sokat zongorázom most is. Ha ugyan ilyen világhírű művész jelenlétében szabad a magam játékáról beszélni. Látom, egy Weber-darabot tanulnak.

— Igen, még pedig kedvvel. A kisasszonyok is kedvelik, én is szeretem. Ugy találom, hogy szellemes szerző. Grófné kit szeret legjobban?

— A maga elődjét, Mozartot. Gyakran játszom az Idomeneot és a Don Giovannit.

Míg zenéről beszélgettek, szemügyre vette D'Agoult grófnét. Feltűnő szépségnek lehetett nevezni, főként a színei miatt. Haja volt a legfelöltlőbb rajta: dús, aranyszőke, sárgán tündöklő haj volt ez, közepén kettéválasztva hordta, két oldalt fülére fésülve, s onnan pompás kontyba hátra vonva. Szeme tiszta ultramarinkék volt, vékonyan és igen szépen rajzolt szája erősen piros. Mély kívágása a bőr remek mandulatej-fehérségét mutatta, termete a nagyon karcsú derék alatt a csipő, s a derék felett a keblek egészséges, fiatal teltségével Rubens emlékéét villantotta meg. Kivételes szépség volt, szebb, mint eddigi ismerősei közt akárki. Talán csak Potocka

Delphina grófnő, Chopin ártatlan rajongásának tárgya, volt hozzá fogható.

— A zene az ember igazi vigasztalása, — mondta a pompázó szépség dallamos, sötétszínű mezzohangja, — talán nem is lehetne muzsika nélkül élni. A muzsika engem mindig közel visz... közel visz...

— Istenhez, — vágott közbe a művész, mialatt érezte magán és híres férfiszépségén az asszony gyors, bíráló pillantását, — minden művészet Istenhez vezet. Aki igazán szereti a szépet, az csak igaz hívó lehet. Azt hiszem, grófnében az én nagyon mély és erős hitemnek igazi kartársát szabad látnom.

— Ó igen, mélyen vallásos vagyok. Az én felfogásom szerint...

A háziasszony odalépett:

— Talán jó volna, ha...

Franci azonnal felpattant, odalépett a zongorához. Elkezdték a próbát. Azonnal meghallotta a háta mögött az új hangot: a vékony és kedvesen éles gyermekleányi hangok közt az éretten bűgő mezzót, amely érzékenyen ható és gömbölyűen ömlő volt, mint a karcsú asszony maga. A karének lefolyt. Az utolsó ütemnél hátranézett féloldalt, egyenesen a grófné pillantásának kellős közepébe. Ez a muzsikusszerű pillantásának ürügye alatt a férfi pillantása volt. Merész, forró, támadó és villámgyors. És az asszony arcán hirtelen enyhe pirosság futott át, olyan színű, mint a porcellánból való rózsáké.

Többet nem beszéltek. Franci még eljátszott két számot a Berlioz-átírásból. Aztán elbúcsúztak. D'Agoult grófné arcára oda volt írva a bámulatos zongorajáték elismerése.

— Jó éjszakát, moszjő Litz.

Ez volt minden. Franci csalódottan ment ki a palotából. Ilyenkor udvariasan látogatásra szokták feljogosítani. A tündöklő grófné ezt nem tette.

Vállat vont. Hazabaktatott. És hiába vont vállat, az őrjítően kíváncsi asszony nem ment ki a

fejéből. Nagyon haragudott magára. Egy grófnéval éppen most égette meg a száját, mit kezdi most rágni önmagát egy új grófné miatt, és még hozzá reménytelenül. Keményen feltette magában, hogy csak azért sem gondol erre a gögös dámára, aki még csak meg sem hívta, ahogy szokás. Hiába, vannak házak, amelyeknek küszöbét nehezebb átlépni, mint Lajos Fülöp királyét. Letörten, szomorúan, az elmulást vágyó sóhajjal aludt el.

Másnap rosszkedvűen ment el leckeóráira. Valahogy ledarálta őket és kedvetlenül ment haza. Ott-hon levelet talált. Borítékján kilencágú korona. A levélben csak ennyi:

— Uram, örömet szerezne látogatásával művésze öszinte bámulójának, D'Agoult grófnénak.

Franci izgatottan szólt ki anyjának a konyhába:

— Anyám, félhétkor Chopin fog idejönni. Mondja meg, hogy sürgős ügyben el kellett men-nem. Ő menjen csak előre Franchommehoz, később majd én is odamegyek.

— Kihez menjen?

— Jaj, Istenem, Franchommehoz, a csellistához, ő azt már tudja. Most kérem az új frakkomat.

IV.

A cabriolet a Quai Malaquais egy olyan palotája előtt állt meg, amely ellenséges göggel fogadta a látogatót. A zongoraművész fehérkesztyűs kézzel adta oda névjegyét a portásnak. Igyekezett elfogulatlannak látszani maga előtt, de nem tudott. A Saint-Cricq-palota portása jutott eszébe.

Keveset kellett várnia. Térdfharisnyás lakáj vezette pazar termeken keresztül, melyek páncélos ősök képeivel a származás, és fényűző berendezésükkel a vagyon megsemmisítő erejét mutatták. Dobogó szívvel lépett be egy kisebb szalónba. Ott volt

D'Agoult grófné egy hölgy és egy úr társaságában. A grófné felállott, feléje lépett és kifogástalan nyájassággal kezet nyújtott.

— Nagyon örülök, hogy eljött. A gróf sajnálni fogja, hogy nem lehetett itthon. Engedje meg, hogy bemutassam.

A másik hölgy igen nyájasan, a férfi igen ki-mért hidegséggel fogadta a művészt. Leült. A társalgás akadozva, nehezen indult, de ez nem a házi-asszonyon múlt, aki a gyakorlott dáma ügyes és semmitmondó mondataival minduntalan sietett a hangulatot menteni. A másik hölgyről kitűnt, hogy Gabriac márkinak, a volt stockholmi francia követ-nek a felesége, a férfiről pedig, hogy Meyendorff báró, orosz előkelőség. Mikor már harmadszor történt, hogy a báró kissé fölényesen válaszolt Franci egy-egy megjegyzésére, ő váratlanul az orosz úr felé fordult:

— Báró úr rokoni összeköttetésben van azzal a Meyendorff báróval, aki résztvett a lengyelek leverésében?

— Hogyne. Az a fivérem. Ő lett Varsó parancsnoka. Honnan hallott róla?

— Legjobb barátomtól, Chopintól.

A báró meghökkent. Hirtelenében nem tudott mit szólni. Gabriac márkiné lopva összenézett a háziasszonnyal. D'Agoult grófné arcán titkos mosoly futott keresztül. Aztán rögtön feltette az enyhítő kérdést:

— De maga nem lengyel, ugye?

— Nem grófné, én magyar vagyok.

— Ó, az érdekes, — szólt a márkiné, — szép ország lehet. Apponyi gróf már beszélt róla. Meséljen valamit a hazájáról.

— Alig tudnék parancsának eleget tenni, márkiné, mert én már tízéves koromban elkerültem onnan. Csak halvány gyerekkori emlékeim vannak. De már gondoltam rá, hogy egyszer feljegyzem őket.

Miczkiewicz, a nagy lengyel költő, akivel nemrég megismerkedtem, azt mondta beszélgetés közben, hogy a haza nem a térképen él, hanem a szívekben.

Meyendorff báró idegesen megmozdult, de nem szólt semmit. A háziasszony ismét eltitkolt egy kis mosolyt. Aztán kellő lélekjelenléttel elvette a helyzetét.

— Csak politikáról ne beszéljünk, a politika engem halálosan úntat. A muzsika viszont nem úntat. Mondjon nekünk arról valamit, hogy mi ujság a zenei életben. Azt hallottam, hogy Spontini Párisban van. Ez nagyon érdekel engem, mert egy-két számát játszom. Nem találkozott vele?

— De igen, együtt ettünk az Erard-háznál. Ő tudniillik az öreg Erard leányát vette feleségül. Míg az öregúr még életben volt, valahogyan még türtőztette magát a rokoni látogatások alkalmával. De mióta az öreg, nekem különben majdnem második apám és jóakaróm, meghalt, azóta itt is olyan zsarnok igyekszik lenni, mint otthon, Berlinben. És ez nem éppen kellemes, mert zenei nézeteink nem nagyon egyeznek.

A báró újra felül akart kerekedni.

— No, az a Spontini, az egy igen kitűnő zenész. Franci azonnal feléje fordult:

— Azt nem is vonom kétségbe. De a múlté. Ma már másféle muzsika következik. Az én felfogásom szerint a zenében is, mint az életnek egyáltalában minden vonatkozásában, a szabadság korszaka jön. A nyers erő ideig óráig elnyomhatja a szabad gondolatot, de ez a világ új útján nem változtat semmit.

A báró ismét idegesen megmozdult, de megint csak nem tudott mit mondani. Franci már a hölgyek felé fordult és mondta a magáét tovább:

— Szándékosan meghívtam Erardékhoz Berliozt ebédre, szerettem volna Spontiniban egy kis érdeklődést kelteni iránta. Tökéletesen megbuktam. Spontini négy szemközt azt mondta nekem, hogy

Berlioz formátlan, tudatlan, barbár muzsikus, akivel ő nem akar foglalkozni. Alig pár nap múlva Berlioz valami ujságcikkben roppantul megdicsérte Spontini muzsikáját. Siettem Erardéknál felkeresni és megmutatni neki a cikket. Elolvasta és fagyosan ennyit mondott: „Mint kritikus, kitünőnek látszik, de a zenéje csapnivalóan rossz“.

A hölgyek mosolyogtak. D'Agoult grófné Berlioz személye iránt érdeklődött. Ő hosszan és lelkesen beszélt róla. S mikor észrevette, hogy az unatkozó Meyendorff báró távozni készülődik, ügyes fordulat tal így folytatta:

— Különben nagyon kíváncsivá tett engem egy Glinka nevű orosz zeneszerzőre, akivel Rómában ismerkedett meg. Azt mondja, hogy rendkívüli tehetség. Hogy az a hallatlan őserő, az az óriási lírai mélység, amely a nagy orosz népben rejtőzik, csak úgy ömlik ebből a zseniális Glinkából.

Meyendorff báró csakugyan búcsúzni kezdett. De csodálatos módon igen nyájas hangot használt a zongoraművésszel is. Mintha akart volna is valamit mondani, de mégsem mondta. Csak kétszer is kezét szorította vele. Aztán eltűnt az orosz. S ő látta, amint a két hölgy pillantása összevillámlott, ahogy vidám cinkosok között szokás. Nyilvánvaló, hogy az ő társalgási győzelmét nyugtázták az orosz felett. S ő is beállt harmadiknak a csufondáros, jókedvű pillantások játékába. És várta a hölgyek mondatait: „Na, maga ügyesen elbánt a báróval“. De nem ez történt. A két asszony egymás közt kicsufolta az orosz, mihelyt azonban ő rá pillantottak, méltóság teljesek és udvariasan tartózkodók lettek. Sajgó ütést érzett hangulatán. Persze, ezek nem veszik őt be valaki ellen, aki az ő fajtájok. Azoknak szabad mosolyogni a kasztjuk egy tagján, neki nem. Ráfagyott arcára a bizalmasnak és közvetlennek indult kifejezés. És ahogy D'Agoult grófnéra pillantott, a boldítóan kíváncsú asszony egyszerre képtelen és

elérhetetlen távolba tűnt előle, pedig kinyújtott kezével elérhette volna.

— Szeretném ismerni ennek a maga Berlioz barátjának a muzsikáját. Csak a nevét hallottam s a körötte folyó nagy zenei vitákat, de a zenéjét nem ismerem.

Franci körülnézett. Tekintete a zongorát kereste. Meg is találta a grófné háta mögött. Rögtön odaült. De még nem játszott. Habozva kérdezte:

— Ismerik a hölgyek Victor Hugo versét, a fogoly nőt?

— Hogyne, — felelték rögtön mindaketten, — az „Orientales“ kötetben van.

— Azt ő megzenésítette. Ha nem emlékeznek jól a szövegére, majd mondom. Jól emlékszem rá.

Játszott és beszélő szóval mondta hozzá a sorokat. De a zongorát ben marcato énekeltette.

Szeretném ezt a földet,
Ó lennék csak szabad,
Hús tengerén a zöldet,
Rétjén a kazlakat,
Sok csillagát az égen,
De ablakom tövében
Kard villan a sötétben,
Ha öröm elhalad.

Már a bérkocsiban az úton kitervelte, hogy erről a Berlioz-dalról beszélni fog. Meg nem értett asszonyokat, akik sívár házasságuk rabságában élnek, ez a dal, mióta Párisban terjedni kezdett, csálhatatlanul vallomásra bírta. Ennek az asszonynak házasságáról, életéről, körülményeiről nem tudott semmit. Gondolta, hogy ezzel a dallal megtud valamit. Oldalt pillantott játék közben egy másodpercre. A szép asszony arca merev és zárkózott volt, mint egy szoboré. Folytatta a költeményt végig.

De hogyha este érzek
Szellőt, dédelgetőt,
Álmodva üldögélek
Az ablakom előtt.
Szemem a tengert járja,
Melyen a hold sugára
Sápadt-szőkén kitárja
Az ezüst-legyezőt.

A két hölgy lopva egymásra pillantott. Meghatva és komolyan, mint akik egymás élete titkát ismerik. S mikor feléje fordultak, megint kifejezés-telenül merevek és udvariasak lettek.

— Megvan ennek a kottája? — kérdezte D'Agoult grófné közömbös, kissé érdes hangon.

— Boldog leszek, ha... elküldhetem.

— Örülni fogok, ha személyesen hozza el. Ilyen bámulatos zongorajátékot még nem hallottam. Én értek hozzá valamicskét. Ez a tökély maga. Azt hiszem, ennél jobban nem is lehet már zongorázni.

— Sajnos, én is azt hittem, — felelte ő könnyedén, — pedig szeretném, hogyha még tovább mehetnék és ezzel valami... valami tartalmat kaphatnék... így olyan csend van azon a magasságon, ahova felkínlódtam magam.

Ezt maga elé mondta, halkan, azzal a célzattal, hogy a hölgyek elkezdjenek érdeklődni: hogyan, hát nincs tartalma az életének? De nem ez következett. D'Agoult grófné, legnagyobb meglepetésére, német idézettel felelt:

— Über allen Gipfeln ist Ruh...

— Grófné tud németül?

— Hogyne. Mint franciául. Én félig német vagyok az anyám révén. Szóval számíthatok erre a kottára? Szeretném énekelni.

— Mikor engedi meg, grófné, hogy elhozzam?

— Mennél hamarább, nagyon szép dal. Ebben az időben rendszerint itthon vagyok. Ha holnap véletlenül erre jár, adja le. Nagyon fogok örülni, ha

be is jelenti magát. Nem vagyok szerénytelen, ha már holnap szeretném a kottát?

Ez búcsúnak hangzott. Franci felállt és meghajtotta magát.

— A kotta itt lesz.

Nem tartóztatták. Kezet csókolt mindakét dámának. Kint az utcán sietett befordulni a következő saroknál, hogy feltűnés nélkül megállhasson. Szüksége volt egy pillanatnyi nyugodt magányra, mert vissza akarta idézni magában annak a pillanatnak érzését, mikor D'Agoult grófné kezét a kezében tartotta. Hófehér, ápolt és bársonyos érintésű kéz volt az, emléke még ott bizsergett tenyerében.

Másnap elvitte a kottát. Ezúttal nem talált látogatókat a grófnénál. Irodalomról kezdtek beszélni, mikor átadta a kottát, az alája írott költeménnyel együtt. D'Agoult grófné meglepő olvasottságról tett tanúságot. A modern irodalmat aprólékosan ismerte, sőt minden műről és minden íróról véleménye volt. Franci megszokta társaságban, hogy irodalmi csevegések közben ő vitte a szót; itt össze kellett szednie magát, mert csakhamar kitűnt, hogy a grófné többet és rendszeresebben olvasott, mint ő. És nemcsak az új francia irodalomban volt járatos. Sokat olvasott angolul és németül is. Sőt személyes emléke volt Goethéről.

— Kislány koromban történt, mikor Frankfurtban voltunk látogatóban. Volt ott nekünk egy nyári kastélyunk, kívül a városon, kedves, régi ház, különben történeti nevezetesség, mert a lipcsei csata után ott aludt Napoleon. Nagy kertje volt a kastélynak, terebélyes fák között szép sétaújtjai. Egyszer ott futkostam a kertben kicsiny pajtásaimmal, mikor a nagy sétaúton egy aggastyánt pillantottunk meg s mögötte családunk felnőtt tagjait, akik látható tisztelettel vették körül. Mi szétrebbentünk, kicsinyek. Én is el akartam futni, de meg kellett állnom, mert

hallottam, hogy utánam kiáltanak. Habozva fordultam meg és odabotorkáltam a közeledő csoporthoz. Nagybátyám kézenfogott és odaállított az öregember elé: „Ez az én kis unokahugom, Marie de Flavigny”. Goethe, mert ő volt az öregember, megfogta kezemet és szólt valamit hozzám, de úgy meg voltam ijedve, hogy nem értettem. Aztán visszafordult nagybátyámékhoz beszélgetni, de a kezemet nem eresztette el, úgy mentünk a legközelebbi lócához. Ott leült és maga mellé vont. Alig mertem rápillantani. De még most is emlékszem, mintha tegnap lett volna, két nagy lángoló szemére és hatalmas homlokára. Jó darabig tartott így maga mellett. Aztán megint felkeltek mindnyájan. Akkor ő a fejemre tette a kezét, mintha meg akarna áldani és megsímogatta a hajamat. Tovább nem emlékszem.

— Két nagy ember emlékével ülünk itt, — mondta Franci, — a grófnét megáldotta Goethe, engem megcsókolt Beethoven.

— Igazán? Hogyan történt? Mondja el.

Elmondta. A grófné igen figyelmesen hallgatta, úgyszólván izgatott lett Beethoven közelségétől. Még soká beszélgettek. Franci megrökönyödött, mikor az órájára pillantott. Azt hitte, egy félórája ül ott, de eltelt annak másfél órája is. Felpattant és mentegétdözött.

— Mikor látom? — kérdezte a grófné.

— Istenem, ha rajtam múlnék, szeretnék egy óra múlva visszajönni. Itt leszek, mihelyt a grófné megengedi.

— Jöjjön el holnap pótolni, amit ma elmulasztottunk: szeretném átvenni magával ezt a Berlioz-dalt. Illik is, hogy gyakori vendég legyen nálam, miután a rokonságot felfedeztük.

— A rokonságot? — hebegte a fiatalember, szíve körül boldog nyilallással.

A grófné egy királyasszony kegyesen leereszkedő mosolyával bólintott:

— Úgy van, a szellemi rokonságot. Goethén és Beethovenen keresztül. Viszontlátásra, uram.

Aznap este Chopinnál vacsorázott. Elmondta a lengyelnek új ismeretségét. Elmondta Meyendorff bárót is és a lengyelekre vonatkozó megjegyzéseit. Chopin helyeslően bólogatott, de látszott rajta, hogy másutt jár az esze. S mikor Franci befejezte a szép grófné lelkes leírását, ő is rákezdett a maga dolgára.

— Sok gondom van. Ez a rabló zsidó, ez a Slézinger, meg akar nyúzni, de én nem hagyom magam.

Franci nevetett. Az „amico“-nak, — ahogy Chopint nevezte, — antiszemitizmusán mindig mulatott.

— Nem tudnak megegyezni?

— Nem. Vérszopó pióca. Mindent ki akar belőlem szívni, amit lehet. Nincs életveszélyesebb fenevad a kiadónál, ezt én mondom. Mit nevet ezen olyan jóízűen?

— Azt nevetem, amico, hogy maga folyton szidja és gyalázza a zsidókat, de közben rettenetesen meggyötri őket. Mindnyájan tudjuk, hogy ügyesebben és szívósabban alkudni, ravaszabbul szerződést kötni Páris egyetlen muzsikusa sem tud, mint maga. És ez a boldogtalan Slézinger, ha magáról van szó, sóhajtva szokta mondani: „Chopin rosszabb száz zsidónál”.

— Azt mondta? — villant fel Chopin boldogan, — ezt örömmel hallom.

— Mondja, amico, mért haragszik maga úgy a zsidókra?

— Én nem mindegyik zsidóra haragszom. Rothschild báróra például egyáltalában nem haragszom. Mióta meghívott az estélyére, azóta vannak igazán jólfizető tanítványaim. Én csak az olyan zsidóra haragszom, aki akar tőlem valamit. Mert az biztos, hogy meg akar rövidíteni. Maga bírja a zsidókat?

Franci vállat vont.

— Ezen még sohasem gondolkoztam. Azt hiszem, hogy nekem mindegy, zsidó-e valaki, vagy nem. Eszembe sem jut a probléma. Ismeri az elveimet: minden ember egyenlő Isten előtt. Aki engem meg akar alázni, azt szeretném pusztá kézzel megfojtani. Méltányos tehát, hogy én se legyek fennhéjázó a más rovására. Én tudom, milyen bőszítő fájdalom az, ha lekicsinylik és lekezelik az embert.

Chopin rátette kezét barátja kezére.

— Az a régi seb, amit mesélt nekem? Ennyire nem tudja elfelejteni?

— Soha sem fogom elfelejteni. Amiatt a seb miatt nem lehetek én boldog soha. Úgy, mint azt a leányt, én nem fogok szeretni soha senkit...

— Biztos ez, Franci? — kérdezte Chopin szeretettel és egy kis rejtett maliciával.

— Persze, hogy biztos. Miért kérdi ezt ilyen célozgató hangon? Mire gondol?

— Erre a szép D'Agoult grófnéra. Így még nem hallottam magát asszonyról beszélni.

— Ugyan, mit képzél. Szörnyű távolság ez ebben a középkori szolgalelkű társadalomban, amely elválaszt tőlünk egy ilyen asszonyt. Csak egy esetet tudok az egész világtörténelemben: Van Dyck elvette feleségül az angol királyné egy udvarhölgyét, lady Mary Ruthvent, akinek báró volt az apja és earl a nagypja. De ez a rettenetes eset, hogy egy közönséges éhenkórász művész elvegyen egy legelőkelőbb arisztokrata hölgyet, többet nem is fordult elő.

— De ki beszél itt házasságról? És ha arisztokrata hölgyek kegyeiről van szó, maga nem panaszkodhatik, Franci.

— Hiába, amico, hiába, ne vigasztaljon. Csak méreg az, amit bead nekem. Jobb, ha leszokom erről a gondolatról. Fejezzük be a témát. Most min dolgozik?

Chopin válaszul leült a zongorához és eljátszotta a „Je vends mes scapulaires”-fantáziát. Ettől bele-

melegedtek a zongorázásba és nőkről sem beszéltek többet.

Másnap Franci elnézett Erardékhoz. Az Erard-kisasszonyok nevezetesekek voltak arról, hogy a zongorázásban megforduló sok és sokféle ember révén Páris minden pletykáját bámulatosan tudták. Ő tehát D'Agoult grófnéra terelte a beszélgetést. Színlelt közömbösséggel beszélt a D'Agoult-palotában tett látogatásairól, hogy az Erard-kisasszonyok az esetleges rosszat is nyugodtan elmondhassák. De nem sokat tudtak róla. Csak annyit, hogy hat évvel ezelőtt ment feleségül D'Agoult grófhoz, aki jóval idősebb nála, elég visszavonultan él, az arisztokrácia legitimista jobbszárnyához tartozik és van egy fivére, aki diplomata, bizonyos De Flavigny.

— Nagyon vallásosnak látszik, — vetette közbe Franci.

— Ó igen, ez mindig így van a kitért családokban, azok a pápánál is pápábbak akarnak lenni.

Francinak leesett az álla.

— Kitért család?

— Hát persze. A grófné anyja félvér. Az úgy volt, hogy egy De Flavigny nevű elszegényedett, de előkelő francia emigráns elvette feleségül Bethmannnak, a híres frankfurti zsidó bankárnak, a lányát. Innen származik a nagy vagyon is. D'Agoulték rettenetes gazdagok. Maga D'Agoult gróf a legjobb családok egyikéből származik és a De Flavigny-család is eredetileg kitünő.

Amiről még beszélgettek, arra Franci már nem igen figyelt oda. Valami megkönnyebbült nagy öröm kalapált a szívében. Egyelőre maga sem tudta, hogy minek örül, csak egy homályos ösztön örvendezett benne. De aztán lassanként világosabban megformálta magában érzéseit: a szép grófné már nem állt olyan kínzóan messzi magasságban fölötte. Származásában akadt egy kis szépséghiba a saját kasztja-

beli felfogás szempontjából s ez valamivel közelebb hozta hozzá.

Még aznap leckeórát kellett adnia La Valette márkiné házánál. Ott tovább folytatta a lehetőleg nem feltűnő nyomozást. A márkiné maga tért rá a beszéd tárgyára.

— Mondja, kedves Litz, ha nem veszi túlkíváncsinak a kérdést: kapott meghívást az én világszép barátnőmtől, D'Agoult Marietól?

— Igen, a grófné nagyon kitüntetett és már jártam is nála.

— Hát akkor vegye tudomásúl, hogy ebben nekem is van egy kis részem. Mikor itt a minap megismerkedtek, nem tetszett nekem, hogy nem hívja meg magát, ahogy szokás. Másnap meglátogattam és magára tereltem a szót. A többit tudja.

Franci túláradó, hebehurgya hálával kezetsókolt az öreg márkinénak. De aztán elkomolyodott.

— Hálásan köszönöm. A márkiné jósága a szívem mélyéig meghat. De remélem, nem került sok nehézségbe, hogy meghívasson. Vagy igen? Mert akkor jobb lett volna el sem mennem.

— Ó dehogy, a grófné maga is nagyon bosszankodott, hogy nem hívta meg rögtön. Maga igen nagy benyomást gyakorolt a grófnéra. Az pedig a maga pályáján nagy dolog, mert D'Agoulték háza az ország egyik első háza. A gróf nagybátyja, vicomte D'Agoult, királyi istállómester volt. Tudja, kik írták alá az én Marie barátnőm házassági szerződését? Maga X. Károly, a dauphin, Berry hercegnője és Lajos Fülöp, a mostani király. Szóval az egész dinasztia, Bourbonok és Orleánsok mind. Ápolja ezt az ismeretséget, mert ez minden ajtót megnyit maga előtt. Szívből örülök, ha az előmenetelében segíthettem.

A szőke asszony képe megint visszaugrott az előbbi fájdalmas távolba. A megközelíthetőség ábrándja egyszerre elröppent megint. A rendes foga-

dási órában aznap is elment a D'Agoult-palotába. Ezúttal magát a grófot is ott találta. Ez öregedő, de szálás, napbarnította, darabos beszédű ember volt, lovassági ezredes és más semmi. Csak pár perccet időzött felesége vendégei közt, aztán katonásan elköszönt. A hosszúhajú zongoraművész jelenlétét a lovagias férj jóindulatával vette tudomásul, aki türelmesen elnézi felesége apró szeszélyeit. Ezúttal többen voltak ott, De La Tremoille hercegnő, Montmorency-Matignon hercegnő, Gabriac márkiné és négy-öt úr. Franci nagyobb részöket már ismerte. Meghitt beszélgetésről szó sem volt, de zenéről annál inkább és sejteni is lehetett, hogy a grófné a fogadást ez alkalommal egy kis rögtönzött házihangversenynek szánta, ha már a világhírű fiatalember ott van a házánál. Franci másfél óra hosszat játszott egyhuzamban.

— Kár, — mondta az öreg Montmorency hercegnő, — hogy nem csókolhatom meg, mint tíz év előtt. Maga persze arra már nem emlékszik. Annyi biztos, hogy nincs Párisban senki, akit annyi szép nő csókolt volna meg, mint magát, irigylésreméltó fiatalember.

— És Beethoven, — tette hozzá büszkén a háziasszony. De ez most nem hatott túlságosan. A jelenlévők túlnyomó része nem tartozott Habeneck hangversenyeinek törzsközönségéhez.

Most már nem volt nap, hogy fel ne kereste volna a grófnét. Gyakran voltak kettesben, vagy Gabriac márkinével hármásban. Ilyenkor mélyreható beszélgetések folytak közöttük, mindig csak elvi dolgokról, soha személyes kérdésekről. Ő lóbogott a vágytól, hogy önmagáról beszéljen. Élményeit és emlékeit szívesen is hallgatta a grófné, de mihelyt érzelmi életéhez közeledett, az asszony merev társadalmi arckifejezése megfagyasztotta benne a kiömleni készülő lávát. Pedig erre lépten-nyomon rákerült a sor, mert sokat beszélgettek vallásosságról

s a hit és lelki tisztaság megvitatásától csak egy lépés lett volna a szerelmi élet és vallásosság összeütközésére térni. De nem lehetett. S ő eltűnődött azon, ha nem tudott elaludni, hogy valaha a hófehér Liline grófnővel örökkön-örökké csak szerelemről beszélgetett s azok a hosszú órák mégis liliomtiszták maradtak, ezzel az asszonnyal pedig soha nem beszél szerelemről, együttlétök merev feszessége mögött mégis ott lobognak a dühös érzékiség titkos lángnyelvei.

Egy ízben Meyerbeerről beszéltek és „Ördög Róbert” című új darabjáról. Franci eljátszotta azt az ábrándot, amelyet ennek az operának főbb dallamai, mint megannyi ürügyek, köré cicomázott kábító tudásával. A grófné, akiről különben kitűnt, hogy gyermekkorában Hummeltől is vett órákat méregdrága áron, sehogysem boldogult ezzel a számmal a zongoránál.

— Volt asszony, aki ezt jól lejátszotta? — kérdezte vendégét.

— Volt, aki majdnem jól játszotta. Laprunarède grófné.

A szóke asszony arca egyszerre jéghideggé merevedett. Olyan hangon, amely már eleve kizárt minden bizalmas társalgást erről a névről, könnyedén vetette oda:

— Ah, Adèle? Nagyon jó barátnőm.

Nyilvánvaló volt, hogy mint a párisi jó társaságban mindenki, ő is hallott a regényről. De nem volt hajlandó éreztetni ezt, mert így a maga és Franci ismeretségéhez engedett volna közel férni egy gondolatot, egy lehetőség gondolatát, egy lehetőség gondolatának lehetőségét. De azt sem engedte. Viszont minden más téren udvarias volt, kedves, kitüntető és szerfőlött nyájas. Ismeretségek második hetében már levélkéket is váltottak. Ezt önként magával hozta egy visszaküldött kotta, egy kölcsönadott könyv.

A könyvet a belétett levélkével maga Liszt mama vitte a D'Agoult-palotába, mialatt fia zongoraleckéit végezte. Akárhogy erőszakoskodott Franci, képtelen volt elérni, hogy anyja inast fogadjon. Nőcselédet még kevésbbé, mert az anya harciasan jelentette ki, ha erről szó esett, hogy „nincs az a teremtetett nő a világon, aki az ő konyhájába betegye a lábát.” Maga takarított, maga mosogatott, maga végezte a kétszemélyes kis háztartás minden munkáját s fia minden kísérletének, hogy inas kerüljön a házhoz, konokul ellenállott. A lakás szűk voltára, takarékosági okokra és más gyakorlati érvekre hivatkozott, de nem volt nehéz belelátni igazi okába: Doborjából magával hozott munkadíjára és szenvedélyes háziasszony-sága nem tűrte, hogy munkájából, mint valami féltve őrzött kincsből, bármily keveset másnak is átengedjen. A leveleket sem engedte küldöncre bízni, mert sajnálta a borraivalót, meg aztán látni is akarta azt a hölgyet, aki újabban fia minden szabad óráját lefoglalja. A grófnétól érkező levélkét, amelyet délelőtt pompás lakáj hozott, ő vette át. A címeres borítékú levélke ott várta az íróasztalon a délben hazatérő fiút.

„Ha nincs komolyabb elfoglaltsága péntek estére, Uram, eljöhetne hozzám, hogy a megígért Schubert-dalokkal megismertessen. Vasárnap esti zenei megbeszélésünk természetesen érvényben marad.”

Franci azonnal leült megírni a választ. Annak nem volt szabad késnie, a grófnét estig nem láthatta, s egy társaságbeli hölgynek jóelőre számot kell vetnie a következő napok beosztásával. A vilásreggeli már ott várt az asztalon, de ő előbb megírta a levelet.

„Fáradtságom ürügyével éppen tegnap mondtam le szerencsére egy péntekre szóló

unalmas és anti-muzikális meghívást, ön pedig, Grófné, még nagyobb szerencsémre megengedi, hogy egy-két órát társaságában töltssek. Fogadja őszinte köszönetemet és legyen meggyőződve, hogy ez a hét legzeneibb és legboldogabb emlékeim közé fog tartozni.”

Nem telt bele egy hónap, Franci már annyit beszélt barátairól és ismerőseiről, hogy a grófné — némi tépelődés után — megengedte neki azok bemutatását. A fiatal Erard lebeszélte arról, hogy barátait bevigye a házba. Sokkal okosabb egy ilyen előkelő összeköttetést sajátmagának megtartania. Szerezzenek azok társadalmi kört magoknak a magok erejéből. Franci mosolygott. Úgy vélte, hogy átlát a szitán: Chopin a Pleyel-zongorát terjeszti, ez Erardnak nincs ínyére. De ezt nem mondta.

— Mégis bemutatom őket. Barátaim, akiket szeretek. Örülök, ha ott is együtt lehetek velök. És ha nem igyekezném ezt a sokat emlegetett „összeköttetést“ nekik is megszerezni, lenézném magamat.

Elvitte Berliozt is, Chopint is, később Heinét is. Berlioz nem vert gyökeret a házban, únta az előkelőséget és különben sem járt máson az esze, mint az angol színésznőn. Chopin azonban hamar gyakori vendég lett. Gabriac márkiné nagyon megtetszett neki, s a márkiné is feltűnő érdeklődéssel tüntette ki a zseniális lengyelt. Heine is többször eljött. Nem telt bele egy újabb hónap és D'Agoult grófné azon vette észre magát, hogy irodalmi szalonja van Párisban. Victor Hugo és Alfred de Vigny verseket olvastak fel, Chopin és Liszt zongoráztak, arisztokrata asszonyok és diplomaták keveredtek a hírességekkel. A ragyogó szőkeségű háziasszony arcának merevsége engedni kezdett. Élénk lett, sokkal vidámabb és sokat emlegetett azúrkéek szemében új kifejezés jelent meg. Olyan

benyomást tett, mint aki váratlanul valami nem is sejtett nagy tehetséget fedezett fel magában.

Ha kettesben beszélgetett Francival, most sem engedte érzelmi térre vinni a társalgást, de azért erősen személyi térre vitte: elkezdett érdeklődni a zongoraművész napi beosztása, munkája és főleg egészsége iránt. Liszt mamával, mikor az levelet vitt a palotába, hosszabb beszélgetésbe bocsátkozott, tüntetően nyájas hangot használva. Arról tanácskozott vele, hogy madame Litz fia-ura túl sokat dohányzik és ezen valahogy segíteni kellene. Továbbá, hogy mostanában moszjő Litz sokat köhög, neki pedig van egy remek receptje bizonyos teára, amelyet bretagnei asszonyok szoktak főzni. Néha csak azért küldött levelet a lakájjal, hogy moszjő ma este okvetlen hozzon felöltőt magával.

A kíváncsi, vérforraló szőke asszony egyre távolabb esett Francitól, helyette egyre közelebb jött hozzá egy önkéntesen ajánlkozó múzsa. S mennél több gondos érdeklődést mutatott a grófné, akit már barátnőjének nevezhetett, őt annál jobban leverte, hogy az a pillanat, mikor egyszer forrón és vakmerően megfoghatja a kezét ennek az asszonynak, napról-napra messzibbnek és lehetetlenebbnek látszik. Ehelyett elérkezett egy másik pillanat, mikor az asszony fogta meg az ő kezét.

Négyszemközt ültek a kis szalonban. Nemrég hagyták abba a zongorázást és hallgattak.

— Szomorú dolgot kell mondanom, — szólalt meg végre a grófné.

— Mit? — nézett fel Franci ijedten.

— Itt a tavasz. Itt kell hagynom Párist. Mi minden tavasszal kiköltözünk Croissyba és ott maradunk, amíg csak az időjárás engedi. A gyerekeknek nagyon jót tesz. Idestova menni kell. És meg kell mondanom, hogy nagyon rosszúl esik megválnom magától. Mintha csak fiam volna.

— A fia? Az egy kicsit sok lesz.

— Ó istenem, mennyivel öregebb vagyok, mint maga. Tudja, hány éves leszek a nyáron?

— Tudom. Huszonnyolc. Én pedig huszonkettő. Egy kicsit nehéz engem a fiának képzelnie.

— Pedig úgy van. Ez nem az évek számától függ. Én a legkomolyabban a fiamnak érzem magát. Boldog vagyok, ha aggódhatom magáért, büszke vagyok, hogy ilyen szép és ilyen tehetséges. Az igazi édesanyján kívül senkisé is szeretheti magát olyan anyai érzéssel, mint én. Nyugodtan beszélhetek ilyen leplezetlen őszinteséggel, hiszen minden gyanúnak felette áll az életem. És maga tiszta lélek, maga nem is érthet félre. Ugye nem ért félre?

— Nem, — felelt Franci tompán.

— És ragaszkodni fog az én anyai érzéseimhez, ugye? És vigyáz magára egész nyáron, nem viszi túlságba a dohányzást és a munkát, ugye megígéri?

— Hogyne, megígérem.

Ekkor történt, hogy a grófné megfogta a Franci kezét.

— Kedves, jó kis fiam, — mondta neki gyöngéden.

— Igazán meghat a jósága, grófné, — mondta ő hangtalanul, remegő szájjal.

Szeme fátyolos lett. De nem a meghatódás, hanem a reményvesztett keserőség feltörekvő könnyeitől. A puha, fehér kéz, mely az övét érintette, idegessé tette. Igyekezett valami ürüggyel a maga kezét mennél hamarább elvonni. Aztán nemsokára elbúcsúzott és hazament. Már az utcán fogát csikorgatta a keserű haragtól.

Május elején a grófné már alig ért rá fogadni legmeghittebb vendégeit is. Csomagolt, a városban lótot-futott, kiment Croissyba, visszajött, alig akadt nyugodt napja, sőt nyugodt órája. Búcsúzni is csak felületesen volt alkalmuk. Mindössze azt beszéltek meg, hogy sűrűn fognak írni egymásnak. S a grófné megint anyai szívének őszinte melegéről biztosította.

Másnap üresen maradt Páris. Franci tétlenül ödöngött a városban, este elment a D'Agoult-palota felé és nézte a lezárt, néma ablakokat. Otthon dolgozni próbált: a Berlioz-szimfónia zongora-áttételét kellett nyomda alá tisztázni. Sőt újonnan leírni, mert eddig nem vetette papírra, csak fejből játszotta. De a munka nem ment. Lecsapta tollát és megint elment hazulról, hogy gyalogoljon egy nagyot.

A nagy boulevardon éppen Heine Henrikbe szaladt bele. Együtt mentek tovább sétálni.

— Mi van a szép D'Agoult grófnéval? — kérdezte beszélgetés közben Heine.

— Tegnap kiköltözött falura.

— Kár. Éppen most akartam elmenni hozzá. Nagyon kedves asszony és nagyon szép.

Franci igyekezett a közömböst adni. Foghegyről vetette oda:

— Szép, de az én ízlésem szerint egy kicsit hideg.

Heine csodálkozott, nevetett és barátjára nézett:

— Hideg? Tudja, mi ez az asszony? Hat ujjnyi hó hat lábnyi láva felett. Jaj annak, aki odajut a hó alá.

Franci egész teste megremegett a vágytól, még a foga is belevacogott. De igyekezett közömbös csendet adni hangjának, mikor csak ennyit felelt rá:

— Gondolja? Lehet.

IV.

A grófné elutazott Croissyba. És most sűrűn váltottak levelet. Azok is, amelyeket írt, azok is, amelyeket kapott, mintha színpadi levelek lettek volna: nem igazi közlendőit írta ő sem, hanem egy kénytelen-kelletlen kialakult szerepet játszott bennök s a grófné leveleiben is volt valami csinált, valami kékharisnyás szerepjátszás.

A Berlioz-fantáziát végre elkezdte írni. Lassanként megindult a munka. S ha a grófné bolondító

termetének képe nem zavarta, nagy örömet tudott találni abban a pompás, királyi biztonságban, amely-
lyel mindent a világon képes volt elmondani a zongora nyelvén. Paganini már rég nem rágta és izgatta. A zongorán már érezte magát annyinak, mint Paganini a hegedűn.

Ekkor felbukkant Párisban Adèle. Levelet írt: keresse fel barátnőjénél, Madame Laborienál. Franci nem ismerte Madame Laboriet. De elment a megadott címre. Az Adèle betűinek ismert szálkás vonásai egyetlen lobbantással felgyújtották benne elmult gyötrelmeinek, vad öleléseinek, a faggatással eltöltött és most oly hihetetlennek tetsző éjszakai óráknak emlékét, a marliozi kastély vendégszobájának szaga csapta meg az orrát, az a rőzse, amely a kandallóban égett s az ágynemű kissé dohos levendula-illata.

Adèlet szépnek és kíváncsnak találta. Kívánta és gyűlölte egyszerre. Laboriené pár udvarias ismerkedő mondat után átlátszó kifogással kettesben hagyta őket. Zavarban voltak mindketten. Csak nézték egymást félszeg pillantásokkal és nem tudták hogy elkezdeni, sőt nem tudták, hogy mit kezdjenek el és egyáltalában hányadán vannak egymással. Végre Adèle az ősi fegyverhez folyamodott: sírva fakadt.

— Franci, én olyan szerencsétlen vagyok...

— Mi az, — kérdezte ő szándékos kínzással, — Miramont úrral baj van?

— Ne beszélj többet róla. Megátkoztam azt a percet, mikor megismertem. Annyit szenvedek és úgy meghalok egy jó szóért... Meg tudnád nekem bocsátani, Franci?

— Nem, — felelte ő a fejét rázva, — azt soha.

— Nem tetszem már neked?

— De igen, éppen ez a borzasztó, hogy vágyom utánad. Éppen úgy, mint régen. De gyűlöllek is. Kár volt most eljönnöm ide.

Halkan kellett beszélniök, Laboriené ott volt a másik szobában s az ajtót tapintatos erkölcsösséggel nyitva hagyta. Félig suttogva sírt és könyörgött Laprunarède grófné, félig suttogva válaszolt ő, minden vallomásra kegyetlen váddal, minden sírásra gúnyos és kínzó emlékeztetéssel. Egy órát töltöttek el ebben a vádakkal, könnyekkel és alattomos vágyakkal telt viszontlátásban, aztán Franci félig megadta magát: találkát beszélt meg másnap délutánra.

Másnap délutánig izgatott és zagyva töprengéssel emésztette magát. Érezte, hogy ezzel az asszony-nyal még nem végzett. Még élt benne a vágy, amely eddig valahol a lelkében jól el tudott bujni, de Adèle első szavára, gerlice-módon bűgő hangjának első rezzenésére eléptant és megmutatta félelmes erejét. Már tudta, hogy ez a délután vissza fogja vinni Adèle karjaiba. És tudta, hogy nagy tételt játszik. Lehet, hogy ez a szerelmi találkozás véglegesen az asszonyhoz láncolja s akkor ő tehetetlenül fog belezuhanni egy őrzöngő féltékenységgel, idegösszeroppanással, lelki zülléssel fenyegető jövőbe. De lehet, hogy vágya csak még egyszer, egyetlenegyszer akar jóllakni. S akkor Laprunarède grófné fájdalmasan megalázó emlékét örökre elintézte. Csak azt nem tudta, hol találkozzék vele. Százféle lehetőség és kalandos terv megjárta gondolatait, de sorra elvetette mindet. Másnap délben fogta magát és elment a Chopin lakására, a Rue des Anachorètes eldugott házába. Tudta, hogy Chopin, aki imádta a kirándulásokat, három napra falura ment. Beszölt a Chopin lakásadójához:

— Ideadhatja nekem a Chopin úr lakása kulcsát? Vállalom a felelősséget.

A derék polgártárs, pókhasú, ragyás emberke, habozva nézett rá. De aztán vállat vont. Tudta jól, hogy ez az úr a Chopin legjobb barátja. Szó nélkül

odaadta a kulcsot. Franci móhon zsebrevágta, elsietett és keresett egy bérkocsit.

Mikor ketten beléptek és belülről bezárták a lakás ajtaját, Francin hirtelen kellemetlen lelkiismeretfurdalás és aggodalom vett erőt. Legjobban szeretett volna kirohanni és visszaesinálni az egész meggondolatlan kalandot. De már későn volt. Adèle heves szenvedéllyel karolta át és szorította magához, hogy végre megkapja a viszontlátás csókját. És azonnal elkezdett sírni.

— Ne sírj, foglalj helyet.

Laprunarède grófné felszárította könnyeit, leült és körülnézett. Az asszonyi kíváncsiság azonnal erőt vett rajta. Felállt és a falon függő képekről egyenként megkérdezte, kit ábrázolnak. A zongorán mintaszerű rendben kották állottak, azokat lapozni kezdte. Az íróasztalon belekotorászott a vénkisaszszonyos rendességű halmokba, leveleket, könyveket, írásokat mutatott. Franci kétszer is megszólította. Végül is idegesen rászólt:

— Chopin vendége vagy, vagy az enyém? Én el is mehetek.

Ez elég volt. Vadúl megölelték egymást. És a múlt felhánytorgatása, régi kínok kimagyarázása, újabb életök faggatása nélkül néma sóvárgással keresték egymás száját. S a mámor leglobogóbb hevében az asszony remegő hangon kérdezte:

— Szeretsz?

— Nem, — felelte vadúl Franci, de ugyanakkor úgy magához szorította az asszonyt, hogy az felnyögött a fájdalomtól.

Bérkocsi vitte őket vissza a Laboriené lakásához. A kocsiiban alig beszéltek. Mikor már közeledtek a megadott címhez, az asszony azzal a félnékiességgel, amely előre tudja a lesujtó választ, megkérdezte:

— Holnap el kell utaznom. Írsz nekem? Írjak neked?

— Ne írj.

De kezök közben fogta egymást. Aztán a kocsi megállott. Adèle sírt, mialatt kiszállt. Nem is köszönt, nem is nézett vissza, besuhant a kapun. És Franci érezte, hogy ebből az asszonyból teljesen és tökéletesen kigyógyult. Otthon levél várta: D'Agoult grófné meghívta Croissyba. Közölte a napot, a célszerű indulást, a kastélyhoz vezető utat. És Franci csak egy pillanatig gondolt vissza régi kedvesére: az volt az érzése, hogy évek teltek el azóta a pillanat óta, amelyben másfél óra előtt még karjaiban tartotta.

Croissy nem volt messze Páristól, mindössze hat mérföldnyire. Kora délután indult és alkonyatájon érkezett. Hatalmas kastélyhoz fordult be a kocsi, pazar és gögös épülethez, amely négy tornyot hordott négy sarkán, hajdani várarak húzódott körülötte, amelyben most nem volt víz, hanem falait örökzölddel futtatták és mély medrének gyeptalaján dámszarvasok legeltek, fel sem pillantva az érkező kocsi zörgésére.

A vendéget nem a háziak fogadták, hanem egy szertartásos és alázatában is komoran gögös főkomornyik. Ez intett egy lakájnak, hogy szedje le a podgyászt, aztán a hatalmas lépcsőházban előre indult. Ősök képei, felállított páncélok, gobelines folyosók márványszobrai között hosszú-hosszú úttal értek a vendégszobához. Ott a csomagos lakáj elkezdett rendezkedni, a főkomornyik pedig meghajtotta magát:

— A grófné várja moszjót.

És megint előre indult. Ugyanazon az úton vissza. A földszinten aztán kitárt egy ajtót. Franci belépett. Ott látta a grófnét két angyali szépségű kisleány társaságában.

— Isten hozta, uram. Engedje meg, hogy bemutassam leányaimnak. Ez a nagyobbik, Louise, nagyon jó kisleány, csak ma nem akarta megenni a

levest. Ez a kisebbik, Claire, szintén jó kislány, de néha a szájába veszi az ujját.

Az apró grófkisasszonyok kifogástalan bókot vágta ki a vendég előtt.

— Jól utazott? Jól van? Azok az apró lázak elmúltak? Hálistennek. Most talán nézzen körül a házban. De előbb a gyerekeket átadjuk a made-moisellenek.

Elfogódottan, tehetetlenül követte a grófnét, aki vezette folyosón és termeken keresztül. És folyton magyarázott. Elmondta, hogy a házat valaha Colbert építette, az ő cimerállata az a kígyó, amelyet kőbevésvé és vasba öntve mindenütt látni. A grófné nemrégén vette meg De La Trémoille hercegtől az egész birtokot. Ez a billiárdszoba, a festmények Oudrytól valók. Ez a nagy szalon, a csillárt még XVI. Lajos ajándékozta Colbertnek, a konzolok keleti alabástromból valók, a vázák porfirból. Mindenütt rajzos mintájú berakott padló, szobor, kép, arany, kristály, régiség, pompa.

— Nem, nem arra megyünk, ott az én magánlakosztályom van. Erre megyünk, hogy megmutassam a könyvtárt.

Franci visszanézett a folyosóra, ahonnan elfordultak. Hirtelen sülyedni érezte a szívét. Most látta először a grófné gyermekeit. Mennykőütés gyanánt csapott rá, hogy anyának látta, családban élő valakinek. Most először gondolta meg, mióta ismerte, hogy a grófné nemcsak irodalomról és zenéről csevegő, vallási problémákról vitatkozó elvont széplélek, hanem asszony, akinek megvan a minden más asszonyéhoz hasonló magánélete. Mintha egy mesterségesen épített világ talaját rántották volna ki alóla: a mellette lépkedő gyönyörű asszony egyszerre nem a rang magasságába röppent előle, hanem egy bizalmas hétköznapi magánélet soha el nem érhető messzeségébe. Még nem tartózkodott tíz perce a croissy-i kastélyban és már reménytelenül

lemondott erről a szőke szépségről. S annak az elhatározásnak nyomán, hogy lemondott róla, azonnal ellenséges, támadó harciasság támadt benne.

— Mi közöm hozzád, — gondolta magában, oldalt sem tekintve az idegenvezetőként magyarázó aszszonyra, — ha nem lehetsz az enyém, akkor idegen vagy, akkor egyik előkelő dáma vagy a többi száz közül, akik a fejünkre tiportok a rangotok és vagyonotok fennhéjázó és lázító gögjével.

Később előkerültek más vendégek is, akik eddig sétálni voltak. Gabriac márkiné, Meyendorff báró és mások. Franci mind ismerte már őket. Altalános, jókedvű társalgás kezdődött, csak ő maradt az egész társaságban ideges és harapós kedvű. Hányiveti, szurkáló megjegyzéseket szórt jobbra-balra, készen arra, hogy ha valami rendreutasítást kap, fogja magát és indul vissza Párisba. De nem utasította rendre senki. Meglepetve látta, hogy csípőssége és nyegle rossz kedve mint valami terror érvényesül. Akkor leült a zongorához és eltorzult, fogsikorgató kedélyét végigviharoztatta rajta. A boszorkányok táncát játszotta el Berlioz fantasztikus szimfóniájából. De költője most aligha ismert volna rá. Fűlsértő visítózással cifrázott ki minden zenei mondatot, gonosz disszonanciákat táncoltatott képtelen ritmusokban.

— Ugye szép? — kérdezte oldalt fordulva, kaján vigyorgással.

A hallgatók zavartan mosolyogtak, senkisémmert véleményt kockáztatni: Így telt el az ebéd is, amelyhez fél hétkor ültek le. Ő vitte a szót. Gúnyosan beszélt mindenkiről, hitetlenül, meglepő állítások képtelenségében gyönyörködve, amelyekben maga hitt legkevésbé.

— Mi lelte, — kérdezte egyszer a grófné, — én nem ismerek magára.

— Én sem ismerek magamra, — szaladt ki száján az őszinteség.

De azért folytatta ezt az esztelen, önkínzó színész-kedést. És akkor kezdte csak rá igazán, mikor ebéd után a szalonban észre vette Meyendorff báró egy pillantását. Ezt a pillantást nem lehetett félreismerni: az orosz báró a bizalmas imádó nézésével felejtkezett rajta a háziasszonyon. Csak afelől lehetett kétség, hogy ez az imádat meghallgatásra talált-e már, vagy most vár a meghallgatásra. Így vagyunk? Akkor hajrá. Mint a dacos játékos, aki úgy áll bosszút a balszerencsén, hogy ész nélkül dobálja bele a biztos vesztesbe a megmaradt pénzét is, szándékosan igyekezett lelketlennek, semmi hitet nem ismerőnek, fenegyereknek feltűnni. S mikor kiki aludni tért, szinte illetlen felületességgel köszönt a grófnénak. Ágya sötétjében pedig keserűen átkozta és lenézte magát.

— Olyan voltam, — gondolta magában mardosó megvetéssel, — mint egy hitvány lakáj, mikor kitör a forradalom.

Másnap csak szeles, hányiveti kapkodása szűnt meg, keserősége megmaradt, s mint valami szorosan hozzátapadt légkör, ment vele mindenüvé. Délelőtt megnézték a parkot és a gyerekek számárfogatát. Epés megjegyzéseket tett mindenre. Villásreggelinél kijelentette, hogy az egyetlen tisztességes államforma a köztársaság. A cári Meyendorff ráejtette villáját a tányérra, úgy meghökkent. De tíz perc múlva már azt jelentette ki az arisztokraták között ülő nagysörényű zongoraművész, hogy nincs semmi ocsmányabb, mint a tömeg, és csak az a miniszterelnök érdemli meg a helyét, aki azonnal lövet.

D'Agoult grófné először a háziasszony jótékony elnézésével fogadta a különös vendég viselkedését. Majd lassanként bizonyos nyugtalanság volt rajta észlelhető, amely nőttön-nőtt. Végre már sápadtan és némán ült társasága körében, még azt is meg lehetett figyelni rajta, hogy ujjai reszketnek.

Harmadnap délelőtt véletlenül találkoztak a

parkban. Vontatottan és kényszeredetten szóba ereszkedtek. Messze voltak a kastélytól, egy lélek sem járt ezen a tájon, sűrű lugasban állott a lóca, amelyre leültek. A nap ragyogott a park fölött, a lombok közt áthatoló sugarak szabályos kis fénykörök rendszerét rajzolták a kavicsos útra.

— Lassanként a hazamenésről kell gondolkoznom, — mondta váratlanul Franci.

— Miért akar visszamenni Párisba? Nem jól érzi magát?

— Úgy érzem magam, mint akárhol másutt. Egyedül.

— Egyedül? Hát nincs itt senki, akit közel érezne magához?

— Nincs.

Gonosz örömmel pillantott a büszke grófnéra, sikerült-e neki fájdalmat okoznia. A grófné ajka megvonaglott, mosolyogni próbált, de hirtelen sírva fakadt. Panaszos zokogással rejtette arcát két tenyerébe. Franci abban a pillanatban rögtön sírva fakadt maga is. Az asszony keze után akart nyúlni, de nem mert. Ülő helyzetéből két térdére ereszkedett.

— Grófné, bocsásson meg nekem. Örült vagyok, azt sem tudom, mit beszélek.

De a grófné csak sírt tovább. Könnyeit restellve fordult oldalt.

— Mondja, hogy megbocsát, mert... mert... megölöm magam...

Az asszony egyik kezét féloldalt nyújtotta. Ő megragadta és érezte rajta a könnyek nedvességét. Megszorította a kezét, az visszaadta a szorítást. Erre ő halkán, gyáván, elcsukló hangon kérdezte:

— Szeret?

A grófné bólított és tovább sírt. Benne felhördült a boldogság. Már megint ott ült a lócán az asszony mellett. Jobbkézszel a vállát karolta át, balal a fejét igyekezett magához fordítani. De az asszony felpattant és rémülten körülnézett.

— Az Isten szerelmére, mit csinál? Ha valaki meglát, el vagyok veszve.

Ő is felállt, odaállott melléje. Egészen közel. Érezte az aranyszőke haj ápolt illatát.

— Nem jár erre senki. Szeret? Mondja ki, hogy szeret.

A gyönyörű kék szemek rápillantottak.

— Én szeretem. De maga nem szeret engem. Csak bántani tud.

— De miért bántottam? Eszeveszett kínomban. Hiszen azt nem lehet elmondani, mit szenvedek maga miatt már hetek óta. Hónapok óta. Attól a pillanattól kezdve, mikor először megláttam. Az első pillanatban már úgy tetszett nekem, hogy azt hittem, megbolondulok.

Visszaültek a lócára. A grófné szemét szárítgatta.

— Hogy tetszettem, az semmi. Talán nem tart elbizakodottnak, ha azt mondom, hogy rendszerint tetszem a férfiaknak. De ez nekem nem kell. Én másra vágyom. És arra is hiába.

— Mire vágyik? És miért hiába?

— Mire vágyom? Arra a nagy érzésre, amelyet én magamban szerelemnek nevezek. Apró kacérság, bujkáló kis viszony, divatos kaland, azt én utálok. Én a nagy érzést keresem, az egyetlent, az életre szólót. És nem fogom megtalálni soha. Adja Isten, hogy ne találjam meg.

— De miért? Hiszen én is azt keresem. Én is így akarok szeretni. Millió ember között csak kettő akad, aki ezt megérti. Ez az egyetlen magasztos boldogság, amit Istentől kaphat az ember. Ezt nem akarja megtalálni?

— Milyen csacsi maga. Mit csinálok vele, ha megtalálom? Én a lekem mélyéig tisztességes aszszony vagyok és vallásos. Tudom, hogy ez a beszélgetés, amit most ketten folytatunk, súlyos bűn. És tudom, hogy most mi a kötelességem. Mennél rit-

kábban látni magát. Egyre ritkábban. Ha közömbös volna nekem, akkor mindegy volna. De így menekülnöm kell magától, amíg nem késő.

— És gondolja, hogy még nem késő? Mert nálam már késő. Én most már elpusztulnék maga nélkül.

— Nem tudom. Meg kell próbálnom. Ez a perc gyönyörű volt, ennek emlékéből fogok élni évekig. De többet nem szabad négy szemközt maradnunk. Nekem kötelességeim vannak. Igérje meg, hogy segítségemre lesz. Igéri?

Franci ránézett az asszonyra. Százszor szebbnek látta most, mint eddig akármikor. Nem a választ mérlegelte, amíg hallgatott, hanem a támadást számította ki. S a következő pillanatban már nyers erővel magához is kapta a grófnét. Gorombán fordította a száját maga felé és eszeveszett csókkal fojtotta bele a félig kinyílt piros szájba a tiltakozás elfulladás nyögéseit.

— Mit csinál velem? — sóhajtott a grófné panaszosan, — nem lett volna szabad ide hívnom Croissyba.

— De most már itt vagyok. Lásza be, hogy késő elmenekülnünk az elől, amit érzünk. Ez így volt megírva. Angolul úgy mondják, hogy: „it is to be.“ Ennek így kell lenni. És maga az enyém lesz.

— Nem, — kiáltott a grófné riadtan, — nem! Inkább meghalok! Vigyázzon, jön valaki.

Léptek hallatszottak. A lugas előtt egy cseléd-asszony haladt el. Alázatosan köszöntötte őket. Aztán eltűnt.

— Ha két perccel előbb jön... borzasztó... gyérünk innen.

— Jó, de előbb mondja meg, mikor folytatjuk ezt a beszélgetést. Nekem még millió, meg millió dolgot kell elmondanom. És ugyanannyit kérdez-nem. Egyet már most megkérdezek. Mi van maga és Meyendorff között?

A grófné felkacagott.

— Ó, a derék báró! Észrevette, milyen laposakat néz rám? Megkérte a kezemet. Azt mondja, neki van annyi befolyása Rómában, hogy kijárja az egyházi válást, ha akarom. Szegény fiú, igazán nagyon kedves, csak olyan csacsi ne volna. Tudja hogyan hívjuk a márkinéval magunk között? Thoughtless. Soha, mióta ismerjük, egyetlen gondolata nem volt.

— Akkor engem Thoughtfulnak kell hívniok. Szóval mikor beszélhetek magával délután?

— Várjon csak. Villásreggeli után mindenki lefekszik aludni. Két óraker legyen ott a kis hídnál, ahol az a fasor kezdődik. Tudja, melyik fasort gondolom?

— Tudom. Most gyorsan még egy csókot.

— Az ki van zárva. Viszontlátásra.

Az aranyszőke jelenség elsuhant. Ő pedig visszautt a lócára, hogy diadalát lobogó örömmel átgonolja. De vajjon diadal-e csakugyan? Hátha soha nem jut tovább ennél a vallomásnál, és néha egyegy futó csók lesz minden, amit ez a szerelem ajándékoz neki? Meyendorff bezzeg megkérte a kezét. Rá, a muzsikusra, milyen szerelmi sors várhat vajjon? Joga lesz titkai között tartogatni azt a tudatot, hogy az ország egyik legelőkelőbb hölgye egyszer kétszer átengedte neki az ajkát. Jární fog a házhoz, magántulajdona lesz egy faubourg-beli szalonnak. Elkönyvelik majd a D'Agoult grófné védencének. S a szép asszony, barátnőivel vetélkedvén, büszkén fog körültekinteni közöttük: a leghíresebb és legérdekesebb az ő bútorai közé tartozik. Mert nemcsak az arisztokrata ismeretségeikért rajongó polgárnak van sznobsága, ezeknek a kilencágú koronáknak is megvan a magoké: ők művészekkel pompáznak. Hát nem! Ez az asszony az övé lesz, ha törik, ha szakad!

Felkelt és elindult járkalni a fák közé. S azon

gondolkozott, hogy szerelmes-e ebbe az asszonyba, vagy nem. De nem tudta eldönteni.

Két órákor pontosan találkoztak a megbeszélthelyen. Az asszony sétálni vitte, messze ki a földek közé. Ez egy kis csalódást okozott neki; azt remélte, hogy a grófné valami ügyes búvóhelyre vezeti, ahol csókolódzhatnak. De a hosszú séta is kellemes volt. Mint a felhúzott zsilip alól, úgy ömlött mindakettejükből a bizalmas vallomás. Mindenekelőtt azt faggatták ki egymásból, hogy szerelmök mikor kezdődött. Felidézték legelső találkozásaiuk minden apró részletét. És Franci elragadtatott örömmel hallgatta, hogy a grófné már akkor szerelemmel gondolt rá, mikor neki a főúri dáma legmerevebb és legméltóságosabb társadalmi arcát mutatta. Aztán egymás gyerekkorát kérdezték. A grófnét mintha kicserélték volna: élénk előadású, elmésen elmondó, igen jól megfigyelő szellemnek bizonyult. Franci meglepetve, más szemmel nézett rá. Elhallgatta volna akármeddig.

— Járt valaha Mortierban? Kis falu a Tours vidékén, ott volt szüleimnek egy kis kastélya. Ha magam vagyok, szeretek azokra az évekre visszagondolni. Volt nekem egy óriás kalitkám, abban összegyűjtettem a környék összes madárfajait. Csízem, rigóm, tengelicém, pacsirtám, gébicsem, harkályom, mindenem volt abban a nagy kalitkában. Most is emlékszem, milyen csökönyösen elhatároztam minden tavasszal, hogy azokat a tehetetlen kis fogolycsibéket, amelyeket kaszások hoztak be az udvarra, hangyatojáson fel fogom nevelni. Sohasem sikerült. Aztán volt egy pár angora-nyulam, egyik fehér, másik fekete. Hihetetlenül szaporodtak és mindegyik más-más adagolásban hordta a fehér-fekete színeket. Kecském is volt, már messziről mekegett, mikor jöttem. Kis őzem is volt, a bárányokkal hajtották ki legelni. Szamárfogatom is volt. Aztán hernyókat tenyésztettem és izgatottan les-

tem, mikor bontakozik ki a bábból a pillangó. Hát még a növényeim, szent Isten! Folyton ültettem, öntöztem, oltogattam, kísérleteztem. A szüret, az aratás, a cséplés, a szántás, a birkanyírás... mi-csoda nagy események voltak azok. Nem leszek én olyan boldog, mint akkor voltam, soha.

— Miért határozza el? Inkább tegye fel magában, hogy igenis olyan boldog lesz, amilyen még sohasem volt asszony.

— Maga is tudja, hogy az lehetetlen. Ó mi jutott most eszembe, az én saját gyártmányú tájam. Képzeld, ott Mortierban csináltam egy tájat. Nem érti. Majd elmondom. Volt a kastély egyik szobájában egy jókora fenyőasztal, azt nem használták semmire. Elkértem anyámtól, nekem adta. Mindenekelőtt telehordtam agyagos földdel. Akkor vettem egy fakést és kirajzoltam rajta az elképzelésemet: itt erdő lesz, itt domb, itt mező és a többi. Az erdőt megcsináltam az agyagba szurkált pici galyakból. A mezőt megcsináltam úgy, hogy a parkból hoztam gyepkockákat s azokat kopaszra nyírtam, nehogy a mező magasabb legyen, mint az erdő. Országutat is csináltam sűrűn egymás mellé rakott kavicsokból. Gyönyörű volt a barlangom: azt egy nagy kagylóból csináltam, amit a szomszéd birtokos, bizonyos De Lonlay lovag, hozott Martinique szigetéről. Még tavam is volt: egy törött tükör darabja volt a tó. Apámnak úgy megtetszett ez a táj, hogy kemény papírból és parafadugóból kastélyt csinált a közepébe, még szépen be is pingálta téglaszínűre. Az erdőbe remetelakot építettünk, a tó partjára halászkunyhót. A kastélyt belülről egy piciny darab gertyával ki lehetett világítani, az erkélyen transzparens volt látható, a világító betűk ezt mutatták: éljen a király. Lássa, szegény X. Károlynak ezt elefelejtettem elmondani, pedig biztosan örült volna neki.

— Én is ismertem. Még zongoráztam előtte.

— Izgatott volt? Én, mikor bemutattak az udvarnál, kimondhatatlan izgatott voltam. Mindjárt az esküvőm után történt, huszonnyolcban. Mindenek előtt érintkezésbe léptünk moszjő Abrahammal. Tudja, ki volt az? Nem? Az volt az udvari illetanár, akit az angoulêmei hercegnő hozatott a Tuileriákba, mert a napoleoni idők alatt mindenki elfelejtette a régi Bourbon-ceremóniákat. Találkozott maga Berry hercegnővel?

— Hogyne. Dicsekedhetem vele, hogy nagyon kedvelt.

— Hát akkor emlékezhetik rá, milyen igyekezettel próbálta folyton nápolyi élénkségét elfelejteni és Bourbon-módon viselkedni. Őt is Abraham tanította, a legapróbb mozdulatokra is, hónapokon keresztül. Én három leckét kaptam tőle. Arra oktatott ki, hogyan kell a király előtt meghajolni és hogyan kell az udvari előírású hosszú uszályal úgy jönni-menni, hogy a királynak sohase fordítson hátat az ember. Mondhatom, ez nem volt könnyű. Órákig kellett otthon gyakorolni azokat az apró rúgásokat, amelyekkel az ember észrevétlenül helyreigazította az uszály ráncait, hogy azok a szőnyegen szépen feküdjenek el. Aztán jött a három mély meghajlás. Az első, mikor az ember belépett a galériákba, amelyek végén ott állott a király a kísérete közepén. Aztán jött tíz lépés, amelyeket pontosan ki kellett mérni, hogy azokkal az út egyharmadát tegye meg az ember. A tizedik lépés után jött a második meghajlás. Most megint jött tíz lépés, de ekkor a király is előre jött egy keveset. Ekkor kellett harmadszor meghajolni. De a kihallgatás után jött az igazi nehéz feladat: a nagy uszályal ki kellett hátrálni egy másik ajtón, szemközt azzal, amelyen bejött az ember. Képzelteti, mennyit gyakoroltam én ezt otthon, hogy bele ne hátráljak a falba, vagy meg ne botoljak, mert an-

nak menthetetlen hanyattesés a vége. Közben folyton a két commère tanácsait kellett hallgatnom.

— Miféle két commère?

— Az úgy van, tudja, hogy akit az udvarnál bemutatnak, az felkér a rokonságból két védnököt magának. Az én védnökknőim voltak D'Agoult vicomtené, az uram nagynénje, aki akkor első udvarhölgye volt Berry hercegnének, és Montmorency-Matignon hercegnő. A ruhámra most is emlékszem: ezüstszővésű fehér tüllből csináltattam, hozzá egy „manteau de cour“ nehéz bársonyból, ugyancsak ezüst dísszel. A frizurám olyan magas volt, mint egy torony. Teremtőm, micsoda frizura járta akkoriban. . .

A nap elragadóan sütötte a tájat, a földeken távoli parasztok látszottak itt-ott mezei munkában, s ők elmerülve mendégéltek egymás mellett. A grófné beszélt inkább, a fiatalember hallgatta. De bármennyire érdekelte az asszony színes, szórakoztató előadása, figyelmének csak felét kötötte le. A figyelem másik fele alattomosan szemlélte a grófné egyenes, karcsú, de telt termetét, szőke haját, Páris-szerte híres szép fejét. Nemcsak ezt: azt is, hogy sétájokban mikor érnek fák közé, sövény mellé, lugasba, vagy akármilyen helyre, amely alkalmat adna arra, hogy birtokba kerítse a szép asszony száját.

De a hosszú séta csók nélkül végződött. A kastélyhoz közeledvén, különváltak, hogy feltűnést ne keltsenek. A fiatalember egyedül maradt. Jó darabig ujjongva és töprengve bolyongott egy kerti úton, amelyet művésziesen szegletesre nyírott bokrok szegélyeztek, aztán ő is bement a kastélyba. Egyenesen a zongorához. Annyira tele volt, — hogy mivel, azt nem tudta, — annyira túláradt benne a vágy, diadal, reménytelenség, hiúság zavargása, hogy ezen csak a zongora segíthetett. Formátlanul, zagyván játszott mindent össze-vissza, Beethovent

keverte Berliozval robogó futamok közepette s mikor kissé megcsendesedett, elkezdte egy furcsa fogását gyakorolni. Paganini hónapjainak bolond idejéből származott ez: rájött, hogy sovány és hegyes könyökével, ha nagyon ügyes, le tud ütni hangokat, főként a Cist és a Fist, mert ezeket két fehér billentyű előzi meg. Olyan hangnemeket játszott, amelyekben ezeket alkalmazhatta. Két keze lent dolgozott az alsóbb regisztereken s közben villámgyorsan használta könyökét is, miközben derekát félrecsavarva, természetellenes testtartással terpeszkedett a billentyűsor fölé.

— Mit csinál? — kérdezte az észrevétlenül belépett grófné.

Ő felemelte a fejét, hátranézett és abbahagyta a játékot.

— Nem tudom. Nem találom a helyemet a világban. Kínlódom és küzködöm ennenmagammal. Segítsen, grófné, segítsen!

Az utolsó szavakat kiáltva mondta és kissé színészes volt a grófné válasza is.

— Mint asszony a másé vagyok örökre. Mint lélek a magáé vagyok örökre.

De ugyanaznap este, mikor a gyönyörű holdfényes időben az egész társaság sétálni ment a parkba s egy védett kanyarulatnál a fiatalember goromba szenvedélyességgel rántotta magához az asszony fejét, néhány tiltakozó szó után a grófné belement a csókba, sőt most már ő csókolt. De olyan sóvár élvezetvággyal, az odaadás olyan forró szemérmetlenségével, hogy Franci boldogan megdöb-bent.

— Enyém leszel? — suttogta olyan ajkakkal, amelyek majdnem rajta nyugodtak az asszony ajkain.

— Soha! — felelték sűgva a forró ajkak.

Szét kellett rebbenniök, mert Meyendorff közeledt a fordulónál a márkinével. De a fiatalember

már tudta, mit kell tennie: fűteni, nyugtalanítani ennek a látszólag oly merev s valójában oly forró asszonynak érzékeit, hogy elveszítse a fejét.

Még pár napot ott töltött Croissyban. Hosszú órák beszélgetéseiben téptek le minden leplet lelkökről, hogy közelebb, egyre közelebb jussanak egymáshoz. A grófné egyre kedvesebbnek, elmésőbbnek, olvasottabbnak, szórakoztatóbbnak bizonyult s egy vonását Franci különösen kedvesnek találta: az asszony szerette a szép pózokat. Mintha színpadon járna-kelne, ösztönösen stilizálta legőszintébb érzéseit is, hogy azok szépen érvényesüljenek és kifejezésök kerek formát kapjon. Ő ezt nagyon kedvelte, mert azonnal oda tudott állani melléje partnernek. Ő maga is szerette a képzelt színpadot, s ha ketten átadták magokat az ilyen színjátszásnak, egyáltalában nem hazudtak sem érzést, sem egyebet, őszinték voltak mind a ketten, de amit éreztek és mondtak, mindketten tetszetős és hatásos párjelenetbe igyekeztek öltöztetni. Vagy nem is igyekeztek, így jött ez már lelki alkatuk legmélyéről.

Mikor Franci az elutazása előtti nap estéjén egy negyedórát lehetett háborítatlanul a grófnéval az esti parkban, csókolódzásuk már az őrjöngés határán járt. Ugy szorították, falták, habzsolták egymást eszeveszetten, mintha fájdalmat akarnának okozni egymásnak. S a fiatalember forró sürgetéssel, unszolással megint feltette az örökös kérdést:

— Enyém leszel? — Mondd, hogy az enyém leszel.

— Ne kínozz, — felelte fűtött remegéssel az asszony, — ne kínozz, hiszen nem tudod, milyen szörnyű nehéz ez. Könörgöm, kérve-kérlek, ne kívánd ezt tőlem.

— Enyém leszel? — kérdezte az még egyszer csökönyösen.

— Nem, nem, lehetetlen, — rebegte az asszony

a fiatalember karjai közt elhaló hangon, — a férjem, a gyermekeim . . . lehetetlen . . .

De Franci már tudta, hogy győzött. S másnap úgy utazott vissza Párisba, hogy csak azon tűnődött, meddig kell még várnia.

V.

Párisban nagy kellemetlenség várta: összezördült Chopinnel. Ő bűnbánó mosolygással, könnyedén nyújtott neki kezet, mikor felkereste, érkezése után mindjárt. Gondolta: majd elnézést kér barátjától azért a kis csinyért, aztán rendben lesz minden. De Chopin olyan fagyos volt és rideg, hogy nem ismert rá. A testi-lelki jó pajtás helyett egy merev idegen ember állott előtte. Ő elhülve nézett rá.

— Amico, mi ez? Elkövethettem valami hibát, de azért barátok vagyunk, vagy mi az ördög.

— Ez nem hiba volt, ez több annál. Ott a falon anyám képe függ és a nővéremé. Az én otthonom, amelyre az ő tekintetök esik, szent.

Franci erre nem tudott mit felelni. Most kapott csak észbe: valóban meggondolatlan volt azzal a találkával. Ismerte Chopint, ismerte azt a vénkisasszonyos kényességet, amellyel lakására, holmijára vigyáz, tudta, hogy ez az ember szülei és nővére képével, önmaga habitusával, magánügyeivel, leveleivel elefántesonttoronyban él s annak megtámadhatatlanságára roppant érzékeny. Ezzel számolnia kellett volna. Chopin most ott állott előtte fagyosan bámulva ki az ablakon és ujjaival dobolva a zongora szélén, eléggé jelezve, hogy ez a beszélgetés nincs inyére. Franci elővette minden rábeszélő képességét, kedvességét, hogy a megbántott jó barátot megbékítse. De Chopin csak hallgatta és merev maradt, mint a szikla.

— Hát nem tud egy ilyen gyerekséget megbocsátani nekem, amico?

— Megbocsátani mindenesetre. Csak elfelejteni nem tudom.

Franci tehetetlenül vállat vont. Aztán adieut mondott és kéznnyújtás nélkül ment el, mert hogy az amico kéznnyújtását kelletlennek és langyosnak érezze, annak nem akarta kitenni magát.

Az egyik jóbaráttal való kellemetlenségre a másíknak öröme adott vigasztalást: Berlioz, mikor találkozott vele, a nyakába borult és boldogságában elsírta magát: Harriet Smithson végre meghallgatta és igent mondott, hajlandó hozzá feleségül jönni. Csak az esküvő határnapját szeretné kitolni őszre, mert törött lába még mindig nagyon fáj. Őszre azonban megesküsznek, csendes kis otthonuk lesz, ahol jól lehet majd dolgozni.

— És anyagilag hogyan fest a dolog? — kérdezte Franci.

— Valahogy megleszek. Muzsikából nem lehet megélni, legalább is az olyan muzsikából, mint az enyém, nem. Újságírással tartom el magamat, négy lap is van, amely leadja a cikkeimet s ha rosszul fizetnek is, a megélhetés valahogyan kijön belőle. A baj az, hogy komponálni nem marad időm. Pedig operát szeretnék komponálni, azzal talán kereshek valamit. És mozog bennem egy új szimfónia is, Byron olvasása közben jutott eszembe. De ez már nem munka volna, hanem élvezet, gondolni sem merek rá, kivált ha megházasodom. Nem baj, az a fő, öregem, hogy kimondhatatlanul boldog vagyok.

A többi barát körében is csak öröm várta és derűs viszontlátás. Victor Hugó erősen dolgozott, hírneve győzelmesen nőtt a klasszikus párt nyakára. Musset mostanában minden idejét egy érdekes író-nővel töltötte. Ez fiatal elvált asszony volt, George Sand álnéven írt igen kapós és érdekes regényeket, furcsa alakja volt Párisnak: néha nadrágot öltött,

mint egy férfi és hatalmas szívarokat szívott. Franci mindez ideig nem ismerkedett meg vele, a különös írózó egészen más társadalmi körben mozgott, mint ő. Musset minden esetre oda volt új bálványáért, olyanokat mesélt, hogy csak azóta tudja, mi a szerelem, mióta ezt az asszonyt ismeri. Együtt szándékoznak elutazni Olaszországba. Az lesz csak az igazi boldogság, mert nincs édesebb öröm a világon, mint utazni valakivel, akit az ember szeret.

Viszontlátta Hillert is, Habenecket is, mindenkit. Valamennyien meleg öleléssel fogadták. Sőt Balzac ritka ajándékkal fogadta: neki ajánlotta új művét, amelynek „La duchesse de Langeais” volt a címe. Mindenki szerette, mindenkinek felderült az arca, ha találkozott vele, csak a Chopin sértettsége szúrta, mint a tövis. És ezt a tövist nem lehetett kihúzni. Találkoztak ezután is gyakran, sokat muzsikáltak együtt, szíves hangon beszélgettek is, de ő tudta, hogy testi-lelki barátságukon rés támadt s régi testvéri viszonyukat nem hozhatta vissza többé semmi. Ez nagyon fájt neki. Minduntalan eszébe jutott. Ilyenkor vigasztalásul rögtön D’Agoult grófnéra gondolt.

Leveleik sűrűn válaszolgattak egymásnak. Képmutató levelek voltak: ugyanazokat az érzelmi pózokat tartalmazták, amelyekkel Croissyban tetszelegtek önmagok és egymás előtt. S ha a túlságosan irodalmi formába foglalt divatos világfájdalom nem volt is egészen hazugság, a levelekből hiányzott az igazi igazság. A fiatalember irodalmaskodó levelei valójában ezt jelentették: „Akarlak és nagyon türelmetlen vagyok már.” Az asszony hasonlóképpen kultúrkodó levelei ezt: „Ne kínozz, egyre gyengébb vagyok.”

Franci úgy készült a nagy beteljesedésre, mint egy haditervet végrehajtó vezér. Azzal kezdte, hogy otthon pár napig folyton panaszkodott anyjának: nyugalomra volna szüksége, hogy dolgozhassék, de

falura száz okból nem utazhatik, lakásán pedig folyton zavarják. Mikor ezt anyjának már eléggé beadta, akkor felvetette azt a gondolatot, hogy valamennyi ismerőse előtt elutazást színlel, beköltözik az Erard-házba s ott nyugodtan fog dolgozni a Berlioz-fantázián, ottlétét csak anyja fogja tudni, más nem. Így is tett, a terv jól bevált. Ujabb pár nap múlva eléállt azzal, hogy nem maradhat tovább az Erardék nyakán, valami olcsó kis hónapos szobát kellene keresni, ahol elbújhatna. Ahogy előrelátta, heves harcot kellett vívnia anyja takarékosságával. Életök anyagi beosztását teljesen anyjára bízta, most ki kellett préselnie a garasoskodó anyából a külön kiadást. Végül győzött. Kivett egy hónapos szobát az Erardék utcájában, a huszonegyes számú ház második emeletén, nem messze attól a háztól, ahol legelőször szállt meg Párisba érkezésekor.

A grófné nemsokára bejött Croissyból Párisba, apró bevásárlások, fogorvos és egyebek miatt. Csak egy napra. Az egész napot együtt töltötték és Franci egész nap a társalgás egy olyan fordulatát leste, mikor kirukkolhat azzal, hogy szerelmök számára titkos kis fészekről gondoskodott. De még megemlíteni sem merte.

— Délben a gyóntatómhoz megyek, — mondta a grófné, — elkísérhet oda is és kint majd feltűnés nélkül megvár.

Közvetlen gyónás előtt csábítani az erősen vallásos hölgyet kilátástalannak látszott. Közvetlen gyónás után hasonlóképen. A fiatalember gyötrődő vágygal üldögélt, vagy baktatott a bolondítóan szép asszony mellett és nem beszélhetett vele másról, mint muzsikáról és irodalomról, munkájáról és egészségeről. Mikor a grófné alkonyattájt dolgavégezetten visszaindult Croissyba, ő még elbúcsúzott tőle egy légies kézesókkal, aztán felment a Rue du Mail titkos szobájába és ott szabadjára engedte sóvár képzeletét: végigondolta, hogy milyen lett volna az, ha

a grófné belép az ajtón, ő azonnal karjaiba kapja, szájok rögtön megtalálja egymást, aztán vakon és szédülten hullanak bele a beteljesedés káprázatos gyönyörébe.

Megint csak leveleik érintkeztek a szomjas ajkak helyett. „Végre egy levél, — írta a fiatal ember, — Isten legyen áldott érte. Már kétségbeestem... Kérem, egyáltalában ne csodálkozzék leveleim szárazságán és hideg szabatosságán, hiszen ismer engem, ismeri a mindenbe való beletörődésemben olykor előforduló fanyarságot s ebben a látszólagos derűben lakó keserűséget, az én második természetemet, mint azt oly helyesen mondta rólam. Aztán meg nagyon egyszerűen is szoktam írni; minden, amit mondok és mondhatok, annyira jelentéktelennek látszik előttem, hogy restellem részletezni, még ha kedvem volna is a csevegéshez. Úgy-e, emlékszik Petrarcának erre a sorára: „Chi po dir, com' egli arde, è'n picciol foco. „Aki el tudja mondani, mennyire lángol, annak kicsiny a tüze“. S az asszony válaszolt: „Maga egyszer azt mondta nekem, hogy annyira szeret, hogy nem is fontos látnia engem. Ez a gondolat megkapott s ma érzem teljes igazságát... Maga itt van, mindig itt van s életem leggyerekeesebb részleteiben is mindig csak magára találok. Mialatt a komornám fésül, a homlokomat szemlélem, mert maga úgy szereti. S ha leülök egy fatörzsre, vagy egy kőpadra és elbeszélgetek derék parasztjaimmal, örülök együgyű válaszaiknak, mert úgy képzelem, hogy azokat maga is hallja. Aztán a zongora, ahol megint megtalálom könnyeinket. A fogoly nő, Die abgeblühte Linde ...este aztán, mielőtt lefeküdném, előveszem azt a füzetet, amelyet magától kaptam, hogy feljegyezzem, ami olvasás közben megragadta figyelmemet“. A fiatalember: „Irjam meg, hogy lelkileg hogyan fejlődöm? Hiszen körülbelül tudja, minek tartom az életemet: egy eszme kibontakozásának s ez az eszme Isten" Az

asszony: „Szinte alig tudom megmagyarázni, milyen hallatlanul megrohant, ha szabad így kifejeznem magamat, a vallásos érzés. Életem csupa könyörgés, örökös imádság. Ha nem lenne olyan hosszú, ide-másolnám magának azt az egyházi éneket, amelynek szövege: Isten dicsérete a magányban. Senki sem fejezheti ki tökéletesebben, amit érzek. Volt néhány borzasztó napom, telve olyan gyötrelmekkel, amelyek az örülethez, vagy öngyilkossághoz vezethetnek, de Isten megkönyörült rajtam. Magának pedig meg akarom mondani, hogy bárhogyan szenvedek és bárhogyan fogok szenvedni, nem kell könnyet ejtenie soha, mert több jót adott nekem, mint amennyi rosszat valaha is adhat“.

A nyár folyamán Franci megint kilátogatott Croissyba. Már nagyon vágytak egymást látni s az újabb meghívás nem tűnhetett fel túlhamarnak. Ezúttal rövid ideig maradt Franci. Úgy adódott, hogy egy parasztviskóban három teljes órát tölthettek kettesben. Egy majoros asszonyt akartak meglátogatni, akinek beteg volt a kicsinye. De az asszony nem volt otthon, sem a gyermek. Leültek a parasztszobában várni. S ebből a vad és dühös ölelkezésnek olyan tomboló csatája fejlődött, hogy csak marták, élvezték, gyötörték egymást örült csókjaikkal s az időt teljesen elfelejtették. A grófné arca pipacspirosan lángolt, lihegő zihálása alig kapott levegőt.

— Ez rettenetes, — súgta rekedten, — ezt nem lehet kibírni.

— Lásza, — csapott rá mohón a fiatalember, — miért nem fogad szót a vágyainak? Mi értelme van még mindig kínozni engem is magát is? Ígérje meg, hogy hétfőn, mikor bejön Párisba, eljön hozzám.

— Nem, nem, — tiltakozott gyengén az asszony az ölelő karok között.

— De igen. Mondja, hogy igen. Igen?

— Nem, Nem szabad. Ne is kérje, lehetetlen.

— Ígérje meg, — unszolta csökönyösen Franci,

— mondja, hogy igen. Vagy ne mondjon semmit, az azt fogja jelenteni, hogy igen. Úgy-e eljön hozzám?

Az asszony nem felelt. És ő diadalmasan felhördülve ölelte még szorosabban magához.

— Drága, egyetlen, imádott mindenem...

— Most már menjünk. Hány óra? Borzasztó. A kastélyban fel fog tűnni. Siessünk.

Másnap elutazott Franci. A következő postával levelet kapott. A grófné nem vonta vissza hallgatólagos ígéretét, de kikötötte, hogy még csak csókolózni sem fognak. És hosszú szemrehányásokat tett az imádónak, aki csak a női martalékot nézi benne, a lelket nem. Aki csak vágyik, de nem szerelmes. Ő azonnal válaszolt. Németül, hogy ha más kezekbe kerülne a levél, ne értsék. „Magyarázata kemény, de talán megérdemeltem. Akármint van, örülök, hogy így ítél meg. Csak a szót választotta meg rosszul. Egész napon keresztül várni fogom, itt, 21. szám, az Erard utcájában, második emelet, ajtó jobbra, mindig egyedül leszek“. S még hozzáfűzött egy költemény-idézetet:

Kinek lelke, miként konok delejtű,
Mindig egy nem ismert sarkot keres.

A délután második felében már kezdett lemondani róla, hogy az oly közelinek tetsző álom valósággá váljék. Reggel óta kimondhatatlan izgalommal várakozott és minden neszre fájó idegekkel rezzen össze. Akik közlekedtek a recsegő falépcsőn, azokat fogcsikorgatva megátkozta. Halálosan elfáradt az idegemésztő várakozásban, mégsem tudott két percnél tovább heverni a pamlagon, felugrott és tovább rótt a szobát ajtótól ablakig. És öt órakor nesztelenül megnyílt az ajtó. Fátyolosan besuhant rajta D'Agoult grófné. Ő azonnal karjaiba fogta. Az asszony kibontakozva dobta hátra fátylát.

— Csak egy pár percig maradhatok, muszáj

mennem. De eljöttem, mert megígértem. Esküdjön meg, hogy nem fog még csak meg se csókolni.

Franci hátrált két lépést. Sápadtan felelt:

— Ahogy parancsolja. Foglaljon legalább helyet.

Az asszony leült. Egymásra rakta bolondító lábait, amelyeknek a szoknya alatt kirajzolódó vonala Francit most keserű és dacos haraggal töltötte el. Ő is széket fogott magának és tisztes távolban leült. Hallgatott. A grófné igyekezett könnyednek és természetesnek látszani, de keze láthatóan remegett.

— Nos? Így szórakoztatja a vendégét?

Franci felállt. Hangja nyers volt és mintha valami idegen emberé lett volna:

— Nézze, nagyon hálás vagyok, hogy eljött, de most jobb volna, ha nem... ha...

— Ha elmennék? — egészítette ki elképedve az asszony.

— Igen. Nekem nagyobb kín, ha így van itt, mint ha nincs itt.

— Kérem, — szólt a grófné felállva, — bocsánat, hogy zavartam. Úgy látszik, nem értjük egymást.

— Igen, úgy látszik. Viszontlátásra.

Az asszony vállat vont és lassan indult az ajtó felé. Mikor onnan visszanézett, akkorra Franci már az ágyra dobta magát és fuldokló zokogás tört ki belőle, a reggel óta tépett idegek, a csalódott harag, a szerelmes dac zokogása. A grófné egy pillanat alatt ott termett mellette. Föléje hajolt és átkarolta két vállát. Arcát odaszorította a könnyes archoz.

— Az Istenért, Franci, mi ez... hát legyen esze...

— Menjen el, — motyogta gorombán, vonagló szájjal Franci, — menjen el, nem szeret. Csak kínozni akar. Játszik velem,... előkelő dáma... amiért grófné, már azt hiszi, joga van játszani velem... menjen...

Most már az asszony is sírva fakadt.

— Franci, ne vétkezzék, hogy mondhat ilyen

borzasztó dolgokat az arcomba? Nekem, aki úgy szeretem...

A fiatalember feltámaszkodott az ágyon félkönyökre. Dúltan megragadta szabad kezével az asszony vállát.

— Te szeretsz és én szeretlek. Vágyom rád és te is vágyol rám. A többi prédikáció és irodalom. Itt maradsz most, vagy nem, erre felelj!

Az asszony alázatosan lehajtotta a fejét.

— Végem van, — mondta csendesen.

VI.

Viszonya volt D'Agoult grófnéval, a híres szépséggel, az arisztokrata negyed előkelő dámájával. Az első találka zavart és kényelmetlen boldogságára a második következett, aztán a harmadik, aztán a többi. Csókjaik megismerték egymást. Az asszony megvallotta, hogy eddig nem tudta, mi a szerelem. Az odaadás mámorát a Franci karjaiban ismerte meg.

— De hiszen maga férjes asszony, — mondta Franci, — ezt nem értem.

— A házasságom csak gyermekeket adott nekem, örömet nem.

Franci mégsem értette. Keveset tudott még asszonyokról, azok olyan gyorsan hullottak ölébe eddig, hogy nem ért rá megtanulni különös titkait. Ezt a tündöklő szép asszonyt most csillapíthatatlan mohósággal figyelte, kutatta, tanulta. S ugyanúgy tanulta az asszony őt. S együtt tanultak szerelmesek lenni.

Az odaadás első boldog ragyogását hamarosan homályos foltok zavarták. Az asszony féltékeny lett a Franci multjára. Hogy Laprunarède grófnéval viszonya volt kedvesének, azt eddig is tudta, mint ahogy mindenki tudta a jó társaságban. Erről a vi-

szonyról mindent akart tudni. Hogyan kezdődött, meddig tartott, mik voltak a részletei, mindent, mindent. Közben híre jött, hogy Miramont váratlanul faképnél hagyta Adèlet, megházasodott, elvett egy Boscary kisasszonyt, s a pletyka azt is tudta, hogy Adèle tombol fájdalmában. Franci közömbösséget igyekezett színlelni a hír fölött, de ujjongó káröröme mégis kitetszett viselkedéséből. Ez D'Agoult grófnét arra a gyanura indította, hogy szerelmese titkon még megőrzött egy kis érdeklődést a hajdani kedves iránt. Vége-hossza nem volt a faggatásnak. És a faggatások ennél az egy asszonynál nem álltak meg. Be kellett számolni minden eddigi nőről, aki eddig előfordult életében. D'Agoultné külön vihart csinált mindegyiknél, láthatóan szenvedett. Franci igyekezett gyengéden megnyugtató lenni, ismerte ezt az állapotot, vissza tudott emlékezni Berliozra, s az ottani éjszakák eszeveszett marcangolásaira. S magában elcsodálkozott, milyen oktalan tud lenni egy asszony. A grófné a tüzesvas kínjának érezte Franci apró, elfutó kalandjait, amelyek semmi nyomot sem hagytak benne, viszont bizonyos tisztelettel hallgatt a Saint Cricq-leány iránti szerelmének történetét, pedig az a szerelem, finom és fájó emlék gyanánt, még most is el volt rejtve a fiatalember lelkének egy titkos sarkában.

Ha számot vetett magával Franci, azt kellett látnia önmagában, hogy ezt az emléket sokkal jobban szereti, mint a karjában heverő kedvest. Mióta a grófné az övé lett, gyötrő és sóvár érdeklődése mintha kissé megcsappant volna. Sokkal tisztább fejjel tudott dolgaihoz látni. Gondosan fejezte be a Berlioz szimfóniája felől írt ábrándját s mivel alkalmas feltételekkel nem talált kiadót az új muzsikától kissé tartózkodó üzletemberek között, kiadta saját pénzén. Mintegy nászajándéku adta ezt a jóbarát-nak. Október elején Berlioz végre megtartotta esküvőjét Harriet Smithsonnal, Franci volt az egyik

tanu. Hogy a fiatal házaspár az otthon-alapítás kezdő nehézségeit legyőzhesse, hangversenyt rendezett. Zavaros kis hangverseny lett belőle. Hét órára hirdették a kezdetet, de a rendezés fejetlensége miatt csak nyolckor kezdhették. A Théâtre Italien nézőterén összegyűlt publikum fél nyolckor már türelmetlenkedett. Tapsoltak, dobogtak. Valaki énekelni kezdett, kedvet kaptak a többiek is. A publikum elénekelte a Ca ira-t, meg a Marseillaisét, majd nem hazafias dalokat. Franci háromszor is megjelent abban a páholyban, ahová ő hívta meg a D'Agoult-házaspárt és bocsánatot kért a késedelemért. Végre nyolc órakor elkezdtek. A műsoron maga az ifjú Berliozné is szerepelt, a Hamletből adott elő részletet angolul. De törött lába még mindig nem volt egészen rendben, esetlenül botorkált játék közben, lámpalázzal küzdött, majd hogy ki nem fütyölték. Most Franci lépett ki a színpadra, Weber Konzertstücjét játszotta. Annak a bizonyos páhólnak zongorázott, s a tapsokra meghajolva az asszonyra pillantott. S az asszony arcán láthatta teljes diadalát. De ez volt a hangverseny egyetlen zavartalan pontja. Mindennel baj volt, amellet az ügyetlenül összeállított műsor rémesen elhúzódott. Hajnali egy órakor a közönség fele már elment, pedig most jött volna még a Fantasztikus Szimfónia előadása. A színpalak mögött kétségbeesett veszekedés és rimánkodás folyt: a zenészek csak éjjélig voltak kötelesek játszani s most megelégték a mulatságot. Berlioz kénytelen volt kilépni a függöny elé, hogy bocsánatot kérjen a közönségtől. Lepisszegték és kifütyölték. Erre a sűgőlyukhoz lépett előre szegény feje és kétségbeesetten lekiáltott:

— Kérem, könyörüljenek meg rajtam!

Az emberek elmentek. A botrány kínos volt, de a pénztár bevételéből hétezer frank tiszta haszon maradt az ifjú művész házaspár javára. Franci kísérté őket haza. A Berlioz legénykori hónapos szobá-

jában laktak. Vigasztalta őket és arra az ölelésre gondolt, amelyben most egymást fogják vigasztalni a fiatal házások.

— The countess was very handsome indeed, — mondta Berliozné búcsúzáskor. — I congratulate you.

Hogy a grófné nagyon szép volt s ő gratulál Francinak. A kapu becsukódott, nem válaszolhatott semmit. Csak állt ott meglepetve. Hát ez ilyen nyilvános? Őt már elkönyvelték a grófné kedvese gyanánt? Bosszankodva csettintett az ujjával. És közben elrestellte magát, mert felfedezte, hogy hiúsága kétségtelen örömet dugdos a dolog nyilvánossága felett. Hazamenet tűnődve utasította rendre ezt a hiúságot. Ha a mendemonda nagyon elburjάνzik, ez a grófnénak súlyos bajokat okozhat. Kikezdheti társadalmi pozícióját. Jobban kell ezentúl vigyázni. Ezt igen határozottan és őszintén fel is tette magában.

A titkos szobát, ahol találkozni szoktak, Franci elnevezte patkánylyuknak, német szóval Ratzenlochnak. Ez a szó nagyon mulattatta, francia leveleiben is ezt a német szót használta, ha szerelmök búvóhelyét említette. Mikor megint találkoztak a Ratzenlochban, Franci egy német folyóiratot mutatott kedvesének. „Neue Zeitschrift für Musik“ volt a címe, Lipcsében adták ki ifjú német muzsikuskok, élükön egy Schumann nevűvel.

— Ki ez a Schumann? — kérdezte D'Agoult Marie.

— Zongorás. Azt hallom, komponál is, de még nem ismerek tőle semmit. Nézze csak, mit ír Hectorról.

Ez a lipcei Schumann alaposan, de megértően megkritizálta a fantasztikus szimfóniát. Berlioz medikus-multjára célozva ezt írta például: „Berlioz aligha boncolhatta nagyobb ellenérzéssel valami csinos gyilkos koponyáját, mint én az ő első tételét. És

vajjon használtam valamit az olvasónak ezzel a boncolással? De hármias célom volt vele: először is megmutatni azoknak, akik a szimfóniát nem ismerik, hogy boncoló kritikával mily keveset lehet egy zenei műről elmondani, másodsor azoknak, akik felületesen átnézték és nem ismervén benne ki magokat, szépen félretették, néhány emelkedett pontot megmutatni, végül azoknak, akik csak ismerik, de nem ismerik el, bebizonyítani, hogy ennek a műnek testében a látszólagos formátlanság ellenére igazi szimmetrikus rend uralkodik, hogy a belső tartalmi összefüggést ne is említsem.“

A grófné kicsit únta az olvasmányt.

— Rólad nem ír ez a Schumann?

— Dehogy nem. Tessék. „Liszt zongora-áttétele hosszabb ismertetést érdemelne. Ezt, valamint a zongora szimfónikus kezeléséről szóló egyes nézeteinket majd máskor mondjuk el. Liszt olyan szorgalommal és lelkesedéssel dolgozott, hogy művét eredeti műnek kell tekinteni, mélyenjáró tanulmányok összegezésének, a vezérkönyv-zongorázás gyakorlati iskolájának. Az előadásnak ez a művészi volta, amely a virtuózok részletjátékától annyira különbözik, a billentésnek az a sokfélesége, amelyet a mű lejátétsága megkíván, a pedál hatásos alkalmazása, az egyes szólamok értelmes egybefonása, az anyag összefogása, egyszóval azoknak az eszközöknek és annak a sok titoknak ismerete, amelyeket a zongora még magában hord, az előadás mesterének és lángelméjének műve lehet csak, akinek Liszt mindenki más előtt számít.“ Érted ezt?

— Hogyne — felelte az asszony. De arcán látszott, hogy kevésbé érti. Csókra nyujtotta ajkait, a német szaklap a földre hullott.

A pórul járt Fantasztikus Szimfóniát mégis előadták pár hét múlva. Az előadásnak nagy vendége volt: Paganini. Az ördögi hegedűs ott ült a hallgatóság körében, akadtak babonás emberek, akik meg

mertek volna esküdni, hogy a sátánnal cimboráló muzsikus közelében enyhe kénzsgot lehetett érezni. Az utolsó tétel után Paganini megkereste a szerzőt.

— Hadd szorítom meg a kezét, fiatal barátom, — mondta lelkesen, torz vigyorgással — maga nagy tehetség. A zenéjétől egyszerűen el vagyok bűvölve. Óriási, nagyszerű, hatalmas! Nem komponálna egy szimfóniát, amelyben nekem való szóló jutna? Ilyet szeretnék játszani, mint az ön zenéje. És régi vágyam alt-violát játszani. Érti? Alt-violára komponáljon valamit.

Még szorongatta a kezét a boldog komponistának, aztán elment. Franci nem messze állt tőlük. Lusta volt odalépni, hogy megismerkedjék a bámulatos emberrel. A maga zongorajátékára gondolt és arra, hogy amit a zongorán újat tud, mindenki más tudásánál újabbat, azt voltaképpen ennek a sátánfi-nak köszönheti. Vajjon mit hisz ez a fantasztikus, ördögös ember Istenről és egyházzal? Van vallása? Imádkozik vajjon?

A katolicizmus nem szűnt meg lelkében egyenrangú kérdés lenni a zenével. Sokat érintkezett egyháziakkal, leveleket váltott Lamennais abbéval, s mikor a parlament törvényt szavazott meg, hogy ezentúl zenét kell tanítani a népiskolákban, nekiült és egy kis értekezést szerkesztett arról, hogy az egyházi zenének nagyobb súlyt kellene biztosítani. A cikket el is küldte a Gazette Musicalnak, de az nem adta ki. A szerkesztő udvariasan mosolygott.

— Sajnálom, moszjő Liszt, az ön neve az én lapom írói között rám vadítaná a cenzurát. Ön túlon-túl a romantikusokhoz szegődött, azokat pedig hivatalos helyen nem nézik jó szemmel.

Vállat vont. Haragudott is, de büszke is volt egy kicsit. Az ilyen megjegyzésektől még közelebb érezte magát a Victor Hugóék baráti körének áramlatához, s az ellenzéki kedv még jobban ágaskodott benne. Ugyanekkor kapott meghívást egy udvari hangver-

senyre, hogy Lajos Fülöp előtt zongorázzék. Az uralkodó a hangverseny után megszólításával tüntette ki a művészt. Sőt láthatóan igyekezett nyájas lenni hozzá.

— Bámulom, — mondta a király — hogy maga mennyire megváltozott, mióta nem láttam.

Franci nem is ért rá meggondolni, mit mond, oly gyorsan pattant fel benne a visszavágás ötlete.

— Azóta, sajnos, sok minden más is nagyon megváltozott, Sire.

A polgárkirály megütődve nézett rá. Mint orleánsi herceg látta a művészt utoljára, még Bourbon-időkben. A válasz veszedelmes vakmerő volt, sőt akár szemtelennek is lehetett mondani. A király mögött álló udvari urak megdöbbentek és elsápadtak. Lajos Fülöp hallgatott egy pillanatig, aztán fagyosan bólintott és tovább ment.

Az eset híre gyorsan szétfutott Párisban. A legitimista szalonok hőstettként emlegették. De voltak, akik több nyugalmat és szerénységet kívántak volna az ifjú művésztől. S ezek között volt a grófné is.

— Mi jutott eszedbe, hogy így elragadtasd magad? Nekem Lajos Fülöp mindegy, a családom legitimista. De a te érdekedben félek az ilyemitől. Árthat a pályádnak. Minek ez?

S a fiatalember, aki társaságban tetszelegve vállalta a fenegyerek szerepét, most őszintén beszélt.

— Nem tehetek róla, dúlt vagyok, zavart vagyok, nem találok a világban a helyemet. Nekem ez a derék Lajos Fülöp nem ártott semmit. De néha incselkedik velem az ördög. Ha előkelőségekkel beszélek, mindig furkál valami ösztön, hogy odavágjak valami... valami... nem találok a szót, nem gorombát akarok mondani... igen, valami büszkét. Különben legitimista sem vagyok. Te az vagy?

— Természetes.

— Még most is? Mikor a királynőtöknek törvénytelen gyereke született?

— Először is Berry hercegnője azt állítja, hogy titokban morganatikus házasságot kötött egy olasz mágnással, attól van a gyerek. Jól nevelt ember ezt köteles elhinni. Másodszor pedig az, hogy Berry hercegnője hogyan viseli magát vidéken, egyáltalában nem érinti elsőszülött fiának királyi jogait. Az én számomra nem ez az esernyős mamlasz a király, hanem Chambord grófja, V. Henrik.

— De hiszen te mindig kinevetted azt az aszszonyt, lenézted nápolyi szokásait, számtalanszor beszéltél nekem csúfolódva róla.

D'Agoult grófné felvonta szemöldökeit.

— Nekem szabad. Nekünk szabad.

Arca gőgös volt és idegen. Franci keze, amely eddig az aranyiszőke haját simogatta, lesiklott a szép fejről. Hosszú csend után szólt:

— Még nagyon messze vagyunk egymástól, Marie. Egy kaszthoz tartozol és nem énhozzám.

— Nem is volna szabad hozzád tartoznom. Súlyos bűn, amit csinállok. A gyóntatóm legutóbb alig akart feloldozni. Neked könnyű, te nem gyónsz.

— Nekem könnyű? Éjszakákon át töprengek, hogy mennyiben vétkezem Isten ellen, mikor szeretlek. De kezdem ebben a tekintetben a békémet megtalálni. Egy szerelem, ha tiszta, csak kedves lehet Istennek. A szerelmet ő teremtetten. A mi szerelmünk bizonyára kedvesebb előtte, mint a házasságod, amelyben soha semmi lélek nem volt. Tetszhetik valami Neki, amiben nincs lélek?

— Azt mondd: „egy szerelem, ha tiszta.“ De tiszta a mi szerelmünk? Testtel-lélekkel, tökéletesen az enyém vagy? Nem gondolsz más nőkre? Sőt meg mernél esküdni, hogy nem csalsz meg?

— Hogyne, — felelt Franci bizonytalanul.

— Helyes. Esküldj meg. Anyádra.

— Ugyan, ez ízléstelenség. Nem esküszöm. Beszéljünk másról.

De a grófné nem akart másról beszélni. Követelte az esküt. Nagy jelenet következett. Összevesztek. Haraggal váltak el, s a grófné úgy tekintette a dolgot, hogy szakítottak. Franci átkozta Lajos Fülöpöt, akinek témája a társalgást a veszélyes pontra vezette. Várt néhány napig, hogy talán kap valami megbocsátó izenetet. Nem kapott. Akkor bejelentette magát. A grófné fogadta. Még el sem hangzottak a köszöntés szavai, máris ő maga tért a tárgyra és követelte az esküt. Franci kátyuba került. Megvallotta, hogy nem esküdhetik. Volt egy röpke kalandja, amelyben az illető hölgy — kis operaénekesnő — volt a támadó, s ő a gyengén védekező fél. Megvallotta, ha már benne volt, hogy Laprunarède grófné még mindig üzenet neki azzal a bizonyos madame Laborieval, s ő az üzeneteket nem utasítja vissza. Egy-két futó csókolódzás is száradt a lelkén, azt is elmondta. Mindebből szörnyű jelenet következett, a grófné tombolt, sírt, s végül most már visszavonhatatlanul szakított. Még hozzá közölte azt is, hogy megint kiköltöznek Croissyba. Tél van ugyan, de a férje télen is nagyon szereti a falut.

Valóban így is történt, a D'Agoult-család kiköltözött Croissyba. Levél nem jött, üzenet nem jött. Egy hétig, két hétig. Végre jött egy csomag, Franci néhány könyve és kottája volt benne. A grófné viszsza küldte. S egy kurta levél: „Isten önnel örökre, ez az én határozott akaratom. Ha vétkezem, legalább a mentségeim legyenek tiszták. De ön azokat is bemocskolta.“

Franci rögtön írt: „Tudom, hogy semmit nincs jogom többé kérni magától. Létem, vagyis amit teszek és gondolok, azon az emléken kívül, amelyet most pár napig, pár óráig még megőriz rólam, tökéletesen közömbös és nem létező a maga számára. De ha egyszer (holnap, vagy a télen, vagy egyszer valamikor, mindegy) könyörületből, vagy talán kíváncsiságból mégis beleegyeznek néhány pernyi beszélge-

tésbe, áldanám magát és hálát mondanék Istennek. Sie wissen ja, dass ich Ihnen immer bleiben werde...”

A grófné, akár könyörületből, akár kíváncsiságból, akár pedig szerelemből teljesítette a kérést. Bejött Párisba, hogy pár percig beszélgessenek. A pár percből két és félóra lett, a haragból kibékülés, fogadkozás, eszeveszett csókolódzás. És a megbocsátás utáni mézeshetek fellegtelen boldogsága addig tartott, míg a grófné egy régi zenealbumban meg nem talált egy két év előtti szerelmes levelet, olyan nőtől származót, akit Franci állítólag elmulasztott neki megvallani. Megint jelenet következett, megint vihar és megint szenvedélyes kibékülés. A grófné megint beköltözött Croissyból, többet lehettek együtt. Most már összeköttetések elég nyílt titok lett a párisi társaságban.

A nyár aztán megint elválasztotta őket. A párisi palotában túlgyakori jelenléte nem volt feltűnő, Croissyba azonban nem mehetett ki lépten-nyomon. Mégis azt a tervét, hogy Lamennais abbét meglátogatja falun, szeptemberre halasztotta. A Croissyból érkező hivatalos meghívás váratlanul jöhetett akár-mikor, az ottani vendégszobák elfoglaltsága szerint, s ezeket készenlétben akarta várni. Olykor a grófné jött be vásárlási ürügyek alatt Párisba, hogy a Ratzenlochban szomjasan vessék magokat egymás karjaiba. Azon a szeptemberi napon is bent volt a grófné, amely Franci indulásának napját megelőzte. Másnap postakocsira ült, hogy elutazzék az abbéhoz Le Chênaiebe, a Dinan melletti kis faluba. A rennesi postahivatalban már leült levelet írni.

„A szívemben egyetlen és folytonos gondolat: meghalni, meghalni. Lelkemben egyetlen és állandó kép: meghalni, meghalni. Egyetlen emlék, egyetlen remény, egyetlen vágy: meghalni, meghalni, meghalni. Ó milyen forró, milyen perzselő még utolsó csókod az ajkamon! Milyen isteni, milyen mennyői

a sóhajod karjaim között... Mindent neked, szerelmem, mindent érted.“

A rázós postakocsi unalmas és hosszú dübörgése alatt semmi máson nem tűnődött, mint kedvesén. Akihez a társadalmi hiúság és a férfi sóvárgása kergette inkább, mint igazi érzés. Egy éve tartoznak egymáshoz, s ez alatt az év alatt az történt, hogy komolyan beleszeretett szeretőjébe. Érezte, hogy most már nem tudna elszakadni tőle.

Hosszú, fáradságos úttal, számos kocsiváltással érkezett La Chênaiebe. Azt hitte, faluba fog érkezni. Csalódott. Az őszi színeiben pompázó völgy fái, cserjéi és ugarai között itt-ott magányos parasztházikók állottak, amelyeket semmi egység nem fogott össze. A szekér egy emeletes ház előtt tette le, amelyet némi jóindulattal kastélynak lehetett nevezni. Ez volt a világhírű abbé otthona. Ott állt a küszöbön ragyogó arccal ő maga. Keshedt szürke császárkabátot hordott, melynek kopott szárnyai térdét verték, lábaszárát olyan térdharisnya fedte, amelyet a parasztok viselnek, lábán ormóttan parasztcipő, fején széles karimájú szalmakalap, arca összesen borostás. Ezek a borosták össze-vissza karcolták a zongoraművész finom és rózsás arcbőrét, mikor az öreg pap meghatott szeretettel ölelte magához, mint apa a fiát.

Az emeleten kapott szobát, az abbé szobája mellett. Mindjárt megismerkedett az abbé másik vendégével. Ez hallgatag, szerény, kopottas fiatalember volt, moszjő Boré, mesterségére nézve orientalista, az örmény nyelv szaktudósa. Hárman ültek ebédhez, amely éppen készen várta őket. Akkora tál foglyot raktak az asztalra, hogy meg lehetett ijedni tőle.

— Halljuk, kedves fiam, halljuk, mi ujság Párisban?

— Sok minden. Berlioznak fia született. Olyan boldog, hogy madarat lehetne vele fogatni.

— Hát a többiek mit csinálnak?

— Képzeld, Paganini leányt szöktetett. Londonban megismerkedett egy Watson nevű newyorki ember leányával. Ezek a Watsonék rokonlátogatásra jöttek át Európába. Egy óra leforgása alatt egymásba szerettek. Paganini megkérte a leányt, de az apától kosarat kapott. Az apa visszautazott Newyorkba, a leányt a rokonoknál hagyta. Erre a leány egyszerűen megszökött a hegedüssel. Párisba utaztak. Watson azonnal hajóra ült és átjött Párisba. Fülön fogta a szép Bettyt és hiába volt minden könnyörgés, hazavitte. Paganini most nagyon le van törve, mert alaposan beleszeretett a leánykába. Én nem láttam a leányt, de akik látták, azt mondják, rendkívül csinos.

— Kutyateremtette. Hány éves az a Paganini?

— Ötvenhárom.

— No tessék. Hát még mi ujságot tud? Találkozott az Avenir régi embereivel?

Lamennais atyát nem érdekelték túlságosan a zenei világ pletykái. Az fúrta az oldalát, hogy milyen hatást tett Párisban a pápa pár hét előtti meghökkenítő állásfoglalása, a „Singularis nos“ enciklika, amely kihegyezetten az abbé ellen irányult és műveit indexre tette.

— Alig beszéltem valakivel. De magával sokat akarok erről beszélni, atyám.

— Fogunk. Lesz idő, mert jó darabig nem ereszttem el.

Délután sétálni mentek a közeli erdőbe. Volt ennek olyan része is, amelyet még az abbé telepített. Idilli kis tó sziklás partján telepedtek le a mélabús verőfényben.

— Itt lesz az én sírom, — mutatott egyik sziklára az abbé, — a kő tövében fognak eltemetni.

Sokáig hallgattak. Akkor Franci megszólalt:

— Mondja, atyám, micsoda furcsa ösztön az a lélekben, amely az embert a halál felé vonja? Miért

van az például, hogy ha valaki szerelmes és viszont-szeretik, boldogságában az ösztönszerű gondolata ez: meghalni. Miért van ez?

— Mert a halál az élet legfőbb eleme. Optikai csalódás, hogy élni igyekszünk. Mind öntudatlanul törekszünk a halál felé. Látott már fekete szemfedőt, amelyre könnyek hullottak? Az az élet igazi szimboluma.

Majd egy kis szünet után rápillantott ifjú barátjára és megkérdezte:

— Mikor látta D'Agoult grófnét?

Franci arca illendően merev kifejezést öltött. Színtelen hangon felelte:

— A nyáron abban a szerencsében részesültem, hogy a grófi házaspár néhány napra meghívott Croissyba. A grófnéval igen kellemes órákat töltöttem, ő rendkívüli műveltségű és nagyon vallásos hölgy.

Magában pedig ezt gondolta: hát már ez is tudja? Mindenki mindenütt tudja?

Mikor késő este elbúcsúzott házigazdájától, leült a zongorához. Szinte készen ugrott ki ujjai alól egy szerzemény vázlata. Mindjárt lejegyezte s odaírta a címét is: „A halottak gondolata.”

Aztán lefeküdt és úgy szorította arcát a párnához, hogy D'Agoultné arcát képzelte oda.

VII.

Párisba úgy tért vissza, hogy forrt benne a lázadás a hivatalos egyház ellen. Azok a hosszú órák, amelyeket az abbéval töltött erdei sétán, vagy a vacsora utáni asztal mellett, megszilárdították vallási nézeteit. Nagyon katolikusnak érezte magát, katolikusabbnak, mint az egyházat. S olykor meglepetve gondolt arra, hogy lelkülete most a Lutheréval és Kálvinéval azonos, akiknek neve, mióta csak esztét

bírta, heves idegenkedést keltett benne. Ezenfelül Lamennais demokráciájával is teleszívta magát. Alig várta, hogy viszontlássa kedvesét és elvitakozzék vele.

Lett is ebben része bőven. Mikor túlestek a viszontlátás zabolátlan csókjain, már az első mondatoknál vitatkozni kezdtek. Franci azzal állott elő, hogy ő köztársasági érzelmű. Aztán kijelentette, hogy hibásnak tartja az egyház jelenlegi hivatalos vezetését. Aztán szidni kezdte a társadalom előítéleteit, a kasztrendszer, az osztályok egymástól való elzárkózását. A grófné nem győzött ellentmondani. És nem volt vele könnyű a vita, mert igen eszes lévén, mindig akadtak villámgyors és talpraesett ellenérvei. Egyszer ezt mondta:

— Te egy újfajta Coriolánus vagy. Támadod a magad világát, mert úgy érzed, hogy ki vagy onnan rekesztve.

— Az én világomat?

— Persze. Magad mesélted, hogy hagyományaitok szerint magyar nemesi családból származol. De ha nem mondtad volna is, csak rád kell néznem. Az előkelő vér rád van írva. Ismétlem: olyan Coriolanus vagy, aki háborút indít egy nem létező sérelem miatt.

Franci agyán hirtelen álvillant a Saint Cricq gróf hajdani arca. De nem említette. Vitatkozott tovább. Órákig cáfolták egymást, még leveleikben is vitatkoztak. Mígnem egy napon aggasztó dolog vetett véget a vitáknak. A grófné egyik leánykája megbetegedett. Eleinte múltó gyerekbetegségnek látszott a baj, de hamar kitűnt, hogy a gyermek állapota igen súlyos. A grófné nem fogadhatta Francit, nem is írhatott neki. Éjjel-nappal a beteg gyermek mellett volt. Az orvosok megállapították, hogy a kicsinek agyhártyagyulladás van. Franci minden nap kétszer személyesen ment el érdeklődni a D'Agoult-palotába. Mindig egyformán hangzott a

válasz: a gyermek állapota változatlanul válságos. Egy reggel azonban az a hír fogadta, hogy a kislány meghalt.

Megírta a maga hivatalos hangú részvét-levelét, de szerelmök hangján nem írhatott a kétségkívül mélyen megrendült anyának. A temetésre elment, ott mindössze megszoríthatta a mély gyászba öltözött asszony kezét s a fekete kesztyűs kéz nem adta vissza a szorítást. Hazament. Várt. S még aznap levelet kapott. „Ebben a borzasztó fájdalomban, — írta az asszony, — egy kezet keresek. Ez a maga keze. Azt a gyermeket, aki most már Istennél van, kérem, hogy könyörögjön nekem bocsánatot arra a bűnre, hogy szeretem magát teljes lelkemből. Kérem, gondoljon rám és szenvedjen velem“. A beavatott komorna várta a választ.

„Isten békessége és áldása legyen magával, — válaszolta Franci, — szerelmem. Tegnap még ehhez az éltető erőhöz fohászkodtam, amely hirtelen lényem legmélyéig el is töltött. Ma azonban megfélemedkezett rólam. Csak maga által vagyok, maga teljesen felszívott és úgyszólván istenné tett engem. Köszönöm. Maga nemes, nagy és fölséges, amilyen mindig volt. Köszönöm, a kezemet nyújtom maga felé, Marie... A hideg rázott egész nap, szemem minden pillanatban megtelt könnyel. Szeretném, ha ma éjjel aludni tudna. Tegye meg az én kedvemért, könyörögöm, pihenjen. Próbáljon egyensúlyt adni annak a szegény gépezetnek. Ó, milyen büszkévé, milyen gőgössé tett engem... de most csend... hallgasson leánya szavára, aki odafentről megáldja és vigasztalja magát“.

Találkozni nem tudtak, az asszonyt úgy megviselték a hosszú ápolás virrasztásai, aggodalmai s végül a haláleset maga, hogy orvosai kivitették Croissyba. Levelet is alig tudtak váltani hosszú időn keresztül. A karácsony úgy mult el, hogy semmi jelet sem adhattak egymásnak. Hetek teltek bele,

mire a grófné visszajött Párisba és megint láthatták egymást négy fal között.

Marie szebb volt, mint valaha. A fekete szín nagyszerűen állott hajához és arca színeihez. A megpróbáltatásoknak nyoma sem volt rajta, falun kitűnően összeszedte magát. Hangtalanul estek egymás karjaiba, egyik sem kérdett semmit, csak régóta éhező vágyok volt a világon.

Végre akadozva, idegenül megindult a beszélgetés. Gondolataik nehezebben találták meg egymást, mint csókjaik. Még szokniok kellett egymáshoz. Mikor belejöttek aztán, Marieból csak úgy dőlt a panasza.

— Borzasztó körülöttem minden. Az otthonom teljesen felborult. Clairerrel kezdődött az egész. Mikor a gyászeset után napról-napra látnom kellett szegénykét, valósággal meggyűlöltem. Mintha ez a négyéves kis gyerek tehetett volna arról, hogy a másik meghalt és ő megmaradt. Ha játszott, meg tudtam volna verni. Ha hozzám húzódott, eltoltam magamtól. Tudtam, hogy ez nagyon csúnya tőlem, de nem bírtam az idegeimmel. Sírógörcsöt kaptam tőle. Végre anyám és férjem elhatározták, hogy a gyereket intézetbe adják. Ott a kicsi kitűnően érzi magát és hallani sem akar arról, hogy hazajöjjön. Most megint ez esik rosszul. Tisztára kiszámíthatatlan vagyok. A férjemmel is kibírhatatlan a helyzet. Eddig békésen éldegéltünk egymás mellett és most a Julie halála óta megmagyarázhatatlan módon idegesítjük egymást. Én nem bírom őt, ő nem bír engem. Az egészséget nem lehet elviselni, szeretnék kiugrani a bőrömből, de nem lehet. Vagy megőrülök, vagy valami végzeteset fogok csinálni.

Franci felsóhajtott. Kezét az asszony kezére tette.

— Most vigasztalnom kellene, bátorítani és türelemre inteni. De nem tudom. Mert én pontosan úgy vagyok, mint maga. Évek óta mondogatom, hogy

nem találok helyemet a világban, de most aztán úgy érzem, hogy ha tovább is ebben a környezetben ezt az életet kell élnem, akkor megfulladok. A barátaim már semmi újat nem tudnak mondani. Amiben rég hittem, abból kiábrándultam. Dolgozni képtelen vagyok, otthon anyám sópánkodását kell hallanom az anyagi gondok miatt, én is, pontosan úgy, mint maga, szeretnék kiugrani a bőrömből.

— Maga? Aki szabad? Ó, ha én szabad lehetnék... Mennyit töprengtem már ezen... Nem vagyok gonosz, de már megfordult a fejemben az a borzasztó gondolat is, hogy mi lenne, ha az uramat magához szólítaná az Isten. Megborzadtam magamtól, egy hétig bőjtöt tartottam büntetésből. Csak De Guéry, a gyóntatóm, tudott megvigasztalni. Az egész mindenesetre jellemzi, hogy milyen lelkiállapotban vagyok. Mit tehetek? Váljak el és ezzel taszítsam ki magam a társaságból? Ha elvált asszony volnék, olyanok nem fogadnának, akik most be sem tehetik a lábokat a házamba. Rettenetes rabság, nem bírom, nem bírom...

— Én sem bírom. Minden perc, amit munkátlanul töltök el, véték Isten ellen, aki tehetséget adott nekem.

— Munkátlanul? Hiszen agyondolgozza magát az óraadással.

Franci felugrott.

— Óraadás? Hát az az én munkám?

— Ó drága angyalom, nem így értettem. De miért nem tud dolgozni?

— Mit tudom én. A környezet. A kialakult életem egész szövevénye. Csak azt tudom, hogy ki kellene tépniem magam innen. De itt van anyám, a leckeóráim, mindenféle kötelezettségem... mondom, hogy megfulladok.

Ilyen beszélgetésekkel teltek el következő találkáik is. Az asszony volt a panaszosabbik és keserűbbik, gyásza elzárta a megszokott társasélettől,

unatkozott otthon és eseményvágyó természete az egyhangúság poklát érezte magában. Francit legalább lefoglalta munkája és felüdítették barátai.

Megismerkedett George Sand-nal, akiről már annyit hallott. Musset vitte el hozzá. Az író és a költő az együtt megtett külföldi út napsugaras boldogsága után összezördülve értek haza. Szerelmöket meg is szakították, de azért a barátság frázisa címén személyes érintkezések megmaradt. George Sand volt a szakító fél és Musset keservesen panaszkodott Francinak, hogy milyen nyomorúságosan szenved, mert még mindig rabja annak a szerelemnek, amelyet az asszony már megelégtelt.

A Quai Malaquaisn lakott a furcsa, híres nő. Dolgozószobája, amelyben feltűntek a velencei emléktárgyak, homályos volt a szivarfüsttől. George Sand szivarozott. A vendéget fesztelenül, bohém pajtáskodással fogadta. Musset mint fölösleges harmadik csetlett-botlott a szobában, a megúnt udvarlók bánatos otthonosságával. Franci társalgás közben szemügyre vette a különös háziasszonyt. Nadrágot hordott otthon is, vastag fekete posztóból, de blúza rendes, női darab volt. Arca színe sötét, orra erős és férfias, egészben véve még csak csinosnak sem volt nevezhető, de termete ellen nem lehetett kifogást tenni. Harminc esztendejének fölényével nézett a huszonhároméves híres szép emberre.

— Mit kutat rajtam?

— Azt próbálom megállapítani, báróné, hogy milyen típus.

— Ó, — nevetett George Sand, — furcsa keverék vagyok. A nagyanyám Móric szász marsallnak volt természetes gyermeke, nagyapám ősi gall vérből származott. A vonásaimból nehezen fog kiigazodni.

— Ki tud egy asszonyból kiigazodni? De szabad valamit megkérdezni? Igen? Hogyan választotta írói álnevét?

— Megmondom. A George név a falumban ott-

hon igen gyakori. A Sand nevet pedig Jules Sandeauból rövidítettem, a fiatal íróból, aki földim s aki bevezetett az irodalomba, mikor elváltam Dudevánt bárótól. Most már úgy megszoktam a magánéletemben is, hogy ha valaki a lányneve-men Aurore-nak szólítana, fel sem néznék. George vagyok minden barátom számára. Az sincs ok nélkül, hogy férfinevet választottam. Az írásaimmal ki akarom harcolni, hogy az asszonyt a társadalom a férfival egyenlő értékűnek vegye. Amit én folytatok, az szabadságharc. A rabszolgák harca az elnyomók ellen. Magok ellen, kedves Litz.

— Ellenem nem kell harcolnia. Nem vagyok házas és nem is szándéksom nősülni. Aztán meg dühös demokrata vagyok. A saint-simonistáknál kezdtem nevelkedni és Lamennaisnál folytattam.

— Ezt mind tudom. Alfred sokat beszélt magáról. Istenem, saint-simonisták... Hogy izgatott ez valaha engem! Mi lett belőlük, nem tudja véletlenül?

— Hallottam egyet-mást. Infantin atya kitálalta, hogy a szektának anyára is van szüksége, őmelléje nő kell. Valami titokzatos jelekből kiszámította, hogy azt Keleten kell keresni. Ennélfogva a vezetőség felkerekedett és elutaztak Egyiptomba, hogy ott az Infantin nőjét megkeressék. Hogy megtalálták-e, azt nem tudom. Csak még arra emlékszem, hogy mikor a mozgalom már teljesen megkótyagosodott, valami nyakláncot kezdtek hordani, amelynek minden szeme más alakú volt és más anyagból készült. Mindegyik láncszemnek volt valami titokzatos jelentősége. Láttam is ilyen láncot az utcán, de akkor már nem jártam közójök.

— Akkor már maga is Egyiptomban járt, mi?

— Úgy van és nem eredménytelenül. De beszéljünk másról. Hogyan is áll a dolog ezzel a rabszolgaháborúval?

George Sand nagyot szívott a szivarjából.

Hosszú előadásba kezdett az elnyomott nők természetes jogairól. Franci beleszólt, eszmecsere lett belőle. Hosszasan vitatkoztak, de nézeteik többnyire találkoztak. Mikor a látogatás véget ért, úgy váltak el, mint akik még igen gyakran fognak találkozni.

Lent az utcán Musset, a boldogtalan szerelmes, némán haladt barátja mellett. Aztán benyúlt a zsebébe, számos papiros közül kikeresett egy verset és azt szótlánul átnyújtotta Francinak. Ő átfutotta:

Vidd élted máshová, az életem ki voltál.
Ki voltál mindenem, legyen másé a kincs.
És új oltárt keress, ki nékem lettél oltár.
Én bűbájos virágom, a napfényen ragyogjál,
S ki lesz, annál gondolj majd arra, aki nincs.

Franci elismeréssel és részvétellel bólintott, Musset pedig zsebrerakta a verset, s hogy könnyeit eltitkolja, köszönés és kézfogás nélkül elvált tőle. Otthagyta gondolataival. Ezek a gondolatok a George Sand mondatai körül zsibongtak. Rabszolgaság... társadalom... elnyomás... lázadás... Mindezek a szavak állandóan nyugtalankodó húrokat pengettek meg benne. Már rég tűnődött azon, hogy valahol valahogyan szóvá teszi a művésznek a társadalomban elfoglalt félszeg helyzetét. Ez a homályos szándék most világos erővel formálódott benne. Nem is várt addig, amíg hazaér, betért egy kávéházba és sebtiben jegyzeteket kezdett írni egy tanulmány vázlatához.

Ettől fogva ez az értekezés volt a legfőbb gondja. Igen gondosan feküdt neki, jegyzeteket csinált hozzá, szakkönyveket lapozgatott és szüntelenül az egyes fejezeteken tűnődött. Hat fejezetre szándékozott osztani az egész tanulmányt. Az első fejezetet bevezetésnek szánta. Ezzel elég hamar elkészült. Csak éppen bejelentette benne, hogy mivel akar foglalkozni. „Fölöslegesnek tartom, — írta többek között, — külön is hangsúlyozni, hogy mint

újonc, mint legutoljára érkezett nálam sokkal különb művészek közt, akiket, ha barátságukra méltatnak is, büszkén nevezek mestereimnek, tartózkodni igyekszem minden igényességtől, minden hiú és dogmatikus hivalkodástól. Nagyon is jól tudom, hogy szavaim sem a tehetség, sem a tapasztalat súlyával nem rendelkeznek, és csak a természet és az igazság egy szerény tanítványának szavai. Nem azért írok, hogy másokat oktassak. Hanem szenvedek s ezért kérdéseket teszek föl.“

A második fejezetben, miután bámulatos olvasottságát mutató adatokkal megvilágította a zene hajdani fontosságát, a kérdéseket fel is tette: „Hogyan volt lehetséges, hogy a zene és a muzsikusok minden tekintélyöket és hivatásuk öntudatát elvesztették, mialatt a művészek hihetetlen önfeláldozása folytán a zeneművészet ennyire tovább fejlődött? Hogyan történhetett, hogy a művészek szociális helyzete szinte a semmivel lett egyenlő, mialatt csodálatos mesterműveket alkottak, melyeknek fájdalommal adtak életet? Végül hogyan volt lehetséges, hogy annyi nagy ember nem tudta erőszakkal lerázni a siralmas megaláztatás igáját? Milyen balsors folytán lettek az elsőkből utolsók?“

A harmadikban rátért magára a sebre. Saját sebére. Ami az egészet elindította benne. Utalt arra, hogy az utóbbi időben a pénz és a születés arisztokráciája valóban megbecsüli valamelyest a muzsikusokat. De mi van azokkal az operaénekesekkel, akiket a hivatalos egyház még mindig exkommunikálva tart? És mi van azzal a cselédlépcsővel, amelyet angol arisztokrata házaknál olyan művészek és művésznők voltak kénytelenek használni, mint Moscheles, Rubini és Malibran? Hogyne, van a sebekre gyógyító ir is: a lapok nemrégiben nagy garra adták hírül, hogy Lajos Fülöp király és a királyné legkegyelmesebben kihallgatáson fogadták Donizettit. „De még nincs minden elveszve. Néme-

lyek már megálltak a lábokon és harcoltak, mások észbe kapnak és fegyverhez nyúlnek, megint mások sietnek ezzel a szent sereggel egyesülni. Bátorság! Remélni! Új nemzedék következik. Az állandó gyakorlat erőssé tette önérzetét és erejének tudatát. Helyet ezeknek a küldötteknek! Hallgassátok szavaikat, hallgassátok műveik proféciáját.“

Mikor a három cikkel elkészült, érintkezésbe lépett D'Ortigue barátjával, az egyetlennel, akit Fétis mellett megbecsült a zenekritikusok között. D'Ortigue belső embere volt a Gazette Musicalnak. Ott szeretne volna közölni az egész sorozatot. D'Ortigue elolvasta a három cikket és meghallgatta a további tervezetét. Bólintott.

— Rendben van, öregem, a többit bízd rám. Lesz egy kis lárma a dolog körül, de menni fog.

Nem telt bele egy hét, már értesítette, hogy a Gazette Musicale vállalja a cikkeket. De várni kell, a túlhalmozódott anyag miatt az első cikk nem jöhet hamarabb, mint április végén. Ez a hosszadalmasság nem volt ingyére, de alapjában boldog volt, hogy a cikkek jönni fognak. Mindjárt neki akart fogni, hogy a többit is megírja.

Ehhez azonban nem jutott hozzá. A grófné olyan bejelentéssel toppant be titkos tanyájokra egy téli napon, amely mód nélkül felizgatta.

— Franci, — mondta, — én ott akarom hagyni az uramat. Igen, igen, jól értette, fel akarom az ott-honomat robbantani.

— És... és aztán mi lesz?

— Semmi. A vagyonom megvan. Szeretem magát. Nincs tovább.

— És mi lesz a társadalmi helyzetével? Hogyan fogja elviselni, hogy kitaszítják, mint egy belpoklost? És a leányára nem gondol?

A grófné hallgatott, aztán sírva fakadt.

— Maga az oka mindennek, — zokogta panaszosan, — miért tanított meg a szerelemre, ha bujkálni

kell vele? Miért hozott össze intelligens, tehetséges lényekkel, emberekkel, ha a maga világától örökre el vagyok zárva? Maga mérgezett meg szerelemmel és emberi étellel. És most nyomorultan szenvedek.

Alig tudta megvigasztalni. De a csókok és ölelések vigasztalása gyorsan elrepül. Most már minden találkozásuk alkalmával szenvedélyesebben és viharosabban panaszkolta a szépséges asszony, hogy nem bírja tovább. Egyik alkalommal azzal állt elő, hogy George Sandt meg akarja ismerni. Franci vigye őt el oda. Nem kell azt tudni a társaságban senkinek. Franci szabódott egy darabig, valahogy nem tetszett neki a dolog, de aztán bele kellett mennie. Előbb megbeszélte a találkát az írónővel, aki természetesen írói hírneve diadalmas jelének tekintette a grófné szándékát és boldogan igent mondott. Egy alkonyatkor Franci kocsiban elvitte D'Agoult grófnét a Quai Malaquais másik házába, George Sandhoz.

A két asszony gyorsan megértette egymást. Persze öt perc múlva a nők rabságáról beszéltek. Tünető barátságban váltak el. És most már Franci nélkül is látták egymást. A D'Agoult-palotába a nadrághan járó elvált asszonyt lehetetlenség volt meghívni, a grófné úgy járt hozzá, fátyolosan osonva, mintha szerelmi találkára menne. S a két nő eszmecseréinek hatását Franci hamarosan megérezte. A grófné véleményei rohamosan lettek szabadabbak házasságról, társaságról és társadalomról. És most már komoly szilárdsággal kezdte hangoztatni: ő el van szánva, hogy otthagyja az urát. Gyóntatójával már közölte is ezt a szándékát, az persze rémülten és riadtan igyekszik lebeszélni, de ő el van szánva.

Eddig a grófné ilyen fogadkozásai nem nyugtalanították túlságosan. Aki örökösen hangoztatja, hogy öngyilkos lesz, az nem szokott öngyilkos lenni.

Mert ez a lépés Párisban s a grófné körében a társadalmi öngyilkosságot jelentette. Olybá is lehetett venni a dolgot, hogy a grófné, akinek alaptermé-
szete hajlott a regényes pózok felé, ártatlan játékként gyönyörködteti képzeletét olyan életreszóló lépésekkel, amelyeket valójában úgysem fog megtenni, csak így szóbeszédben éli át izgalmas gyönyörűségeket. De ez az új Marie más volt, mint a régi. Társadalmi nézeteit úgy dobta le magáról, mint a megúnt ruhát, hogy helyette újabbat és érdekesebbet öltön. Ennek az új lelki köntösnek szövetére nem volt nehéz ráismerni: George Sand regényrészleteiből készültek, az Indianából és a Leone Leoniból. A természet helyessége a civilizáció ferdeségei helyett. Az ember joga érzéseihez. Az asszony önmaga iránt való kötelessége, hogy saját életét élje. Ennek a Marienak most már el lehet hinni, hogy egy szép napon faképnél hagyja urát, palotáját s az egész Faubourg Saint Germaint, amelybe aztán nincs visszatérés.

Franci sok éjszakát töltött izgalmas tépelődés közepette. Azt már látta, hogy sorsa össze van kötve ennek az asszonynak sorsával. Ha Marie otthagyja családját, ezzel kilép a társadalomból s neki azonosítania kell magát kedvesével. Ha nem tenné lovagiasságból, rászorítaná a kasztok kérlelhetetlen rendje: a szalonok őt sem fogadhatnák, a botrány nyilvánvaló okozóját. Világos volt tehát, hogy a grófné döntő lépése esetén egyikök sem maradhatna Párisban. Elkezdett gondolkozni azon, hogy ha itt kell hagynia Párist, hova megy? Először Londonra gondolt, de ezt rögtön elvetette: hiszen ott a társaság még merevebb. Különben is az lebegett előtte, hogy csendes helyen kedvére komponálhasson. Mindezt csak úgy elméletben gondolta végig, még mindig nem meggyőződve arról, hogy minderre csakugyan sor is fog kerülni. Csak azt tudta, hogy kedvese sorsát meg kell osztania. Ket-

tejük összeköttetése most már annyira elmélyült, hogy Marie nélkül nem tudott volna élni.

Azokhoz a megmérhetetlen és kiszámíthatatlan erőkhöz, amelyek végzetszerű erővel tölték őket elrendelt sorsuk ismeretlen irányába, most már a pletyka is csatlakozott. Nyilvánvaló viszonyuk állandó beszéd tárgya volt a párisi társaságnak. Egy-más nélkül alig kaptak meghívást, minden házi-asszony figyelemmel volt összeköttetésükre az ültetésnél. Nem múlt el nap, hogy mindketten félreérthetetlen célzásokat ne kaptak volna. Marie anyja vidékről figyelmeztette leányát, hogy jó lesz vigyázni, mert már oda is eljutott a pletyka, sőt testvérbátyja, a diplomata, aki a londoni követségen szolgált, Angliából tett célzást arra, hogy Marienak a híres művészhez való barátságát túlgyakran emlegetik. Lehetetlennek látszott, hogy D'Agoult gróf, a férj, mindebből meg ne neszелjen valamit. S akkor kénytelen lesz szólni, nem féltékenységből, hanem házának hírneve és leányuk miatt.

Igy érlelődött kettejük sorsa anélkül, hogy ők bármit is tehettek volna, Franci lassanként megszokta a gondolatot, hogy elhagyja Párist. Elérkezett a nap, mikor ennek lehetőségét közölnie kellett anyjával. Liszt mama, akinek fia ellátása egész életét jelentette, halálos meghökkenéssel hallgatta végig Franci zavarosan előadott terveit. Nem válaszolt semmit, de egy álló hétig ki volt sírva a szeme. És megtörtént Francival is, hogy ha az éjjel álmatlan csendjében áthallotta a másik szobából szintén virrasztó anyja bánatos szipákolását, szíve elfacsarodott, arcát a párnába fúrta és sírva fakadt maga is olyan bánattal, mint valaha gyerekkorában.

Már tudta, hova fog menni: Svájcba. Az ország szépsége és szabadsága vonzotta, városkáiról elragadó képeket őrzött sok utazásának emlékei között. Kellemes ismerősei is voltak ott, kivált Genf-

ben több régi tanítványa élt, nyugton remélhette, hogy azok révén megszervezheti a szükséges lecke-órákat. A Lac Léman tündéri partján nyugodtan, kedvvel fog majd dolgozni s a grófnéval, akinek szintén ki lehet majd találni valami alkalmas telepé-
pedési helyet, gyakran találkozik. Anyagilag nem látszott könnyűnek a tervet végrehajtani, de mikor erről kezdett anyjával tárgyalni, kitűnt, hogy Liszt mamának jócskán van félrerakott pénze, el lesz látva addig, míg fia külföldről havonta pénzt küldözhet neki. És végtére is valahogyan csak lesz. A holnap gondjaihoz sohasem volt érzéke.

Az a lelki állapot, amelyben mostanság heteket eltöltött, valami szédítő és izgalmas mámorhoz volt hasonló. Dúltan futkosott leckéi után, szeme lázasan fénylett, furcsa válaszokat adott a hozzá intézett kérdésekre és gyakran volt láza. Ha Marieval együtt volt, — és most már egyre több időt töltöttek együtt, — ennek a láznak és izgalomnak jegyében tárgyalgatták, hogy mi lesz. Franci álmatlanságtól kínzott idegei és túlfűtöttsége kihatott szerelmi érzéseire is. Egyszerre oktanul féltékeny kezdett lenni, bár nem volt kire. És folyton azzal kínoztá kedvesét, hogy az nem szereti őt eléggé. Ha három napig nem láthatta, ilyen leveleket írt neki: „Marie! Marie! Hadd ismételjem ezt a nevet százszor, ezerszer. Három napja él bennem ez a név, leigáz és éget. Most nem levelet írok magának, most ott vagyok maga mellett. Látom. Hallom. S az örökkévalóságot érzem karjai között... mennyország és pokol, minden, minden, megint együtt van magában... Ó hadd legyenek bolond, eszeveszett... A kicsinyes, illedelmes, szűkös valóság nem elég többé nekem, egész életünket kell élnünk, egész szerelmünket, minden szenvedéseinket. Úgy-e képesnek tart engem az önfeláldozásra, az erényre, az önmegtartóztatásra, a vallásra? Ne beszéljünk erről többet... Magán a sor, hogy rendelkezék, kieszel-

jen valamit és megmentsen engem. This is to be! Ennek így kell lenni!“

Áprilisban már azzal a gondolattal rendezett hangversenyt, hogy ha a nagy lépés bekövetkezik, ne akadjon meg pénz dolgában. Hosszú idő óta ez volt első saját hangversenye; ha fellépett, csak Berlioz iránt való barátságból tette, mint sok műsor-pont közül az egyik. De most ő maga volt a közepe a dolognak, voltaképpen ez volt az első alkalom, hogy megmutassa, mit haladt a zongorán. A zenei világban a kellő várakozás előzte meg a hangversenyt, a társadalom nem kevésbbé kíváncsi volt a profil d'ivoire-ra, a híres szép grófné híres szép művésére.

Szerelem, töprengés, álmatlanság, bizonytalan-ság ezer megpróbáltatása tette tönkre azokat az idegeket, amelyek a hangverseny előtt már túlhang-golt hürokként akartak elpattanni. Sápadt volt, mikor kilépett a dobogóra, s gyomra émelygett az izgalomtól. A taps, mely fogadta, inkább udvarias és kíváncsi volt, semmint lelkes. Az első hangok után már nem érezte idegeit, a zongorázás feszült-sége magával ragadta. Maga is tudta, hogy hallat-lan, amit most a zongorán művel, hogy soha ezt előtte nem tudta senki, hogy alig akadhat egy-két ember a hallgatóság soraiban, aki csak sejtse is, hogy a zongorázás történetében milyen óra ez. Első számát erős taps fogadta, tömör dübörgés, a tökéle-tes siker igazi tapsa. Most még jobban beleadta magát: a gög diadalával kezelte a zongorát, ezt a kezes báránnyá változott fenevadat, amely, mióta a világ áll, most először árulta el igazi titkait az embereknek. Berlioz szimfóniájáról írott ábrándját játszotta, játék közben a művészi munka olyan vak-merő feszültségébe korbácsolta bele magát, hogy egyszer csak két keze lecsúszott a billentyűsorról, a terem elsötétült előtte, s hirtelen elvesztette ön-tudatát. Arra eszmélt fel, hogy a művészsobában

vízzel dörzsölik a homlokát és riadt arcok hajlanak föléje. Elájult. Ekkor már egymás hegyén-hátán tolongtak a szobába az érdeklődők a nézőtérről, zürzavaros lármában próbált egy szolga rendet csinálni. Anyja kezét tördelve sopánkodott mellette.

Gyorsan magához tért, felállt, kinyújtózott, lesimította frakkját. Aztán ment ki megint a zongorához. Ez aztán taps volt, olyan, amelyet alig kapott eddig életében.

— Szeretnek, — mondta magában az elkényeztetett gyermek hanyag örömeivel.

Nem kímélte magát; pár pillanat múlva már megint benne élt a legmerészebb feszültségben. De most már győzte. Diadala a közönség előtt teljes volt, méltó a világ első zongoraművészéhez, aki sokszorosan túltett egy igen nagy előadó-művészen: azelőtti önmagán.

De aztán jöttek a kritikák. Egyetlenegy bíráló akadt, aki megértette. A többi meghökkenve, felriasztva, szinte megbántva nyilatkozott róla. Miféle új módja ez a zongorázásnak? — kérdezték. Hol vannak a zongorajátszás klasszikus hagyományai, amelyeket ez a művész a maga új és önkényes fogásaival tesz félre? Egyik szenzációhajhászással vádolta, a másik színészkedéssel. Általában, ha példátlan tudását elismerték is, bizonyos tanácstalanság s a meg nem értők idegenkedése volt érezhető a beszámolókon, még azokon is, amelyek játékának egyes részeit magasztalták. Az egyetlen, aki tudta, hogy ez a hangverseny határkö volt az előadó-művészet történetében, D'Ortigue volt, a megértő barát. Fenntartás nélkül írt róla, bámulattal és hódolattal, üdvözölve azt a lángelmét, aki a reprodukáló zongorázást önálló, teremtő művészetté emelte.

Ez az egy himnusz nem szerzett neki annyi örömet, mint amennyi érzékeny fájdalmat a többi. A lapok olvastán hirtelen megerősödve fogta el a vágy, hogy itthagya ezt a várost, szalonjaival,

hangversenyeivel, kritikusaival, tolongó életével, ifjúsága annyi emlékével együtt.

Volt tanítványai között egy fiú, akit valamennyi közt legjobban kedvelt. Nemcsak mert ez volt köztük az egyetlen igazi tehetség, hanem mert sok mulatsága telt a gyerek ragaszkodásában. Hamburgi zsidófiú volt ez, eredetileg Cohen Hermannak hívták, de Franci a saját gyerekkorára emlékeztető Putzi nevet adta neki. A hangverseny után, mikor leckeórát adott neki, valami hibára figyelmeztette:

— Erre nagyon vigyázz, mert más erről nem fog leszoktatni. Én pedig talán már nem soká tanítalak.

A gyerek, tizennégyéves kamasz, halálsápadtan meredt rá.

— Miért? Valamivel megharagítottam?

— Dehogy, csacsi. Nagyon szeretlek. De lehet, hogy elköltözöm Párisból.

— És engem nem vihet magával? — kérdezte a fiú, rettegve a választól, félig már sírva.

— Ebben igazad van. Miért ne vihetnélek magammal? Erre nem is gondoltam. Jól van, jössz velem, Putzi.

A fiú sírva fakadt, de most már a boldogságtól. Nekiugrott mesterének, ölelte, csókolta, mint a hazatérő gazdájának örvendő kiskutya, aztán értelmetlenül kiáltozva táncolni kezdett a szobában, mint egy bolond.

— Ne örülj meg, — nevetett Franci, — mars vissza a zongorához, most dolgozunk.

És szeretettel nézte a gyereket, akinek zongorázás közben még mindig folytak arcán a boldog könnyecseppek. Csakugyan olyan volt ez a fiú, mint valami ragaszkodó, törleszkedő kutya. Úgy is nézett rá folyton mesterére, a kutyák odaadó, halni kész tekintetével.

Marienak, mikor megint együtt voltak, megmondta :

— Ha úgy adódik a dolog, hogy elmegyek Párisból, egyik kis tanítványomat magammal viszem. Másnak mopszli-kutyája van, körülöttem ez a gyerek fog forgolódni.

— Nem bánom, — válaszolt Marie, — engem nem fog zavarni. Majd úgy kell beosztani a lakást.

Franci belesápadt a meglepetésbe. Nem is találta eleinte a szavakat. Hebegve kérdezte:

— A lakást?... Hát maga hogyan... nem egészen értem...

— Mit nem ért? Bámulok, hogy bámul. Hiszen abban egyetértünk, hogy ha otthagynom a férjemet, akkor külföldre megyünk, úgye? Nos, hogyan képzei azt a külföldi tartózkodást?

— Együtt lakni?... Maga képes volna... házasság nélkül...?

— Természetesen. Hogyan képzelhetném másként? Két szabad ember szereti egymást. Ez csak egyszerű, nem? A magunk életét fogjuk élni, ahogy annyiszor beszéltük. És egymás életét.

— Marie, tudja maga, hogy amit mond, annak rettenetes súlya van? Ha maga elkezd kettesben élni velem, onnan nincs többé visszatérés, ezt remélem, tudja. Nekem ez kimondhatatlan boldogság volna, de most szörnyű felelősséget is hordok. Amit maga most kockára tesz, az az egész élete. Ha ezt az áldozatot elfogadom, én vagyok érte felelős. És ebbe csak akkor lehet belemennünk, ha biztosak vagyunk önmagunkban. Én magamban biztos vagyok, maga az én sorsom mindhalálig. De maga biztos-e magában? Most ne feleljen, nem engedem, hogy szóljon. Mi lesz, ha egy év múlva, két év múlva az érzései ellangyosodnak, visszavágyik majd abba a világba, amelyet eldobott magától, de már későn? Nem, ne feleljen. Én hosszú vizsgálatot tartottam magamban és nyugodtan mondhatom, hogy azelőtt hazudtam

magának, megcsaltam, magamban megaláztam, de most eljutottam oda, hogy tökéletesen szeretem. Maga is vizsgálja meg magát és csak aztán válasszon. De a vizsgálat könyörtelenül szigorú legyen. Megigéri?

— Megigérem, — felelt az asszony elkomorodva.

Erről többet nem beszéltek. Másnap Franci még levelet küldött a palotába. „Marie! Azon a napon, mikor maga teljes elméjéből, teljes szívéből, teljes kebléből, teljes lelkéből mondhatja ezt nekem: „Franz, töröljük ki, feledjük el, bocsássuk meg örökre mindazt, ami a múltban talán tökéletlen, kínzó és nyomorúságos volt, legyünk mindene egymásnak, mert ebben az órában megérttem és felmentem magát éppen annyira, amennyire szeretem“, — azon a napon (s jöjjön ez a nap mennél hamarább), messze menekülünk a világtól, ketten egyedül fogunk élni, szeretni és meghalni“.

Még aznap visszakapta azt a mondatot, amelyet levélben idézőjelbe tett. Az asszony szóról-szóra lemásolta és aláírta: Marie.

Sorsuk el volt döntve. A szökés részleteit már úgy beszélték meg, mint egy izgalmas csínyt a jókedvű cinkosok. Franci előre utazik Svájcba. Marie egy ottani ismerős látogatásának örve alatt elcsalja anyját Baselba, közli vele, hogy többé nem hajlandó hazatérni és repül egyenesen szerelmese karjaiba, hogy örökre ott maradjon. A gróf majd anyjától fog megtudni mindent.

Franci még fellépett Berlioz javára egy hangversenyen. Aztán végiglátogatta barátait, hogy elbúcsúzzék tőlük. Könnyedén búcsúzott, csak mint nyaralási út előtt szokás. Chopin volt az egyetlen, akitől nehezen vált meg. Ennek az egynek megmondta, hogy végleg elhagyja Párist. Szerette volna nagyon megölelni, de valami szemérem visszatartotta. Csak nézett meghatottan rá. S akkor Chopin

volt az, aki ráborúlt, megölelte, magához szorította. A régi melegséggel. Mély szeretet volt mindkettőjük ölelésében. Szemükben megcsillant a könny.

— A két lángelme sír, — mondta Franci, hogy tréfával üsse el meghatott szégyenkezését.

— Pedig ma nem is olvastak kritikát, — vágta rá Chopin.

Elváltak. De még hátra volt a legnehezebb: anyjától elbúcsúzni. Liszt mama mindedig nem vette elég komolyan fia tervét. De most, látván, hogy a dolognak fele sem tréfa, egyszerre csak az-zal állt elő, hogy ő a fiától való elválást nem bírja ki. Franci csak hazugsággal tudott magán segíteni. Úgy tűntette fel a dolgot, hogy az egész nem végleges. A grófnéval való dolga is bizonytalan, nem lehet még tudni, mi hogyan alakul. Ő mindenesetre igyekszik majd úgy forgatni a dolgokat, hogy visszatérhessen anyjához és tovább éldegéljenek ket-tecskén, békességben. Az anya hitte is, nem is a szó-áradatot. De valamennyire megnyugodott.

A postakocsi felhágójánál fuldokolva ölelkeztek. Aztán a kocsi végre elindult. A feketeruhás kövér asszony szeretett alakja eltűnt. Franci zsebkendő-vel szárogatta a szemét és kinézett az ablakon. Las-san eltűnt előle Páris. Gyönyörű májusi reggel tűn-döklött a tájon. S ő rámosolygott a táj mosolyára. Egy ismeretlen, kicsiny csecsemő-arc bukkant fel a fejében. S ez meghatott, kíváncsi, zsebongó boldogsággal töltötte el.

Marie nemrégiben közölte vele, hogy Svájcban már hárman lesznek. A kisbabát újévre lehet várni.

VIII.

Semmiben sem különbözött ennek a fiatal pár-nak boldogsága a fiatal házasokétól. Mindenféle húzavonák után Genfben telepedtek le. A Rue

Tabazan egyik sarkán béreltek lakást és azt kedvökre berendezték. Pénzbeli gondjuk nem volt: a grófnénak évi húszezer franc jövedelem járt saját vagyona után, Franci pedig a hangversenyből és zeneműkiadókkal folytatott tárgyalásokból összeszedett annyit, hogy tarthassa az iramot. Mikor az újonnan berendezett lakás hálósobájában egy augusztusi reggelen az első napra ébredtek s a két szomszédos ágyból egymásra pillantottak, Franci úgy érezte, hogy ez a teljes boldogság. Egyszerre ugrottak ki az ágyból és úgy öltözetlen siettek az ablakhoz. Ablakukból a Mont Blanc sugárzó és fenéges csúcsára lehetett látni.

Idejöket a lakás után az foglalta el, hogy ismerkedtek a várossal. Marienak az állapotával járó gyakori rosszullétek között különben is jót tett a séta, Francit pedig lobogó vágya kergette, hogy mindent lásson, mindent megtapasztaljon. Felhágta a dombra kapaszkodó utcákon, megkeresték azt a házat, amely Rousseau emlékét viselte, vagy kedvökre sétáltak a tó partján és a falánk hattyúk etetésével szórakoztak. A járókelők elképpedve bámulták őket, mert Marie is feltűnő jelenség volt abban a kis városban, ahol mindenki ismerte az előkelő szép asszonyokat, de őt senki. Franci meg éppen nagy feltűnést keltett vállig érő szőke hajával. Volt olyan bámészkodó, aki meg is állott láttukra, úgy csodálta őket. De inkább a férfit, mint az asszonyt. Franci megjelenése, ha valaki a hosszú sörényt megszokta, sokkal előnyösebb volt, mint kedveséé. Most közeledett huszonnegyedik évéhez, de alig látszott húsznak, Mariet azonban az elmúlt hónapok herce-hurcái nagyon megtörték és harminc éves létére bárki harmincötnek mondta volna.

Csak Franci látta tündérszépnek, mindenkinél szebbnek, hasonlíthatatlannak, egyetlennek. Kimondhatatlan gyengédséggel vette körül, leste minden mozdulatát, pillantását, óhaját. Sok tekintetben egé-

szen új lett számára kedvese, mióta együtt lakott vele. Csak most látta például, hogy Marie elegáns megjelenése mennyi gondba, pénzbe és időbe kerül. Ha készültek valahová, Marie másfél óránál rövidebb idő alatt nem tudott felkészülni. Este lefekvéskor aranyszőke hajának kibontása, fésülése, ápolása, éjszakára való előkészítése valóságos szertartás volt és legalább egy órát vett igénybe. Aztán kitűnt Marieről, hogy étkezés dolgában milyen szakértő és kényes. Nem sokat, de nagyon sokfélét szeretett enni, kitűnően értett az asztalra kerülő ételhez, de csak ha már az asztalon volt. A konyha nem érdekelte, ehhez nem értett semmit. Szerfölött kényelmes természetűnek is bizonyult, egész életén át megszokta a körötte lebzselő nagyszámú személyzetet s ha valami közeli tárgyra szüksége volt, restellt felkelni és három lépést tenni. Olykor gépiesen a palotájában megszokott asztali csengőt kereste s csak aztán ocsúdott rá új helyzetére, ezen aztán mindaketten kedélyesen nevettek.

Lassanként kezdett kialakulni új életök képe. Franci gyakran faggatta Mariet: boldog-e, így képzelte-e. Az asszony elragadtatott boldogsággal válaszolt. Baráti levelekből, átutazó ismerősöktől meghallották, hogy Párisban milyen társaságbeli riadalmat keltett vakmerő elhatározásuk. Bámulatos pletykákat meséltek róluk. Egy verzió szerint Franci éjjélkor felverte a Notre Dame sekrestyését és a kulcsokat követelte tőle, hogy a társaságában lévő férfi számára eljátsszék valamit az orgonán. A férfi nem volt más, mint D'Agoult grófné álruhában, ezen az éjjelen szöktek meg, de előbb orgonálni akartak. Egy másik pletyka szerint Franci úgy szöktette át kedvesét a határon, hogy eldugta egy nagy zongora belsejébe. Ezeken a mendemondákon nem győztek mulatni. De aztán fülökhöz jutott más is, amin inkább elkomolyodtak. Marie anyja részletesen megírta, hogy Baseltől hazatérvén, hogyan közölte a

gróffal a dolgot. A gróf megrendülve, de szótlanul hallgatta végig, aztán csak ennyit mondott:

— Majd megpróbálom elviselni.

Többet nem volt hajlandó beszélni a dologról. A kis Claire nagyon jól érezte magát az intézetben, egyáltalában nem sírt anyja után. Azok a fonalak, amelyek otthona emlékéhez fűzték volna Mariet, elszakadtak.

— Csak maga maradt nekem, Franz, — mondta párját átölelve, — maga az életem, ha magában egyszer csalódnom kellene, meghalnék.

Franci nevetett és csókkal válaszolt. Mostanában mindig jókedve volt. Felszabadultnak és súlytalannak érezte magát. Az új élet remeknek mutatkozott. Már az első napokban leckeórái jelentkeztek. Még pedig nagyon érdekesek. Az első jelentkező nem volt más, mint Miramont gróf felesége. Azé a Miramont grófé, aki miatt a szép Adèle kastélyában azon a bizonyos télen, olyan marcangoló kínokat szenvedett. Magával Miramont gróffal is megismerkedett: a két férfi tüntető nyájassággal szorított kezét és egymásra tekintő kíváncsi mosolyuk nem nélkülözött minden jelentőséget. A másik jelentkező tanítvány Potocka Mária grófnő volt, Chopin révén régebbi ismerőse, aki itt telepedett meg Genfben.

Ezeket az órákat nagy örömmel ujságolta Marienak.

— Alakul a dolog, alakul. Holnap adom az első órát Potocka grófnőnek.

— Mikor jön?

— Nem ő jön. Én járok majd hozzá. Miramont grófnénak sem itt adom az órákat.

Hallgattak mindketten. A kényes kérdést nem akarták érinteni. De mindketten egyformán tudták, hogy Marienak egyelőre nem tanácsos társaság-beli hölgyekkel találkozni. Tapintatlanságok történhetnek. Jobb megvárni, míg a dolgok szépen leüle-

pednek, aztán majd magától kialakul a társasághoz való viszonyuk.

Ha nem beszélt is róla, Francinak nagy gondot okozott ez a kérdés. Mindenáron társaságot kellett szereznie Marienak. Volt Genfben sok ismerőse, elsősorban két volt tanítványa, egyik Pierre Wolff, a másik Boissier kisasszony. Ezeket mindjárt meglátogatta. Kitörő örömmel fogadták a városukba költözött világhírességet. Franci roppant óvatosan igyekezett a társalgásnak olyan menetet adni, hogy valahogyan Mariéről szó lehessen, ha azok akarják. Wolff nőtlen ember, azonnal belement a kínált mederbe, engedelmet kért, hogy a grófnénál látogatást tehessen. De a Boissier Valérie szülei nem tértek rá a társalgás kínált ösvényére. Franci nem csüggedt. Bár napról-napra jobban látta, hogy amit el szeretne érni, ahhoz a ridegen erkölcsös és kispolgári Genfet rosszul választotta meg, mégis remélte, hogy Marienak elevenebb életet tud majd biztosítani, mint a kalitka madarának. Nem ment. Őt magát versenyezve hívták mindenhová, de ha sejteni engedte habozásával, hogy Mariet is szeretné belevenni a dologba, a meghívások óvatosan visszahúzódtak. Volt még egy utolsó reménysége: a Belgiojoso-házaspár. Belgiojoso herceg, rokona a Franci párisi barátnőjének, feleségével együtt mint olasz politikai menekült lakott Genfben. Feltűnően szép férfi volt és gyönyörű tenorját bármilyen hivatásos énekes megirigyelte volna. Felesége sokkal inkább foglalkozott politikával, mint ő; a hercegné folyton olasz szabadságmozgalmakat szervezett és egyik röpiratot a másik után írta az elnyomó osztrákok ellen. Olyan heves demokrata nézeteket vallott, hogy Franci egy pillanatig reményteljesnek látta a kísérletet. De itt is kudarcot vallott. A politikájában oly demokrata hercegnő, mihelyt szalonjáról volt szó, egyszeriben udvariasan és ridegen begombolkozott.

Így aztán a Rue Tabazan-beli lakásnak össze-
verődött ugyan egy állandó társasága, de az kizáró-
lag férfiakból állott. Pierre Wolff volt a legelső és
leggyakoribb vendég. Aztán gyakran jött Coindet
doktor, egy neves orvos, aki Mariet évekkel előbb
egy genfi útja alkalmával kezelte volt. Jött egy igen
szeretetreméltó öregúr, Sismonde de Sismondi, törté-
nettudós és nyelvbűvár. Alphonse Denis, orienta-
lista. James Fazy, igen befolyásos ember a svájci
országos politikában. Edmond Boissier, a Valérie
fivére. És Belgiojoso herceg. A felesége nélkül. Mind
csupa művelt, érdekes, szórakoztató férfi, de mind
férfi. És Marie, aki a gyorseszű asszonyok vakmerő-
ségével kezdett vitát történésszel történelemről,
orientalistával Keletről, íróval irodalomról és nagy
passzióval köszörülte elméjét az ilyen eszmecseré-
ken, most már kezdett megjegyzéseket tenni a genfi
asszonyokról. Öltözködésüket becsmérelte, kispolgári
megjelenésüket gúnyolta. Boldognak mondta magát,
hogy „ezekkel“ nem kell érintkeznie. De Franci jól
tudta, hogy szegény barátnőtelen Marie bármelyik
előtt boldogan sietne kinyitni lakása ajtaját. Ehe-
lyett csak Putzi élénkítette társtalanságát. A gyere-
ket Franci maga után hozatta Párisból és magokhoz
költöztette. Most már az is vállig érő haját hordott,
mint mestere. Mulatságos, élénkeszű és igen csinos
fiúcska volt. Mariet sokszor megnevettette csacsogá-
sával és kamaszos csínyjeivel. De az elvesztett kül-
világot nem tudta pótolni.

A genfi nyugalomban Franci folytatta azt a
cikksorozatot, amelyet a Gazette Musicale számára
még Párisban elkezdett. Az első három cikket már
lehozta a lap, amint ígérte, tavasszal. Most egyen-
ként küldte el a másik hármat. A sorozat negyedik
fejezetében szenvedélyesen nekiszaladt azoknak a
cikkezőknek, akik eddig közleményei felett össze-
röffenve túlzással, tapintatlan kérdések feltevésével,
okvetetlenkedő lázítással, tehetségtelen újítók fel-

fújásával vádolták. Megnyomta a tollat. A mondatok úgy folytak ebből a megnyomott tollból, mintha született újságíró kezelte volna. Túlzás, hogy az igazi művészet nem kap megbecsülést? Nézzék meg Berliozt, a muzsika lángelméjét, akinek hívatottsága kétségtelen. Befejezte Frances-Juges című operáját és nem talál Párisban színházat, amely előmerné adatni. A nekilendült cikkíró név szerint kipellengérezte a párisi igazgatókat, akik „nem óhajtának kísérletezni” és alaposan leszedte róluk a keresztvizet. Az ötödik fejezetben aztán, amelyet az egész tanulmány magvának szánt, pontról-pontra kifejtette a párisi zeneélet alapvető bajait. Kezdte a Conservatoire-on, elmondta a sajátmaga hajdani esetét: hogyan utasította el Cherubini. Megvilágította a tanítási rendszer hibáit, az intézmény jelenlegi munkájának teljes céltalanságát és figyelmeztetett arra, hogy a Conservatoire növendékének például nincsen módja zenetörténetet, zeneirodalmat és zene-esztétikát tanulni. Rátért a zenei színházakra, amelyek rideg üzleti vezetések alatt csak vásári portékát adnak a hallgatónak, a gyér klasszikus előadásokon a nagyok remekművei egyharmadrészekre lecsónkítva és borzalmasan eltorzítva hallhatók. Páris és a francia vidék filharmóniai társaságai kezdetlegeseek, kapkodók és tehetetlenek, az egész országban sehol sem lehet teljes zenekart találni. Hangversenyekre alkalmas terem nincs Párisban, csak egy, s azt egyetlen vállalkozás tartja kezében, hogy a jó hónapokban más ne juthasson egyetlen estéhez sem. A zeneoktatás siralmas, hihetetlenül tudatlanok tanítani mernek, s ugyanilyen a zenekritika is: hihetetlenül tudatlanok bírálni mernek. Végül a hetedik cikkben felállította egy eleven, termékeny, igazi zeneélet követelményeit.

A Gazette kiadója és főembere, Slézinger pontosan közölte a hat fejezetet, pedig a szerző rendkívül éles hangon írta. Úgy szerette a mun-

káját, mintha komponált volna. És közben komponált is. Amit a környezetváltozástól várt, az beteljesedett: zeneszerző vénája bőségesen megindult. Mostanában apró lírai, vagy természetfestő darabokat szeretett komponálni. Egy kápolna látványa, egy éjszakai csónakázás élménye, egy zivatar magától kezdett el muzsikálni benne. Ha leülhetett Erard-zongorájához, amelyen gyöngyházból voltak a billentyűk, a végtelen tengernek örvendő hal boldogságát érezte. És akár cikket írt, akár zenedarabot, azonnal Marie elé vitte a készet, a cikket felolvasta neki, a zenedarabot elzongorázta. Marie figyelemmel hallgatta, tett is tudákoskodó megjegyzéseket, amelyeket Franci mindig udvarias figyelemmel hallgatott, de zenepolitika és kompozíció minden eseményén túl felbukkant a Marie viselkedésében a kimondhatatlan rém: az unalom, a társaságot vesztett és semmivel nem foglalkozó aszszony unalma.

Késő ősszel Belgiojoso hercegné jótékony célra hangversenyt szervezett. Erre Francit is felkérték. Marie, a kisbaba várva-várt érkezése előtt három hónappal, egyik legjobb páholyban foglalt helyet, vakító estélyi ruhát öltött és felrakta összes ékszereit. Csak öt szemlélte volna valóban minden szem, ha a nézőtérnek nem lett volna még egy nagyon érdekes vendége: Bonaparte Jerôme is eljött a hangversenyre és mivel valaha vesztfáliai király volt s a királyok mindig nagyobb csodának számítanak köztársasági városokban, a genfiek többet figyelték Jerôme királyt, mint a híres szerelmi botrány hősnőjét. A vesztfáliai ex-király mellett ott ült leánya is, a finom és érdekes Mathilde, aki szintén sokat elvont a Marie felé irányuló érdeklődésből. Francinak, aki először játszott Genfben, óriási sikere volt. Sokan felállva tapsoltak a zongora-csudának. Neki, a férfinak, elnézte a szigorú protestáns erkölcsű

genfi publikum azt a törvénytelen szerelmet, amelyet Marienak nem bocsátottak meg.

Amint tehette, sietett Mariehoz a páholyba. Az asszony nyájas mosolya alatt ideges rángást látott cikázni.

— Bemutatták magát annak a Bonaparténak?

— Igen, még hangverseny előtt ő kéretett engem. Nagyon kedves volt hozzám ő is, a leánya is.

— Felteszem. De azért örülök, hogy rám nem fog sor kerülni. Ha a férjemmel volnék itt, a bitorló rohanna, hogy megismerkedjék velem s az nagyon kínos volna. Hálistennek, hogy így van.

Franci rátette kezét kedvése kezére. Jól értette, hogy mi háborog ebben a szép asszonyban, aki udvari fogadásokhoz szokott, aki pontosan tudta rangsorbeli helyét a Bourbonok asztalánál, házassága egész idejét a legitimizmus gögijében élte le és most senkinek kell érezni magát a dícsfény mellett, amely itt a „bitorló-család“ páholyát körülveszi. Az ő páholyukban még Wolff ült és a kis Putzi.

Mikor másnap reggel felkeltek, észrevette, hogy Marie kis vánkosa nedves. Marie tehát az éjszaka sírt. Ő nem szólt semmit, hogy érintéssel ne fájítsa a fájó sebet. S magában az időtől remélte, hogy az majd begyógyítja, ami fáj. Egy kis lelkiismeretfurdalást is érzett arra a gondolatra, mennyivel könnyebb sora van neki, mint Marienak. Neki mestersége van, amely elfoglalja. És férfi, akinek minden szabad. Marie sokat van egyedül és Genf elkerüli. Marie helyzete nem akar javúlni, az övé folyton érdekesebb és kellemesebb.

Genfben éppen most alapítottak zeneiskolát. Egy Bartholoni nevű, jómódú zenerajongó addig mozgólódott, agitált és járt házról-házra, míg a Casino Saint-Pierreben megnyitották a zeneiskolát. A megnyitás előtti ülésen az alapító-bizottság Liszt Ferenc genfi lakosnak azt a nagylelkű ajánlatát tárgyalta, hogy a zongoraszakon teljesen ingyen vállalja né-

hány haladottabb növendék vezetését, sőt kedve volna zongoratanulási tankönyvet írni, azt saját költségén kiadatni és a zeneiskolának dedikálni. Az ajánlatot viharos örömmel vette tudomásul a bizottság. Ettől az örömtől az a Madame Henri nevű hölgy, akit szintén kiszemeltek a haladók oktatására, azonnal lemondott állásáról. Mint törzsökös genfi, nem volt hajlandó második személy lenni a jövevény híresség mellett. A másik zongoratanár azonban nem mondott le, sőt nagyon örvendett, mert ez nem volt más, mint Pierre Wolff. Sőt az oktatók kara még valakivel bővült a zongoraszakon: „Tíz növendékre vonatkozólag, — mondta az ülés jegyzőkönyve, — Liszt úr azt az ajánlatot teszi, hogy azokat ingyen fogja oktatni növendékével, az ifjú Cohen Hermannal, akinek művészi és erkölcsi tulajdonaiért vállalja a felelősséget“.

Ez nagy mulatság volt: Franci és Putzi együtt mentek a zeneiskolába zongorát tanítani. A felnőtt ember és a kamasz, mindketten vállig érő hajjal. A genfi utca már megszokta őket. Tanítás előtt Franci még betért egy kicsit egy katolikus templomba és Putzi mindenáron vele ment.

— Mit fog szólni apád Hamburgban, hogy erőszakkal térítelek? Te csak maradj kint és várjál meg.

— Nem, nem, apám ebbe ne szóljon bele, én be akarok menni.

A gyereket megkapta a katolicizmus. Franci saját gyerekkorát figyelte abban az elandalodásban, amellyel a fiú az orgonaszót hallgatta. Már keresztet is vetett, már folytonosan dogmákról kérdezősködött. Franci hagyta, hogy templomba járjon. Kétségtelen volt, hogy a fiú kereszténnyé lesz, a tömjén ellenállhatatlan, szent mérge már ott volt a lelkében.

A zeneiskolában beléptek két különböző terembe. Francinak tíz növendéket adtak. Volt köz-

tük talentumos is, akiben kedve tellett. Volt, akivel kárbavesztett fáradság volt bajlódni. Ezeknek a játékára jóindulattal bólintott és nem tett megjegyzéseket. Az előbbiekkal azonban alaposan foglalkozott.

— Ne mozgassa a vállát, kisasszony. A karját se mozgassa. Ne vállból zongorázzék, már megkértem.

— Az arpeggiónak nem ez a módja, kisasszony. Az utolsó hangot hirtelen és erősen szakítsa el, éppen olyan lesz, mint a hárfa. Csinálja csak. Úgy. Látja?

— Ez nem jó, kisasszony. Ha nem nézek oda, ki tudom találni, hogy ezt a hangot a hüvelykujjával ütötte le. Ne tudjam kitalálni. Minden ujj teljesen egyformán üssön. A negyedik se üssön gyengébben, mint a harmadik. Eresszen csak oda.

Rendszerint leült ő maga a zongorához s ha egyszer leült, nehezen kelt fel. Szeretett játszani ezeknek a kislányoknak, akik azonnal körülözlönlötték a zongorát s az volt a boldog, aki véletlenül hozzáérhetett. Játék közben magyarázott.

— Figyeljék meg ezt a Bachot. Bizonyára tudják, hogy az építészetben mi a gótika. Ugyanaz a muzsikában egy Bach-fuga. Ahogy az egyes motívumok átfonódnak egymásba... Ugy-e?

Felnézett. S az arc, amelyre pillantott, zenei figyelem helyett egész mást mutatott rajongó pirulásával. Ezek a kislányok és nagy lányok egytől-egyig szerelmesek voltak belé. Néha rajtakapta egyiket-másikat, hogy apró tárgyait, ceruzáját, levágott szivarvégét ellopják és elrejtik. Úgy tett, mintha nem vette volna észre. Otthon aztán Mariet mulattatta az ilyen apró történetekkel.

Marie most már nagyon nehézkesen járt, folyton lábfájásról panaszkodott, szeszélyes volt és ingerlékeny. Franci anygali türelemmel tett-vett körülötte. A kisbabát újévre várták, de az nem alkal-

mazkodott mások előírásához. Hamarabb érkezett. December tizennyolcadikán a lihegő cseléd hívta haza Francit az utcáról, mikor indult a zeneiskolába. Nemsokára előkerült a bába is, az orvos is. Az orvos csak annyit engedett meg a leendő apának, hogy Marienak forrón és gyengéden kezét csókoljon, aztán leküldte a legközelebbi vendéglőbe, várakozzék ott, ne legyen láb alatt. Ott várakozott az izgalomtól remegve órák hosszat, Putzit elküldte Pictet és Simondi után, hogy üljenek vele, egyedül nem bírta. Két óra múlva maga az orvos szólt be a kis vendéglőbe:

— Menjen haza, moszió Liszt. Kislány. Bámulatos röviden és simán ment a dolog, hálistennek. Holnap eljövök.

Úgy futott fel a lépcsőkön, mint a zerge. Már az előszobában hallotta az újonnan érkezett kis lény óbégatását. Marie sápadtan, de boldog mosollyal feküdt az ágyban, mellette a bölcsőben a dajka tett-vett a csecsemő körül.

— Blandine! — szólította meg az apa az életben először leányát.

Azt már régebben elhatározták, hogy ha fiú lesz, Danielnek fogják nevezni, ha leány lesz, a Blandine nevet adják neki. Ezt a nevet Franci hozta Lyonból, mikor ott vendégszerezelt. Ott gyakori név volt ez, s a lyoni ismerősök megmagyarázták neki, hogy Szent Blandina keresztény rabszolgaleány volt, aki ott szenvedett vértanuhalált Lyonban. A név Marie-nak is megtetszett, ennél maradtak.

A még pogány kis Blandine nem hallgatott apjára, harsányan óbégatott tovább. Az apa odaférközött az ágyhoz és letérdelt eléje. Kezet csókolt az anyának. Olyan hálát érzett, hogy nem tudott szólni.

— Maga nem látott csecsemőket, — mondta Marie gyenge hangon, — maga nem tudhatja, hogy milyen szép gyerek ez. A csecsemők rendszerint

vörösek és csúnyák. Nézze meg, ez milyen fehér és milyen szép.

Lehetett volna akármilyen, az ifjú apa éppen így el lett volna tőle ragadtatva. Mindenáron ölbe akarta venni a kicsit, de anyja is, a dada is hevesen tiltakoztak. Meg kellett elégednie azzal, hogy szemlélte. Kimondhatatlan érdekes volt az új darab kis élet minden ténye. Izgalmas látvány volt végignézni fürdetését, rizsporozását, pólyázását, tisztába tételét és mohó táplálkozását. És még az is öröm volt, hogy éjszaka nem lehetett tőle aludni. Az álmatlanul, fájó fejjel felébredt apa első dolga az volt, hogy az egynapos kislány bölcsőjét mindenáron a zongora mellé vonszolta. Leült a zongorához és játszott a kicsinek. Saját darabjait. De kevés hatással, a kicsi változatlanul óbégatott erre is.

— Ha tudná, Franz, hogy maga milyen kedves, mint apa!

Boldogan, szerelmesen néztek egymás szemébe, a boldog fiatal szülők tekintetével. Aztán elkezdtek elemezni a kicsit, hogy melyikökre hasonlít. Hosszú negyedórákon keresztül tudták vitatni a csecsemő arc legapróbb részleteit. Végül megállapodtak abban, hogy mindkettőjükhöz rendkívül hasonlít.

Harmadnap el kellett menni az anyakönyvi hivatalba, bejelenteni az újszülöttet. Francinak ezt az útját hosszú megbeszélés előzte meg. Mit tanácsos ott bediktálni az anya nevének? Azt, hogy D'Agoult gróf felesége, semmiesetre. Megállapodtak egy álnévben. Mikor Franci indult, Marie az utolsó pillanatban még utána szólt:

— És még egyet... Huszonnégy éves vagyok.

Az apa megbocsátóan mosolygott és bólintott. Lent várták a tanuk. Egy óra múlva már az anyakönyvi kivonattal tért vissza. „Péntek, 1835 december 18, délelőtt tíz órakor született Genfben Blandine, Rachel. Törvénytelen. Apa: Liszt Ferenc, zene-tanár, 24 éves és 1 hónapos, született Raidingban,

Magyarországon. Anya: Cathérine-Adelaide Méran, magánzó, 24 éves, született Párisban. Egyik sem házas. Genfi lakosok. Liszt szabad akaratból és önként elismerte, hogy a fentemlített gyermek atyja. A nyilatkozat tanui Pierre-Etienne Wolff, zenetanár, 25 éves és Jean-James Fazy, birtokos, 36 éves, genfi lakosok. Kiállíttatott Genfben, 1835 december 21-én, délután 2 órakor. Golay, anyakönyvvezető. F. Liszt. J. J. Fazy. P. E. Wolf.“

— Mutassa, — nyúlt érte Marie.

Csak egy pillantást vetett bele és máris visszaadta.

— Huszonnégyszáz. Rendben van.

IX.

Hogy mikor és hogyan hallotta először a Thalberg nevet, arra később nem is tudott visszaemlékezni. Talán említette valaki, talán olvasta valahol. Aztán megint mondták, vagy megint olvasta. Egyszer csak itt volt a név a maga teljes fenyegető erejével: Siegmund Thalberg, bécsi zongoraművész, óriási tehetség, aki minden eddigi zongora-tehetséget el fog homályosítani. Franci először mosolygott titáni ereje tudatában: ugyan ki tehetné még meg azt az utat, amelyet ő, a zongorázásnak szinte kozmikus titkai közé? De aztán gyakoribb hírek jöttek, Thalberg Európának hol ebben, hol abban a városában bukkant fel, ujságok részleteket írtak személyéről s olyan hangot használtak, mint valami üstökös megjelenésekor. De még mindig vállalat vont. Ugyanígy írtak a lapok, mikor Ole Bull, a norvég hegedűcsoda, megjelent a nyilvánosság előtt. Sietve halálra ítélték Paganinit. Aztán a szenzáció megüledett. Ole Bull csakugyan jó hegedűs, de Paganini messze fenn szárnyal az utólérhetetlenség metafizikai magasában.

De aztán Párisban merült fel Thalberg. És a zongorának eddig világfejedelme, Liszt, Genfben olvasta a párisi lapokat. Mintha valaki megittatta volna őket valami vajúkos varázssitalal. A részeg elbűvöltség hangján írtak róla, s a beszámolók között alig akadt egynéhány, amely célzásokkal, vagy éppen kimondottan, meg ne mondta volna, hogy az eddigi zongorakirály trónja inog. Azoknak a névtelen kisembereknek egész serege, akiknek toll volt a kezökben, most végre szabadon ereszhették eddig fogcsikorgatás mögé rejtett érzéseiket. Hosszú éveken át élt Párisban egy minden adománnyal megáldott fiatalember: dicsőség, hírnév, szerelem csőstül hullott rája, arisztokrata asszonyok becézték, fürdött az élet fényében. A homályban élők, a sikertelenek, csámpások és boldogulni nem tudók alulról szemlélték, hogy dicsőül meg a siker hegyének tetején. De nem nyúlhattak hozzá, mert hihetetlen művészetét nem lehetett kétségbe vonni. Most aztán itt volt az alkalom, hogy megbüntessék. Az eddigi fél-isten elhűlve látta Genfben, hogy az ellenérzés milyen tömeges kórusa szólal fel ellene egyszerre. Ez a felháborodás dacával és haragjával töltötte el. De azonfelül még fontosabb volt egyeduralkodásának kérdése. Természetes jogon viselte eddig a világ első zongorásának koronáját, és most hirtelen-váratlan felbukkan valaki, aki el akarja venni tőle.

Új vonást ismert meg magában: azt, hogy mint művész, ellensége tud lenni egy másik művésznek. Soha ezt eddig nem tudta magáról. Sőt mikor Chopin fellépett, büszke volt önmagában arra, hogy milyen önzetlen elismerésre képes. Ez az önzetlenség most leleplezte magát. Könnyen lehetett akkor önzetlen, Chopin nem fenyegette a zongora terén való világhuralmát. De ez a Thalberg minden jel szerint fenyegeti. Nem sokáig szépíthette érzéseit, meg kellett állapítania, hogy Thalberg égetően íáj neki. Hogy heves ellenségének érzi magát. Reggeltől estig Thal-

berg foglalkoztatta. Mit tudhat ez az ember? Próbált értesüléseket szerezni. Egyenesen megkérdezni restelte levélben Chopintól, vagy Berlioztól. Csak mikor Apponyi grófnak, a követnek, írt levelet, abban helyezett el egy hanyagnak látszó kérdést. De a válaszból nem okosodott ki. A gróf bőven írt Thalberg-ről, megírta, hogy Thalberg természetes fia Dietrichstein hercegnek és egy előkelő arisztokrata hölgynek, remek összeköttetésekkel rendelkezik és Párisban csakugyan igen nagy port vert fel. De hogy miben áll az új fenomén titka, azt, nem lévén szakember, nem közölte.

Egy napon Franci, miután már jó ideje széptanásig idegesen gyötörte magát, az asztalra csapott.

— Megyek Párisba! Lyon után megyek Párisba!

Marie felnézett, nem tiltakozott, de hogy mit gondol, az arcára volt írva. Ő nem mehet Párisba, mint eleven botránykő. A családjá miatt sem mehet. Itt Genfben senkije, de senkije, csak Franci. És ez az egyetlen társ a társaságtalan számkivetettségben itthagya őt? Franci hirtelen nagy elhatározása azonnal határozatlanra olvadt. Már az is nagyon bússá tette Mariet, hogy neki Lyonba kell mennie hangversenyezni. De ebbe beletörődött, sok pénzről volt szó, s a pénz nagyon elkelt a háznál. De Párisba is, ahova nem muszáj?

— Csak úgy gondoltam, — mondta Franci gyáván, — szemébe szeretnék nézni annak a Thalbergnek . . . négy-öt nap volna az egész . . . de nem okvetlen szükséges . . .

A gyors visszavonulás után azonban másnap megint elkezdett célozgatni arra, hogy jó lenne Marienak a D'Agoult-családhoz való viszonyát rendezni és e célból például találkozni Marie fivérével, a most már Párisban állomásozó diplomatával. Marie határozatlanul válaszolgatott. Amit Franci nagyon szeretett volna: hogy találja ki vágyát és

küldje Párisba ő maga, azt nem tette. Végül is kénytelen volt lemondani a párisi út gondolatáról.

Még Lyonból is azt irogatta Marienak sűrű leveleiben, hogy gyűlöli Párist, semmi sem köti többé oda, eszeágában sincs odamenni, alig várja, hogy visszatérhessen Genfbe. De a lyoni hangversenyek dús és jövedelmező sikerei közepette is folyton Thalberg gondolata kísértette. A zeneértők Lyonban is folyton Thalbergéről beszélgettek. Kezébe került Thalberg egy-két szerzeménye is, amelyeket középe-seknek talált. S ekkor olvasta a lapokban azt is, hogy Thalberg elutazott Párisból.

És mégis elment Párisba. Százféle ürtigyet vett okul a haza írott levelekben, a szenvedélyes szerelem nyolc oldalas kitöréseivel igyekezett a bizonyára megbántott Marie kiengesztelését megvásárolni, de mégis elment. Ha az üldözött ellenfelet nem kaphatta ott, legalább nyomait akarta megtalálni, megvizsgálni a sikert, amelyet maga után hagyott, kérdezősködni, mértéket kapni róla. Ugy volt, hogy anyja meglátogatja őket néhány hétre Genfben, mihelyt ő hazatér Lyonból. Irt anyjának, hogy ne mozduljon Párisból, várja meg. S egy májusi napon az egy esztendeje nem látott Párisban termett. Régi szobája majdnem érintetlenül várta, s benne az örvendező anya.

Első útja Chopinhez vitte. Az amico feltűnő melegséggel fogadta, a hajdani összezördülés oly sokáig érezhető utóízének nyoma sem volt már viselkedésében. A testi-lelki jóbarátok voltak megint. A viszontlátás néhány mondata után Franci tüstént a tárgyra tért.

— Hát most halljuk, kicsoda-micsoda ez a Thalberg?

— Kitűnő zongorás. Többször hallottam. Egészen elsőrangú. Meg is ismerkedtem vele, igen jó gyerekszobával rendelkező, kissé tartózkodó, szótlan, udvarias ember.

— Ne arról beszéljünk. Jobb zongorás, mint én?

— Ó nem. Arról szó sem lehet. Pontosan és tökéletesen lejátszik mindent, de a maga szféráiban nem jár. Ő csak zongorázik. Maga százszor több annál, Franci. Mi lelte, bolond maga?

A hosszú idő óta tartó feszültség felszabadulása könnyekben és kacagásban tört ki Francinál. Csakugyan olyan benyomást tett, mintha elment volna az esze. Ha valaki meg tudta mérni a tehetségeket és meg tudta mondani az igazat, az Frédéric volt. Az ő válasza eldöntötte a gyötrő kérdést.

— De valami új játékstílusról írtak ezek a kritikusok. Mit csinál? Mi az, amit tud?

— Mindent tud, amit meg lehet tanulni. A személyes játékmódora elég naiv: sűrű passzázsokat fest alá egyik kézzel, a másikkal erősen markirozza a dallamot. Várjon, megmutatom.

Leült a zongorához, megmutatta. Franci figyelmesen hallgatta. Aztán elgondolkozva mondta:

— Az ilyesmi arravaló, hogy roppant népszerű legyen.

— Úgy van. Az is lett. Van már egy egészen türelmetlen és lelkes thalbergista-párt. Akiknek való. És akiknek mi túljók vagyunk. Ha meg akarunk birkózni vele, nagyon neki kell gyűrközni. Összel megint itt lesz talán, de jövő tavasszal biztosan. Remélem, Franci, nem hagyja magát?

Franci most már megkönnyebbülten fogadkozott, hogy majd elintézi ő ezt a Thalberget, csak összekerüljön vele. Aztán sokáig beszélgettek még Franci új életéről, új szerzeményeit is eljátszotta, Chopin is az övéit. Felüdülve vált meg tőle. Ahogy hazament, levelet hoztak neki. „Uram, — nővérem azt írja, hogy ön is, ő is azt szeretnék, ha mi ketten találkozoznánk. Félretéve minden más érzést, a nővérem iránt való élénk aggodalmon kívül, önnél leszek holnap este nyolc és kilenc közt. Ha ez az idő nem felelne meg önnek, értesítsen. Maurice de Flavigny.”

Rendben van, Franci szilárdan várta ezt a találkozást. Előre látta az ideges, izgatott, elfogódott fivért, valamint sajátmagát, mint méltóságteljes és nyugodt férfiút. De mikor a nagyon merev és nagyon udvarias diplomatát helyyel kínálta, ráébredt, hogy ezt az urat ő rettenetesen kínos társadalmi helyzetbe hozta és hogy ennek az úrnak nővérével ő botrányos vadházasságban él, amelyből már egy gyermek is született. Ettől egyszerre inába szállt minden szilárdsága, Maurice de Flavigny pedig rendületlenül hideg és nyugodt maradt.

— A grófné szeretné, ha biztos lehetne abban... hogyha esetleg Párisba jön... családjá részéről nem fog... nem fog...

— Kérem, Marie most ne jöjjön Párisba. Ez neki sem érdeke, a családnak sem érdeke.

— Ó dehogy, nem is most... de ha majd egyszer... szeretne majd biztosítékot kapni arra nézve, hogy a kis Claire grófnő meglátogatásában nem fogják megakadályozni.

— Kérem, D'Agoult gróf nobilis gondolkozásának ismeretében ezt megígérhetem. Szívesen közbenjárom. Tehetek még valamit?

Marie még hosszú sornyi tárgyat szeretett volna megkapni régi otthonából, elrakott leveleket, kedvenc könyveket, apró emlékeket. Maurice de Flavigny ezeket rendszeretően feljegyezte. Vállalta.

— Kérem, — mondta végül Franci — még szeretnék egy pár magvarázó szót mondani... ami az én felelősségemet illeti, amelyet boldogan viselek egész életemre...

— Bocsánat, — vágott közbe a fivér — én önt nem vontam felelősségre. Ez a sógorom ügye. Ő pedig szintén nem óhajtja önt felelősségre vonni. Errő ne beszélünk. Engem Marie hogyléte, helyzete, anyagi állapota érdekel.

Franci részletesen felelt minden kérdésre. Akkor

De Flavigny felállott, udvariasan meghajtotta magát és így szólt:

— Köszönöm. Isten önnel, uram.

— Isten önnel, uram.

Ezen tehát túlesett. De még napokon át szidta magát, amiért olyan félszeg volt és zavart. Viszont gondolatait termérek régi ismerős segített lefoglalni. Csak úgy gyűjtötte a rengeteg pletykát, hogy majd Marienak legyen mit mesélnie. Végigkérdezte a régi viszonyokat s végighallgatta az újakat. Erardéknál viharos örömmel üdvözöltk, játszania kellett, Thalbergről beszéltek, reggeltől estig csupa érdekesség volt minden napja.

Nem akart maradni négy-öt napnál többet. Úgy számította, ennyi elég lesz arra, hogy kiadási üzleti dolgait megtárgyalja, a hangversenyekhez szükséges zenekari anyagot összeszedje, egy-két ismerőssel beszéljen: Berliozval, Belgiojoso hercegnével, Mussetvel. Csakhogy az utcán Meyerbeerrel találkozott, aki roppantul örült a viszontlátásnak és megígértette vele, hogy okvetlen megnézi a Hugenottákat. Ő könnyelműen kezet adott rá, s erre a Hugenották kitűzött előadását az Opera elhalasztotta, mert a primadonna megbetegedett. Írt tehát Marienak, hogy még egy-két napig maradnia muszáj. Aztán az újra kitűzött Hugenottákat megint elhalasztották. Megint írt Marienak. Aztán levélben megállapodott Lammennais atyával, hogy az feljön Párisba vele találkozni. Ki is tüzték a napot, de az abbé helyett levél érkezett, hogy közbejött akadályok miatt csak egy hét múlva jöhet. Ő tehát írt Marienak, hogy kénytelen még egy héttel tovább maradni.

Írt kifogást százat is, csak éppen az igazat nem írta meg. Az igazság az volt, hogy Belgiojoso hercegné tartotta vissza. Nem a genfi, hanem a párisi. Mikor először meglátogatta a csillagokkal hímzett, annyira ismert szalonban, a szép Christine arcán

megvillant valami, amit nem lehetett félreérteni. És tíz percnyi társalgás után már ott is tartottak ennél a valaminél.

— Tudja-e, — mondta a hercegnő — hogy évek óta most először beszélek magával egyedül?

— Hogyan?

— Mert valahányszor nálam volt, mindig itt volt még valaki. Vagy Adèle, vagy Marie, vagy más. Most először ül itt velem női ellenőrzés nélkül. Lássa, ehhez egy évre Genf-be kellett költöznie. Mikor jött el Genfből?

— Bizony már hetekkel ezelőtt. Kell is sietnem vissza.

— Micsoda? Hetekig tudta nélkülözni Mariet? Különben nem féltém én magát. Maga is csak férfi, mint a többi. Megjegyzem, én nem ítélem el. Nekem megvan a magam önálló felfogása. Apró kalandok, amelyekbe lélek nélkül megy bele valaki, nem számítanak. A lelki hűség a fontos.

Franci rábámult a hercegnőre. Rég ismerte, sokat társalgott vele, de így még nem hallotta beszélni. Mit akar ez az asszony?

— Szóval maga szerint, hercegné, akármilyen szerelmes valaki, ha egy kínálkozó szép ajkat lát, szó nélkül vegye birtokába.

— Miért ne, ha az az ajak nem bánja?

— Furcsa. Ezt még nem próbáltam. Szerelmes vagyok Marieba, és mióta együtt vagyunk, még nem csaltam meg. Nem tudom, milyen a bűn íze.

Ránézett a hercegnőre. Az furcsán mosolygott rá. Ő folytatta:

— Nem tudom, milyen a bűn íze. Tudnom kell.

Nyugodtan nyúlt a hercegnő fejéért s az egy pillanatig sem tiltakozott. A csók forró volt és izgalmas. Lelkiismerete vad szívdobogással berzenkedett közben. Tudta, hogy komisz dolog, amit csinál. De huszonnégyéves volt. Hirtelen két keze közé fogta

a hercegnő orcáit és az érdekes, olaszos fejet maga felé fordította, hogy a szemébe nézhessen.

— Nehogy félreértsen, én nem vagyok szerelmes magába.

— Én sem magába, — felelt a hercegnő turbékoló nevetéssel. Csókolództak tovább.

Nem tudott parancsolni magának, megcsalta Mariet. Nagyon szégyelte magát, de mégis csak várta, hogy a Hugonottákat kitűzzék. Aztán várt tovább, hogy az abbé megérkezzék. Így kergette egyik halasztás a másikat. Lelkiismerete hosszú és szerelemtől áradó levelekben keresett mentséget s mialatt rótta Marienak a forró sorokat, őszintén érezte, hogy Mariet szereti. De másnapra megígérte a hercegnőnek, hogy nála vacsorázik. És gyenge volt, hogy ebből a vétkes ígéretből kiszakítsa magát. Múltak a napok és múltak a hetek. Lamennais abbé megint levelet írt, hogy csak június elején tud Párisba utazni. Franci elhitette saját magával, hogy minden áron meg akarja várni az abbét. És megvárta. A Hugonottákat már rég megnézte. Négy napig akart eredetileg Párisban maradni és három hétig maradt.

Vétkét mennél hevesebb odaadással, mennél nagyobb gyengédséggel igyekezett jóvátenni. Megkérte Mariet, hogy hazaérkezését titkolja el a genfi ismerősök előtt, hadd tölthessenek el két napot tökéletes kettesben, csak egymás viszontlátásának örülve. Így is volt. Franci titokban érkezett meg s miután kellően örvendett a kisbaba pompás fejlődésének, bezárkózott Marieval. Két napig ki sem tette a lábát lakásáról. Ez volt szerelmök legforróbb, legodaadóbb ideje. Végtelenségről, halálról, tökéletes egyesülésről beszéltek. És hogy ilyen hosszú időre még egyszer elválhassanak egymástól, azt mindketten képzelenségnek tartották.

— Soha többet, soha — mondta Marie, akinek

gyötrelem volt a másfélhónapi magány szörnyű unalma.

— Soha többet, — mondta Franci, aki most már tudta, hogy ha elébe áll az alkalom, akkor ő bűnösen gyenge.

A legfontosabb hír, amelyet Franci Párisból hozott, inkább benyomás volt, mint hír, de jól megalapozott benyomás. Úgy érezte a legkülönbözőbb rangú ismerősökkel folytatott beszélgetés közben, hogy Marie szökésének botránya már alig izgatja a kedélyeket. Az eset óta egy esztendő telt el, azóta sok minden nevezetes dolog történt a párisi társaséletben és ha Marie még vár egy-két hónapot, minden nagyobb skandalum kockázata nélkül megfordulhat Párisban. Régi társaságának szalonjait nem fogja felkeresni, de kétségtelenül lesznek, akik túlteszik magokat az előítéleteken és meglátogatják, ha híre megy, hogy ott van. El is határozták, hogy az ősszel vagy a kora télen elmennek Párisba.

Egyelőre nyár volt. A csöpp Blandinet egy megbízható dajka gondjaiba adták és utazgattak. Marie Monnetiért nézte ki magának, ott voltak együtt, Franci adott ugyan egy-két hangversenyt itt-ott, de ezúttal a legszigorúbban igénybe vette a leggyorsabb visszatérési lehetőségeket. A nyaralás koronájául azt tervezték ki, hogy szeptemberben elmennek Chamonixba. Kapóra jött George Sand levele, aki két gyerekével Svájcban szeretett volna tölteni néhány hetet. Levélben megbeszélték, hogy együtt csinálják a chamonixi kirándulást. Egy genfi jóismerős, Adolphe Pictet, is csatlakozott a tervhez. Író volt moszjő Pictet, nyelvbúvár és őrnagy a svájci hadseregben.

George Sand késett, Franciék nem győzték várni. Elindultak tehát előre az elmaradhatatlan Putzival és hátrahagyták Pictet-t, hogy az majd az írónőt kalauzolja utánuk.

Tündéri időben érkeztek a vakító hó világába.

A táj valószínűtlen szépsége valósággal meghatotta őket. Idilli szállodáskában kaptak lakást, az Union nevezetűben, s mikor a testes fogadás a tizenhármas szobát jelölte ki nekik, nevettek a babonás számon. Mindenen nevettek. Széles jó kedvük volt, Genf unalma s a hétköznapi gondja messze elmaradt mögöttük, könnyűségökben szinte repülni szerettek volna.

— Mi vagyunk a Piffoel-család, aszerint viselkedjünk! — kiáltotta Marie.

A Piffoel nevet használták a kispolgárok gúnyolására. És jó kedvökben csakugyan ezt a nevet írták a bejelentőlapra. A fogadás nagyot nézett, mikor a két bejelentőlapot megkapta. A Francié így festett: „foglalkozása: zenebölcs. Születési helye: a Parnasszus. Honnan jön: a Kétségtől. Utazásának célja: az Igazság.“ Marie ráduplázott „Állandó lak-helye: a Természet. Honnan jön: Istentől. Utazásának célja: a Mennysország. Születési helye: Európa. Kitüntetései: kelte: folyton. Kitüntetéseit kitől kapta: a közvéleménytől.“

Angol családok, amerikai hölgyek tették ki az Union lakóinak többségét. Ezek nem győztek ámulni a furcsa családon. Marie azzal kezdte, hogy első nap délelőtt fiúnak öltöztette Putzit, délután leánynak. A tisztaság külföldiek ámultan kapkodták a fejüket, nem tudták, hányadán vannak ezekkel: két gyerek jött-e velök, vagy ha csak egy, akkor az fiú, vagy leány?

De a szálló közönségének igazi ámulata akkor következett, mikor megjött a különös család még különösebb kiegészítése. Megérkezett egy felnőtt lény, akiről nem lehetett tudni, vajjon apja-e, vagy anyja a magával hozott két gyereknek. A két gyerek, tízéves forma fiú és valamivel kisebb leányka, egyformán vállig érő haját hordott. Velök jött egy svájci őrnagy egyenruhában. Ámultan szemlélte a szálló közönsége ezt a hihetetlen és kiismerhetetlen

társaságot. Marie hallotta, mikor egyik angol hölgy így fordult a másikhoz:

— Láttá már a cirkuszosokat?

Egy öreg dáma, nyilván katolikus, keresztet vett, mikor George Sand nadrágban, szájában füstölő szivarral keresztülment a társalgón. Nekik pokoli kedvök telt abban az általános hűledezésben és megbotránkozásban, amelyet keltettek. Épatez le bourgeois! Hökkentsd meg a nyárspolgárt! Élvezték és élték ezt a forradalmi mondatot és ha Francinak kedve támadt hajnali fél kettőkor zongorázni, akkor leült a zongorához és végigviharzott rajta, mint a mennydörgés. A szálló népe panaszra ment a tulajdonoshoz, de az csinyján bánt a furcsa társasággal, mert ezek szórták a pénzt és vacsora után egyik üveg francia pezsgőt rendelték a másik után. Maurice és Solange, a George két gyereke, még csak lefeküdt idejében. De Putzit nem lehetett ágyba küldeni. Ő már a felnőttekhez számította magát tizenhat esztendejével, pezsgőt is kapott és nagy buzgalommal tanult szivarozni. A pezsgős esték végtelenbe vesző irodalmi és metafizikai vitákkal teltek el. Pictet, ha ivott egy kicsit, rendkívül beszédessé és érvelő kedvűvé változott, vagyis Marienak való partnerré, aki imádta az ellentmondásokkal és érvekkel telt vitákat, akármiről szóltak. Az eszmecserék, mennél jobban multak az órák és mennél több lett az üres pezsgős üveg, felszökkentek a fantasztikum világába és éppen olyan ködösekké lettek, mint a vastag szivarfüst, amely körülvette őket. Másnap ámulva gondoltak vissza azokra a képtelenségekre, amelyeket az éjjel oly szenvedélyesen állítottak és cáfoltak.

Nappalaikat kirándulásokkal töltötték. Kocsit rendeltek és egész napra való elemózsiát csomagoltak össze. Sikongva, kacagva, féktelen lármával indult útnak a négy felnőtt és három gyerek, a valószínűtlen külsejű társaság, amelyben a hímneműek

vállig érő haját hordtak, George Sand azonban nyírta a haját, — amelyben nehéz volt megmondani, hogy ki no, ki iérű, amely lerobbantott minden tegyelmet és majd kirugta a ház oldalát.

Egy hétig tartott ez a vidám és szabadjára eresztett hancurozás, amelyben mindnyájoknak oly jól esett lelüdülni s amelynek befejeztével nagyot sóhajtottak. Vissza kellett menni a hétköznapi taposómalmába. Ez a tudat mindegyiköket mélabúval töltötte el, de Mariet egyenesen elkeseredéssel. Sírt, mikor közeledtek Geni felé. Franci aggodalmas, kérdő tekintetet vetett rá.

— Nem bírom ezt a Genfet, — tört ki Marie, — ez minden vidéki kisvárosnál rosszabb.

— Majd csinálunk valamit, — felelt Franci egy kis gondolkodás után csendesen.

Georga Sand és gyermekei még velök tartózkodtak egy darabig Geniben. Aztán elutaztak s ők ismét egyedül maradtak. Mikor ismét beleilleszkedtek genfi életök mindennapi rendjébe, Franci magától visszatért a kérdésre. Ő is elvágott Geniből. Anyagilag nem állt rosszul; szerzeményeinek kiadási jövedelme, ha hozzászámította, amit a hangversenyek mindenütt hozhattak, futotta arra, hogy utazgató életet éljen. Anyja el volt látva, annak Párisban biztosított egy kis járadékot a neki járó pénzekből.

— Utazni fogunk, Mouzy, — így becézte Mariet, mint múzsáját, — nagyokat utazunk. Először Bécsbe megyünk a gyönyörű Tirolon keresztül, Bécsben megmutogatom magának gyermekkori emlékeim helyeit, onnan elmegyünk a szülőfalumba, onnan Pestre és onnan a Keletre, ahova legjobban vágyom. Derék orientalista barátunk, Denis, úgy telebeszélte a fejemet a Szentfölddel és Törökországgal, hogy nekem oda okvetlen el kell menni!

— Nem, nem, — tiltakozott Marie, — könyörgöm, Franci menjünk Olaszországba. Mikor George az olasz városokról, a tavakról és Velencéről beszélt

nekem, majd megszakadt a szívem a vágytól. Menjünk Olaszországba! Ha szeret, odamegyünk.

— Akkor már nincs is vita, — mosolygott Franci, — megyünk Olaszországba. Keletre majd azután.

— Jaj de jó, jaj de jó, mikor megyünk? Menjünk holnap!

— Az egy kicsit hamar lesz. Előbb még más dolgom is van. Levélben megígérttem Berlioznak, hogy a hangversenyén okvetlen fellépek. Az decemberben lesz. Most október van. Érdemes erre a kis időre Olaszországba menni? Majd Páris után. És még azt is meg kell várnunk, hogy Thalberg mikor jön Párisba megint.

Marie ebbe nem tudott belenyugodni. Az a gondolat, hogy elmehet Genfből, úgy izgatta, mint a tüzes tapló. Egy napig tünődött csak. Akkor előállott:

— Franci, miért Genfben várjuk mi Thalberget, meg a Berlioz-hangversenyt? Éppen itt, ezen az unalmas helyen?

— Hát hol várjuk?

— Párisban.

Franci ránézett, gondolkozott, vállat vont.

— Igaza van. Menjünk Párisba.

Marie ujjongva szökött kedvese nyakába. Aztán egy percet sem várt, szervezni kezdte az elutazást. Mindenekelőtt a kis Blandine számára akart megfelelő elhelyezést találni, a kilenchónapos kicsit még nem vihette útra. Számos ajánlás egy Churdetné nevű asszonyságot ajánlott figyelmébe. Elment hozzá, lakását szeplőtlenül tisztának és gondozottnak, magát az asszonyságot rokonszenvesnek találta. Kialkudta vele a csecsemő havi tartásdíját. De Franci úgy vélte, hogy a Churdetné felelőssége nem elég, kellene még valami tekintélyes személyiséget találni, aki szívességből mint amolyan önkéntes gyámféle néha utána nézne a kicsinek és koronként értesítést küldene a szülőknek.

— Valami egyházi személy volna az igazi, — gondolta Marie.

— Kényes kérdés. A gyermek nem házasságból született. Nem szeretnék megjegyzéseket kapni.

Pictet adott nekik tanácsot. Elhozta hozzájuk nagytiszteletű Demelleyer kálvinista lelki pásztort, akit futólag ismertek is. A szerelmes pár roppantul meglepődött Pictet ötletén. De a protestáns pap olyan bizalomgerjesztő ember volt, annyi emberi jó-ság látszott rajta, annyi önzetlen szolgálatkészség, hogy szinte sértésnek tetszett volna visszautasítani. Végül is rábízták a gyámságot, még a lakásán is meglátogatták a Rue Taconnerieben s ugyanakkor odarendelték Churdetnét, hogy tudomásul vegye: a gyermek felett a szülők nevében Demelleyer nagytiszteletű úr rendelkezik. Mikor onnan eljöttek, Franci összecsapta a kezét.

— Én, a nagy katolikus, egy protestáns lelkészre bíztam a gyermekem sorsát. Ha gyónni szoktam volna, ezt most meg kellene gyónnom. Azt hiszem, nem oldoznának fel.

Flutazásuk még nem volt közel, de Marie máris kiadta a házból a gyermeket. Arra hivatkozott, hogy a csomagolásnál, készülődésnél a gyerek láb alatt lesz. Franci csodálkozott rajta, hogy Marie ilyen könnyűszerrel túlad a gyereken, de aztán nem szólt bele. Míg Marie vevőt keresett a berendezés egyes darabjaira, ő azzal foglalkozott, hogy sajtó alá rendezte genfi szerzeményeit.

Másfél esztendő termékei voltak ezek: másfél év alatt rengeteget dolgozott. Apró lírai szerzeményeiből három kötetet tudott összeállítani. „Benyomások és költemények“ volt az első kötet címe, „Az Alpesek daloló virágai“ a másodiké, a harmadikban pedig három terjedelmesebb parafrázist szedett össze, amelyeket svájci népies motívumokra épített. Azonkívül volt két nagy Rossini-ábrándja, egy Pacini-ábrándja, ábrándok a Zsidónő, a Lammermoori Lucia, a Puri-

tánok melódiái felett, amelyek jórészt már meg is jelentek. S végül ott büszkélkedett a kézzel írott kották között a „Grande Valse di Bravura“ kézírata.

Ahogy rendezgette ezt a sok szerzeményt, szám szerint majdnem harmincat, minden kottafej eléje villantotta az ötlet fogantatásának hangulatát. Látt maga előtt a hegyek közt a Tell-kápolnát. Emlékezett egy napfényes délelőttre, legelésző kecskenyáj hangulatával. Megújult benne a wallenstadti tó titokzatos, hullámveréses hangulata, amint Marieval ott álltak ketten a parton. De legerősebben arra az esti csónakázásra emlékezett, mikor Marieval kettesben messzire beveztek a Léman tükcrén, behúzták az evezőket és mozdulatlanul hallgattak. Ölében ott volt a Marie feje. A város távoli nesze mintegy fátyolon keresztül hatolt hozzájuk. S akkor egyszerre megszólaltak a genfi harangok, megnevezhetetlen zengéssel töltve be minden lélegzetnyi levegőt. Majd elhallgattak és zengésök emléke még soká együtt úszott velök a tó felett.

— Mire gondol, Marie?

— A kicsire, aki nemsokára itt lesz.

— Érdekes. Én is őrá gondoltam.

Franci elmosolyodott most íróasztala előtt erre a kedves emlékre. Aztán bemártotta a tollat és odaírta „A genfi harangok“ első oldalának homlokára az ajánlást: „Blandinenak“.

X.

Már hetek óta Párisban voltak és minden tervek megváltozott. Marie annyira összebarátkozott George Sand-nal, hogy nem mondhatott nemet meghívására: George Sand meghívta őket vidéki házába, Nohantba. Elhatározták, hogy lemennek hozzá s csak aztán utaznak Olaszországba. De hiába sürgette

George az utazást, Franci nem akart mozdulni Párisból. Minden szavának, minden tettének háttérében fel lehetett fedezni Thalberg árnyékát.

Thalberg jobban izgatta, mint valaha. Mikor a Berlioz-hangversenyen fellépett és kijött a dobogóra, egyetlen taps sem csattant el. Ez most történt vele életében először. Az a párisi közönség, amely tíz éven keresztül annyira kényeztette és isteníttette, rideg, ellenséges várakozással ült odalent és nem tapsolt. Játékával ugyan újra meghódította a nem tapsolókat, azok az ő számai után a régi, dörgő tapsviharban törtek ki, de Páris már nem volt az övé. Páris a Thalbergé volt. Minden zongorázó kislány Thalberg-szerzeményeket játszott, minden zenei ujság Thalberget emlegette, a kritikusok egész serege vágta Thalberget a fejéhez s ha — Thalberg nem lévén jelen — játékokat nem lehetett összehasonlítani, legalább mint zeneszerzőt játszották ki ellene. Léptenyomon azt hallotta, hogy ő már a múlté, Thalberg úgy játékban, mint komponálásban az új, a jövő.

Tombolt az izgatottságtól, nem aludt. A Hotel de France szobáiban órákig járt fel s alá. Annak a megnyugtató ereje, amelyet a nyáron Chopintól kapott, párává foszlott a mindenünnen feléje hallatszó Thalberg-imádatban. Zongoráján csupa Thalberg-kompozíció állott, folyton azokat tanulmányozta. És nem értette az egészet. Ő van megbolondulva, vagy az egész világ? Hát ezek az édeskés, tetszetős zenei szörpök jelentik az új zenét, vagy Berlioz vakmerő, vad ereje és az ő barangolása a különös kifejezések és kifejezni valók titkaiban?

Nem bírta tovább, leült, cikket írt. Mintha az egész világot meg akarta volna fogni, hogy mint egy elragadt szekeret egyetlen gyeplőrántással visszahúzza az árok partjáról. De személyes érzékenysége ettől a szándéktól nem tudott távolmaradni. Bírálatot írt Thalberg szerzeményeiről. Gyermekeseknek, naivaknak, üreseknek nevezte őket. „A legjobb aka-

rattal is képtelenek vagyunk ennek a fantáziának huszonegy kottaoldalán valami olyashoz hasonlót felfedezni, amit a művészetben ötletnek, színnek, egvényiségnek, lendületnek és ihletnek nevezünk“. „Tehetetlenség és egyhangúság: végső elemzésben ezt találjuk ezekben a művekben“. Még akkor is, mikor valami elismerőt is akart írni róla, tolla sértegetésbe csúszott: „Két másik műve, amelyek legjobb alkotásai, tagadhatatlan előadó tehetségre mutatnak, sőt arra is, hogy a szerző túlságosan jól ismeri Hummel, Moscheles, Kalkbrenner, Hertz és Chopin műveit“.

A ravasz Slézinger, a Gazette Musicale kiadója, helyet adott a cikknek. Éppen csakhoggy csillag alatt megjegyezte: a lap nem ért egyet vele. Az egész zenei világban rettentő ribillió támadt. Még legjobb barátai is helytelenítették a goromba támadást. Ellenségei meg éppen ujjongva hirdették: nini, hogy megijedt a nagy legény, tehetetlen dühében szidja a győztes ellenfelet. Franci elmondhatatlan izgalomban élt, hevesen védte igaztalan igazát, rekedt volt a sok vitától és álmatlan az idegességtől. Hogy most Párisból elmenjen, arról hallani sem akart. Marie már nem bírta az izgalmakat, George pedig már nem volt hajlandó tovább várni. A két asszony január végén azzal állott elő, hogy ők előre mennek Nohantba, Franci majd jöjjön utánok, mihelyt tud. Ő habozott. Félt egyedül maradni Párisban, mert ismerte gyengeségét a nők dolgában és a legtisztább szándékkal szerette volna Mariet meg nem csalni. De az asszonyok meg sem kérdezték véleményét, elutaztak. Ugyanakkor kapta a hírt, hogy Thalberg jön Párisba.

Akkorát lélegzett, mint az oroszlán, aki végre-
valahára megpillantja az eddig bujkáló vadászt. Naptára tele volt hangverseny-előjegyzésekkel, négy trió-estélyt is szervezett, mennél többet akart a közönség előtt lenni. Zongorahangversenye ki volt tűzve egy csütörtöki nap délelőttjére matinénak.

Thalberg azonnal aznap estére tűzte ki a magáét. Ő erre azonnal elhalasztotta az övét egy héttel.

Végre meglátta és meghallotta Thalberget. Vele egyidős fiatalember volt, tipikusan bécsi külsejű. Kijött a dobogóra csendes, szinte óvatos léptekkel, aztán rögtön leült a zongorához. Viharos taps fogadta. Ő szerényen, mozdulatlan arcvonásokkal kissé megbólintotta fejét a közönség felé. Aztán játszott. Franci úgy figyelte, ahogy eddig aligha figyelt zongorást. Hamarosan tisztába jött vele, miben áll a híres ellenfél saját stílusa. Thalberg a két hüvelykujjával dolgozott, azok a passzázsok feloldásakor lecsapva keresztben, felváltva játszották a dallamot s a hüvelykujj magasabb esésének erejénél fogva éneklő jelleget tudtak adni a dallamnak, melyet mintha zenekar kísért volna. Rendkívül hatásos játékmódor volt ez, akár ő is alkalmazhatta volna, ha egyéb száz technikai ötlete között éppen ez is eszébe jutott volna. Amellett Thalberg csakugyan remekül tudott zongorázni, ezt maga sem tagadhatta. A szám befejezése után a közönség szinte hisztérikus tapsokban tört ki. Thalberg ülve maradt, arcán egy vonás sem mozdult, kissé oldalt fordított fejét röviden megbiccentette. Csak az mutatta nagy belső izgalmát, hogy füle, tarkója, homloka pipacsvärös lett.

Egy hét múlva Thalberg hallgatta őt. Ezen a hangversenyen összeszedte minden erejét, hogy úgy játsszék, mint még soha. Még mindig nem ismerték egymást. De körülöttük zengett, zúgott, zsibongott Páris, mint a méhkas. A világváros nagy eseménye a nagy párbaj volt. Marie ezalatt idilli nyugalomban üdült George Sandnál.

Pedig ha tudta volna, hogy Francit nemcsak Thalberg foglalkoztatja, nem lett volna olyan nyugodt. Megint felbukkant az alkalom. Berlioz hajdani menyasszonya, aki cserben hagyta a vőlegényt és Pleyel zongoragyárhoz ment feleségül, ott volt minden hangversenyen. Franci is ott volt minden

hangversenyen. S mikor egyszer tíz percig egyedül beszélgetett a szép Camillával, tudta, hogy a kísértés megint erősebb lesz nála.

Erősebb is lett. Camilla panaszkodott neki, hogy nem jól él az urával. Túlságosan üzletember a férje, túlságosan anyagiás, ő pedig a zene szféráiban él. Természetesen a Thalberg-kérdés is felvetődött köztük, s a gyönyörű asszony, Páris tíz legszebb asszonyának kétségkívül egyike, fenntartás nélkül Franci párthivének vallotta magát. Ez andalító balzsamként omlott sajtó szívére, szenvedélyes hálát érzett Camilla iránt, a hálához csatlakozott Camilla bolondító szépségének heves értékelése, valamint az a vele született ösztön, hogy ha egy nőnemű lényvel beszélt, képtelen volt közömbös maradni. Az intim beszélgetésekből hosszú kettes séták lettek, a sétákból csókok, s egy napon Camilla Pleyel, a meg nem értett asszony, akinek szívárványos álma a zongoraművésznői dicsőség volt, mámorosan lehunyt szemmel szédült karjaiba. Leckeórák örve alatt könnyen és gyakran találkozhattak; Franci többeknek adott órákat a Párisban töltött hetek alatt. Musset húgának, a nemrég elhalt nagyszerű énekmester, Garcia, serdülő leányának és másoknak. A félénk, őzike-szerű, megalázkodó természetű, rajongó Camilla úgy nézett rá a félig átesőkolódzott, félig átzongorázott órákon, mint egy félistenre. Ő pedig, a hajszolt és megtámadott félisten, dacos elégtétellel vette birtokába a gyönyörű asszonyt. Lelkiismerete már nem szólt olyan hangosan, mint a Belgiojoso hercegné esetében. Bizonyos csalódással jött rá, hogy a lelkiismeret is kopni tud. S vele együtt kopik Marie iránt érzett, életreszóló nagy érzése is.

Belgiojoso hercegné a maga társadalmi ügyességével vetette rá magát Páris izgalmas témájára, a Thalberg—Liszt párbajra. Francival elég gyakran találkozott most is. Egy alkalommal így szólt hozzá:

— Nagy kérésem van magához, Franci. A szegé-

nyeimnek nagyon sok pénz kell, jótékony hangversenyt akarok rendezni. Megteszi nekem, hogy fellép?

— Ezt előre természetesnek találhatta, — felelte ő, aztán kesernyésen hozzátette: — de miért nem inkább Thalberget kéri?

— Öt is kértem, — szólt ravaszul Christine hercegnő és kutatta a hatást, — ő már igent is mondott. Remélem, ez magát nem zavarja. Ő nagyon örvendett, mikor hallotta, hogy magát is felkérem.

Végre. Franci önkéntelenül felegyenesedett és kinyújtóztatta tagjait. Végre összekerül az ellenféllel, egy teremben, egymás mellett mérkőzhetnek, ott nyomban össze lehet hasonlítani őket. És szemtől-szembe fognak találkozni.

A hercegnő kitűzte a hangversenyt. Meghívott vendégeitől negyven frankot kért személyenként, de a szenzáció akkora volt, hogy kérhetett volna többet is. A legérdekesebb pillanatnak azonban csak egy-maga volt szemtanuja: ő mutatta be egymásnak a két művészt egy mellékszobában, mialatt odakint már nyüzsögtek az érkezők.

Thalberg kifogástalanul udvariasan biccentette meg fejét és nyújtott kezét. A két kéz, a földkerekség legjobban zongorázó két keze, megszorította egymást. Aztán egymásra pillantottak. Mindakettő várta, hogy a másik szóljon. Mint ilyenkor történni szokott, egyszerre kezdtek szólni, de rögtön el is hallgatott mindakettő, megint csak egymásra várakozva. Semmitmondó társalgás lett belőle, néhány mondatnyi. Közöttük ott úszott a Franci nyomtatásban megjelent támadása, de erről egyetlen szó nem esett. Beszélgetett két jól nevelt ember. S az ajtónál előzékenyen tessékelték egymást előre. Abba a terembe, ahol mindegyik ki akarta végezni a másikat.

Nem zenei szórakozás volt ez a hallgatók számára, hanem fegyveres istenítélethez hasonló izgalom. A két művész felváltva játszott. Mikor befejezték a hangversenyt, a párbaj eldöntetlen maradt.

Egyik sem kapott feltűnően több tapsot a másik rovására. Ha valaki roppant pontosan mérte, azt találhatta, hogy Franci tapsai egy kicsivel, egy nagyon kicsivel, túlszárnyalták a Thalbergéit. A szép Camilla majdnem rosszul lett az izgalomtól. Távozás előtt odalépett a háziasszonyhoz és egyenesen neki-szegette a kérdést:

— Mi a véleménye, hercegnő, a mérkőzés eredményéről?

— Thalberg a világ első zongorása, — válaszolt a hercegnő rögtön.

— És Liszt? — kérdezte Camilla megdöbbenve.

A hercegnő elmosolyodott, rajongó arccal a mennyezetre nézett, kezét szívére tette.

— Liszt az egyetlen a világon!

Az egyetlenre azonban nem nézett mindenki ilyen rajongással. A Gazette Musicaleban válasz jelent meg Thalberg szerzeményei ellen intézett támadására. A választ Fétis írta, ugyanaz a Fétis, aki valaha oly megragadó előadásokat tartott az új harmóniák, az új zene okvetlen eljövételéről. Most keményen megrótt a zongoraművészt, aki a másiknak ellensége lett ahelyett, hogy csak ellenfele maradt volna. És így fejezte be a hosszú cikket: „Ön egy olyan iskola embere, amely a maga dolgát már befejezte. Az új iskola embere Thalberg, ez a különbség önök között.“ Franci magán kívül volt a haragtól, az érzékenységtől, a sértett becsvágytól. Hosszú cikket írt, megtámadta magát Fétist. Az válaszolt. Ő megint válaszolt. Olyan sajtóháború kerekedett, hogy egész Páris zengett tőle. S ő mohón kereste sebeire a balzsamot: Camilla csókjaiban, Apponyiék szeretetteljes biztatásában, Chopin és Berlioz tántoríthatatlan barátságában és egy nagyon kedves viszontlátásban: a zenei háborúság kellős közepén Czerny érkezett Párisba. Kicsit megkorosodva, kicsit megtestesedve, de a régi kedéllyel és világhírű tanít-

ványa iránti szeretettel: mint kisfiút engedte el Bécsből valaha s mint apát látta most viszont.

Belgiojoso hercegné még egyszer lefölözte a helyzetet, most még gazdagabban. Új jótékonsági hangversenyt rendezett. A lapok teli szóval jelentették be az érdekes eseményt: a dobogón hat zongora fog állani, a hat zongora mellett Liszt, Thalberg, Chopin, Pixis, Czerny és Herz. Mindegyik művész ábrándot fog játszani a Bellini-féle Puritánok indulója felett. A terem roskadásig megtelt. Most már nyilvánvalóan Franci győzött. A sajtó is kénytelen-kelletlen az ő nevét rakta a felsorolás élére, a zeneműkiadó pedig, aki a hat fantáziát Hexameron címmel kiadta, őt szólította fel nyitány és finálé megírására.

Most már elég volt. A győzelmet elérte, de olyan sebek árán, amelyek ezt aligha érték meg. A legnagyobb sebet sajátmagától kapta. Homályosan kezdte érezni, mikor már túl volt az egész háborúságon, hogy a Thalberg-ről írott kritika nem volt helyes. Zeneileg helyes volt, a Thalberg szerzeményei valóban nem sokat értek, üresek voltak, tetszetősek és jelentéktelenek. De neki előkelően némának kellett volna maradnia. Ez volt életében az első eset, mikor azon kapta magát rajta, hogy a túlságos becsvágy elhomályosítja előtte az előkelőségnek és büszkeségnek azokat a legmagasabb törvényeit, amelyeket vele született ösztöne állított fel a maga számára. Párist úgy hagyhatta el majdnem öt hónapi véres kínlódás után, hogy legyűrte Thalberget. De lelke legbelsejében megvertnek érezte magát: Thalberg az egész párharc alatt ízléses, tartózkodó és nyugodt tudott maradni.

Pihenni, pihenni! Ez volt egyetlen vágya, mikor végre elindult Nohantba. Kabátja eleje még nedves volt a rajongó Camilla búcsúzó könnyeitől. De ahogy Páris elmaradt, ezeket a könnyeket is elfelejtette.

Nohantban elragadó tavasz várta s a falusi csend

áldott orvossága. George Sand háza nagyon kedves, régi épület volt, ódon bútorok meghitt környezete, sok állat, hátszlovak, dúskáló étkezések. Marie már teljesen megotthonosodott a házban és összebarátkozott a két gyerekkel. George állandó jókedve és sohasem nyugvó csúfondáros elméje is nagy hatással volt rá, néha már olyan hancurozásokban is részt vett, amelyeknek eddig csak előkelő nézője maradt. És igen nagy változást okozott benne az, hogy írt. Az írásra Franci kezdte rászoktatni; azzal bízatta, hogy aki olyan elmés és kerek leveleket tud írni, annak bizonyára van az íráshoz tehetsége. George is bízatta s ő nekivágott. Most már ott tartott, hogy kezdte magát íróként tartani. Egyelőre amolyan dilettáns dolgokat szerkesztett, amelyeknek fűtött hangulatképeiben majdnem több volt az írásjel, mint a szó. De végre akadt valami, amivel foglalkozzék és ne tegyen-vegyen a szenvedő unalom néma kísértete gyanánt a szobákban.

A vendégek életmódja a háziasszonyéhoz formálódott. George Sand éjszaka szeretett dolgozni. Olykor reggelig írt regényfolytatást és leveleket, világosan feküdt le és késő délig aludt. Franci és Marie megszokták a hosszú fennmaradásokat. Mikor az idő kezdett kimelegedni, vacsora után már kint üldöghettek a park felé eső terraszon. A két asszony kényelmesen elhelyezkedett a fekvőszékeken. Franci bent zongorázott és a zene hangjai a nyitott ajtón át kiáradtak a falusi éjszakába. Gyakran jöttek párisi vendégek is, George párisi világából valók. Ilyen volt Bocage, a híres színész, aki azért jött le, hogy darabírássra beszélje rá az írónőt. Georgeot érdekelte is a dolog. Megígérte, hogy gondolkozni fog rajta. Pár nap múlva már ujságolta is Franciéknek, hogy volna egy jó témája, de még nem találta ki a hősnő nevét, pedig nála ez nagyon fontos: az olyan színes, érdekes nevek, mint Indiana, vagy Lelia, ihletni tudják az alak megformálása közben.

— Megvan a név, — mondta aztán később, — Cosima!

— Cosima, Cosima, — mondogatták, — szép név. A Cosimo női alakja. Kitűnő. Mit szólna hozzá, Marie? Ha lány lesz?

Marie bölintott és mosolygott. Nekik is új névre volt szükségük, Marie megint kisbabát várt és megint december végére. Tulajdonképpen egyikök sem örült nagyon az újabb áldásnak, amely tervezett utazásaik közben hátráltatást és kényelmetlenséget jelentett. De Isten így adta és ők sokkal katolikusabbak voltak, semhogy tiltakoztak volna ellene.

Ahogy a hetek múltak, Marie már kezdett türelmetlenkedni. Az olasz út után vágyódott. De George minden módon marasztalta őket. Franci sem mutatott valami nagy sürgősséget. Június vége is elérkezett, mikor végre szedni kezdték sátorfájukat. De nem együtt indultak Nohantból. Marie még anyjához akart utazni, akit régen nem látott. Franci még maradt s megbeszélték, hogy Párisban találkoznak.

Az illatos és tikkasztó nyári estéken most már ketten maradtak, az író és a zeneszerző. Egy szobában dolgoztak éjszakánként, egymás mellett szivaroztak. Franci a zongoránál ült, vagy tanulmányt írt Schumann zenéjéről, George új regényén dolgozott. A zongoraszó nem zavarta, sőt segítette munkájában. Olykor mind a ketten félbehagyták a munkát és pihenésül beszélgettek egy félórát, a nyitott üvegajtón a park felől a sötétség magánya és némasága látszott be hozzájuk. Igen bizalmas barátok lettek már: George szabadon beszélt Mussetről és szakításáról, Franci szabadon beszélt Marieről. És beszéltek a szerelemről általában. S ha nem mondták is, érezték, hogy ez az összezárt kettes a nyári éjszaka fülledt hangulatában nem éppen veszélytelen. Egy este George pezsgőt bontatott. Pompásan ízlett mindkettőjüknek, társalgásuk eleven és kacagó lett tőle. Mikor visszavonultak a földszinti nagy szobába munkájok-

hoz, egyiknek sem volt kedve dolgozni. George még két üveg pezsgőt hozott. Franci már tudta, hogy itt megint baj lesz. Ebbe az asszonyba egy cseppet sem volt szerelmes soha. Különösebben nem is tetszett neki. De asszony volt, a park felől tünődve nézett be a holdvilág s ők idebenn elfújták a lámpát, hogy hangulatosabb legyen.

Mielőtt először a George vállához nyúlt volna, hogy megölelje, habozott. Nem szép dolog Mariet éppen a legjobb barátnőjével megcsalni. De aztán azt gondolta, hogy amit nem tudunk, az nincs, és Marie ezt sohasem fogja megtudni. Minek is hagyta itt Marie kettesben egy asszonnyal? Gondolatban, pezsgőtől homályos logikával, áthárította az egész felelősséget Mariera és egyszerre magához kapta a mellette ülő asszonyt.

— Megőrült, — suttogta az, — mit csinál?

De csak szavai tiltakoztak, karjai nem. Másnap késő délben Franci, mikor felébredt, lassan visszaemlékezett mindenre. Soká tünődött öltözködés közben, hogy milyen arccal lépjen George elé, hogyan viselkedjék. A helyzetet azonban George oldotta meg, nem ő. Az ebédlő asztalnál találkoztak. Az asszony arca közömbös volt és nyugodt.

— Mit csináltunk mi az éjjel, — kérdezte hanyagul, — én arra még emlékszem, hogy új pezsgőt hoztam a nagy szobába, de attól kezdve semmire nem emlékszem, úgy becsíptem.

— Ugyanígy vagyok én is, — felelte Franci megnyugodva, — én sem emlékszem. Nyilván a szobánkba botorkáltunk és lefeküdtünk.

Aznap este megint egymás mellett dolgoztak és szivaroztak a nagy szobában. Éjfél tájban George felállt feketét melegíteni. Elkezdtek beszélgetni. S beszélgetés közben Franci így szólt:

— A szerelem a legtitokzatosabb és legérthetetlenbb dolog a világon. Én az élet minden vonatkozásában tisztességes, megbízható, igen erkölcsös úri-

ember vagyok. Sohasem hazudom és még sohasem csaptam be senkit. A szerelemben pedig tökéletesen nihilista vagyok.

— Pontosan ez az én jellemrajzom, — bölintott rá George.

— Csakhogy magának sokkal könnyebb. Maga tud kegyetlen és kemény lenni. Én nem tudok.

George Sand nagyot szívott a szivarján.

— Ez onnan van, hogy én vagyok a férfi és maga a nő.

XI.

Marie elérte álmát: utazgattak Olaszországban. Már az első helyek, ahol megfordultak, olasz nevekkel elragadtatták. Raveno, Sesto Calende, Varese, — ezeket a szavakat különös gyönyörűséggel ejtette ki. Minden tetszett neki, a népviselet, az országút, a falusi templomok, még a fákat és bokrokat is lelkesen dicsérte Svájc rovására, elfeledvén, hogy néhány mérföldnyire a háta mögött Svájcban ugyanazok a fák és bokrok tenyésznek.

Úgy határoztak, hogy ahol legszebbnek találják a tájat, ott egy időre megtelepednek. Legelőször a Lago di Como szépsége ragadta el őket annyira, hogy ott megállottak. Bellagio varázslatos fekvésével nem tudtak betelni. A tóba toluló fokon fekvő kistalu, amelyből a villaszerűen szétágazó tavat három irányban is végigtekintették, arra csábította őket, hogy megállapodjanak. Ez gyakorlati szempontból is jónak mutatkozott, mert Franci aránylag könnyen elérte innen Milánót, ahol hangversenytérvei voltak. Eleinte ugyan szépen kitervelte magának, hogy ismeretlenül és csendben fogja napjait Marie oldalán tölteni. De Milánót meg kellett néznie. S ha már ott volt, benézett a Ricordi-cég boltjába. Nem szólt semmit, leült egy zongorához és játszani

kezdett. A következő percben maga Ricordi, a cégfőnök, ott állt mellette és így szólt:

— Ez vagy maga az ördög, vagy Liszt.

Franci mosolygott, felállt, kezét nyújtott. Az egész üzlet köréje gyülekezett. Másnap egyik milánói lapban már benne volt: „Boldog Itália, amely a világ első zongoraművészt üdvözölheti földjén.” Az ismeretlenségnek és csendnek vége volt. Minduntalan Milanóba kellett utaznia, annál is inkább, mert itt pusztán véletlenségből csupa ismerőssel találkozott. Rossini most állandóan itt lakott Milanóban. Nourrit vendégszerepelt a Scalában, Ricordiék-nál találkozott Pixisszel, az utcán pedig egy napon kibe szaladt bele? Nem másba, mint a kedves, jó és oly régen nem látott Hillerbe. Mindebből újabb milánói utazások megbeszélése és újabb hangversenyek terve származott. Sikerével nagyon meg lehetett elégedve, csak a műsorok összeállításával volt baja: Beethovent vagy Webert lehetetlen volt kitűznie. Az olaszok egész más zenei táplálékon nőttek fel.

Karácsony első napján megszületett a második gyermek. Leányka lett ez is. Comóban látta meg a napvilágot, Cosimának keresztelték. Marie az anyakönyvben Marie de Flavigny néven szerepelt, miután a pap hosszú ideig firtatta, hogyan lehet Marie de Flavigny az, aki az Angelo-szálló névsorában D'Agoult grófnénak szerepel. Nagynehezen mégis bejegyezte végül a kis Cosimát a világ új halandói közé. Marie úgy határozott, hogy két gyermekét most már maga fogja gondozni. Olaszországba jövet megálltak Genfben és meglátogatták Blandinet. A csöppség már kezdett gagyogni és olyan aranyos volt, hogy Marie nyomban fel akarta nyalábolni és magával hozni. De a kicsi náthás volt. Churetné haladékat kapott, míg a gyermek meggyógyul. S éppen most, mikor Cosima született, nyugtalanító hírek jöttek felőle. Állapota rosszabbodott. Marie tele volt

aggodalommal és esküdözött, hogy mihelyt a keze közé kapta a gyereket, sohasem válik meg többé tőle.

Mikor már talpraállott és utazásra képes állapotban volt, elhatározták, hogy elmennek Velencébe. Milanót és a tavakat megelégtették. Brescia, Vicenza, Padua és más városok, mint gyönyörű képes könyvek nyíltak ki előttük. Francinak olyan tágra nyílt a szeme, mint a lelke. Egy-egy kép előtt gyermekeken újjongani kezdett és mindenáron igyekezett Mariet magával vonszolni az elragadtatás bűvöletébe. De Marie nem tartott vele. Hűvös és önmagából ki nem lépő dáma maradt. Százszor és százszor megtörtént már, hogy mikor ő nem tudott hova lenni a lelkesedéstől, Marie elérhetetlenül idegen távol-ságban maradt tőle. Hevesen vágyott rá, hogy Marie szóljon valamit, ha mindjárt csacsiságot is, de lelkesség legyen benne, szárnyalás az élettárrsal, lendület. Hiába. Az ásszony unatkozó közönye, mozdíthatatlansága őt is a földre szállította a fellegek közül. A puszta fojtja így el visszhang nélkül a belekiáltott szót.

Velencében a Marseille-albergóban szálltak meg. Francit már megelőzte milánói híre: a színigazgatók, kottakereskedők és ügynökök már érkezése másnapján körülsereglették különböző üzleti ajánlatokkal. De ő csak félfüllel hallgatott rájuk, mindenáron a bűvös város csodáit akarta látni. A gondolázásnak úgy örült, mintha tízéves lett volna. Aztán a dogepalotában, aztán a Piazzán bámulni az Orologiót, aztán a San Marco mozaikjai, Veronese, Michelangelo, csodák, ámulatok, mennybemenetel... S mellette Marie. Marie, aki vagy fázott a gondolában vagy otthon felejtette karmantyúját, amelyért vissza kellett menni. Vagy panaszkodott, hogy rosszul lesz a víz szagától.

Olykor lopva oldalt nézett és hirtelen elcsodálkozott, hogyan került össze ezzel a vadidegen aszszonnyal. Figyelte túlkorán hervadó arcát, amelynek

harmincöt esztendeje negyvenet mutatott. De aztán elrestellte magát. Ennek az asszonynak sorsába ő nyúlt bele. Ha a régi szerelmet nem adhatja neki többé, legalább a látszatával tartozik, türelemmel, gyengédséggel és figyelemmel.

A Fenice-színház színlapján izgalmas megütődéssel látott egy nevet: Carlotta Ungher. S mikor a primadonna kilépett a színpadra, azonnal ráismert: ő az, a hajdani Karolin, a székesfehérvári leány, első bécsi hangversenyének szereplője, első tétova gyermekszerelmének ideálja. Gyorsan kiszámította, hogy hány éves lehet most. Akkor tizennyolc volt, most tehát harmincöt. Annyi, mint Marie. Az Ungher nevet már hallotta emlegetni Milanóban is, de elment a füle mellett. Sohasem képzelte volna, hogy a híres olasz koloratura-énekesnő a hajdani Karolinnal azonos. Mialatt Karolin énekelt, behunyta szemét és megpróbálta visszaringatni magát kisfiú korába. Ó Bécs, ó Stephansturm, ó Salieri-órák, ó régi kapualjak és macskafejű kövezet... De felrezzent arra a neszre, hogy Marie elejtette legyezőjét. Szolgálatkészen hajolt le érte.

Karolinnal aztán személyesen is találkozott, egy házi hangversenyen akadtak össze. Az énekesnő éppen olyan elfogult volt, mint ő. Egyik sem tudta a kellő hangot megtalálni. Felelevenítették a bécsi találkozás emlékét, de nem sokat beszélhettek, Francinak vissza kellett sietnie Mariehoz. De mikor elváltak, mindakettő visszanezett. És gyorsan találkozó pillantásuk azt mondta, hogy még sok mindent kell beszélniük egymással.

Franci kezdett hosszabb tartózkodásra berendezkedni. Gondolát bérelt és hogy az olasz társalgást gyakorolja, hosszasan társalgott Cornelióval, a gondolással, aki aranygombot hordott füle cimpájában és kámeás aranygyűrűket az ujján. Aztán könyveket kutatott, mert Marie folyton panaszkodott, hogy

nincs olvasnivalója s amit itt a boltok kínálnak, az csupa szemét.

Könyvkeresés közben meglátott valamelyik boltban egy bécsi lapot. Karolina felbukkanása úgy felélénkítette Bécs emlékét, hogy megvette a lapot. És az első, amit meglátott benne, a magyarországi árvíz-katasztrófáról szóló tudósítás volt. A Duna áradása rettenetes csapást mért Magyarországra. A sok halottat még megközelítően sem tudták összeszámolni, és a hajléktalanul maradt családok száma sok-sok ezer. Budán és Pesten szörnyű pusztítást vitt véghez az áradat, sorra dőltek össze emeletes házak az utcákon végig, mindakét város víz alá került, a nyomorúság leírhatatlan. A bécsi lap arról is hírt adott, hogy a császár egész birodalmában mindenütt megmozdult a jótékonyság.

Nem ment haza. Kószált a Piazza négyszögében s a Merceria szűk közein. Lelke napok óta gyermekkori emlékeiben gyönyörködött s most ezekbe az emlékekbe csapott bele a magyar katasztrófa híre. Most hirtelen eszébe jutott, amire különben alig szokott gondolni, hogy ő magyar. Visszaemlékezett mindarra, ami hazai földből megmaradt benne. A dobortáncok, a pozsonyi hangverseny, a magyar mágnesok tündöklő társasága, a pesti utazás, a Duna két partjának felejthetetlen képe, a rejtelmes és minden idegszálának szövetében örökre élő cigánymuzsika, Bihari hallatlanul izgalmas hangversenye, ő és az a magyar plakát, amelynek értelmére még ma is emlékezett: hogy zsenge tehetségével majdan dicsőséget szeretne aratni a haza számára... Megállt az utcán, nézte a járókelőket, Ferdinánd császár alattvalóit. Mik ezek? Olaszok. Mi a hazájuk? Ezeknek is, mint neki, a nagy Ausztria egy darabkája. De velenceiek és akárhová kerülnének a világon, imádnák Velencét. Mi az, ami egy földhöz olyan természetfeletti erővel odaköti még az eltávozottat is? Nem

tudott válaszolni, nem is sokat törte a fejét rajta. Csak nagyon érezte, hogy magyar.

S míg hazájának gondolata így tüzesedett és dagadt a lelkében, ennek a léleknek más sarkaiból más ösztönök más ionalat eresztettek, mint mind-megannyi leselkedő pókok. Meg nem vallott ösztöne arra unszolta, hogy vesse le egy kis időre Marie társaságának kalitkáját. Karolin által telkavart emlékei sóvaran kívántatták vele Bécsset. Vele született adakozási ösztöne arra indította, hogy valami formában részt vegyen a sok-sok ezer hajléktalan magyar megsegítésében. A szálak fonódtak, s hálójukban egyszer csak meg volt fogva a lélek.

Hazasietett. Marie az ablaknál ült és unatkozó tétlenséggel nézett ki az utcára.

— Marie, olvassa el ezt a lapot. Nekem azonnal utaznom kell. Jótékony hangversenyt fogok rendezni Bécsben.

Az asszony átfutotta a tudósítást. Aztán kedvetlenül telnézett.

— Ne okoskodjék, ezt nem is vehetem komolyan. Ezért itt hagy engem egyedül?

— Mennem kell, Marie. Számítok arra, hogy nem nehezíteni, hanem könnyíteni fogja nekem ezt az utat. Egyedül nem marad, máris összebarátkozott Polcastro grófnéval. Azonkívül, külön megkérem a kis Malazonni grófot, akit maga olyan kedvesnek talál, hogy álljon rendelkezésére, vigye gondolázni, kísérje színházba... Értse meg, Marie, muszáj mennem. A szülőföldem van bajban, tőlem elvárhatják, hogy segítsek.

— Mi az? Hirtelen felfedezte, hogy magyar?

— Pontosan így van. Hirtelen felfedeztem, hogy magyar vagyok.

Soká vitatkoztak. Franci nem engedett. Ez volt együttélésük óta az első eset, hogy Marienak egy főbenjáró kérését nem teljesítette. Elutazott. Már a postakocsiban szabadnak és boldognak érezte magát.

Olyan jól aludt a kényelmetlen ülésen, mint a bunda. A wörthi tónál ébredt fel.

Bécsben a Hotel zur Stadt Frankfurtban szállt meg. Első útja Amadé grófhoz vezette. A gróf úgy ölelte mellére, mint a hazaérkező fiút szokás. S mikor Franci közölte vele, hogy a magyar árvízkárosultakon jött segíteni, még egyszer megölelte:

— Ezzel még boldogabbá tesz, mint a viszontlátással. A vér nem válik vízzé.

Második látogatása Czernynek szólt, a harmadik a Haslinger-féle zeneműkiadó cégnek. A hír, hogy Bécsben van, úgyszólván órák alatt elterjedt. S mikor megjelent a hír a lapokban, hogy a világhírű Franz Liszt hangversenyt rendez honfitársai javára, még nagyobb lett a szenzáció. Ujságírók, kiadók, fiatal szerzők, külföldre vágyó ifjú művészek reggeltől estig adták egymás kezébe szobája kilincset. Arcképét megrajzolták, sokszorosították, kirakatba tették, az első két napon ötven fogyott el belőle. A Bécsben tartózkodó magyar előkelőségek sorra keresték fel. Megjelent nála többek között egy erdélyi mágánás, báró Jósika Sámuel, udvari kancellár, aki rá akarta bírni, hogy keresse fel az árvízsújtotta helyeket, aztán Erdélyben is rendezzen jótékony hangversenyt, az erkölcsi és anyagi sikert bízva az erdélyi arisztokráciára. Megigérte, hogy igyekezni fog.

Még meg sem melegedett Bécsben, már tele volt meghívásokkal. Illőnek találta tisztelegni a Metternich herceg házánál, hogy megköszönje a hajdan kapott ajánló-leveleket. A divatos etikett szabályai szerint az első névjegydobásnál még nem hívták meg, de a másodikra már megjött a dinerre szóló meghívás. A hercegnő kissé fölényesen kérdezte tőle:

— Jó üzleteket csinált odalent Olaszországban?

S ő azzal a hányiveti élességgel, amely nagyon előkelőkkel szemben mindig szájára tolakodott, így felelt:

— Én nem kereskedő vagyok, hercegnő, hanem művész.

A hercegnő, akinek hír szerint nagyon is helyén volt a nyelve, hirtelenében nem tudott mit felelni. De minden jel azt mutatta, hogy a művész ezúttal utóljára vendége a hercegi asztalnak. Általában akik találkoztak vele, kissé nyeglének és színészkedőnek tartották. De mikor meghallották zongorázni, egyszerre minden szív feléje fordult. Nyegleségét az elkényeztetett kedvenc modorának is, jogos önérzetnek is lehetett mondani, színészkedéséről pedig lassanként kitűnt, hogy az cseppet sem mesterkél, hanem természetes kifejezése egy forrongó, lázongó, állandó zenei bűvöletben élő temperamentumnak.

Különösen az öreg Dietrichstein herceg szerette meg, a Thalberg természetes apja. A fehérhajú finom öreg úr meghívta magához és meglepő dolgot közölt vele:

— Kedves fiatal barátom, a maga kartársa, Thalberg, akiről talán tudja, hogy közel áll hozzám, azt írta nekem külföldről, hogy bocsássam magának rendelkezésére az ő zongoráját, ha hangversenyén használni tudja.

A zongorát nem fogadta el, de az ellenfél gavalléros gesztusa nagy hatást tett rá. Mit érezne most, gondolta magában szégyenkezve, ha egyik bécsi lap cikke Thalberg aláírásával ledorongolná az ő szerzeményeit? Ehelyett udvarias és gyengéd figyelmet kap ellenfelétől. Eddig, ha tagadta is, gyűlölte Thalberget. Most, ha tagadta is, önkéntelenül szeretni kezdte.

A hangverseny sikere eddigi pályájának valamennyi nevezetes sikerét felülmúlta. Tizenhatszor tapsolták ki a dobogóra, mikor utolsó számát befejezte, rengeteg virág repült feléje. Mikor az épületet elhagyta, csoportosulás várta kint. Lelkes fiatalemberek nem hagyták kocsijába ülni, vállokra emelték, úgy vitték egy jó darabon, közben harsogó lelkesedés-

sel ünnepelték. És pedig nem „Hoch“-okat kiabáltak, hanem ezt:

— Éljen Liszt Ferenc!

Magyarok voltak. Tüzesek, lendületesek, nagyon lelkesedők. Remegő szívvel ismert a tömegben ön-maga sajátságaira. Most még jobban érezte, hogy magyar.

Metternichék a hangverseny után megint meghívták. De milyen különbség volt a fogadtatás mult-kori és mostani hőfoka között! Az asztalnál díszhelyet kapott, a hercegnő bizalmas kedvességgel kezelte, a herceg félreismerhetetlen tiszteletet mutatott iránta. És az asztalnál egyszer csak annak lehetőségéről kezdtek beszélni, hogy Anna Karolina császárné meg fogja hívni a művészt az udvarhoz.

— Ez csak formaságokon múlik, — jegyezte meg a herceg, — a főudvarmesteri hivatal sürgős jelzéssel átír a rendőrfőnökséghez és bekéri az ön adatait, a rendőrség megteszi a maga jelentését, a főudvarmesteri hivatal elküldi a meghívót, kész.

Franci boldogan várta a meghívót. Közben sok időt töltött együtt egy nagyon érdekes német leánnyal, aki nem volt más, mint Clara Wieck, Schumann menyasszonya. Clara ugyanekkor hangversenyezett Bécsben és Franci kedvéért még ott maradt pár napig. Jegyese műveiről akart tárgyalni Francival. Bemutatta neki az új Schumann-szerzeményeket, hogy azok a híres ember műsorára kerüljenek. A tizenkilencéves leány, akinek feltűnően szép szeme volt, olyan rajongással beszélt vőlegényéről, olyan hévvel, gonddal, okossággal igyekezett mennél nagyobb hasznára lenni a távollevőnek és főként olyan mély zenei tudással méltatta választottjának rendkívüli tehetségeit, hogy Francinak szívébe nyilallott az irigység. Igen meleg levelet írt azon nyomban Schumannnak és nem mulasztotta el a levélben a Clarának szóló elragadtatott bókokat.

Első hangversenyét a második követte, azt is

jótevény célra adta. De aztán a vállalkozók valósággal ostromolni kezdték. Most már adakozó szándékának eleget tett, ezentúl játsszék a saját konyhájára. A pénz a földön hever, csak le kell hajolni érte. Ilyen sikere itt még soha senkinek nem volt, még Paganininak sem. Franci igent mondott. Egyik hangversenyt a másik után adta és a belépőjegyek nem lehettek olyan borsosak, hogy mind el ne fogyott volna. Valósággal dőlt hozzá a pénz.

Egetverő sikerei közben érkezett vissza Bécsbe Thalberg. Az öreg Dietrichstein herceg meghívta őket együtt ebédre. És a hármas ebéd kellemes hangulatában egyszerre semmivé foszlottak a párisi párvialdal kesernyés emlékei. Megtörtént a csoda: Liszt és Thalberg kezdtek összebarátkozni. Hogy még jobban összehajoljanak, ahhoz csak az idő hiányzott. Franci nem ért rá semmire. Naptárában már félórákra tagolva tolongtak a társadalmi meghívások és folyton pénzt öntő üzleti találkák. És napról-napra olyan nyíltan jelentkező asszonyi érdeklődések vették körül, hogy csak ki kellett nyújtani a kezét. S ő kinyújtotta. Részeg lett a sikertől, a minden téren ráomló sikertől, habzsolta, ahogy bírta, tombolva örült szabadságának. Ha szobájában a pincér ott felejtett csipkezebkendőt talált, azon kilencágú volt a korona.

Csak az az udvari meghívás nem akart megérkezni. Egy napon Jósika báró társaságban bizalmasan félrevonta. Ujságolta, hogy beszélt valakivel a főudvarmesteri hivatalnál, aki elmondta, hogy a formáságként bekért rendőri jelentésben szépséghibák vannak. A jelentés megemlíti, hogy Liszt Ferenc vadházasságban él együtt egy francia főúri hölgygyel, azonkívül szoros barátságot tart fenn egy szocialista tanokat hirdető, George Sand nevű írónővel. Meg kellene mozgatni egy-két udvari embert, mert a császárné erkölcsi dolgokban nagyon kényes. Megérné, mert a szerepléssel együtt járhat az udvari

zongoraművészi cím, azzal pedig csinos évjáradék van összekötve.

— Más tervem is van, — mondta Jósika báró, — már beszéltem is róla Amadé gróffal és más magyar urakkal. Mi azt szeretnők megcsinálni az udvarnál, hogy a császár önt nemesi rangra emelje.

Francinak, a köztársaságinak, a saint-simonistának, a Lamennais-iskolájú demokratának, nagyot dobbant a szíve. Nemesség! Ha úgy írhatná alá a levelet, hogy F. de Liszt, vagy F. von Liszt. Hogyan lépne Marie elé, és mennyire örülne Párisban anyja... De viharos örömét visszafojtotta. Meghajtotta magát és magára erőszakolt nyugalommal felelt:

— A kitüntetés végtelen boldoggá fog tenni, de a magam részéről egyetlen lépést sem tehetek érte.

— Az nem is az ön dolga. Majd mi megteesszük, amit lehet.

És az udvari meghívás mégis csak megérkezett. A császárné kíváncsisága nyilván erősebb volt, mint erkölcsi dolgokban tanúsított szigora. D'Agoult grófné kedvese és George Sand barátja megjelenhetett ő császári és apostoli királyi felségeik előtt. A Burg hatalmas épülete, amelyet olyan elhalkuló megilletődéssel szemlélt kisgyerek korában, megnyílt előtte. S mikor udvari alkalmazottak vették szemügyre még harisnyáját is, hogy öltözködése nem vétte-e a kötelező előírás ellen, mikor suttogó főkomornyik magyarázta neki az utat egyik teremből a másikba, mikor a nesztelenül járókelő lakájok és szoborszerű merevségben álló testőrök között várakozott a kitűzött percre, köztársasági szívét szorongó tisztelettel töltötte el a Habsburgok irdatlan magasságú hatalma. Igyekezett összeszedni magát és levetkezni bosszantó elfogúltságát, mikor az udvar bevonult. Azt gondolta magában, hogy pontosan mindent meg fog figyelni, mert Marienak, aki imádja az udvari események részleteit, mindent el akar mondani. De érzékei eltompultak. A halk sarkantyúpengés és

ruhasuhogás közepette bevonuló V. Ferdinánd, a császárné, Lajos főherceg és az egyenruhákban tündöklő kíséret összefolyt előtte. Csak akkor találta meg magát, mikor játszott. Schubert Ständchenjét játszotta saját átírásában, aztán a Genfben született Bravour-keringőt. Az utolsó akkord után az udvar felkelt és ahogy bejött, sarkantyúpengetés és ruhasuhogás közepette kivonult. Se bemutatás, se kegyes megszólítás, se semmi.

Mindegy, játszott az udvarnál. Az a summa, amelyet hangversenyei eredményeképpen Pestre küldött, meghaladta a huszonötezer forintot és ez a hatalmas összeg akkora lökést adott a bécsi gyűjtésnek, hogy az adományok azonnal jóval magasabbra szöktek. Népszerűsége a felhőkig ért; nyugodtan állíthatta, hogy Bécsben ő a legnépszerűbb ember. Thalberget saját városában teljesen és végérvényesen legyőzte. A bécsi humor így beszélt kettőjükéről: „Liszt ist das Manderl, Thalberg ist das Weiberl.“ Szeretett volna azonnal levelet írni George Sandnak, hogy közölje vele: itt Bécsben bezzeg nem tekintik nőiesnek.

Legnagyobb öröme abban a zabolátlan imádatban tellett, amely honfitársai felől ömlött feléje. Igen sok magyar levelet kapott, de nem tudta őket elolvasni, bécsi magyar barátai, főként gróf Festetics Leó, fordígtatták le neki a rajongás, sőt valóságos istenítés naív, kedves okmányait. Szinte minden levél kérte, biztatta, unszolta, hogy „jöjjön egyszer haza is.“ Az a szó, hogy „hazamenni“, új és meghatott melegséggel töltötte el. Most rögtön szeretett volna Pozsonyba és Pestre menni. De minden siker, minden öröm, minden terv háttérében ott állott a Velencében hagyott Marie szemrehányó alakja. Gondolta: hátha rá lehetne venni Mariet, hogy jöjjön Bécsbe; így le lehetne szerelni szemrehányásait és Magyarországra elmehetnének együtt. Írt neki, hogy jöjjön. Aztán meggondolta, írt neki, hogy mégse jöjjen. De már másnap megint hosszú levélben sür-

gette, hogy mégis csak jöjjön. Marie hosszú napokon át semmit sem válaszolt neki, végre rövid hír jött Velencéből: Marie nagyon beteg.

Sóhajtvá mondott le a magyar útról. Úgy hagyta ott Bécsét, mintha lángpallossal űzték volna ki a paradicsomból. Útközben a gyönyörű napok emlékeit idézgette vissza behunyt szemmel. újra átélte a sikerek forró, dübörgő lármáját, a titkos szerelmek rézszeg ízét. Ha Marie betegsége, melynek természetét sem ismerte, eszébe jutott, kegyetlenül eltolta magától a gondolatot. Az utolsó percig szabad akart lenni, mielőtt a most már rabságnak érzett együttes élet ajtaja ismét becsukódik mögötte.

Mariet azonban nem találta betegnek. Nem volt semmi baja a világon. Nem volt nehéz kitalálni, hogy a rettenetes lázak, az önkivületben töltött éjszakák, a súlyos testi fájdalmak, amelyekről Marie szemrehányó panasszal számolt be, asszonyi mesék csupán. Annyi látszott igaznak, hogy Marie meghült és egy-két napig feküdt. De a kitalált szenvedések alapjára állva az asszony, a keserű szemrehányások egész viharát zudította a visszatérőre. Összevesztek. Első ízben együtt élésük óta, de annál élesebben. Mindketten jóvátehetetlen kifakadásokra ragadtatták magukat. Franci nyersen megvallotta, hogy régi szerelme már nem él, számára nem Marie az egyetlen nő többé és Bécsben meg is csalta.

— Finom kis hölgyek lehettek azok, akikkel magának ott dolga volt. Senkik, mindenki rongyai.

— Nagyon téved, — lobbant ki belőle a sértett hiúság, — voltak olyan előkelők, mint maga.

D Agoult grófné végigmérte kedvesét és gögösen vágta oda a szót:

— Parvenű!

Ez a vihar napokig tartott. Apróra kiteregették eddig elhallgatott sérelmeiket mindaketten. Csak úgy ömlött a szó belőlük. Évek félretett érzékenységei, sértődései, vádjai kerültek napfényre. Ijedten látták

mindaketten, hogy hosszú idő óta milyen hazugságban éltek. De azzal, hogy a zsilipek felszakadtak, mindaketten meg is nyugodtak valamennyire. Kiábrándult, fáradt beletörődés következett a keserves és szenvedélyes szóváltások hosszú sora után. Szerelmök szépséges ékköve kettéhasadt, de a kettéhasadt ékkövet, amely szét szeretett volna hullani, erősen egymáshoz szorította megoldhatatlan helyzetök vasgyűrűje. Nem tudtak határozni semmit, tehetetlenül bízták a jövőre, ami majd történik velök.

Bolyongani kezdtek. Marie únta Velencét, elmentek Luganóba. Ott is elúnta, elmentek Comóba. Aztán elmentek Milanóba. Mikor Marie komolyan beteg lett, az orvos Luccába küldte őket. Folytonosan jöttek-mentek, mint két bezárt vak, akik egymástól szabadúlni szeretnének, de mindenütt rácsba ütköznek. Franci hangversenyezett, komponált, cikkeket írt. Kellemetlen ügye is támadt Milanóban: bírálatot írt a Scala zenei színvonaláról és az egész olasz zenei élet egyoldalú irányáról a Gazette Musicaleba, ezért a milanói lapok hevesen kifakadtak ellene, hálátlansággal vádolták, és névtelen levelek is érkeztek címére, amelyek veszedelmesen fenyegették. Ő nyilatkozott a lapokban, hogy szándékai tiszták és használó szándékúak voltak, a fenyegetésektől pedig nem ijed meg: ekkor és ekkor nyitott kocsiban végig fog kocsizni Milanó utcáin egyedül, mindenki megtámadhatja, aki akarja. Végig is kocsizott, de nem támadta meg senki. Azonban a milanói közönség, amely nemzeti szívügynek tekintette a Scalát, elfordult tőle.

Kedvetlen volt, nyomott és gyötrött. Összezárva azzal, akitől szabadságvágyó ösztöne elszakadásra unszolta, megnyugvást kereső kínjában éppen ahhoz menekült, akitől menekülni szeretett volna. És ugyanígy volt vele Marie. Kétségbeesve próbálták újra és újra, hátha fel lehetne éleszteni a régi tüzet csókjaikban. De minden ölelés hétköznapi heve után

csak a sivár magányosságot és a riasztó idegenséget érezték önmagokban.

Egy esztendei levelezgetés után Marie végre vissza tudta szerezni Blandinet Genfből. A kicsike réges régen meggyógyult és kitünt, hogy nem is a betegség volt a gyermek utazásának akadály, hanem Demelleyer, a protestáns pap. Ez rendkívül megszerette a gyereket és nem akart megválni tőle. Részint önző szeretetből tartotta vissza, részint abból a papi meggondolásból, hogy a leányka nevelésére egyáltalában nem lesz hasznos, ha ennek a rendszertelenül kóborló, nem kifogástalan erkölcsű párnak szülői hatása alá kerül. Minden módon halogatta a gyermek kiadatását, egyik kifogást a másik után eszelte ki, de végül is meg kellett válnia a kicsitől. Adolphe Pictet erélyesen közbelépett Marie kérésére. Churetné felpakolta a gyereket és elhozta Firenzébe, ahol Marie találkozót adott neki. Most már mindakét kislány ott volt az anyjánál. S ugyanekkor bizonyossá vált, hogy nemsokára a harmadik gyerek is meg fog érkezni. Franci mozdulatlan arccal, némán fogadta kedvese közlését. Fogoly életére börtönöre, a sors, harmadszor is ráfordította a kulcsot.

A nyughatatlan vándorlás démona Rómába vitte őket. Franci úgy érezte, hogy szíve kiugrik a melléből, gyerekkora óta sohasem úgy gondolt Rómára, mint egyik világvárosra a többi között, hanem a földkerekség szent koronájára, Krisztus idelent kirendelt helytartójának fényességes székhelyére, ahol a katolicizmus örök orgonabúgásában a festészet és szobrászat csodálatos remekeinek rengetege közt andaloghat a vándor. Alig bírt türelmetlenségével, hogy rögtön fusson, lásson, nézzen, gyönyörködjék.

A Via Purificazione egy öreg házában találtak állandó lakást. Két gyerekkel, az eljövendő harmadikkal és dajkával már nem élhettek fogadóban. Berendezkedtek, pénzök megvolt hozzá. A lakással inkább Marie foglalkozott, Franci reggel elrohant,

hogy a látnivalókba vesse magát. A szerencsés véletlen mindjárt az első napokban megbecsülhetetlen képzőművészeti kalauzhoz juttatta. Megismerte Ingrest, a híres francia festőt, aki otthon meghasonlott a párisi művészeti viszonyokkal és eljött Rómába, az itteni francia akadémia igazgatójának. Finom, kedves öregúr volt, közel a hatvanhoz és mint Franci mindjárt ismeretségük legelején megállapíthatta, kitűnő hegedűs. Már ifjúkorában tagja volt szülővárosa, Montauban, színházi zenekarának, s ha főpályájául a festészetet választotta is, sohasem szűnt meg muzsikus lenni. Az új ismerősök pompásan kiegészítették egymást. Esténként duókat játszottak hegedűn és zongorán és mélyreható zenei eszmecserét folytattak, nappal pedig Ingres képek és szobrok között kalauzolta fiatal barátját, részletesen magyarázott neki műtörténetet, klasszikus irányokat, esztétikai problémákat.

Franci úgy járt-kelt, mint az álomlátó. Muzsikával, képpel és szoborral való együttes és szoros foglalkozása közben egyszerre felvillant benne egy nagy megismerés, amely ragyogó világossággal töltötte el a művészet mibenlétéről alkotott gondolatait. Rájött, hogy minden művészet ugyanegyet beszél, csak nyelvek különböznek. Ez a világos gondolat voltaképpen mindig élt benne, a saint-simonistákkal. aztán Lammennais abbéval folytatott hosszú beszélgetéseiben már benne foglaltatott, de itt, most, Ingres mellett kapott szabatos formát. Rafael képeiről Mozart zenéje szólt hozzá, Michelangelo képei Beethovent zendítették meg benne. Ingres a Medici-villában lakott. Itt felejtethetetlen órákat töltöttek együtt. Ha zenélni, vagy beszélgetni kezdtek, az első mondat után már fenn szárnyaltak az ihlet földöntúli kékségében, hétköznapi mivoltuk lefoszlott róluk, mint a megdicőültekről, ott lebegtek abban, ami a legszebb, legnagyobb és örök.

Szerzett még egy másik jó barátot is. Ez fiatal

szerzetes volt, német születésű, Theinernek hívták. Nyelvismerete és rendkívüli történelmi tudása folytán rendje Rómába vezényelte, hogy a Vatikán könyvtárának segítségére legyen. Padre Theiner volt az, aki a katolicizmus rajongójának úgy mutogatta az egyház multját, mint Ingres mutogatta minden művészetek multját a művészet rajongójának. Franci bejáratos lett a Vatikánba, megismerte a pápai székhely hallatlan kincseit, tanulmányozta a nemrég felállított etruszk múzeumot, ódon ritkaságokat lapozgatott a könyvtárban, s mint a tündérmesét hallgató gyermek figyelte Theiner előadásait egy-egy gobelinről, márványtorzóról, freskóról, kápolnáról, amelyekhez a hatalmas és örökkévaló egyház hagyományai fűződtek. Látott bíborosokat jönni-menni, akiknek szoknyája alól piros harisnya villant elő. Látott Ázsiából érkező fekete bőrű, különös ruházatú papokat. Látott parádét a Szent Péter templomban, áhitatosan bámészkodott a sixtusi kápolnában. Lelkében egymásba ömlött a két rajongás: a vallásé és a művészeté. Festmény, szobor, hitágazat, muzsika eggyé olvadt benne és lelkét valami állandó, átszellemült lebegésbe emelte.

Ottlétének hamar híre ment, a meghívások gyorsan következtek. Pixis megint útjába akadt: a püpos zongoraművész Rómába kísérte nevelt leányát, a fitos kis Francillát, aki valaha Chopinnak annyira tetszett. Franci szívesen fellépett a Francilla első római hangversenyén, s így a túlbuzgó nevelőapa elérte, hogy a hangversenyterem ugyan megtelt, de Francilláról nem beszélt senki, mindenki csak a varázslatos Lisztről.

— Mi van Chopinnal? — kérdezte Franci, — rég nem váltottunk levelet.

— Nem tudom. Most nincs Párisban. Azt tudja, úgy-e, hogy Sand és Chopin most együtt élnek?

— Hogyne. Nagy a szerelem?

— Nagy, nagy. Az utolsó, amit hallottam róluk,

az volt, hogy George fia megbetegedett és együtt mentek el Mallorca szigetére.

Chopin, George, Páris, régi világ... mintha nem is lett volna valóság, úgy hallgatta.

Aztán Galiczin hercegnél hangversenyezett, aztán egy orosz mágnás kérte fel hangversenyre, Wielhorsky gróf. Mikor ennek a hangversenynek műsorát összeállította, annyi baja volt a felkérendő művészekkel és előadandó darabok egységes jellegével, hogy végül elúnta. Nagyot gondolt. Felkereste a grófot és közölte vele, hogy az egész hangversenyt ő maga egyesegyedül akarja végigjátszani.

— Ön egyedül? Erre még nem volt példa. Félek, hogy nem lesz közönségünk.

— Tömve lesz, azért jótállok. Erre elég vagyok magam is.

— De mit fog szólni a közönség? Ez kissé vakmerő újítás. Egyetlen ember és egy egész műsor... igazán meri ezt vállalni?

— Bízsa rám az egészet, kedves gróf, — mondta ő jókedvűen, — le concert, c'est moi. Az újítás vakmerő, az igaz. Minden újítás vakmerő. De valakinek el kell kezdeni.

A különös újítás nagyon tetszett. Kedvére állította össze az egész műsort, a darabok stílusa nem szenvedett törést, a hangverseny hangulata teljes maradt és mindvégig mélyült. A hallgatók nem tudták, miért varázsolta el őket ezúttal jobban a muzsika, mint máskor. Franci tudta. Igen nagy öröme telt abban, hogy kísérlete sikerült. El is határozta, hogy ezentúl minden hangversenyén, hacsak nem a más kedvéért lép fel, egymaga fog szerepelni. Vonzóereje, fizikuma, egyhangúsággal sohasem fenyegető bőséges műsora mind megengedik neki azt, ami másnak még nem mert eszébe jutni.

Műsorán mostanában jelent meg egy új és nagy esemény: egy idő óta azzal foglalkozott, hogy lejátssza zongorán Beethoven szimfóniáját. Zongorás

tudása most már nem ismert lehetetlenséget: öntudatosan merészezt vállalkozni arra, hogy a szimióniák zenekarának minden hangszínét tolmácsolja a zongorán. Az ötödikkel és a hatodikkal kezdte. Ingres valósággal megrendült, mikor az ötödiket először lejátszotta neki.

— Nem hittem volna, hogy ez lehetséges. Maga nemcsak azt mondhatja el, hogy: le concert, c'est moi, hanem azt is, hogy l'orchestre, c'est moi. Csodálom magát és munkáját. Soha még ennyire zene nem volt az enyém.

— Jobban, mint gondolja. Ennek az ötödiknek átírását önnek akarom ajánlani.

Ingres válasz helyett megölelte az ifjú barátot. A hajnal is rájuk köszöntött, addig muzsikáltak. Holtírád volt már mindakettő, de rajongó csillapíthatatlanságukban alig tudták abbahagyni. És nemcsak a Medici-villában zenéltek. Egy új hangszer kezdte őket különösképpen érdekelni: az orgona. Franci harmóniumon is gyakorolt ugyan, de Theiner közbenjárásával könnyen jutott templomi orgonához is. Mikor aztán a francia követség valami hivatalos alkalomból ünnepi misét rendezett a franciák hivatalos római templomában, a Chiesa San Luigiban, a mise alatt eljátszott néhány Bach-fugát. Taps nélkül, de nem kisebb művészi gyönyörűséggel.

Mindezekben a lelkes izgalmakban Marie nem vett részt. Közel is volt már a kisbaba érkezéséhez, de meg a szellemi közösség eleinte buzgón ápolt kapcsolai nagyon megereszkedtek közöttük. Marie zenei tudása nagyon kezdetleges volt, Franci magasra törését, küzdelmeit és benső győzelmeit nem értette, nem tudta követni. Annál inkább irogatott. Ha egyebet nem, naplót. Vagy letördította franciára az Erlkönig szövegét. Egy-két aprósága baráti segítséggel már meg is jelent párisi lapokban, már írói álnevet is választott magának, George mintájára férfi nevet: Daniel Stern. A Stern szó németül csillagot, angolul

szigorút jelentett; ez akart lenni, a magasan tündöklő, előkelő, hideg csillag. Kettesben keveset voltak, az otthont gyereklárma verte fel. Hajdani meghitt beszélgetéseik nem voltak már sehol, s ha mégis beszélgetni kezdtek, abból szemrehányás lett és panaszkodás. Franci inkább a gyerekekkel játszott, ha otthon volt. Blandine volt a kedvence, a nagyobbik. Dalt is írt neki. Valami kis olasz verset talált, amely így kezdődött: „Angiolin'del biondo crin'.” Szőkefürtös angyalka... A kicsi meglepő zenei hallást mutatott, parszori hallás után tisztán és pontosan énekelte a hozzá intézett dallamot vékony hangoeskáján.

Május ötödikén született meg a harmadik gyermek. Fiú lett. Anyja ragaszkodott hozzá, hogy Daniel névre kereszteljék. Az apának lettek volna más név-ötletei is, de nem vitatkozott. Tünődve szemlélte bölcsőjében a fiúcskát, akinek csak keresztneve volt bizonyos, vezetékneve eléggé ingatag.

Az anya gyorsan felépült, de nagyon ideges volt. Napirenden volt köztük a szóváltás. Pedig Franci rendkívüli türelmet tudott erőltetni magára. De olykor elhagyta a béketűrés. Ha nyugodtan foglalkozhatott gondolataival, egyre nagyobb vonalú tervek bontakoztak ki benne. Ügyszólván évekre elegendő terve volt már: homályosan elképzelte egy nagy Dante-szimfónia körvonalait. Erre három évet szánt magában. Aztán Faust-szimfóniát akart komponálni. Egy Orcagna-festmény akkora hatást tett rá, hogy azt is le akarta írni zenekarra „A halál diadala” címmel. És ennek Holbein-szerűen komponált ellen-darabot tervezett, amelynek „A halál komédiája” címet adta. Amellett rengeteg kisebb zenei ötlet rajzolt benne. De ha dolgozni akart volna, gyerek-sírással, ajtócsapkodással, jövés-menéssel volt tele a ház. Marienak teljességgel hiányzott a tehetsége ahhoz, hogy muzsa legyen. Ahhoz viszont annál inkább megvolt, hogy a muzsa rangját viselje.

Egyszer egy Ronchaud nevű fiatal költő láto-

gatta meg őket, aki szemmelláthatóan szerelmes volt Marieba. Éppen rosszkor jött: súlyos jelenet viharzott a gróiné és a muzsikus között. Mikor vendég jött, abbahagyták és igyekeztek nyugodt arcot ölteni. De Marie a hármás társalgás mondataiban célzásokkal folytatta tovább a családi jelenetet. Franci remegett a visszafojtott idegességtől.

— A grófnénak igaza van, — mondta valamire Ronchaud, — a térfit mindig a nő ihleti nagy alkotásokra. Vajjon mi lett volna Dante, ha nem lett volna Beatrice?

Marie győzelmesen pillantott Francira. Az kiörve válaszolt:

— És mi lett volna a világ összes Beatricéiből, ha nem lettek volna Danték? A Beatricék a Danték által lesznek, s az igazi Beatricék meghalnak tizen-nyolc éves korukban.

Azzal felkelt és elment hazulról. Csak az utcán tért magához. Megdöbbenve csodálkozott sajátmagán, hogy ilyen brutális megjegyzésre is képes. Ezt eddig nem tudta magáról.

XII.

A háztartásban rengeteg pénzre volt szükség. A költségeket megosztották, de Marie jóval többet költött, mint amennyit a maga anyagi erejéből költ-hetett volna. Fényüzően öltözködött, egyszer-kétszer felvett ruhákat szeszélyesen elajándékozott, cipője, harisnyája, kalapja valóságos raktárnyi állott mindig otthon, mégis folyton panaszkodott, hogy nincs mit felvennie. Amellett nem értett a háztartáshoz, elül-hátul lopták, keze között folyt a pénz.

Az egyre gyakoribb veszekedések során sok minden felvetődött köztük, de ezt az egyetlen kérdést Franci sohasem érintette. Pénzről kedvesével nem beszélt soha. Ha még több pénz kellett, gondoskodott

még több pénzről. Nem került különösebb fáradságába, hangversenyei drága helyárrakkal is mindig megteltek, a zeneműkiadók ostromolták népszerű opera fantáziákért s a lipcei Breitkopf és Härtel, akikkel újabban szerződést kötött, bőségesen állottak rendelkezésére. De még több pénz kellett és még több pénz.

Egy ideig azzal a tervvel foglalkozott, hogy igyekszik elfoglalni a weimari zenei élet vezetését, mert Hummel nemrég meghalt s ez az állás megüresedett. Vonzotta Goethe és Schiller klasszikus városkája. De számot vetett az egyre növekvő anyagi szükségletekkel. Marie most már, látván, hogy megy a dolog, pazarúl költekezett. És neki magának, bár elég igénytelen volt napi szükségletek dolgában, szintén nem volt tehetsége a takarékos-sághoz. Ezt az életet Weimarban aligha lehetett volna tovább folytatni. De mindezen túl elviselhetetlenül kínoztta a szabadság és a magány vágya.

A nyarat még együtt töltötték, Luccában voltak, a Pisa melletti kis San Rossoréban töltöttek pár hetet, de aztán nem ment tovább. Jeleneteik most már tűrhetetlenekké váltak. Franci összeszedte magát és döntött. Nem szakított Marieval, de kieszelt egy olyan életformát, amely viszonylagos szabadságot biztosított neki. Marie már megúnta a kószálást és Párisba vágyott. Megállapodtak tehát abban, hogy Marie a gyerekekkel Párisba költözik, a kicsinyek gondozásának terhét egészen áthárítja Liszt mamára, Franci pedig hangversenykörútra indul s mikor szabad ideje marad, azt Párisban tölti övéi körében. Mikor ennek a megoldásnak részleteiben is megállapodtak, Franci egyszeriben vidám lett, könnyű lelkű és szeretetreméltó. De Marie levertségét nehéz volt felderíteni. Megérezte, hogy kettesük összeköttetése ezzel véglegesen meglazul. Firenzében váltak el egymástól. Marie elindult Genova

felé a gyerekekkel. A búcsú kibékítette őket, csókjaik a rég elmúlt szerelem csókjaira emlékeztettek.

— Könnyű neked, — mondta Marie, rendes szokása szerint hol tegezve, hol magázva kedvesét, — te most elmégy, ki tudja, mennyi időre és dőzsölni fogsz a nőkben, ahogy ismerlek. Én persze éljek apáca-életet. Ez a legnagyobb igazságtalanság.

— Már százszor mondtam neked, — vetette oda Franci könnyedén, — hogy a fizikai hűség nem fontos.

— Úgy? Nem fontos? És mit szólnál hozzá, ha én megcsalnálak?

— Ha lelkedben azért tovább hozzám tartoznál, nem szólnék semmit. Illetve sok ügg attól, hogy mibe mégy bele. Hogy kit ajándékozol meg bizalommal. Nézd, mi most esetleg hosszú hónapokig nem látjuk egymást. Te még fiatal vagy és szép. Én nem vagyok önző vadember és belátom, hogy ilyen hosszú ideig nem élhetsz szerelem nélkül. Értve ez alatt persze egy lényegtelen kis mulatságot, amelynek a hozzám való tartozásoddal nincs semmi összefüggése. Ha találsz valakit, akivel el akarsz szórakozni, csak írd meg nyugodtan. Majd én megítélem, hogy bele szabad-e menned a dologba, vagy nem ajánlatos.

— Szóval írásbeli engedelmet fogsz adni nekem, hogy megcsaljalak?

— Úgy van.

— Mondd, Franci, nem találod rettenetesnek, hogy itt tartunk?

— Akkor találnám rettenetesnek, ha fel volnál háborodva. De a szemed az imént nagyon árulóan felcsillant. Ez a megoldás nagyon tetszik neked. Kár színészkednünk egymás előtt: mi már féltékenyek sem tudunk lenni. Azaz, hogy te tudsz, mert asszony vagy. A nők akkor is tudnak féltékenyek lenni, ha nem szeretnek. Én már nem tudok féltékeny lenni.

— Mert nem szeretsz.

— Hozzád tartozónak érzem magam. Ez több annál.

Franci aztán elindult Bécs felé, azt szánta utazgatásai középpontjául. De nem sietett. Megállt pár napra Velencében, aztán Triesztben állapodott meg. Triesztben játszott ekkor Carlotta Ungher, vagyis Unger Karolin.

A szép Karolin a Thalberg nagybátyjának volt a barátnője. Dietrichstein hercegnek, a Thalberg apjának, ugyanis volt egy fivére, aki már régóta tette a szépet Karolinnak és helytartósági állást vállalt Olaszországban, csak hogy az énekesnő közelében lehessen. Franci még bécsi árvíz-hangversenye idején ismerkedett meg a herceggel, most mint régi jóismerősök üdvözölték egymást. Ügyszólván az egész napot együtt töltötték. Minden este színházban volt a két iérfi, mert Karolin ügyszólván mindennap fellépett. Színház után hármásban mentek a Karolin lakására és késő éjjelig beszélgettek. Másnap az ebéd mellett már megint találkoztak hármásban. Az öreg herceg nagyon élvezte Franci ottlétét.

De voltak nemcsak hármásban, hanem kettesben is: Franci és Karolin. Az énekesnő bolondúl beleszeretett Franciba és ezt nem is tagadta. Franci kíváncsian nyúlt a feléje hajló virágért, hogy leszakítsa. Most akarta folytatni a beteljesüléssel azt a sóvárgást, amelyet bécsi kislíú korában hagyott abba. De Karolin odaadó ölelése nem adta neki azt az elragadó boldogságot, amelyet várt tőle. Akit karjaiban tartott, vadidegen nő volt. Még csak nem is hasonlított ahhoz az ábrándképhez, amely hajdan belevésődött gyermeklelkébe s amelyre még most is vissza tudott emlékezni. Más Karolin volt az, valami más világból való valótlán lény; ez a Karolin nem tudta jóllakadni azt a rajongó, édes éhséget, amelyet a hajdani keltett benne. Kesernyészájíze maradt a röpke kaland után. És egy szerelmi tanul-

sága: felnőtt ember tanulja meg, hogy a gyermek-kori ideálok csak az élet számára maradnak életben, a lélek számára meghalnak az ifjúsággal együtt.

Itt Triesztben akadt kezébe az a lap, amely beszámolt a Bonnban felállítandó Beethoven-szobor bizottságának eddigi eredményeiről. A szoborra Európaszerte gyűjtést rendeztek, de mindenütt szégyenletesen kicsiny volt a gyűjtés. Egész Franciaországból valami négyszázhusz franc folyt be. Ez a híradás, úgy érezte, személyesen érinti őt. Hát ennyi gyümölcse volt annak az évekig tartó küzdelemnek, amelyet Habeneckkel karöltve folytatott Párisban a Beethoven megértetéseért? Nyomban leült és levelet írt Bonnba a szoborbizottságnak. Közölte, hogy a szobor felállításához hiányzó nagy summát teljes egészében magára vállalja. Csak azt a kívánságát kéri tekintetbe venni, hogy a márvány-szobrot a híres firenzei szobrásznál, Bartolininál rendeljék meg. Ez a Bartolini jó barátja volt, akivel egymás művészetét igen nagyra tartották.

A szoborbizottság válaszát már Bécsben kapta meg. Az aláírók melegen hálálkodtak, csak azt jegyezték meg, hogy ők nem márványszobrot akarnak, hanem bronzot. Neki tehát, most állnia kellett a szavát. Állta is. Könynen tehetette: ömlött ölébe az arany. Két hét alatt hat hangversenyt adott, mind a hat zsűfolasig megtelt. Annyi pénzt keresett, amennyit akart. Bevételei felülmúlták Paganini rekordjait is. És az anyagi sikerhez hasonló volt művészi sikere. Az Erlköniget játszotta saját átírásában. Ezt úgy tudta előadni, hogy a hallgatók szívdobogva, előrehajolva, székeik támasztóját markolva kísérték az elzongorázott dráma menetét, mintha csak izgalmas történetet hallanának. Aztán Beethoven ötödikjét játszotta nekik. Úgy odaadta magát a zenének, annyira túlfeszített idegeivel játszott a zongorán, hogy a hat hangversenybe belebetegedett.

Még betegen írt Magyarországra gróf Festetics

Leónak. „Kissé megöregedve és éretten fogok megérkezni s ha szabad ezt a kifejezést használnom: kidolgozottabb művész gyanánt, mint mikor tavaly megismerkedtünk, mert azóta igen sokat dolgoztam Olaszországban. Ó, milyen öröm és boldogság lesz számomra megint hazámban lenni s érezni azokat a nemes és erős rokonszenveket, amelyekre kóborló életem alatt a külföldön nem mutatkoztam érdemtelennek... Szülőföldem, lovagias és nagyszerű hazám iránt táplált érzésem szívem mélyén mindig eleven maradt és ha eddigi életemben sajnálatosan kevésbé tudtam is megmutatni hazámnak, mennyire szeretem és tisztetem, ez az érzés nem változott soha“.

Akkor is beteg volt még, mikor a gyönyörű Camilla megérkezett Bécsbe és ugyanabban a szállóban vett lakást. Megérkezése után öt perccel már ott ült a Franci ágya szélén. Oroszországból jött, ahol ötvenezer rubelt keresett zongorahangversenyekkel. Szép volt és ragyogó.

— Vigyázzon, lázam van, megkapja, — mondta Franci, mikor a szép szőke fej az övéhez hajlott.

— Bánom is én a lázadat, — súgta a szépséges madame Pleyel.

Pár nap múlva Franci már talpra állhatott. És nem tudott kitérni Camilla kérése elől. Camilla ropantul félt a sorozatos Liszt-hangversenyek után a bécsi közönség elé lépni a maga jóval csekélyebb tudásával, de kieszelte, hogy ha Franci öt karonfogva kikiséri a dobogóra, akkor rögtön megszűnik fellépésének az a színe, mintha a zongora-titánnal vetélkedni akarna, sőt a titán gesztusa mintegy gyámkodva ajánlaná őt a közönség figyelmébe. Franci igent mondott. Nem is volt nagyon ellenére egy ilyen feltűnő szépséggel karonfogva megjelenni a közönség előtt. Így is történt és az okos asszonykának igaza lett: viharos taps fogadta őket, a terem hangulata azonnal meleggé szökkent. Camilla Pleyel

igen nagy sikert aratott. Még egy-két napig örültek a váratlan viszontlátás örömének, amelyet vándor-életök véletlenje adott nekik, aztán elindultak, ki erre, ki arra.

Franci nem egyedül indult, Festetics Leó gróf felutazott érte Bécsbe. Az úton hosszasan beszélgettek.

— Nem hiszem, — mondta a gróf, — hogy művészt valaha is ilyen lelkesedés várta volna nálunk.

— Ezt boldogan hallom, de talán meg sem szolgáltam még.

— Dehogynem. Elég volt közzétenni a lapokban azt a levelet, amelyet hozzám intézett. A pesti közönség tavalyig úgy gondolt önre, mint elveszett fiúra. Akkor jött az árvíz-hangverseny. Ez valami leírhatatlan örömet keltett nálunk. Ha nem veszi rossz néven a kifejezést, valami olyan volt az, mint a tchozló fiú hazatérése.

— Én a szívemben mindig jó magyar maradtam.

— De mi azt otthon nem tudtuk. Tudja, kedves maestro, nekünk minden más nációnál fontosabb, hogy nagy embereket tudjunk felmutatni Európának, mert a nagy osztrák birodalomban igen nehéz el nem veszünk. Jó atyánk, a császár, amolyan másodrendű, nem egészen sikerült gyerekének kezeli a magyar nemzetet. Illetve nem ő, szegény, hiszen hallhatta Bécsben: a dolgok vezetése nem az ő kezében van. Egyszóval nekünk muszáj mindúntalan bizonyítgatni és folyton újabb és újabb érvekkel kimutatni, hogy érünk annyit, mint őfelsége csehei, lengyelei, horvátjai, vagy dalmatái. Ön világhírű lett és nagy érve a nemzetnek. Százszoros fájdalom lett volna, ha elielejti magyarságát. És ezerszeres öröm, hogy íme, a mienk maradt. Tudja, hogy mit beszéltek önről Pesten városszerte? Olasz földön járt magyar utasokról beszélnek, akik önt Velencében, vagy Milanóban felkeresték, mert bajba jutottak. S ön gavallérosan megsegítette őket.

— Ó, istenem. ez semmi... én mindenkinek adok, aki kér. Azt hiszem, ez éppen magyar vonás bennem. Sőt, ha valaki arra hivatkozik, hogy magyar, annak kétszer annyit adok, mint másnak. Milyen furcsa, hogy erről beszélnek odahaza... Tudja-e, kedves gróf, hogy lámpalázam van?

— No, ne mondja. Ugyan miért?

— Megmondom. Nekem igen furcsa természetem van. Ha valahol fölénytől, vagy gögtől kell tartanom, nem bírok magammal és már eleve sértően goromba vagyok. Emiatt már sok kellemetlenségem is volt. De ha érzem, hogy valahol szeretnek, ott mindenáron igyekszem teljesen odaadni magamat. Most félek, hogy fogok-e eléggé tetszeni.

A gróf nevetett és megnyugtatta. A postakocsi egy decemberi hajnalban öt órakor érkezett Poczsonyba. Franci aludt valamennyit, aztán a gróf kíséretében nekivágott Pozsonynak. De azt most meg sem lehetett ismerni. Nyüzsgő nagyváros lett, pazar szánkók remek négylovas fogataival, élénk uccai forgalommal, feltűnően sok és jó közönséggel.

— Ezt a diéta teszi, — magyarázta Festetics, — a két tábla tagjai a nagy politizálás idejére családstul Poczsonyba költöznek. Ilyenkor az élet itt élénkebb, mint Pesten. Egyik estély követi a másikat. Kivált ha a nádor is itt van, mint most. Erről jut eszembe: ön máris akkora sikert aratott itt, mint eddig senki. A nádor már régebben fontos politikai értekezletet hívott össze éppen holnap délelőttre, mikor az ön hangversenye lesz. Tegnap annyi mágnás mentette ki magát erről az értekezletről, hogy ma a nádor az egésztest elhalasztotta. Mit néz, mester?

— A házakat nézem, mennyivel kisebbek, mint mikor legutoljára itt jártam. Nem furcsa érzés ez? Minden épület sokkal alacsonyabb...

— Nem csoda. Ön valamivel nagyobb lett azóta. A nap a hangverseny előkészületeivel és renge-

teg ismerkedéssel telt el. Este két helyre is el kellett mennie. Előbb gróf Batthyány Lajosnál ebédelt, az országgyűlési ellenzék vezérénel, aztán az egész társaság felkerekedett és elment a fiúmei kormányzó, Nemeskéri Kiss Pál nagy estélyére.

Batthyány Lajos dínerején csak férfiak voltak jelen, de annál érdekesebbek. Maga a házigazda költötte fel figyelmét legelőször. Harminc egynéhány éves férfi volt, az akkori magyar divat szerint szakállat hordott és szép, szabályos vonású arcával, veleszületett előkelőségével, pompaszeretetével, szelidségével egy jóságos uralkodó benyomását tette. Egy úr mondta is társalgás közben:

— Lajos barátomban van valami sardanapali vonás...

Aki ezt a megjegyzést tette, idősebb úr volt, közel az ötvenhez. Egyénisége egyszerre volt lebilincselő és félelmes. Azonnal érezhető volt, hogy ez az ember nagy ember. Bikaerőről tanuskodó széles vállán sűrű szakállú fej ült, arcának a feltűnően vastag, összenőtt szemöldök különös erejű kifejezést adott. Élénken, cikázó idegességgel beszélt s amit mondott, az meglepő volt és eszes. Franci megkérdezte, hogy ki ez. Asztalszomszédja azt felelte, hogy ez gróf Széchenyi István, a hídépítő. Ebből keveset tudott, de aztán később megmagyarázták neki, hogy ez a gróf az ország teremtető esze, nyughatatlan alkotó, aki Pest egész képét megváltoztatta. Eddig lóversenyt alapított, Tudományos Akadémiát, Nemzeti Kaszinót, selyemtenyészést, meg sok minden egyebet, most pedig angol mérnök tervei szerint láncon függő hidat épít Pest és Buda között, a szerződést éppen az idén csinálták meg.

Asztalbontás után egymás mellé is kerültek a zeneszerző és a hídépítő. Széchenyi elragadóan kedves volt hozzá. Társalgásuk Franci magyarságára fordult.

— Roppant kínosan érint az a fogatkozásom,

— mondta ő a grófnak, — hogy nem tudok magyarul. Érintkezésben ugyan semmi nehézséget ez nem okoz, de rengeteg magyar levelet kapok s azokat nem tudom elolvasni.

— Majd megtanul. Engem is németül neveltek, magyarul csak később tanultam meg. Gondolkozni most is németül gondolkozom. De a nyelvet kell tudni. Egy nemzet életét nyelvének élete teszi. Van svájci nemzet? Vagy van külön osztrák nemzet? Nincs. De francia nemzet és spanyol nemzet van. Nagy szerencse a mi történelmünkben, hogy nyelvünket fenntartotta a parasztság. Vagyis a nemzet életető elemét azok tartották fenn, akiket a nemzet elnyomott és rabsorban tartott.

Franci rábámult a főúrra. Miféle feudális főúr ez, aki ebben a pazar környezetben elnyomott parasztokról beszél? Még hozzá a fennálló politikai rend támogatója. Mert a vacsora folyamán kitudta azt is, hogy Batthyány és Széchenyi tulajdonképpen politikai ellenfelek, ha jóbarátok is.

Már ebben a társaságban is alig tudta megjegezni a sok újonnan megismert ismerős nevét. A fiumei kormányzó estélyén meg éppen csődöt mondott figyelme. Rengeteg vendég volt itt, vakítóan öltözött hölgyek, osztrák egyenruhák, főpapi köntösök, díszmagyarok, frakkok. Magyar szót csak szórványosan hallott, a körötte hullámozó társalgás inkább németül, vagy latinul folyt. Kivált ez a latin beszéd ragadta meg figyelmét. Volt valami történelmi színe ennek. Távoli évszázadokra emlékeztetett, nagy idők ősi hagyományaira, akárcsak az a latin beszéd, amelyet olykor a Vatikánban hallott.

Latinul beszélt József nádor is, akinek bemutaták. Lipót császár fia, Ferenc császár testvéröccse, Ferdinánd császár nagybátyja, a daliás öreg tábornok, láthatóan rendkívüli népszerűségnek örvendett a magyarok körében. Az ő kedvökért beszélt latinul, mert mint Franci csodálkozva állapította meg

honfitársairól, azok egymással szívesen beszéltek németül, de ha külső hatalmasság szólt hozzájuk, egyszerre csodálatosképpen elfelejtették a német nyelvet.

Ővele azonban franciául beszélt a fenséges úr, majd pedig olaszra fordították a szót. A nádor Firenzében született és most érdeklődve kérdezte a világhíró művészt szülővárosa felől. Aztán terveiről kérdezősködött.

— Innen Pestre megyek, fenség, ahol gyermekkorom óta nem voltam.

— Ó, akkor rá sem fog ismerni a mi szép Pestünkre. Nagyon szépen fejlődik. Sok sikert kívánok.

„A mi szép Pestünk“. Milyen kedvesen hangzott ez, milyen otthonos bensőséggel. Szinte megírgyelte a nádort, hogy az így beszélhetett Pestről. De aztán észbe kapott, hogy hiszen Pest az övé is. Különös érzések zavarogtak benne, sok mindenhez szoktatnia kellett magát, amitől elszokott. Öntudatlanul is felkészült arra, hogy honfitársai körében a szemrehányás hangulatával fog találkozni, de ennek nyoma sem volt. Ahova nézett, a szemekben csak csillogó szeretetet látott. Mindenki szemmel láthatóan büszke volt rá. S mint olyan lélek, amely szeretetre és ellenszenvre roppant érzékeny, egyre bátrabban lépett bele a melegségnek ebbe a boldogító bűvkörébe, csigaként, amelynek kidugott szarvai nem találnak fenyegető dolgot.

Bécsben azt hitte, hogy hangverseny-sikerét nem lehet többé fokozni. Itt Pozsonyban még nagyobb volt a siker. Az emberek felállottak, úgy tapsoltak. Állott az egész terem, s ő állott a dobogón, számtalanszor meghajolva, majd szokott csikómozdulatával hátravetve fejét, hogy hosszú haja arcába ne hulljon. Ott állott, mint a megtestesült diadal maga, a lángelme, akit hazája tomboló ünnepléssel jutalmaz azért, hogy mesterségében első lett a földkerekségén.

Másnap délelőtt a pozsonyi szegények javára játszott a színházban. A rendezők vegyes műsort állítottak össze, őt csak egyetlen szám előadására kérték fel. De ebből az egyetlen számból még egy lett. A viharosan követelő tapsoknak nem lehetett ellentállni. Visszament a színpadra és leütötte a Rákóczi-induló első ütemeit. Még Bécsben megcsinálta erről az indulóról a maga átírását és Pestre tartogatta. A közönség az első hangok hallatára beletapsolt és beleéljenzett a játékba. Harsogott az éljenzéstől az egész színház percekig, ő kénytelen volt a játékot abbahagyni és újra kezdeni. Ami erre a lobogó, lüktető és ellenállhatatlanul lázító számra következett, az már nem siker volt, hanem szenvedélyes tüntetés. Mikor végre elhagyhatta a színpadot, felment látogatást tenni a Batthyány Lajosék páholyába. Ahogy belépett, a páholyban ülő hölgyek tapsolni kezdtek feléje, a grófné odaültette maga mellé, a közönség felfigyelt, átvette a páholyban ülők tapsát. A színpadon megállt az előadás, a színház ezt harsogta: „Éljen Liszt Ferenc!” Nevét ebben a szokatlan sorrendben kiáltották és keresztnéve magyar alakját, amelynek csengését annyira szeretete, hogy olykor ízlelgetve, próbálgatva mondogatta magában: Ferenc, Ferenc...

A nádor külön kihallgatáson is fogadta. Jó sokáig beszélgettek s a beszélgetésből egy mondat még akkor is a fülében csengett, mikor a hintó robogott vele Pest felé:

— Örvendek, hogy mint Magyarország nádora, kifejezhetem önnek hazája büszkeségét és szeretetét.

Pestre már nem postakocsi szállította, hanem pompás főúri útikocsi. A díszes, hatalmas kerekes bárka, amelyben kényelmesen lehetett aludni is, az öreg gróf Esterházy Kázméré volt, a dárdai földesúr, aki a pozsonyi ellenzék hevesebb tagjai közé tartozott. Még három főúri kocsi csatlakozott ehhez, egész mágnás-karaván robogott együtt Pestre;

Wenckheim báró, két Zichy gróf, Festetics Leóék és mások. Délután négykor indultak és másnap délután négykor érkeztek Pestre. Nem engedték fogadóba szállni, Festeticsék látták vendégül.

Jézuska napja volt, december huszonnegyedike. A Festetics-házban karácsonyi hangulat fogadta az érkezőket. A gyerekek, két kislány és egy kisfiú mohó ujjongással bontogatták a Pozsonyból hozott ajándékjátékok csomagjait. A vendég rendbeszedte magát, átöltözött és leült a család körébe a kandalló elé, amelyben recsegve pattogtak a hasábok. Látogatók is érkeztek a teához, lovag Schober, gróf Brunswick Ferenc és mások. A szomszéd szobából valami nagyobbszerű jövés-menés hallatszott, de Franci ezt valami karácsonyi rendezésnek gondolta. Azonban egyszer csak megnyílt az ajtó, nyílásában egy énekar tagjai tűntek fel, akik vezénylőjük intésére énekelni kezdtek.

Öt üdvözölte a dalárda. A teázó társaság felállott és szembe fordult az éneklőkkel, Francit középre vették. A dal német szövegét nem értette végig pontosan, de egy-egy verssor az első tenorista hangján elég tisztán hangzott:

Boldogan a babérra nézünk,
Melyet neked a múzsa ad.
Nemes, hűséges, nagy művészünk,
Liszt Ferenc, — hazád büszke rád.

A takaros kis szerzemény elhangzott. A karmester szembe fordult az ünnepelttel. Ő érezte, hogy most néhány szót illik mondani. Nem volt ez szokatlan számára, számtalan hangversenye utáni díszvacsorákon Marseilletől Páduáig gyakran kellett „néhány közvetlen szót” mondania. De most meleg megihatottság fojtogatta a torkát. Kivágott néhány mondatot arról, hogy milyen boldogság itthon lennie. Szavait magyarul éljenezték meg. Aztán bemutatták neki Grill urat, a karnagyot, a pesti Nemzeti

Színház egyik karmesterét, aki az üdvözlő karének zenéjét szerezte. A szöveget Schober lovag írta, aki-ről kitűnt, hogy afféle előkelő műkedvelő tollforgató. De alig váltott velök egy-két köszönő szót, már új muzsika hangzott fel: már ott is álltak az inasok a kellő bundákkal, a társaság kilépett a decemberi hidegben a nyitott erkélyre. Lent fáklyafények lobogtak és harsogva zengtek a magyar dalok. Jó hosszú műsort játszottak a zenészek, ami ebben a zimankós hidegben nem volt tréfa. Aztán megint visszatért a társaság a kandalló elé, de pár perc múlva megint kitárták a szomszéd szoba ajtaját. Az a szoba most hangversenyteremmé változott, hét úr már elhelyezkedett hangszereivel, közöttük a cselló mellett gróf Brunswick. A társaság bevonult és leült. A zene elkezdte Beethoven szeptettjét. Igen jól játszották. Mikor ez befejeződött, megint ajtók nyíltak, gyertyalángok közt ragyogó kristályedények és ezüstök asztala tűnt fel, s valahol megszólalt egy láthatatlan cigánybanda.

Franci repülni érezte lelkét. Vigyáznia kellett, hogy boldog mámorában el ne sírja magát. A cigánymuzsika megint megzengette benne a szív oly soká mozdulatlan, titkos húrjait. Mindenki őt figyelte, mindenki szerette, minden őerte volt a világon, túltelt örömeiben szeretett volna felugrani és mindenkit magához ölelni. „Ezek a magyarok elragadóak”, -- gondolta, aztán mindjárt kijavította saját gondolatait: „Mi magyarok elragadóak vagyunk.” Telt pezsgős poharát egy hajtásra kiitta. Angyali lebegésű mámor lebbent rá a különös, tüzes muzsika rubato-mondatain és villanyosan izgató harmóniáson keresztül.

Ez a mámor nem a pezsgő mámora volt, hanem Pesté, honfitársaié, a magyarságé. Ezeregyéjszakának tetszett a varázslatos városban töltött napjainak minden órája. Mikor mánás-társasága elvitte a Nemzeti Színházba a Fidelio bemutatójára, a nyitány

közben érkeztek. A közönség rögtön felismerte a hosszú hajú fiatalembert és akkora taps, akkora éljenzés tört ki, hogy Erkel Ferenc, a karmester, kénytelen volt a nyitányt lekopogni. Csak percek múlva kezdhette el megint. Hangversenyének leírhatatlan sikere volt. A közönség valóságos nemzeti ünnepet csinált az estéből, a sajtó pedig, amelynek minden róla szóló sorát lefordíttatta magának, fentartás nélkül hódolt a lángelmének. A Honművész ezt írta: „Játékát toll nem írhatja le, őt hallani kell. Ő a pianisták jelen világi főhőse, óriása.“ Ujjongó öröm fogadta az olyan apróságokat is, hogy hangversenyének belépőjegyeit magyar nyelven nyomatta, hogy előkelő hölgyeknek küldött bokrétáira nemzeti színű szalagot kötöttetett, hogy egyik jótékony fellépést a másik után vállalta, hogy magyar díszruhát rendelt magának, hogy hivatalos leveleit előbb lefordíttatja magyarra és maga másolja le. Nem kellett hozzá három nap sem, és érkezésekor már úgysis érezhető népszerűsége általános imádatná változott. Leveleit már képtelen volt elolvasni, azok kosárszámba érkeztek hozzá. A lapok róla szóló költeményeket közöltek. Történetek jártak szájról-szájra rajongókról, akik eladták utolsó párnájokat, csak hogy hallhassák. Pest városa díszközgyűlést tartott, díszpolgárává választotta, Pestvármegye pedig feliratot szerkesztett József nádorhoz, hogy mint a megye főispánja, szorgalmazza az uralkodónál Liszt nemesítését. A Nemzeti Kaszinó díszvacsorát és bált rendezett tiszteletére. A Ferencrendiek meghívták a klastromba ebédelni, hogy hajdani barátjok, Liszt Ádám, világhíressé lett fiát megtiszteljék, s ő elfogódottan nézett körül ugyanazon a kőkövén, fehér folyosón, ahol valaha apja kezét fogva haladt végig. A gvárdián, apjának valaha novicius-társa, könnyezve ölelte meg. Ő is könnyezett. Minduntalan könnyeivel kellett küzdenie ezek alatt a tündéri napok alatt, csak esténként engedte át magát a boldog

sírásnak, mikor egyedül maradt és imádkozott. Az ezernyolcszáznegyvenes esztendő első reggelén úgy ébredt fel, hogy megkérdezte magától, mi lehet még ennél szebb, mi jöhet még? Talán a legszebb volna most hirtelen meghalni.

Január negyedikén a Nemzeti Színházban adott hangversenyt a színház fentartási alapja javára. Erre jól felkészült, mert közölték vele, hogy kedves meglepetéseket tartogatnak számára. Gondosan öltözködött, vadonatúj díszmagyarját vette fel: meggy-színű Zrinyi-dolmányt, feszes kék nadrágot, sarkantyús kordován-csizmát. Az állótükörtől alig tudott megválni, annyira tetszett neki az a pompás, karcsú, szőke magyar levante, aki onnan tekintett rá. Csak éppen kardot nem kötött, mert azt megmagyarázták neki, hogy Magyarországon kardot hordani a katonákon kívül a nemes emberek kiváltsága, vagy azé, akit a nemzet tisztel meg vele. Ő most fogja megkapni a maga kardját: egy remek, ékköves kardot, amely valaha Báthory Istváné volt.

A hangversenyre úgy megtelt a színház, hogy még a színpadra is négy sor széket kellett állítani. Mikor megjelent, egy álló negyedóraig tapsolták. Senki soha ilyen tapsot ebben a színházban, vagy ennek a városnak bármely termében még nem kapott. Mikor a taps végre megszűnt, ő megállott a színpad egy pontján, ahogyan előre kitanították. Ekkor a magyar közönség nevében hat díszmagyaros úr lépett ki eléje csörömpölő kardokkal: gróf Festetics Leó, báró Bánffy Pál, báró August Antal, gróf Teleki Domokos, Nyári Pál nemzetiszínházi igazgató és Eckstein pestmegyei szolgabíró. A szolgabíró, ime, ékkövekkel kirakott díszkardot tartott a kezében bíborszínű bársonypárnán.

Festetics Leó előlépett és rövid magyar beszédet mondott, amelyből ő nem értett semmit, de értelmét tudta. Ezt az időt arra használta fel, hogy gyorsan végiggondolja a maga előre elkészített beszédét.

A szolgabíró orkánszerű éljenzés közepette lépett hozzá és derekára övezte a kardot. Ő azonnal a markolatra tette jobbkezét, mintha mindig kardot viselt volna. De ez a jobbkez most remegett egy kicsit. És remegett a hang is, amelyen a lámpaláztól halálsápadt művész elkezdte a beszédet. Csak két mondaton át tartott elfogódottsága, aztán ment a francia beszéd, mint a karikaacsapás.

— Kedves honfitársaim, mert önökben nekem lehetetlen pusztá közönséget látnom, ezt a kardot, amelyet egy bátorsága és lovagiassága miatt világszerte csodált nemzet képviselői adtak át nekem, teljes életemben meg fogom őrizni, mint ami szívemnek legdrágább és legérdekesebb. Valóban nem tudom ebben a pillanatban szavakkal kifejezni, mikor a legnagyobb megindultság szorítja keblemet, milyen mélységes hálával és meghatottsággal tölt el az önök szíves megbecsülése, az önök meleg szeretete. Bocsásák meg nekem ezt a gyengeséget és higgyék el, hogy minden erőmből igyekszem, még pedig remélhetőleg rövidesen bebizonyítani hálámat művekkel és tettekkel, amint illik olyan embertől, akit az a dicsőség ért, hogy önök között születhetett. Mégis legyen szabad már ma néhány szót mondanom . . .

A franciául értők halljukoztak, ezt átvette az egész közönség. Meglepetve nézett le a közönségre, de összeszedte magát és folytatta:

— Ez a kard, amelyet hajdani kezek oly vitézül forgattak hazánk védelmében, ma gyenge és békés kezekbe jutott. Vajjon nem jelkép-e ez? Vajjon nem azt jelenti-e ez, hogy Magyarország, miután annyi csatatéren dicsőséget szerzett magának, manapság a művészettől, az irodalomtól, a tudománytól, a béke barátaitól kér újabb dicsőséget? Nem azt jelenti-e, hogy a szellem és munka embereinek ma nemes feladatot, magasrendű küldetést kell elvégezniök önök között? Magyarország számára semmi dicsőség nem maradhat idegen, Magyarország arra van hivatva,

hogy mint hősiessége, úgy békés szellemi munkája által is a nemzetek élén haladjon. Aztán meg ez a kard más valamit is jelképez nekünk művészeknek. Hüvelyét drágakövek, rubinok, gyémántok ékesítik, de ezek csak csillogó külsőségek, a lényeg a hüvelyben maga a kard. Így legyen ott mindig műveink belsejében, képzeletünk csapongásának ezer színes ékköve között az emberszeretet és annak a hazának szeretete, mely életünket jelenti. Kövessük tehát békés és törvényes eszközökkel azt az utat, amelyen mindenki erejéhez és eszközeihez képest versengjen a többiek munkájával. S ha valaki valaha is igaztalanul, erőszakkal merészkednék megzavarni bennünket annak a munkának teljesítésében, akkor majd igenis, kirepülnek hüvelyökből a kardok. Nem rozsdásodtak még el kardjaink, és csapásuk a régi. És hulljon ki vérünk az utolsó cseppig igazunkért, királyunkért, hazánkért!

Gyér taps hallatszott, a közönség túlnyomó része nem értette a beszédet. Bátortalan felkiáltások is hallatszottak, hogy: „Magyarul!“ Erre a hat díszmagyaros úr közül kilépett Augusz báró, kezében papírlappal. Azon rajta volt Franci beszédének francia szövege. Meglepő folyékonyssággal hevenyészve leolvasta róla a beszédet magyarul. Ennek már volt hatása. Majd szétszedték a színházat.

Mikor a hangversenynek vége volt, az épületből kilépő művész, sűrű, hatalmas tömeget látott maga előtt, amelyben itt-ott fáklyások fénylettek. Egy zenekar indulót játszott. Éljenzsivaj. Ő felhágott kocsijába, de ugyanekkor néhány fiatalember már kezdte kifogni a lovakat.

— Nem, — kiáltott Franci németül, — én egy hazámfiánál sem akarok különb lenni. Gyalog megyek, mint önök.

Leszállott a kocsiról. A díszmagyaros urak követték példáját. A fáklyásmenet megindult a csikorgó januári hidegben. A Széll-utca, ahol Festetics

lakott, jó messzire esett a Nemzeti Színháztól. A menet végiggyalogolta az egész utat. A tömeg folyton szaporodott, a Gyapjú-utca sarkán éppen a német színházból tódult ki a közönség, azok is a menetbe olvadtak. Akkorára nőtt már a sokaság, hogy az elején és végén haladó egy-egy rezesbanda egyszerre játszhatott, nem hallották egymást. Közben folyton éljeneztek és minduntalan hallani kívánták. Kétszer is megálltak útközben, s ő szónokolt a néphez franciául. Ennek semmi értelme sem volt, mert csak a közvetlen mellette állók hallhatták, azok sem egészen értették, azonkívül a mögöttük haladók nem álltak meg és a tömeg ereje előre tolta a megállott szónokot. Értelmetlen, mámoros, valószínűtlen vonulás volt ez a havas utcákon, folytonos éljenriadal, harsogó zeneszó közepette, a fáklyák lobogása rajongástól eltorzult arcokat világított meg. Ő maga is úgy lépdelt a tömegben, mint az álomjáró, oldalán a díszkarddal. A Festetics-ház bejáratának széles márványlépcsőjén, mikor végre odaértek, kétoldalt fáklyások állottak. A díszmagyaros urak csoportja, köztük ő maga, pengő sarkantyúszóval haladt fel a lépcsőn. De még mindig nem volt vége, a halljukozás viharra változott, megint szónokolnia kellett. Hazája nem tudott betelni vele.

Keglevich grófné kérésére a budai vakok intézete javára is adott hangversenyt. Pedig a grófné csak kísérletképpen kérte fel, nem is várta a hozzájáruló választ: Pest és Buda között nem volt híd. A hajóhidat télire mindig kiszedték, s a zajló Dunán csónakkal átkelni nem volt éppen kellemes vállalkozás. De Franci vállalta. Mikor híre futott, hogy átmegy Budára, a főúri társaság néhány csónakra való tagja is csatlakozott hozzá, vállalkozó kedvű hölgyek is. Furesa és körülményes dolog volt az átkelés a Dunán. A társaság lement a lejtős parton a szélein befagyott Dunára. A jégen csónakok várakoztak. Kiki elhelyezkedett a csónakokban, a bun-

dákba és lábzsákokba bugyolált előkelőségeknek csak orrahegye látszott ki. Most vontató munkások indultak meg a göröngyös, egyenetlen jégen és kötelekkel vonszolták a nagyokat zökkenő csónakokat a Duna közepe felé. A folyam közepe nem fagyott be. Mikor a jég szélére értek, a csónakokat a jégről a vízre kellett tolni. Hosszadalmas, óvatos és kényes munka volt ez, az asszonyok sikongtak. Egyszerre a csónakokat, amelyek eddig szánok gyanánt görögtek a jégen, símán és gyorsan ragadta magával az ár. Az eddig tétlen evezők dolgozni kezdtek. Erősen rézsútos vonalban értek át a Duna nyitott részén, aztán a budai jéghez jutottak. Ott elülről kezdődött a vonszolás, feszültek a kötelek, a csónakok feneke csikorogva ropogtatta a jeget. Végre elérték a budai partot és kiszállhattak. A csónakosok odakiáltották a messzibb várakozó csukott hintókat.

Ezen a körülményességen ő módfelett elcsodálkozott. A Szajna sűrű és kényelmes hídjai jutottak eszébe. Meg is kérdezte társaságát, hogyan lehet ez. Ezer esztendeje nem tudtunk hidat verni a Dunán? Augusz báró felelt neki:

— Ez csak ezredrésze annak, amit ezer év alatt elmulasztottunk. De most másképpen lesz. Itt most óriási munka folyik, az ország felébredt. Ez a Széchenyi csodálatos ember. Egyesegyedül neki köszönhető, hogy nemsokára híd lesz a Dunán, még pedig világ csodája, olyan függő híd, amilyen nincs sehol. Tudja, mit jelent egy ilyen híd? A tatárjárás idején ennek a hídnak hiányába pusztult belé majdnem az egész nemzet. A Sajó felől egészen a pesti partig nyomták a csatavesztett magyarokat az üldöző tatárok. Ha akkor híd van a Dunán, a magyarok a Dunántúlra menekülhettek volna és felgyujthatták volna magok mögött a hidat. Így mind nyomorultul elvesztek odaát a túlsó parton.

Franci érdeklődve hallgatta, de nem sokat értett belőle. Arra például csak igen homályosan emléke-

zett, hogy volt egyszer valami ilyen tatár hadjárat. De hogy a XII. században volt-e, vagy a XV. században, azt nem tudta volna megmondani. Ő, az olvasott ember, a bámulatos emlékezőtehetségű olvasó, aki a francia történelem egész kis részleteit is jól ismerte. Az ilyen beszélgetések alkalmával mindig fellobbant benne a szégyenkezés és mint lelkes magyar, keményen feltette magában, hogy alaposan áttanulmányozza hazája földrajzát és történelmét. Reggeltől estig adósnak és hálátlannak érezte magát s ez a számla minden napnak minden órájában még növekedett, mert alig mult el óra, hogy a rajongásnak és bálványozásnak valami jelét ne kapta volna. Már olyanokat csináltak vele, hogy nyilvánosan megkoszorúzták. A közönség köréből rendezés szerint előlépett egy magyar dáma és borostyánkoszorút helyezett a művész fejére. Úgy ült ott borostyánkoszorúval a fején a többiek között.

Még hangversenyt adott egy alapítandó pesti zeneakadémia javára, még egy másikat egy Taborisky nevű, súlyos helyzetbe jutott hegedűművész felsegítésére, még adott egy búcsúhangversenyt, aztán átkelt megint a zajló Dunán, hogy a budai oldalon eljusson Pozsonyba. Huszonnégyszer órára megállott Győrben, ott leadott egy hangversenyt, aztán gróf Esterházy Kázmér, aki eljött érte, Pozsonyba kísérte. Itt a grófnál szállott meg és utazását egyik napról a másikra halogatta. Széchenyi István, Batthyány Lajos, Bezerédj István és mások mindennapos társasága, kedvessége, tüntető barátságára annyira elragadta, hogy ha tehetne volna, itt telepszik le örökre a magyar diéta díszmagyaros, lelkes varázsa közepette. De mennie kellett, korábban kötött szerződéseinek elmulasztása túlsok pénzébe került volna.

Megint Bécsben ütötte fel főhadiszállását, ott is hangversenyezett, egy napra elutazott Brünnebe megszokni, aztán eleget tett a soproniak meghívásának

is. Meghatottan nézett körül első hangversenyének városkájában. Lelke megtelt gyereksége homályosan tűnő emlékeivel. A soproni tapsok kellős közepéből ment el szülőfalujába, Doborjánba. A kis hiencz falu talpig ünneplőben várta világhírű szülöttét, serény magyar urak már jóelőre megszervezték a dolgot, hogy az mennél ünnepélyesebb legyen. Festetics Leó gróf és Augusz Antal báró kísérték el erre az útra. Már félúton kezdődött az üdvözlés, doborjáni legények lovasbandériuma jött elébe, körülvették a kocsit és mint lovas-testőrök kísérték be a faluba. A falu szélén küldöttség várta. Ki állott a középben, izgalmában türelmetlenül topogva? Rohrer káplán valóságosan, a hajdani Rohrer, most már plébánosként, megtestesedve, hasat eresztve, szürkülő hajjal, de első pillantásra felismerhetően. Mellette új emberek: a mostani bíró és a kupaktanács gazdái. Ő kilépett a hintóból vadonatúj díszmagyarjában, oldalán a díszkarddal. Nem habozott egy pillanatig sem, azonnal Rohrer nyakába borult. Megcsókolták egymást jobbról-balról. Aztán a tisztelendő eltolta magától, hogy beszédet intézhessen hozzá. Szerencsére rövidet. Ő is röviden válaszolt. A küldöttség mögött száz meg száz ember tolongott, férfiak, nők, fiatalok, öregek, az egész falu. A beszédek után megindult a menet a templomba. Misét hallgattak, a tömeg jórésze kiszorult Isten házából, amely olyan meglepően kicsinyre töpörödött össze húsz esztendő alatt. Onnan a község-házára mentek. Franci szórta a pénzt. Nagy summát adott a szegényeknek, aztán a falu népének mulatságot rendelt. Vendégül látta egész Doborjánt. A derék falusiak egymásután járultak hozzá, megmondván rég elfelejtett nevöket, régesrégi részletekre emlékeztették, ruháját símogatták, kardjának ékköveit tapogatták. Ő ott állt a fúvósbanda recsegő hangjaira táncolók között és valami megnevezhetetlen mélabúval gondolt arra a hatalmas útra, amelyet azóta

bejárt, mióta egy napon innen elindult vele a kocsi. Megtekintették szülőházát is.

— Meg kellene vásárolni, — mondta Augusz, — hogy a nemzeté legyen.

— Kitűnő gondolat, — vélte Festetics, — beszélni kellene az Esterházyakkal.

Ő nem figyelt oda. A szülőházra sem figyelt. Behúnyta szemét és felidézte magában annak a szobának rajzát, amelynek falán Beethoven arcképe lógott. Kiskorában egyszer azt mondta, hogy ő „egy olyan” szeretne lenni, ha megnő. Most már megnőtt, nem volt messze a harminctól. De Beethoventől igen. S vajjon elérí-e valaha is?

Bécsben, ahova visszatért, többek között az az érdekes hír várta, hogy Rákóczi-induló átíratának kiadását a cenzura nem engedélyezte. A magyar történelemből keveset tudott s az aktuális magyar politika áramlataiból édeskeveset értett. De ennek a tilalomnak lényegét megértette. A dinasztiák nem nagyon szeretik alattvalóik túlságos szabadságát. A kevert népű országok dinasztiái nem nagyon szeretik egyes népeiknek nagyon elharapódzó nemzeti voltát. Az ő Rákóczi-indulója, hiába nem volt alatta semmi szöveg, éppen szabadságot és magyarságot jelentett. A cenzúra, mint minden felülről jövő nyomás, erős ellenindulatra készítette. A lelkében megtalált magyarság még nagyobbat lobbant tőle. S egy másik epizódtól még ennél is nagyobbat. Még utolsó pesti hangversenyén történt, hogy mikor a közönség által feladott témák feletti fantáziálásra került a sor, az összeszedett cédulák egyikén valami jókedvű ember tréfás pajkosságot engedett meg magának. Ő elmosolyodott s a cédulát a zongoragyertya lángja fölé tartotta. Most cseh lapokban, sőt német lapokban is, ismeretlen forrásból az a bámulatos hír terjedt el, hogy „Liszt a maga fanatikus magyarságában mindazokat a cédulákat, amelyekre német vagy

szláv motivumokat írt a közönség, tüntetően elégette.“ Sőt egy vérmes cseh hazafitól, akinek nevét nem lehetett jól elolvasni, levelet is kapott: a cseh szigorú hangon vonta felelősségre a cseh népet ért sérelem miatt és párviadalra való kihívással fenyegette. Ez a kis sajtókaland is külön kihívta dacos érzéseit. Olyan vadmagyarnak érezte magát, mint a pozsonyi ellenzék akármelyik heves magyarja.

De nemcsak attól a csehtől kapott levelet. Halomnyi postájában gyakran megjelent Marie kézírása is. Marie a párisi életről számolt be neki. A gyerekekről nem igen írt, azokat a nagymama gondozta s ő ritkán látta őket. De annál többet írt régi ismerősökről. Főként George Sandról, akivel barátsága nagyon megromlott. A két asszony egymásról tett kijelentései csúnya és kellemetlen pletykákat okoztak. Még nem szakítottak teljesen, de Marie leveleiből látszott, hogy ez előbb-utóbb be fog következni. Keveset is találkozott most már George-zsal, társaságát mások tették ki. Sainte-Beuve erősen elkezdett neki udvarolni. Ugyanúgy egy Bulwer nevű angol diplomata. S egy szép napon Marie, csak úgy, egy hanyagul odavetett mellékmondatban, Franci engedelmét kérte, hogy megcsalhassa.

„Maga hűtlenségre kér tőlem engedelmet, — válaszolta neki, — azonban drága Marie, nem közli velem az illető nevét. Felteszem, hogy Bulwerről van szó. Mindegy. Maga tudja, hogyan szoktam szemlélni a dolgokat. Tények, gesztusok, tettek előttem keveset számítanak. Számomra az érzések, az eszmék, az árnyalatok jelentenek mindent. Úgy kívánom, hogy magának meglegyen a teljes szabadsága, mert meg vagyok róla győződve, hogy nemesen és finoman fog vele élni mindaddig, míg egy napon így nem szól hozzám: ez az ember erősebben érezte és bensőségesebben megértette, ki vagyok és kivé lehetek. Ami eddig a napig történik, nem szá-

mít hűtlenségnek és nem változtat közöttünk semmit. Különben pedig mélyen meg vagyok győződve, hogy ez a nap nem fog eljönni soha. Ha szükségét érzi, hogy Bulwerről beszéljen nekem, vagy ez mulattatja, csak írjon részletesen, nagyon fogok örülni és nagyon ki leszek tüntetve, de ha nem ír róla, én sosem fogom említeni.” Marie így felelt: „Amit a hűtlenségi engedelemről ír, tele van szívvvel és engem maga iránt tisztelettel tölt el, bár én még mindig nem tudom megérteni, hogy így lehessen érezni ebben a dologban... Helyesen találta el, csakugyan Bulwerről van szó. Azt hiszem, hogy nem lesz okunk neheztelni rá. Ez az ember férfi és nem gyermek.” Franci válasza: „Ha Bulwer olyan ember, aki megérti a dolgokat, én szívesen maradok maga mellett pusztán testvér gyanánt. Ez a gondolat nagyon rokonszenves nekem. De fontos, hogy maga teljesen biztos legyen benne, különben céltalan ostobasággá válik az egész.”

Az egész családi kérdés igen mellékes szerepet játszott leveleikben. Sokkal részletesebben írtak egymásnak napi élményekről, ismerősökről, mendemondákról. Franci tudta most már, hogy Marienak viszonya van Bulwerrel. A gondolat, hogy a szép asszonyt egy idegen férfi tartja karjaiban, közömbös volt neki. Több, mint hat esztendő telt el azóta, hogy először megcsókolták egymást a croissy-i kastély parkjában. Franci futólag visszaemlékezett erre a csókra, kicsit elrévedezett a visszahozhatatlan emléken és vállat vont. A következő pillanatban már nem is gondolt az egészre. Nagyon lefoglalta az a névsor, amelyet most állított össze: ebédet rendezett bécsi barátai tiszteletére. Maga címezte a meghívókat: gróf Széchenyi István, herceg Pückler-Muskau Hermann, herceg Schwarzenberg Frigyes, ifj. gróf Apponyi Rudolf, gróf Apponyi György, gróf Hartig Ferenc, báró Reisach Károly, gróf Esterházy Miklós, gróf Esterházy Pál...

Ennél a névnél megállott egy pillanatra és a levegőbe nézett. Az Esterházyak nevérol az a jelenet jutott eszébe, mikor apja remegve, hajadonfótt hajlongott a doborjáni faluvégen a tovarobogó Esterházy-hintó előtt.

XIII.

A jó dolgok sorozatosan szoktak történni. A rosszak is. Szakadatlan ünneplés, istenítés, taps má-mora után, egyszer csak mintha az egészet elvágták volna. Mintha az események titkos összefüggése azt akarta volna megmutatni neki, milyen jó otthon és mennyi baj éri, mihelyt kiteszi hazulról a lábát.

Még Drezdában, ahova Bécsből utazott, jól ment minden. Schumann odautazott hozzá Lipcséből, összeismerkedtek és hódoltak egymásnak személyesen is. Hosszasan beszélgettek a muzsika új útjairól, ha ugyan beszélgetésnek lehetett mondani, hogy ő élénk kedvvel, nagy szóbőséggel, lendülettel magyarázta álláspontját, a konokul hallgatag Schumann pedig ott ült mellette némán. A forradalmi német muzsikus általában különös embernek tűnt fel előtte. Gyermekes arcának zavart pillantásában, félszeg mozdulataiban volt valami zagyva szórakozottság, valami más világból való furcsa elmélázás, amelyet elmebajosokon lehet tapasztalni. De ez nem elmebajos volt, hanem igen okos ember és kétségbevonhatatlanul rendkívüli tehetség.

A drezdai hangverseny is még pompásan sikerült. A közönség lelkesen tapsolt, a kritika melegen ünnepelte. Maga Schumann ilyeneket írt róla: „A belépőt az egész közönség forró üdvözléte fogadta, mire ő leült játszani. A démon most elővette erejét. Először, mintha ki akarná ismerni a közönséget, könnyedén játszott vele. Majd lassacskán elmélyült, míg csak művészetével minden egyes jelenlévőt le nem igazott, akkor aztán az egész közönséget úgy ragadta

meg és úgy vitte magával, ahogy akarta. Ezzel az erővel, hogy a közönséget így leigázza, így felemelni, a magasban tartani és leejteni tudja, rajta kívül csak Paganini rendelkezik. Pillanatokon belül gyengédség, vakmerőség, illat, vadság változtatja egymást játékában, a zongora izzik és remeg a mesteri kezek alatt. Ez már nem ilyen vagy olyan zongorajáték többé, hanem egy bátor egyéniség megnyilatkozása, akinek a sors a győzelem elérésére nem az öldöklés szerszámain, hanem a békés művészetet adta fegyverül“.

Lipcsében aztán minden megváltozott. Most már impresszáriója is volt Francinak, egy Belloni nevű izgága, lóató-futó, roppant ügyes és élelmes ember. Ez a Belloni minden ügyessége mellett is bakot lőtt az előzetes hangversenyszervezésben. Az újságkommunikékben azt a kifejezést használta, hogy Liszt megérkezésével Lipcsét nagy megtiszteltetés fogja érni. Azonfelül a belépti díjakat a Lipcsében szokásos árak kétszeresére emelte. Már ez felbőszítette az elkényeztetett és rátarti lipcseieket. Mindehhez még egy fontos ellenség járult: Clara Wieck apja, az öreg zenetanár, aki gyűlölte Schumannt és vele együtt gyűlölte mindazt, amit Schumann magasztalt. Már eleve ellenséges közleményeket helyezett el a mérges zenetanár. És végül Belloni annyira ment kapzsiságában, hogy a sajtótól megtagadta a szabadjegyeket.

Franci játéka a hangversenyen egyszerűen megbukott. Fagyos közöny fogadta, alig volt tapsa. És másnap a szabadjegyeiktől megfosztott lapok csak úgy ontották az ócsárlást és a gúnyt. Franci úgy érezte, hogy forog vele a világ. Lapozgatta az újságokat, sápadtan nézte a hihetetlen nyomtatott sorokat. A bukásba fizikailag belebetegedett. Ágyban maradt és kitűzött második hangversenyét elhalasztotta. Schumann jött vigasztalni, hiába. A régi és most itt felbukkant két jóbarát, Hiller és Mendelssohn, órákat ültek ágya mellett. Mindhiába, nem

tudtak belé lelket verni. Franci restelte, hogy a balsiker ennyire leverte a lábáról, azt állította, hogy meghűlt. Pár napig ágyban is maradt, és ezalatt barátai nagy erőfeszítéssel próbálták a Gewandhaus szigorú városának hangulatát megfordítani. Ez valamennyire sikerült is, a második és harmadik hangversenyen már erős tapsok hallatszottak. De ez nem volt elég balzsam a fiatal oroszlán sebére. A nyílvessző mérges hegye benne maradt. Még sokáig nem tudott felocsudni abból a fájdalmas bámulatból, hogy ő meg is bukhatik.

Párisban is csupa kellemetlenség fogadta. Az a titkos reménye, hogy áldását adhatja Marie és Bulwer szerelmére, már az első napon füstbe ment. Mariet a viziontlátás tisztára megbolondította. A tucatember mellé, akivel kikezdett, oda kellett állítania a világhírű, varázslatos, szép férfit, s ő egy pillanatig nem habozott a választással. Hevesen dobta magát régi kedvese karjai közé. Franci ott tartotta mellén a teljesen megúnt asszonyt, aki közben már másé volt, de éppen ő nem szólhatott semmit.

A francia lapok tele voltak csipkedő célzásokkal. Karikaturákat rajzoltak róla, amint a díszkardot viseli. Bökverseket írtak és gúnyolták a kardot. Ő eleinte minden szerkesztőségbe el akart menni, hogy megmagyarázza, amit a franciák nem értenek, a kard jelképes jelentőségét a magyaroknál. De erről le kellett tennie, mert reggeltől-estig magyarázkodnia kellett volna. Akkor az egyik lapban híradás jelent meg, amely szerint ő és még néhány híres muzsikusz kérelmezte a francia kormánytól a becsületrendet. Felháborodva nyilatkozott, hogy ő a kitüntetésnek örül, de inkább meghal, semhogy ilyesmit kérjen. Ugyanekkor hírt kapott Magyarországról, hogy nemessége kútba esett. Ferdinánd császár, vagyis helyesebben a császár környezete, nem ment bele a dologba, mert nemességet csak katonai vagy közéleti érdemekért szoktak adni. A zene nem közéleti érdem.

Le volt törve, kedvetlen, kelletlen és munkára képtelen. Ki szeretett volna lépni a világból, ha tehette volna. Akkor aztán megint új sorozat következett: megint örömök érték. Elhoztak hozzá egy Rubinstein nevű orosz-zsidó kisfiút, mint csodagyereket. Bizalmatlanul fogadta, de úgy járt ő is, mint övele valaha Czerny. Alig játszott előtte valamit a kisfiú, meglátta benne az óriási tehetséget. Azonnal órákat adott neki és nem fogadott el pénzt.

Párisi hangversenyei remekül sikerültek. Megtörtént, hogy egy asszony az izgalomtól elájult. Kesztyűjét, amelyet a zongorára tett, a felrohanó rajongók elorozták és szemernyi apró darabokra tépték, hogy mindenkinek jusson emlékül belőle. Annak a cikknek, amelyet Paganini halála alkalmából írt, nagy sikere lett irodalmi körökben. A cikk a virtuóz tudás kötelességeiről értekezett és az ízlés parancsait fejtegette, amelyeket a technikának nem szabad áthágnia. Párizsban szállóige lett a cikk utolsó mondata: Génie oblige. A tehetség kötelez. És senkisem sejtette, hogy ezt a mondatot az az önérzet mondta tollba, amely a füstbe ment nemeslevél hiú fájdalma elől tehetségének büszke öntudatába menekülván, a „noblesse oblige” szólásformát a maga képére változtatta meg.

A három gyerek Liszt nagymamánál lakott. A nagymama imádta három unokáját, ezer apró történetet tudott róluk elmondani az apának, mikor az meglátogatta a családi otthont, hogy játsszék a kicsikkel. Szépen fejlődött mind a három, kedvesek, egészségesek, jókedvűek voltak. Egész világukat a nagymama tette ki, anyjukat hétszámra nem látták, apjukat hónapokig.

— Szegény kis árvák, — szólt el egyszer magát Liszt mama, mikor fia ott volt látogatóban.

— Csakugyan árvák, — mondta ő, egy cseppet sem sértődötten, — anyát bizony nem adtam nekik. De annál inkább adtam magát, mama. Vegye úgy,

hogy a maga gyerekei. Helyettem, aki elrepültem a fészekből.

— Most meddig maradsz?

— Megint utazom. Megyek Londonba, onnan Brüsszelbe kell mennem, aztán Baden-Baden, Wiesbaden, Ems, Frankfurt.

— Micsoda élet. Agyondolgozod magad. Nem fogod ezt soká birni.

— Mit csináljak? Kell a pénz. Marie rettenetes sokat költ.

Az anya keményen összeszorította a száját. S ő jól tudta, milyen mondatot fojtanak vissza a leszorított ajkak. Ezt: „Kellett neked grófné?“ De hallgattak mind a ketten. Franci szégyenkezett. Nem azért, hogy életét a Marie életéhez kapcsolta. Ennek így kellett történnie s ha életét hét évvel előbb újra kezdhette volna, most sem cselekedett volna másképpen. Hanem anyja puritán egyszerűsége és ereje előtt szégyelte magát. Ő drága szállóban élt most Marie-val, ahol lakosztályt rendeztek be maguknak, olvasatlanul adták ki a pénzt, kivált Marie mértéktelesen pocsólt ruhára, illatszerre és százféle teljesen szükségtelen apróságra. S ez az öregasszony szűk kis lakásban nevelte a frankfurti milliomosok kis unokáit, két souért félórát volt képes alkudozni a mészárosnál, fájósra járta öreg lábait, hogy az omnibusz viteldíját megtakarítsa és a három kicsivel megélt egy hónap alatt annyiból, amennyit a gazdag Marie egy nap alatt szétdobált. Ezt restelte Franci. De erről nem szólt semmit. Megcsókolta anyját s a gyerekeket, aztán elment, hogy megint hónapokig ne jöjjön vissza. Hogy megint postakocsik döcögő mélyén és szállodák sivár szobáinak álmatlan éjszakáin gondoljon vissza egyhelyben megüledett barátaira, a George Sand mellett betegeskedő, egyre légiesebb és átszellemültebb Chopinra, a családi boldogságában szenvedélyes hittel és odaadással komponáló Berliozra, a szemét fájlaló Heinéra, aki, mint fájdalmai-

ban is gúnnyal megjegyezte, szívesen elengedne tíz évet legjobb barátainak életéből, ha nem volnának olyan kínjai, Victor Hugora, aki halálosan beleszerezett egy gyönyörű kis színésznőbe és vakon borította fel érte otthonát. Sainte-Beuvere, aki éppen ezért végre elnyerte Victor Hugo feleségének évek óta gyötrelmesen vágyott kegyeit, Mussetre, aki George miatti gyógyíthatatlan bánatában az ivásra adta magát.

Az Európán át keresztül-kasul utazgató cigányélet viszont új barátokat ajándékozott neki a régiiek helyébe. Brüsszelben megismerkedett egy feltűnően érdekes és csinos fiatalemberrel, Lichnovszky Félix herceggel. Ez a fiatal arisztokrata, rokona a Beethoven ajánlásaiban halhatatlanná lett Lichnovsky-nak, a személyes kedvesség, a hihetetlen könnyelműség, az állandó belső nyughatatlanság, a gyengédség és szilajság bámulatosan kevert tulajdonságait hordta magában. A híres művészt azonnal a legrajongóbb szeretet viharos megnyilatkozásaival halmozta el. Napok alatt úgy megszerették egymást, hogy Castor és Pollux gyanánt örökre együtt akartak maradni. Mikor Franci Brüsszelből megint elnézett Párisba, mindenáron arra erőszakolta a herceget, hogy jöjjön vele. Annak azonban egy árva franc nem volt a zsebében, mert hiába volt nagy földbirtok és kastély a háta mögött, életmódja folytán állandó pénzzavarban vergődött. Franci rátukmálta a baráti kölcsönt, bőven volt pénze, nyugodtan költ-hették ketten is. És ettől kezdve Félix herceg az ő hűséges árnyékává változott.

Párisban Franci tizezer francra egészítette ki a baráti kölcsönt. Lichnovsky úszott a boldogságban, szórta a pénzt és tündöklött. Első pillantásra meghódított mindenkit. Erős vonalakkal rajzolt férfiszépsége azonnal ismert lett Párisban, Franci közmondásos szókesége mellett ő lett a „beau brun.“ Ő tapsolt lehangosabban a hangversenyeken, ő har-

sogta Franci diadalát minden társaságban, ő küldött virágot Marienak, ő hódította meg cukorral a három gyereket és Franci mértéktelen magasztalásával még Liszt mamát is. Akkor aztán Francinak Londonba kellett utaznia, a hercegnek pedig elfogyott a tízezer francja. Elutazott Spanyolországba, mert mint Don Carlos pártjának heves barátja, onnan remélt valami pénzt.

Londonban a lady Blessington szalonja várta Francit, valamint a D'Orsay grófé, Lady Blessington volt London Georg Sandja, azzal a különbséggel, hogy tehetsége jóval kisebb volt, de szalonja annál nagyobb. Az angol arisztokrácia ugyan lassanként visszahúzódott ettől a szalontól, de mivel a művészi élet érdekes alakjai viszont mind ott nyüzsögtek, akadt néhány earl, viscount, lord és baronet, sőt még lady is, akik, mintegy tiltott gyümölcsöt kóstolgatva elmentek egy-egy fogadására. Ugyanilyen ház volt a D'Orsay grófé is, érdekességben valamivel halványabb, színvonalban valamivel jobb. Franci mind a két szalon arszlánja lett, úgy is nevezték: „the piano-lion.“ Fogadták még művészekkel alig közlekedő főúri házaknál is, sőt mikor meghívást kapott az udvarhoz, játszhatott a fiatal szépségében sugárzó Victoria királynő előtt és hosszabb kihallgatást is kapott tőle, még ridegebb házak is megnyiltak előtte. Hétvégi pihenőre hívták vidéki kastélyokba, dicsően élt az élet és siker tetején.

Ezután folyton ide vágyott vissza. Emsben az ott fürdőző cárné előtt játszott, aki gyémántokkal ajándékozta meg és meghívta Oroszországba. Hamburgban hat hangversenyt adott, dőlt hozzá a pénz. Mindenütt siker, lelkes sajtó, nők és nők és nők. De ő csak Londonba vágyott. És Lichnovskyra, hogy az vele jöjjön. De Lichnovsky nem jöhetett vele. Helyette elkísérte a második londoni útra Marie. Megkísérelte ugyan, hogy lebeszélje, de hiába. Franci jól tudta, több okból jól tudta, hogy ennek nem lesz

jó vége. Próbált is egy-két megjegyzést ejteni arról, hogy London merevsége és társadalmi szabályainak kérlelhetetlensége sokkal nehezebbé teszi egy kényes helyzetű hölgy napi életét, mint a párizsi felfogás. De Marie előbb vitatkozott, aztán jelenetet csinált, majd pedig sirógörcsöket kapott. Franci tehetetlenül megadta magát. Együtt mentek Londonba.

Marienak megvoltak a maga tervei. Mindent lady Blessingtonra épített. Bulwertől vitt hozzá ajánló levelet és már előre büszke volt rá, hogy nem fog rászorulni világhírű kedvese nimbuszára. Egészen biztos volt a dolgában. Két különböző szállóban vettek szobát s ő elvégre mégis csak D'Agoult grófné maradt. S a párizsi pletykák olyan távoliaknak tűntek fel innen...

Harmadnap Franci már sírva találta Mariet a szálló előcsarnokában. Kitünt, hogy lady Blessington nem válaszolt a neki elküldött ajánlólevélre. Erre Marie azt gondolván, hogy itt csak félreértésről vagy tévedésről lehet szó, elment a lady lakására és bejelentette magát. A lady egyszerűen kiüzent, hogy roppantul sajnálja, de gyengélkedik és a grófnét nincs módjában fogadni.

— Ez a hirhedt nő tette ezt velem, ez a senki, ez a tehetségtelen...

Franci nem szólt semmit, kivett a zsebéből egy levelet és Marie elé tette. Az asszony elolvasta. Meghívó volt. Lady Blessington arra kérte Francis Liszt urat, hogy holnap délután hatkor ebédeljen nála.

— Elmegy? — hördült fel Marie.

— Nem megyek, lemondok. De figyelmeztetem, hogy ezt a rendszert nem tudom itt fenntartani. Művészember, aki Londonba jön, a lady Blessington szalonját nem nélkülözheti. Ez egyszerűen nyers üzleti kérdés. Mikor legutóbb itt jártam, ő csinálta meg a hangversenyeim sikerét a művészársadalomban.

— Franci, ha elmegy oda nélkülem, én nem tudom, mit csinálok.

— Sajnálom magát. Marie, teljes szívemből. De ezt a kis leckét megérdemli. Tőlem kellett volna tanácsot kérnie és nem lett volna szabad ilyen hebehurgya módon saját felelősségére intézkednie. Ha már eljött Londonba, én valahogyan megkerestem volna a módját, hogyan lehet legkevesebb baj belőle. Most magára vessen.

— Igen? Hát majd én megmutatom. Ne is beszéljünk erről többet, van nekem még ütőkártyám. Majd megmutatom én magának is, annak a lady Blessingtonnak is. Utolsó bestia.

— Ne legyen igazságtalan és gondolkozzék kicsit. Lady Grosvenor, vagy lady Mountbatten bármikor megteheti, hogy magát meghívja. Az ő társadalmi helyzetük megtámadhatatlan. De lady Blessingtonnak százszorosan kell vigyázni. Különben mi az a maga ütőkártyája?

— Most már csak bízza rám. Most hova megyünk?

— A British Museumba kísérem magát, ott eltöltheti a délelőttöt. Nekem üzleti dolgaim vannak. Pont egy órakor a múzeum bejáratánál várom, aztán megyünk együtt villásreggelizni.

— És én a múzeumban egyedül töltsem a délelőttöt?

— Sajnálom, drága Marie, én előre megmondtam, hogy nem szórakozni jövök Londonba.

Marie nagyot nyelt. A délelőttöt egyedül töltötte a múzeumban. A meghívások ügyéről nem beszélt többet. De két nap múlva Franci megtudta, mi volt a Marie ütőkártyája. Ugyanis felkereste D'Orsay grófot. A gróf feltűnő, sőt gyanusan feltűnő nyájas-sággal fogadta, aztán egyszerre nekidurálta magát, hogy kinyögje a kellemetlen mondanivalót.

— Nézze, old chap, valami kényes kérdést kell

felvetnem. Levelet kaptam, amelyben egy Bulwer nevű ismerősöm D'Agoult grófnét, írói álnevén Daniel Sternt, ajánlja házam figyelmébe. Én vagyok magával olyan igaz baráti viszonyban, hogy nem kell kertelnem. Hiszen, ha szabad erre emlékeztetnem, legutóbbi londoni útja alkalmával én segítettem az udvarnál, hogy Viktória öfelségéhez meghívják zongorázni. Nos tehát, igyekezzék a grófnét, akit feleséggel együtt nagyrabecsülök, lebeszélni a londoni társadalmi szereplésről. Ezt az ál-erkölcsös, hipokrita várost olyannak kell venni, amilyen. A grófnét fájdalmas méltánytalanságok érhetik és én, mint neki ismeretlenül is nagy tisztelője és igaz barátja, szeretném őt keserű percektől megkímélni.

Ez elég értelmes beszéd volt. Franci nem teke-tóriázhatott tovább. D'Orsay grófból nem csinálhattott ellenséget; az, ha meg tudta csinálni hangversenyét az udvarnál, az újat kétségkívül éppen úgy meg tudhatta hiúsítani. Lady Blessingtonnal is csinyján kellett bánnia, mert annak súlyos befolyása volt az egész zenekritikára. Ezért próbált Marieval józanul beszélni. Igen gyengéden fogott hozzá, hiszen azokban a kényes fogyatkozásokban, amelyek Mariet Londonban lehetetlenné tették, sajátmagát is ludasnak érezte. Próbálta értésére adni, hogy rendkívül sokat árt sajátmagának is és a Franci ügyének is, ha ezentúl lehetetlen dolgokat erőszakolni próbál. De Marie nem tágitott. Még mindig voltak úgynevezett ütőkártyái. Diplomáták voltak Londonban, akik fivérét s annak feleségét, Montesquieu-Fézensac hercegnőt jól ismerték Maurice londoni szolgálati idejéből. Azokkal próbálta elfogadtatni magát. Talált is egy-két házat, amelyek valami szépséghibával rendelkezvén, nem tudtak elég merevek maradni. De ez még rosszabb lett, mintha semmisem sikerült volna neki. Franci és ő külön útakon kezdtek járni. És Franci minduntalan célzásokat kapott D'Agoult

grófné lehetetlen társaságáról. Egyáltalában Marie pusztá londoni jelenléte érezhetően ártott neki. A legjobb és legbefolyásosabb házak ajtai becsukódtak előtte, aki nyilvánosan és botrányosan Londonba hozta szeretőjét. Az udvarhoz való meghívás egyre késett, majd egyre bizonyosabb lett, hogy ezúttal nem is fog megérkezni.

Megint összeült Marieval, hogy segítsen, amin még nem késő segíteni. Nagynehezen megállapodott vele abban, hogy Marie kiköltözik Richmondba. Az gyönyörű hely, nyugalmas és finom, Marie megtépett idegeit meg fogja nyugtatni. Franci pedig felváltva fogja idejét hol Richmondban, hol londoni üzleti dolgai között tölteni.

De már elkésett ez a megoldás is. Franci a tisztes helyekről kikopott, hangversenyei nélkülöztek a legérdekesebb embereket és ezúttal nem számítottak olyan elmulaszthatatlan eseményeknek. Belloni a haját tépte, eddig csak telt házakhoz volt szokva. Franci ideges lett és megint majdnem beteg, a siker hiánya mindig mód nélkül kihozta a sodrából.

Egyszer Richmondból Ascotba kísérté ki Mariet a versenyekre. Ott száz ismerőse volt, akik mind integettek neki, de látván Mariet, nem mentek oda hozzá. A helyzet egész nyilvánvaló ékeszsolással beszélt. Komoran szálltak kocsiba a verseny végén és az úton Richmondig hevesen, szikrázó szemmel veszekedtek. Haragban váltak el. Szakítottak. Franci nem maradt Richmondban, rögtön visszament Londonba. Onnan írt Marienak másnap. „Tegnap Ascottól Richmondig az egész úton maga nem mondott egyetlen szót sem, amely ne sebezett, ne gyalázott volna meg. De minek felújítani ezeket a szomorú dolgokat, minek egyenként felszámlálni szívünk sebhelyeit?... Isten áldja meg. Roppant fáradtnak érzem magam. Sze-

retnék még egyszer beszélni magával, de szavainak emléke jéggé fagyaszt. Jó éjszakát, aludjék jól. A gondolatok egész serege nyugtalanít és gyötör. Beszélhetnék magával? Nem tudom, de talán a szavaim most még egyszer legyőzhetnék magát. Isten vele. Kétségbeesve nem vagyok.”

Marie elutazott Angliából. Nemsokára Franci is követte. A hajóról nem nézett vissza arra az országra, amely most annyi keserűséget hozott neki. Hamburgban kellett hangversenyeznie, Kopenhágában, Kielben, Cuxhavenben. VII. Keresztély dán királlyal összebarátkozott. A pénz ömlött az ölébe.

Párisban viszontlátta Mariet. London óta levelet sem váltottak. S a viszontlátás megint egymás karjaiba kergette őket. Marie nem találta helyét sehol, elvesztette az egész világot, neki csak ez az ember maradt. Franci pedig szégyenkezve érezte ennek az asszonynak felforgatott életéért a felelősséget. Szerelem nélkül, kedvetlenül, szomorúan, tehetetlenül, a megúnt házasságok ízetlen és kényszeredett csókjai közepette megint csak együtt maradtak. Jött a nyár, a gyerekeknek nyaralásra volt szükségök. Valakitől azt a tanácsot kapták, hogy béreljék ki a Rajna Nonnenwerth nevű kicsiny szigeten az üresen álló, idilli klastrom-épületet. Kibérelték.

Megérkeztek az elbűvölő kis szigetre és berendezkedtek. A hely gyönyörű volt, a nyár áldott és boldog körülöttük. A három gyerek is csillogó örömmel futkározott a dús lombú fák között. Csak ők ketten hordozták magokban a közöny és unalom rettentő mérgét. Marie ült és tétlenül maga elé nézett, közel érezte magát negyvenedik évéhez, sívár kétségbeesés hasogatta szívét. Franci azonban leült a zongorához. Szeme egyszerre tüzelni kezdett. Övé volt a világmindenség egy pillanat alatt.

XIV.

A munka mindenért kárpótolta. Még így is, hogy cigány-élete nyugtalanságában nem foghatott a nagy elmélyülést kívánó tervekhez, a Dante-szimfóniához, a Faust-szimfóniához. Csak a kis lélegzetnyi dolgokra maradt idege és ideje. De az, amit az utóbbi időkben csinált, köteteket tett ki. Schubert és Mendelssohn dalait irogatta át; ha itt-ott egy vers megtetszett neki, azt megzenésítette, olykor lírai öleteket dolgozott fel s a kiadók nyomós sürgetésére egymásután készítette az operafantáziákat. Amerre széles e világon szólt a zongora, mindenütt az ő Ördög Róbert-ábrándját, Bűvös Vadász-ábrándját, Norma-ábrándját játszották. A zeneirodalom nevezetes operái az ő zongora-képzeletén keresztül jutottak a közönséghez. Egyik oldalon állottak Meyerbeer, Donizetti, Weber, Rossini, Mozart, meg a többi nagyok, a másik oldalon a zongorázó emberiség, norvég kisváros polgárleánya, chicagói pénzkirály hitvese, ausztrálai telepes zongorázni tanuló gyerekei, indiai angol ezredesnő, százezer, millió muzsikavágyó kedély. S a két csoport között Liszt Ferenc volt a tolmács. Ő írta le az operák zenekari gondolatait a maga zongoranyelvén az egész világnak. Valaha nagyon szerette ezt a munkát, mert a tolmácsolásnak ezt a fajtáját voltaképpen ő találta fel. Most már lenézte és kabátja ujjából rázta ki. Szerződése voltak, szállítania kellett.

Volt egy nagy halmaz kéziratos kottája. Ezeket állandóan utaztatta magával. Senki ezekben ki nem igazodhatott, csak ő. Lassanként rászokott, hogy az olyan kompozíciós munkát, amelyre tart valamit, eltegye, pihentesse, hónapok múlva, évek múlva megint elővegye, új szemmel csiszoljon, javítgasson rajta, de még mindig ne adja ki a kezéből. Volt egy szerzeménye, amelyet tizenöt éves ko-

rában vetett papírra. Ezt ugyan apja kiadta az etűdök között, de ő nem egyszer elővette. Úgy érezte, hogy ebben több van, mint egy etűdre való. Chopin megismertette a Mazeppa-legendával, annak a szép fiatal szerelmesnek alakjával, akit a megcsalt férj meztelenül a szilaj paripa farkára köttet. Rögtön etűdjének viharos, izgalmas lüktetése jutott eszébe, az éppen ilyen gondolatot fejezett ki. Négy évvel ezelőtt megcsinálta belőle a Mazeppa-zongoradarabot. De egyelőre félretette. Most elővette megint és átírta az egészet. A lengyel elbeszélés szerint Mazeppát kozákok még elevenen szedték le a lóról és a megmentett ifjút hetmanjukká választották. Ő tehát robogó, erős kozák indulóval fejezte be a szerzeményt. Most már egészen késznek találta és megint félretette, hogy majd nyugalmasabb időkben megszerezeli zenekarra.

Mikor sajátmagának zongorázta saját szerzeményeit, a két magyar darabot szerette leginkább játszani. Az egyik a „Hósi induló” volt, tüzes mars, amelyet gyerekkorából emlékezetében maradt magyar motívumokra épített fel. De különösen szerette azt a rapszódikus, cigányos szerzeményt, amely úgy hangzott, mintha ő maga lett volna cigány a zongorán. Magyar dallamokból tűzte bokrétába ezt is. Mintha most nem Paganinit, hanem Biharit akarná legyőzni egy másik hangszeren. Pesten is gyakran játszotta ezt s a hallgatók sohasem tudtak betelni vele. Ez volt az a szerzeménye, amelyet soha nem játszott el ott egyetlenegyszer. Legalább kétszer kellett eljátszania, olyan viharos tetszés követelte az ismétlést. Most a nonnenwerthi kis sziget nyári csendjében gyakran játszotta magának. Mákonyos varázssítal volt ez a muzsika, visszavitte a gyönyörű pesti napok tündéri emlékei közé, Marie közönye és gyakori civódásai mellől.

A nyaralás különben sem válhatott teljes pihe-
néssé. Hiába állította úgy össze hangversenyeit,

hogy néhány hete üresen maradjon, tervét nem vihetette végig. A kölni dóm például összedőléssel fenyegetett, de a javító építkezésekhez nem volt elég pénz. Ahogy ennek hírét olvasta az ujságban, azonnal jelentkezett, hogy hangversenyt ad a dóm javára ingyen. El is ment Kölnbe, búsás összeget hagyott ott a dóm javára, aztán visszatért a szigetre. De nemsokára küldöttség kereste fel Aachenből, hogy menjen oda is zongorázni. Még pedig nem is kicsiny küldöttség, hanem több száz ember, akik egy egész rajnai gőzhajót megtöltöttek, este érkeztek a szigetre fáklyákkal és zenekarral. Marie büszkén állott kedvese mellé, akihez a beszédet intézték. A három gyereket is odagyűjtötte maga mellé. Hadd lássák az aacheniek azt a benső boldogságot, amelyet ő szerez a félistennek. Aztán Bonn és Koblenz ott voltak a szomszédban, híva-hívták oda is és ő nem tudott nemet mondani. Végül kénytelen volt Frankfurtba is elmenni, mert az ottani Liederkranz nevű zeneegylet Mozart-alapítványt akart létesíteni és őt hívták segítségül. Ilyen kérést nem tagadott meg soha. Adott is hangversenyt a frankfurtiaknak s a majdnem ezer forintnyi jövedelmet teljes egészében odaadta a Liederkranznak.

Itt Frankfurtban összebarátkozott egy Wilhelm Speier nevű igen lelkes zeneszerzővel. Ez a Speier volt az első, aki felvetette előtte az ötletet, hogy be kellene lépnie a szabadkőművesek közé.

— Bocsánat, — felelte ő, — de én nem is tudom pontosan, mi az a szabadkőművesség.

— Nem tudja? A világ legszebb, legjóságosabb és leghatalmasabb szervezete. Mindjárt elmondom a lényegét az egésznek, aztán ítélje meg, van-e kedve résztvenni a közös munkában. A középkorban főként szerzetesrendek foglalkoztak az építés mesterségével. Leginkább a bencések. Ezek minden építkezés megkezdésekor és befejeztekor ájtatosságot végeztek valami olyan helyiségben, ahol szerszámaikat is tar-

togatták. Az ájtatossággal kapcsolatban valóságos tanfolyamokat is tartottak: az öregebbek kioktatták a fiatalabbakat a mesterség titkaira. Autonomiájok is volt, peres dolgaikat magok között végezték el, hatóságok alá nem tartoztak, ezért szabad közműveseknek nevezték őket. Idők haladtával azonban a szerzetesek túlsúlya gyengült, kezdtek felvenni magok közé világi munkásokat is. Lassanként egyre több tudós ember vétette fel magát az egyes céhekbe, az úgynevezett páholyokba. Különösen Angliában. Nem sokkal több, mint száz éve, hogy ott a még megmaradt négy páholy egyesült, kimondván, hogy mivel az építkezéssel való foglalkozás már régóta úgylis csak nevőkben van meg, a szellemi építésnek szentelik munkájukat, vagyis az emberiség emelését és egyesítését fogják munkálni. Tessék, ez az egész Testvéri lánc vagyunk, amely körülfogja az egész világot. Lépjen be közénk.

Francinak tetszett a dolog, de még habozott.

— Milyen viszonyban van ez a magok szövetsége az egyházzal? Mert én nagyon erős katolikus vagyok.

— A legjobb viszonyban. Mi legalább nem tesszünk az egyház ellen semmit. A vallást különben mindenki magánügyének tekintjük.

— Úgy. De akkor mi az, amit annyira titkolnak? Miért nem csinálják az egészet nyíltan?

— Bocsánat, mi nem titkos társaság vagyunk, hanem zárt társaság. Közénk elég nehéz bekerülni. De titkaink nincsenek. Tagjainknak tetszésére bízzuk, nyíltan meg akarják-e vallani, hogy a testvéri láncba tartoznak, vagy sem. Csak a felvételi ceremóniákat titkoljuk, továbbá azokat a titkos jeleket, amelyekről megismerjük egymást. De ez természetes. Egy zárt társaság igyekszik magát elhatárolni, ahogy lehet.

— És miket csinálnak, mit alkotnak, mivel foglalkoznak, ha összejönnek?

— A közművelődés emelésével, az emberek felvilágosításával, jótékonysággal.

— Várjunk csak, ez kezd nekem tetszeni. Miféle jótékonysággal?

— Mindenfélével. Attól kezdve, hogy alamizsnát adunk a nyomorgóknak, egészen addig, hogy intézményeket létesítünk. Ingyenes jogvédelmet adunk a vagyontalanoknak, menhelyet építünk a hajléktalanknak, nevelőintézetet a szegény gyengeelméjűeknek, mit tudom én. Százfélét csinálunk.

— Köszönöm. Be fogok lépni.

Belépett. „Egység“ volt a neve annak a páholy-nak, amely testvéréül fogadta. Nagy ünnepélyességgel rendezték meg felvételét. Ekkor Lichnovsky herceg is megérkezett látogatására, azt is meghívták az ünnepségre. A felvétel külsőségei nagyon érdekesek voltak. Előtte sötét zárkában tartották annak jeléül, hogy magába mélyedjen és méltó legyen a nagy munkára. Aztán bekötötték a szemét és hosszú lépcsőkön vezették kézenfogva valahová. Itt sem vették le szeméről a kötést. Orgonabúgást hallott, majd emberi beszédet. Különböző hangok kérdeztek és feleltek, de a szöveg csupa építészeti szakkifejezésekből állott, s ő ezt a szimbolikus nyelvet nem értette. Egyszerre csak levették szeméről a kötést és ő ott állott egy homályosan megvilágított, egyiptomi stílusban díszített terem közepén, minden oldalról kardok szegeződtek feléje. Első pillanatban ijesztő volt a dolog. De ártatlan szimbolika volt ez is: a kardok halállal fenyegették, ha valaha is áruló lesz. Aztán helyére vezették a többiek közé. Derekára kötényt kötöttek, nyakába valami jelvényt adtak, kezére kesztyűt kapott. Nagyon érdekes volt az egész. Az ünnepi ülés további folyamán rendes tanácskozás volt, mint akármilyen más egyesületben, csak a tárgyalás nyelvében bukkantak minduntalan azok a kómíves-kifejezések. Jótékony kérdésekről tanácskoztak és igen erős istenhívóknak mutatkoztak a

vitákban. Istent mindig úgy nevezték, hogy a „világegyetem nagy építőmestere“. Ez nagyon tetszett neki. Legutoljára felkérték, hogy üljön az orgonához. Szívesen eleget tett a kérésnek, lehúzta kesztyűit és Bachot játszott új testvéreinek. Mikor a felvételnek vége volt, mindenki odatódult hozzá gratulálni. Majd kioktatták arra a különös kézzorításra, amelyről a világ összes szabadkőművesei megismerik egymást. A páholy első mestere, Glosz nevű úr, pedig egy női kesztyűt adott át neki azzal, hogy ez a kesztyű azé a nőé, aki legközelebb áll hozzá. Ha hirtelenül elhalna, az illető hölgy ezzel a kesztyűvel jelentkezék a páholynál, a testvérek istápolni fogják. Az egész erősen emlékeztetett a saint-simonistáknak arra az idejére, mikor még nem estek esztelen túlzásokba. Az egésztől Franci is, a herceg is el voltak ragadtatva.

Az őszt még Nonnenwerth szigetén töltötte. Lichnovsky többnyire ott volt nála. Sokat beszéltek zenéről, emberiségről, szerelemről, művészetről, sokat ültek a zongora mellett, amelyen gyakran jelentek meg Chopin szaporodó küldeményei. Legutolsó két nocturneje éppen az utolsó napon érkezett. Másnap Franci megint hangversenykörútra indult. A herceg elkísérte és ott ugrált, lihegett, fontoskodott körülötük Belloni, az ugrifüles titkár.

— Meddig nem látom? — kérdezte Marie.

— Nem tudom. Talán tavasszal Párisban leszek.

A család megint elszakadt három darabra. Marie elment Párisba a maga életét élni, a három gyerek ment vissza a nagymamához, Franci kifutott a világ országútjára.

Először Kasselben adott hangversenyt, aztán régi vágyát követve Weimarba ment. Annyit hallott erről a kis városról, hogy külön meghagyta Belloninak: Weimarra ügyeljen, az ki ne maradjon a körútból.

Enyhe novemberi estén érkezett Goethe és Schil-

ler városába. A sötétben egyelőre nem láthatott belőle semmit, az utcákat alig világították. Az „Orosz udvar“ című fogadóban vett szobát. A herceg nagyon fáradt volt és rögtön lefeküdt, ő azonban rögtön akart látni mindent, amit még láthatott. Mindenekelőtt lement az étterembe vacsorázni. Már az ajtóból megpillantotta egy asztalnál Schumannnt, Clara Wiecket és egy idegen urat. Schumannék jelenléte nem lepte meg, levelezésükben szó volt róla, hogy Weimarban találkoznak. Az idegen úrról kitűnt, hogy színész, neve Genast, a weimari udvari színház tagja. A szomszédos asztaloknál a német kisváros tipikus alakjai üldögéltek, természetes nyárspolgárok, akik hatalmas kortyokat húztak a sörös korsóból és tempósan törölték kétfelé a bajszukra tapadt habot. A bámulatos külsejű jövevényre olyan szemmél néztek, amilyennel állatkertben nézhetek volna a zsiráfra. A kis étteremben vastagon ült a füst.

— Nagyon várják itt, kedves mester, — mondta a színész, — a hangversenyei az utolsó helyig tele lesznek.

— Zeneértő az itteni közönség? Mert azt tapasztaltam, hogy a városok úgy tudnak egymástól különbözni, akárcsak az emberek.

— Isten tudja, mióta Hummel meghalt, itt nagyon visszamentek a dolgok. Elkelne valaki, aki kezébe vegye az egészséget.

— Valaha gondoltam rá, hogy letelepszem itt, de sajnos, ezt még nem engedhetem meg magamnak. Pedig alapjában nagy kár. Goethe igen okos ember volt és tudta, hogyan kell egy művésznak élni. Megülni egy ilyen csendes, kedves kis helyen, belefeküdni a munkába, elmélyedni, alkotni. Ez volna jó nekem is. De én csak rovom a világot, mint a bolygó zsidó. Milyen ember a mostani nagyherceg?

— Nagyon szeretjük. Igen kedves, jó ember, ha-

sonlóképen a nagyhercegnő is, a mi Mária Pavlov-nánk.

— Mária Pavlovna? Orosz?

— Természetesen. Ezt nem tudta? Nővére az orosz cárnak. Az előző cár leánya. Nem mindennapi asszony. Nagy zenerajongó, szerzeményei is vannak. Majd megismerkedik vele. Azt hiszem, a mestert egész Weimarban ő várja a legizgatottabban. Hal-lani az udvartól kiszivárgott pletykákat, amelyek sze-rint a mesterrel nagy tervei vannak.

— Velem?

— Ugy van. Szeretné itt tartani.

— Az nehéz lesz. Anyagilag nem megy. Nekem nagy családról kell gondoskodnom és magam is éppen elég bőven költök. Ezt egy kis városban nem lehet megkeresni. Aztán meg rengeteg pénz hever még Európaszerte az utcán, ami mind az enyém. Még nem jártam végig Németországot és Oroszországban sem voltam...

Franci véletlenül elkapta a szépszemű Clara egy pillantását. A feltűnő nagy fekete szemek az érzések érdekesen vegyes kifejezésével bámulták őt. Bámul-ták benne a világhírűt, az utólérhetetlent, a nagyot. Kellő hódolattal. De éles irigységgel is: Clara ezt a világhírt, ezt a rengeteg sok sikert és pénzt mind az ő imádott Róbertjének szerette volna. Aztán a varázslatos férfinak szóló kifejezés is volt a pillantásában. A pompás hím-oroszlán iránti elnyomhatatlan ér-deklődés. És ezzel együtt a hű menyasszony haragos riadalma, gyűlölete az ellen, aki tiszta szerelmét így megzavarja. Franci tovább beszélgetett, de alig figyelt arra, hogy mit mond. Elhatározta magában, hogy résen lesz. Egyéb sem kellene, minthogy ennek a fülig szerelmes derék, jó és tehetséges Schumannnak szerelmi boldogságát veszélyeztesse. Még beszélgetett jósokaig. Az Orosz udvar fogadósa aznap jó üzletet csinált, törzsvendégei sokkal tovább maradtak ott a

rendes időnél, nem győzték csodálni a hosszúhajú embert.

A nagyherceg, Károly Frigyes, nyájas, egyszerű katonaeMBER volt; aki az utcán látta, polgári származású, kedélyes tábornoknak tarthatta. A kihallgatás alkalmával látszott rajta az az igyekezet, hogy a híres vendéget tőle telhetően kitüntesse, valamint az is, hogy a weimari nagyhercegség kulturális hagyományaihoz méltó beszélgetést folytasson. Goethe és Schiller gigászi emléke félreismerhetetlenül nyomta a jovialis, öreg katonát. Muszáj volt kulturális uralkodónak lennie. Látszott rajta a megkönynyebbülés, mikor már eltelt annyi idő, hogy a nagy művészt elereszthette. Felesége, az orosz cárleány, már egészen más volt. Az is magánkihallgatáson fogadta, rögtön a nagyherceg után. És két perc múlva már mélyen bent tartottak a muzsikában. A nagyhercegnő nemcsak az előkelő szalondámák módján értett zenéhez, hanem külön nézetei voltak, kissé óvatos, de egészséges ízlése és igen széles műveltsége a zeneirodalomban. Kifejtette vendégének, hogy sok áldozatra készen volna, ha Weimarból nevezetes zenei várost csinálhatna. Nem mondta ki egyenesen, mire céloz, vendége pedig nem akarta elérteni.

De annál inkább kimondta a kis uralkodó-család egy harmadik tagja, akinek Francit szintén bemutat-ták már az első napon. Ez a trónörökös volt, a csinos, fiatal Károly Sándor herceg. Látszott rajta, hogy elődeinek emberismerete dolgozott benne és hogy az a kulturális becsvágy, amely ezt a duodec dinasztíát híressé tette, benne jóval erősebb, mint szüleiben. Ő nyíltan beszélt. Mindenekelőtt franciára fordította a szót.

— Talán furcsának találja egy német állam trónörökösétől, de szívesebben beszélek franciául. Engem francia nevelők neveltek, és önről pedig tudom, hogy párisi.

— Nagyon is megértem fenségedet, én magyar

vagyok és nem beszélek magyarul. És úgy tudom, Nagy Frigyes is örült, ha Voltaire-rel franciául beszélhetett.

— A hasonlat tulságosan hizelgő. Ön már elérte a Voltaire rangját, nekem még várnom kell egy kicsit ahhoz, hogy Nagy Frigyeshez hasonlítsanak. Mindenesetre szeretem ezt a kis Weimart úgy, mint ő szerette Poroszországot. És szeretném, ha békésebb eszközökkel dolgozhatnánk érte. Tudja, én nagyon veszedelmes ember vagyok ám. Ugy ülök itt, mint a pók a sarokban és ha észreveszek valakit, aki Weimarnak hasznára lehetne, azt igyekszem befonni. Most például önt. Nem lehetne arról beszélni, hogy itt letelepedjék? Tudom, tudom, önnek hangversenykötelezettségei vannak, ön az egész világé. Megcsinálhatnók úgy a dolgot, hogy az év egy részével szabadon rendelkezhetnék. Nem volna ehhez kedve? Már előre megmondhatom, hogy amiben mi így kettesben megállapodnánk, ahhoz bizonyára meg tudnám szerezni atyám hozzájárulását, a döntés természetesen őt illeti. Nos, mit szól úgy elvben ehhez a gondolathoz?

— Fenség, őszinte leszek: a szabadságomat még jódarabig nem nélkülözhetem. De meg vagyok győződve, hogy erős és állandó kapcsolatban fogok maradni Weimarral.

— Kezet rá.

A trónörökös tartotta a tenyerét, Franci mosolyogva belecsapott. Amit mondott, azt őszintén mondta. Nagyon tetszett itt neki minden. Három hangversenyt adott Weimarban, módfelett tetszett a közönségnek is és az uralkodócsalád tagjainak is. Mivel folyton hívták udvari ebédre, villásreggelire, teára, jobban megismerkedett mindnyájokkal. Bensőséges, úgyszólván polgárias családi életet éltek a nagyhercegi palota lakói. Az apa kissé zsarnoki hajlandóságú, de kedélyes, nem nagykaliberű, de természetes ésszel megáldott ember volt, fia azonban sok

tehetség jelét mutatta és komolyan készült nagy hivatására. Az igazi egyéniség az anya volt közöttük, Mária Pavlovna. Miután két leánya kirepült a házból, — egyik a porosz trónörökös felesége volt, másik ugyanennek testvéröccsée — bőséges ideje maradt, hogy játékonysággal és muzsikával töltse idejét. Orosz magánvagyonra dúsgazdag asszonnyá tette, de ő súlyt vetett arra, hogy élete külsőségeiben szerényen alkalmazkodjék a kicsiny udvar Serenissimus-stilusához. Zenei hozzáértése, amely már az első alkalommal meglepte Francit, a későbbi hosszú beszélgetések és muzsikálgatások alkalmával egészen kivételesnek bizonyult. A nagyhercegnő úgy tudott vezérkönyvet olvasni, mint egy hivatásos karmester. A híres olasz Sarti tanította annakidején ellenpontra a cári udvarnál, mikor pedig Weimarba jött férjhez, Hummel keze alatt folytatta tanulmányait. Az uralkodó családok világában is megvannak a polgári családi élet típusai: Mária Pavlovna az a dúsgazdag és előkelő leány volt, aki hozzáment a jóval kisebbrangú és hozzá képest vagyontalan család fiához, tudott engedelmes és alkalmazkodó feleséggé lenni, de szerénysége mellett ő volt a színvonal, a szín, a titkos lendület a családban.

Ő is szavát vette Francinak, hogy állandó összeköttetésben marad Weimarral. A művész egyik hangversenye jövedelmét gavallérosan felajánlotta a nagyhercegnő jótékony egyleteinek; annyira megszerette a kedves hölgyet, hogy igyekezett valami figyelemmel örömet szerezni neki. S a weimari dinasztia nem maradt adósa. A nagyherceg kitüntette a fehér Sólyom-renddel, a nagyhercegnő pedig pompás gyémántgyűrűvel lepte meg.

Egy zenei szervezkedésben buzgólkodó, komikusan magastermetű jénai fiatalember, bizonyos Gille, unszolására a szomszédos Jénában is adott hangversenyt. Megjárta Drezdát, Hallét, Altenburgot, sőt Lipcsébe is elment, mert ez a Lipcse folyton vizkető

emlék maradt önérzetén. Mendelssohn, Schumann és Clara Wieck társaságában töltötte ott idejét. Aztán úgy utazott el, hogy Lipcse el van intézve: döntő és kétségbevonhatatlan nagy sikert aratott.

Karácsony harmadnapján érkezett Berlinbe. Két hónapot töltött itt, két olyan hónapot, amelyek a siker hevéssége, mindent elsőpró ereje, sőt soha nem látott szenzációja dolgában jóval túltettek a pesti napokon is. A bensőséges melegség, az egymáshoz tartozás elragadó és megható kedvessége hiányzott ebből a sikerből, de annál hangosabb volt, annál elemibb, olykor már egészen valószínűtlen.

A tüneményes siker már az első hangversennyel megkezdődött. A Zeneakadémián tartotta ezt a hangversenyt, Belloni tíz estére lefoglalta a termet. A hallgatóság körében ott volt a király, az uralkodócsalád négy-öt tagja, rengeteg arisztokrata, Meyerbeer, Mendelssohn, Spontini. Egyetlen hely nem maradt üresen. Már első számát szokatlanul soká tartó taps követte. A terem hőfoka később nőttön-nőtt. A király feltűnően tapsolt, a terem még nagyobb tapsban tört ki. Mikor a hangversenynek vége lett, mint a felszabadult zsilip alól, úgy ömlött rá a közönség. Közelről akarták látni, hangját hallani, ruháját megérinteni. Kocsijához csak nagy ügyel-bajjal tudott levergődni, a tolongó tömegben a kocsi alig indulhatott el, hogy a Hotel Russiebe vigye. A kritika másnap harsogó hozsánnával üdvözölte. A legmelegebb bírálatot Rellstab, Berlin vezető kritikus írt.

Mindez még a nagy siker ritka, de természetes méretei között maradt. De ahogy elkövetkezett a második, harmadik, hatodik, tizedik hangverseny, mindig új műsorral, a Liszt-rajongás már kezdte egy különös tömegragály képét felolteni. Az üzletekben kesztyűk jelentek meg, amelyekre arcképét nyomták. Mindenki ilyen kesztyűket kezdett hordani. Tányérokon, poharakon, dobozokon az ő arcképe díszlett, a ven-

déglőkben ételeket, a divatüzletekben nyakkendőt, az illatszer-árusok új illatszert neveztek el róla. A lapok mindennap foglalkoztak vele; mikor neki magának nem volt hangversenye, de megigérte más művészeknek, hogy hangversenyükön jelen lesz, a falragaszokat feltűnő cédulákkal ragasztották keresztül: „Herr Liszt wird anwesend sein.“ S ezek a cédulák megtöltötték a más hangversenyét is. Hotel Russie-beli lakosztályának folyosóján hosszú széksort kellett felállítani a várakozók számára, mert reggeltől-estig a legkülönbözőbb rendű és rangú emberek sűrű sokasága kereste a leglehetőlenebb ügyekben. Belloni tárgyalt velük, legnagyobb részük segélykérő volt, azok közt szétosztotta a napi használatra szánt elég jelentős summát, ifjú zeneszerzőktől átvette szerzeményeiket, állítólagos rokonoktól adataikat, feltalálóktól találmányuk leírását. A legtöbb baj a csodagyerekekkel volt; nem múlt el nap, hogy meg ne jelent volna a Russieben egy vagy két ijedt, szipákoló gyerek. Ezeket Franci meghallgatta. Egyetlenegyet sem talált köztük, aki az igazi tehetség jeleit mutatta volna. A szülők mégis elragadtatva távoztak, mert amit mondott, lekötelező kedvességgel és nyájassággal mondta. De a gyerekeken kívül másokat csak a legritkábban fogadott, így sem tudta magát rendesen kialudni soha. A szállóban külön pincér-testőrség vigyázott, hogy az erőszakos rajongók hozzá ne juszanak. Az utcán összeverődtek az emberek, ha gyalogolni akadt kedve, idegenek integettek neki. Kivált a nők lelkesedése törte össze a józan korlátokat, naponta egész halommal kapta a vallomások és légyott-kérések leveleit.

A város legelső házai vetélkedtek abban, hogy vendégül lássák. Elsősorban a királyi ház. De főként a trónörökös pár. A trónörökös né már a második napon meghívót küldött neki, s mikor ő megjelent a palotában, családi ismerősként fogadták.

— Anyám sokat írt önről, — mondta Augusztá

hercegnő, — szerinte, mióta a világ áll, még sohasem zongorázott így senki. Meséljen Weimarról, hogyan találta szüleimet és fivéremet.

Mesélt. Másokról is tudott mesélni, akik a trónörökösnet érdekelték, a francia, angol, a hollandi, az osztrák udvar apró mendemondáit akár órák hosszat adhatta elő. Ide is, a királyhoz is sűrűn meghívták. A király a palota nevezetes fehér termében gyakran rendezett olyan összejöveteleket a híres művész ottléte alkalmából, amelyekre az irodalmi és művészeti élet nevezetességeit hívta meg. Humboldt, Varnhagen, Meyerbeer, Mendelssohn minden alkalommal meghívót kaptak. Mendelssohn állandó berlini lakos volt már, a király őt hívta meg a Zeneakadémia igazgatójának. Költők, színészek, énekesnők is jöttek ilyenkor. Már az első alkalommal érdekes ismerőst talált Franci a vendégseregben: Karolina lépett eléje negyven évének érett pompájával. Éppen Berlinben vendégszerepelt. Franci, mintegy kötelességszerűen rögtön meg akarta ütni a szerelmi kaland régi hangját, de Karolin egy urat húzott oda:

— A férjem.

Karolin közben férjhez ment. Egy Sabatier nevű francia úr vette feleségül, akivel békés és nyugalmas boldogságban éldegélt. Villát is vettek Firenze közelében, ott töltötték csendben azokat a hónapokat, amikor Karolin nem járt vendégszerepelni. Franci melegen szorongatta a boldog házaspár kezét. Nemcsak az az önző megkönnyebbülés örvendeztette meg, hogy a régi viszonyocskát nem kell felújítani, hanem csakugyan igaz barátsággal szerette ezt az aszszonyt, aki eltörölhetetlenül belevésődött valaha gyermeki lelkébe.

A tarka társaságban aztán meglátott egy hölgyet. Harminc évesnek tetsző, pompás termetű valaki volt ez, olyan szép, hogy ő izgatottan ragadta meg Meyerbeer karját.

— Ki az ott?

— Az a csoport közepén? A szép Hagn. Mi csak így hívjuk Berlinben: a szép Hagn. Színésznő, még pedig nagyon tehetséges. Az apja előkelő földbirtokos volt, de tönkrement, egész csomó lányt hagyott hátra. Ez a Charlotte segíti most nővéreit. Azelőtt Münchenben és Bécsben játszott. Arról nevezetes, hogy neki voltak mindig a legelőkelőbb udvarlói. Münchenben maga a király. Különben nem érdektelen, hogy egyik nővérét éppen ebbe a házba, a trónörökösné mellé szerezte be komornának. Mikor ide megérkezik, esetleg éppen a nővére segíti le róla a bundát. Miért ilyen ideges maga?

— Mutasson be, mutasson be.

Meyerbeer bemutatta. Elkezdtek beszélgetni. Nagyon tetszetek egymásnak. Az a meghatározhatatlan villamosság, amely azonnal szikrázni kezd az egymásnak tetsző férfi és nő között, mikor kívülről még teljesen idegenek, ragyogóvá tette szemöket, mosolygóvá pillantásukat. Franci egész este igyekezett a színésznő közelében maradni, erősen foglalkozott vele és másnapra már megbeszélte vele, hogy felkeresi a színházban a kulisszák között. Fel is kereste. Charlotte Puckot játszotta a Szentivánéji álomban. Az udvarló vágya még nagyobb lángra gyúlt, mikor csábító jelmezében meglátta. Teljes erőből ostromolni kezdte. Charlotte az ostromlott nők boldog, gyönyörködő kacagásával szabódott. Másnapra megint volt alkalom találkozniok. Aztán megint. Franci kezdte türelmét veszteni.

— Ezt nem értem, Charlotte. Csak nem az az „allumeuse“-típus maga is, amely olyan gyűlöletes? Az elején úgy látszott, hogy tetszem magának. És most, minden nap messzebb jut tőlem. Nem kellek?

— Dehogyan nem, — szólt mohón a nő, — de igen, de igen.

— Hát akkor?

Charlotte elpirult. Kicsit restelte leleplezni magát.

— Nézze, maradjunk még így. A vágy annyival szebb, mint a teljesülés... ezeknek a napoknak a szépsége sohasem jön vissza többet...

Franci meglepetve nézett a színésznőre. Igazat adott neki. S magában aztán soká elgondolkozott. Harminc éves volt már és azok a nők, akik eddigi életében mellére borultak, igen hosszú glédába sorakoztak emlékezetében. De hiába kutatott multjának csókjai között egyetlen olyan percet, amelyet a szerelmi végtelenség és örökkévalóság percének tarthatt volna. Legfeljebb olyan perceket talált, amikor azt hitte, hogy komolyan és igazán szerelmes. Kezdett lassanként rájönni, hogy ő csak szeretni tud, vonzódással és barátsággal, de szerelmes lenni nem tud. És vajjon meg lehet-e szabatosan határozni, hogy mi a szerelem? Ő úgy érezte, hogy az emberi nyelv szegénysége százféle, egymástól nagyon különböző dolgot nevez ezzel az egyetlenegy szóval. Minden nyelv érzi, hogy nyomoruságosan adós marad a legfontosabb árnyalatokkal. A francia nyelv próbálgatja az „amour“ és a „tendresse“ különbségeit, a német a „Liebe“ mellett olyan körülírásokkal ügyetlenkedik, hogy „ich bin dir gut“, az olasz is ilyenféleképen: „io ti voglio bene“, az angol egyszerűen megáll a „love“ szónál. Pedig milyen határtalan nagy területe ez a legkülönbözőbb alapú, külsejű és szerkezetű érzéseknek. Az írók még nem dolgoztak eleget, a leglényegesebb árnyalatokra még nem csináltak új kifejezéseket. Pedig a művészetnek ez az első dolga. Az ő dolga is ez: muzsikával elmondani még el nem mondott, még meg nem nevezett dolgokat. Ebben él, ezért él, másra nem való. Szerelmre sem. Óvni kellene a nőket, hogy igazi művészekbe ne szeressenek bele. A művész csak a művészeté és hiába próbálna kilépni önmagából, örökkön örökre azé a rejtelmes démoné maradhat csupán,

amit alkotásnak hívunk. Mindenféle rendű és rangú ember számára a szeretett nő a legelső lehet, a művész számára mindig a második.

Charlotte von Hagn élvezte a kezdődő szerelem édes, ígéretes napjait, amíg lehetett. De aztán számot vetett azzal, hogy ez a körülrajongott félisten száz meg száz szép nő lobogó kínálkozásának fényében él, aztán meg nemsokára el is fog utazni. A nap, mikor ő is engedelmesen odaállott a művész nődiadalainak sorozatába, hamarosan érkezett. A szép Hagn előkelő ostromlói tehetetlenül vonultak vissza. Ezzel az emberrel nem vehették fel a versenyt. A szerelmesek pedig telhetetlenül örültek az életnek. Becsvágyuk, fiatalságuk, társat kereső szomjúságuk mindent megtalált ebben a hirtelen szerelemben, ami vonzó. A művész gyönyörködött abban, hogy Berlin legvág্যottabb, a színpad kirakátaban legjobban pompázó szépsége az övé, a művésznő pedig százszorosan gyönyörködhetett abban, hogy Berlinnek most leghíresebb, legkülönb embere őt választotta.

— Az ember a szerelemben önmagát szereti, — mondta Charlottenak az elbűjt beszélgetés meghitt kettesében.

— Így van, — felelte Charlotte nevetve, — csak szeresd magadat mennél jobban.

A művésznő tollforgatással is foglalkozott. Versikéket irogatott időtöltésből, csak úgy öltöző-asztalának fiókja számára. Egyet-kettőt fel is olvasott Francinak, aki egyiket nagyon kedvesnek találta és zsebre is tette. Döcögő, csacsi kis négysoros poéma volt:

Mi a szerelem, költő, mondd meg, kérlek.

„Midőn lélegzetet vesz a lélek“.

És mi a csók, mondd meg, kíváncsi vagyok.

„Mennél kurtább, bűnöd annál nagyobb“.

Elvitte és megzenésítette. Itt is komponált, alvásából vette el hozzá az időt. Nemcsak ezt a dalocskát csinálta, hosszabbigényű dologra is tellett kedve. A király, aki minden módon ki akarta tüntetni, neki ajándékozta Nagy Frigyes egy fuvola-szerzeményét, még pedig Fridericus Rex saját kézírásában, valamint neki adta Nagy Frigyes egyik öccsének, a csatatéren elesett Louis Ferdinand hercegnek, szintén sajátkező kompozícióját. Franci ennek az utóbbinak motívumaiból ábrándot csinált és legújabb művét a trónörökösnének ajánlotta. Ennek természetesen híre ment és sok irigységet keltett. De ott is, ahol Franci kevésbé várta volna. Egyre többször jutott a fülébe, hogy egetverő berlini sikereire Mendelssohn epés megjegyzéseket kezd tenni. Nyilván attól tartott, hogy a király túlságosan megszerette Lisztet, itt tartja és valamilyen formában a feje fölé rakja. Franci ezeket a visszamondott megjegyzéseket hitte is, nem is. Mendelssohn eddig igaz barátságot mutatott iránta, sőt Lipcsében éppen akkor állott mellette, mikor legnagyobb szükség volt hű barátokra. De azért kezdett már gyanakodni. És egy napfényes februári délelőttön szembe találkozott Mendelssohnnal az utcán. Láтта, amint annak eltorzul az arca és ajka remegni kezd.

— Jó reggelt, — szölt Mendelssohn, megállott és meg sem várta köszöntése viszonzását, — hallom, hogy eleven hercegekkel nem elégszik meg és most már a holtakat sem hagyja élni, olyan előkelő.

Franci ránézett, nem felelt és tovább ment. Mendelssohn ott maradt az utcán mardosó és dühös féltékenységgel. Többet nem érintkeztek. Mendelssohn most már zabolátlanul szidta és gúnyolta mindenütt, mire ő azzal felelt, hogy egy díszvacsorán felállott és a berlini zenei élet további fejlődéséről mondván beszédet, poharát a Zeneakadémia nagyszerű vezetőjére, Mendelssohnra ürítette. Ezzel akarta leszegezni, hogy nem pályázik Mendelssohn

helyére. De mikor a résztvevők távoztak a vacsoráról és Mendelssohn gyáván köszönni próbált neki, elfordította a fejét.

Viszont nemcsak ellenséget szerzett magának, hanem barátot is, még pedig magyart. A berlini egyetemen tanult egy fiatal magyar arisztokrata, gróf Teleki Sándor. A gróf beküldte névjegyét a Hotel Russiebe, találkoztak, beszélgettek, összebarátkoztak. Teleki szertelen hevű, kalandvágyó, különös fiatalember volt, akiben alaktalan keveréket alkotott a legradikálisabb szabadságeszmék forradalmi iránya a legtürelmetlenebb magyar nemzeti érzéssel. Franci alig engedte el maga mellől, nagy boldogságára szolgált, hogy sikere hihetetlen részleteinek magyar szemtanúja is van. A lobbanékony gróf pedig túláradó kedvességgel fogadott neki tűzön-vízen át tartó örök barátságot. Ifjondi jogász-rajongásnak látszott ez, de egy napon Francinak azt ujságolták, hogy Teleki gróf párbajozott előző nap és pedig ömiatta. Alig várta, hogy találkozzanak.

— Micsoda bámulatos híreket hallok, grófom. Maga párbajozott? Miért nem említette tegnap?

— Az ilyenről nem szokás beszélni.

— De hát mondja el, hogyan történt, az Isten szerelmére.

— Nem olyan nagy dolog az egész. Mentem egy-két barátommal az utcán, lengyel fiúkkal. Előttünk ment egy úr, aki nyilván többször láthatott önnel, mert arra jött egy kis utcagyerek, aki az ön arcképét árulta levelezőlap-formában, erre az illető úr megvette az egész rakást, feltűnően rámnézett és a képeket eldobta a sárba. Erre odaléptem hozzá és csúnyán rendreutasítottam. Ő ideadta a névjegyét, valami Von der Nordhausen kapitány volt. Mindjárt megkértem segédemnek az egyik lengyel fiút, Rulichovski grófot. Ennyi volt az egész.

— Hogyhogy az egész? Mi történt aztán? Csak nem sebesült meg?

— Ó nem, azt már nem. Karddal mi magyarok jobban tudunk bánni, mint ezek a burkusok. Oda-sóztam neki egyet a fejére, de nem nagyot. Nagyon nem akartam bántani, csak éppen fejbe figyelmeztettem. Hagyjuk az egészet.

Franci hagyta. De ezt a furesa D'Artagnan-szerű magyart örökre a szívébe zárta. Volt még egy másik érdekes ismeretsége is: társaságban Bettina von Arnimmal találkozott, a Goethe-féle híres, sőt úgyszólván hirhedt Bettinával. Goethe hajdani levelezgető „enfant terrible“-je most már közel járt a hatvanhoz, de még megőrizte hajdani csinosságának nyomait. Ugyanúgy zabolátlan modorát is: Francit azonnal tegezte, rajongva fejezte ki sajnálatát, hogy nem fiatalabb legalább húsz esztendővel és feltart-hatatlan áradat gyanánt beszélt neki művészetről, lángelméről, lélekről. Értelmes és szinte emelkedett dolgokat beszélt, de rengeteg sokat és senki mást nem hagyott szóhoz jutni. Francit lelkesen imádta, de ezt az imádatot kissé gyanússá tette az a tény, hogy folyton rátukmálta két pártában maradt leányának társaságát és jó tulajdonságaikat mértéktele-nül dícsérvén Franci előtt, olyanféle megjegyzéseket is ejtett, hogy bizonyos idő múltán a nagy embereknek tanácsos családot alapítani.

Ő csak nevetett. Esze ágában sem volt házasodni. Sőt, terhes kötelességnek érzete a Marienak írt levelet is. Marie levelei is ritkábbak és színtele-nebbek lettek. Egymáshoz való tartozásuk most már igen vékony fonálon lógott. Fel lehetett tenni, hogy Marie is vígan éli világát másokkal, mialatt a gye-rekeket Liszt mama gondozza. Ha nem jött levél, Franci alig is gondolt rá, hihetetlen sikere, amely tömegbetegséggé kezdett nőni, nem hagyta tétlenül gondolatait. Tíz hangversenyét meg kellett toldania még tízzel és most már nem is a Zeneakadémián, hanem jóval drágább helyárrakkal a jóval nagyobb Operaházban. A király közben elutazott Londonba,

de hamar visszaérkezett és mindjárt elment a Liszt-hangversenyre. Ott feltűnően tapsolt. A közönség már abbahagyta a tapsot, a király még mindig tapsolt, mintegy üdvözlésül visszatérése alkalmából, erre persze a közönség is újra belement a tapsba. Az összeverődő tenyerek robaja nem akart szűnni. Franci erre visszaült a zongorához és mint aki az üdvözlést viszonozza, mennydörgő erővel eljátszotta a „Heil dir im Siegeskranz“-ot fejjel a király felé fordulva. Az egész Operaház felállott, a hangverseny megszűnt hangverseny lenni, tomboló ünnepléssé változott. De így volt ez most már hangversenyen kívül is. Ha nyilvános étteremben megjelent, éppen így tapsolni kezdett az egész helyiség. Megtörtént, hogy egy hölgy nyilvános helyen térdreborult előtte és azt a kegyet kérte, hogy ujjait megcsókolhassa. Más alkalommal, mikor Meyerbeer öreg édesanyjánál teázott, egy dáma az otthagytott teáscsésze maradványtartalmát ellopta és beleöntötte a jóelőre magával hozott kristályüvegcsébe. Belloni megoldvasta a berlini napok alatt hozzáérkezett leveleket: több volt háromezernél. A berlini Művészetakadémia tiszteleti taggá választotta és hatalmas ünnepséget csapott a tiszteletére. A szabadkőművesek harmadfokú testvérből, vagyis inasból, másodfokúvá, vagyis legénnyé emelték, az ünnepi beszédet maga a páholy főmestere, a trónörökös tartotta, s ugyanebben a páholyban két hét múlva soronkívül felavatták mesterré. Lakosztályában a legkülönbözőbb egyletek dísztag-sági oklevelei heverték. Végül pedig a király kitüntette a Pour le mérite-rendjellel. Ő volt az első nem katona, aki megkapta.

Elutazása előtt nagyon sajnálkozott Teleki grófnak, hogy el kell válniok: őt szerződésai Oroszországba szólítják. Teleki a fületövét vakarta bosszúságában, hogy éppen ilyenkor nincs pénze, mikor olyan szívesen elkísérné. Franci azonnal kiállított egy bankszámlájára szóló váltót négyezer tallérról. De

Teleki finnyásabb barát volt, mint Lichnovsky herceg, hallani sem akart a baráti kölcsönről. Másnap aztán örömmel jött ujságolni, hogy sikerült pénzt felhajtania.

— Meg vagyok sértve, — mondta Franci, — tőlem nem fogadja el, mástól igen. Honnan szerzett pénzt?

— Attól, akinek ez a mestersége. Mirevalók a zsidók? Azoknak is meg kell élni szegénykékeknek.

Egyszóval nagy örömmel maradtak abban, hogy együtt utaznak. Megnézték útleveleiket, rendben vannak-e. A Franciában volt egy érdekes passzus: a budai magyar helytartóság a személyi adatok rovatába ezt írta: „Celebritate sua sat notus.“ Hírnevénél fogva eléggé ismert.

Még egy utolsó estét töltött Charlotte-tal. Még végiglátogatta azokat, akiktől búcsúzni kellett. A trónörököséknél is járt, Augusztá hercegnő a lépcsőig kíserte, s ott Franci véletlenül elejtette kezében tartott kalapját. Az gurult lefelé a lépcsőn.

— A kalap, — kiáltott a hercegnő.

— Hagyjuk, fenség, — szólt jókedvűen, — fenséged varázsától úgyis elvesztettem a fejemet, minek nekem kalap?

A hercegnő még soká integetett utána. A szállóban sebbel-lobbal folyt a csomagolás, a személyzet alig tudta begyömöszölni a két hónap és huszonegy hangverseny raktárra rúgó emlékeit. Közvetlenül indulás előtt száz kisgyermek állott fel a szálló előcsarnokában. Karénekkal jöttek megköszönni, hogy a nagy művész hangversenyt adott árvaházuk javára. Franci végighallgatta az éneket, egyet-kettőt megcsókolt a kicsinyek közül, aztán indult.

A szálló előtt díszfogat várta, amelyet a berlini egyetem küldött, hogy a postakocsi-állomásig szállítsa. Hat eziüsttel szerszámozott fehér ló vonta a hintót. Az utcán ezrekremenő, torkaszakadtából kiáltozó lelkes tömeg. Francit felsegítették a hintóba az egye-

tem díszruhás széniorai közé. Az ő hintója után harminc fogat következett, valamennyi négylovas. Az elsőben ült Teleki gróf egyetemi urakkal, a többi kocsiiban berlini notabilitások. A hintósor mellett kétoldalt az egyetemi ifjúság testületeinek díszruhás képviselői nyargaltak lóháton, számszerint ötvenen. Az előre megállapított útvonalon mindenütt kiáltozó és kendőlobogtató tömeg. Egy fordulónál a menet a király hintájával találkozott. Frigyes király sétakocsizást rendelt erre az órára, mert ennek a búcsúzásnak csodájára annyira kíváncsi volt, hogy mindenáron látni akarta.

— Ön is úgy utazik, mint egy király, — mondta az egyik egyetemi úr.

— Nem mint egy király, — javította ki a másik, — hanem: mint király!

A hintó robogott velök, s ő magában arra a tünelmentes dologra gondolt, hogy soha, mióta a világ áll, semmiféle művésznak semmiféle országban ilyen ünneplés még nem jutott. Van valami a világtörténelemben, aminek rekordját ő tartja, a doborjáni birkaszámtartó fia.

XV.

Teleki gróffal még Berlinben kiderítették, hogy van egy közös jóbarátjuk: Lichnovsky herceg. Teleki ifjú életkorából már az is kitelt, hogy Lichnovskyval együtt résztvett Don Carlos spanyol trónkövetelési harcaiban. Más barátokat is találtak a pesti és pozsonyi előkelő nevek között. A közös utazás közelsége is meghittebbé tette barátságukat. A rázós postakocsi hosszadalmas útjának átbeszélgetett órái az élet, a világ, a lélek minden területén végigkocsiztak, mintha ez külön utazás lett volna. Legtöbbit mégis a cigányokról és a magyar népi zenéről beszélgettek. Francit semmi sem érdekelte jobban ennél a tárgynál, Teleki pedig igen mulatós és duhaj siheder-kort

élt át, ősi birtokán mindig tanyáztak üstfoldozó és vályogvető cigányok, akik, ha kellett, muzsikáltak is az urak mulatságához. Franci órákhosszat énekelte a postakocsiban a grófot, minden nótát akart ismerni. Akármennyit énekelt a gróf, neki csak egy szava volt rá: még, még.

Az úton minduntalan megálltak, olyan városokban, ahol az előre utazott Belloni már előkészítette a hangversenyt. Königsbergben az egyetem díszdoktorrá választotta Francit a hangverseny után. Az oklevélbe beleírták Franci magyar állampolgárságát is. Teleki még büszkébb volt erre az oklevélre, mint ő. Megálltak Mitauban, Rigában, Dorpatban. Mindenütt erős siker. És végre egy korai márciusi napon bedöcögtek Szentpétervárra. Mire a fővárosba jutottak, már megtanulták, hogy orosz földön a főváros neve egyszerűen: Pityer.

Pityer még hó alatt állott. Az európai külsejű paloták és a hagymatornyú óhitű templomok keveréke, a csengő trojkák egymás elé fogott lovaikkal, a járókelők szokatlan arcjellege, a teljesen ismeretlen nyelv, a hengersüvegű és nagyszakállú pópák, az idegen egyenruhák, a cirillbetűs cégtáblák azzal az érzéssel töltötték el, hogy soha még ennyire idegen világban nem volt. Ha egy fűszeresbolt tábláján ezt a furcsa szót látta: Pym, arról kiderült, hogy cirill betűkkel rumot jelent. Minden más volt, mint Európában, minden meglepő volt, színes és érdekes.

Első dolga volt a cárnál kihallgatásra jelentkezni. A kihallgatást azonnal megkapta. Miklós, a vascár, feltűnő előzékenységgel fogadta. Elébe jött, kezét nyújtott neki és így szólt:

— Igazán nagyon örülök, hogy Oroszország földjén üdvözölhetem. A cárné csodákat mesélt nekem önről és hasonlóképpen írnak nővérem, a weimari nagyhercegné és hugom, a porosz trónörökösné.

Franci könnyedén meghajtotta magát.

— Öfelsége és őfenségeik nagyon elnézők irányomban.

— Nem, nem, ők zenei dolgokban mindahárman nagy szakértők. Én inkább katona vagyok. Nos, meséljen Weimarról és Berlinről, hogy vannak rokonaim.

A kihallgatás alaposan elhúzódott. Mikor a minden oroszok zsarnoki atyjától kilépett, a kamarások, adjutánsok egyenruhás és rendjeles serege nagy hűhóval vette körül. Gratuláltak neki: művészek kihallgatása sohasem szokott ennyi ideig tartani. Hasonló kitüntetésben részesült Alexandra cárnénál. Az is rokonokról faggatta: nővére volt a porosz királynak. Ezek a dinasztiki kétszeresen, háromszorosan egymásba házasodtak, Franci pontosan ismerte bonyolult rokonságaikat, a magas személyekkel sűrűn érintkezett és így kitűnő beszélgető partner volt számukra, mert ezek keveset láthatták egymást s ezért szétszakadt családjuk híreit kétszeresen megbecsülték. Ez a kihallgatás is jó hosszúra nyúlt.

— Ön meg van csinálva Pityerben, kedves barátom, — mondta neki az udvaroncok egyike, Wielhorsky gróf.

Ez ugyanaz a Wielhorsky gróf volt, akinek házánál Rómában megalapította az önálló hangversenyek vakmerő fajtát, egyetlen művésznek minden más segéderő nélkül való egész esti szereplését. Ugyancsak régi római ismerőst látott viszont Galiczin hercegben. Meghívásai egymást érték. Benkendorf gróf, a rendőrfőnök, Woronzoff-Duszkoff gróf, Jusszupoff herceg, Pjeloszulszka hercegnő vetélkedve látták vendégül. Nyilvános és udvari hangversenyei tökéletes sikerrel jártak, dúskált pénzben és megbecsülésben. A pénzt mindjárt két kezével szórta is. Mikor megjött a lapokban az óriási hamburgi tűzvész híre, azonnal elküldött a hajléktalanok segítésére ötvenezer frankot. A legközelebbi udvari hangversenyen a cár meg is szólította:

— Hallottam gavalléros adományáról, kedves Liszt. Ha ön ilyen áldozatkész ember, itt is nyílik alkalma. Hangversenyt akarunk rendezni a borodínoi csata rokkantjainak felsegítésére. Örülnék, ha ezen a hangversenyen ön is fellépne.

Ő végiggondolta a dolgot és egy pillanat alatt döntött. Megrázta a fejét.

— Szívből sajnálom, felség. Én neveltetésemet és hírnevemet a franciáknak köszönhetem, lehetetlen azonosítanom magamat azokkal, akik legyőzték őket.

A cár meghökkent, nem válaszolt, elfordult. Hangverseny után Galiczin herceg félrevonta.

— Egy kis baj van, barátom. A cár neheztel. Azt mondta, hogy neki önben kettő nem tetszik: a haja és a politikája.

— Sajnálom, — felelt ő mosolyogva, — a hajam Párisban nőtt meg és csak Párisban vagyok hajlandó lenyíratni. Politikám pedig nincsen, mert hadseregem sincsen hozzá.

Nagy baj nem lett belőle, az udvar ezután is meghívta. Kitünően érezte magát, sokat volt együtt a remekül zongorázó Henselttel, a német virtuózzal, aki hivatalosan vezette itt az orosz zenei életet, valamint ugyanazzal a Lenz-cel, aki valaha Párisban felkereste és a Weber-féle Aufforderungot játszotta neki. Mindezekkel Teleki gróf is összebarátkozott. Mikor a pityeri szép napok vége elkövetkezett, Franci sóhajtván gondolt arra, hogy az orosz asszonyok oly édes, oly lírikus, oly hangulatosan titkos csókjainak ünnepéből a Marie kedvetlen, elégedetlen, folytonos szemrehányásokkal telt hétköznapijaiba kell visszatérnie.

Több mint egy félesztendeje nem látta Mariet. Valósággal más asszonyt talált helyette. Az öreg De Flavignyné meghalt, Marie kézhez kapta hatalmas anyai örökségét, házat rendezett be, társaságot szervezett magának, szalónja lassan kezdett elismert szalón lenni Párisban. Régi világa, az arisztokrácia, tá-

vol maradt ugyan ettől a szalóntól, de az irodalmi és művészi világ nevezetességei szívesen tettek eleget hívásának. Amellett írónői munkálkodását egyre komolyabban vette, itt-ott megjelenettek már a Daniel Stern aláírási közlemények. Az is nyilvánvaló volt, hogy Franci hosszú hónapokig tartó távolléte alatt bőven akadt, aki megvigasztalta. De Franci erre nem volt kíváncsi. Csak amennyiben valaki végleg levette volna szívéből a megúnt szerelem terhét, de ez nem következett be. Kezdhették felületes szerelmet akárkivel ez az asszony: mihelyt megérkezett a férfiak közt a legkülönb, leghíresebb, azonnal nem volt számára más. Pedig a szerelem az ő lelkében is teljesen meghalt már. De a nagy Liszt az övé volt s ő a nagy Lisztet nem adta oda. Csökönyösen birtokolta tovább.

Franci most nem együtt lakott vele. Marie törekvéseit, hogy új társadalmi elismertséget biztosítson magának, ez most már zavarta volna. Abban állapodtak meg, hogy Nonnenwerthbe majd együtt utaznak, de Párisban Marie egyedül marad a maga szállásán, Franci pedig anyjához és gyerekeihez költözik a Rue Blancheba.

Blandine hétéves volt már, Cosima öt, a kis Daniel három. Nagyanyjokat imádták. És Liszt mama az ősi anyaállat fáradhatatlan odaadásával ápolta, gondozta őket. De a maga falusi, egyszerű módján nevelte. Merev, nem alkalmazkodó természetű asszony volt, s míg fia bámulatos érzékkel csiszolódott a maga előkelő körében, ő most is csak a kremsi rófskereskedő leánya maradt életformában, igényekben. A két kislány igen csúnyán evett, lompos volt és neveletlen. Franci nem tett megjegyzést, mert anyja érzékenységet óvakodott megbántani, de homályosan érezte, hogy az egész nem jól van így, valamit tennie kellene. Törte is a fejét, de nem talált megoldást. Marieval való összeköttetésének megoldatlansága mindent kuszává és ideiglenessé tett.

Csak azt határozhatta, hogy majd határoz valamit, ha lehet.

Bármit határozott volna, annak anyagi akadályai most már nem lehettek. Annyi pénze volt, amennyit akart, és most már Marie sem esett terhére annak, amit összezongorázott. Még hozzá kilátása volt arra, hogy rendkívül jövedelmező állásba kerül. Még legutóbbi londoni hangversenyei idején megkérdezték tőle, nem volna-e kedve Londonban egy alapítandó német operaház élére állani. Ha Párisban jól megél egy olasz opera, Londonban bizonyára jól megélne egy német. Neki tetszett a gondolat. Első gondolata Berlioz volt, és színre hozatlan operája. Szép munka volna egy bátor, modern színházat csinálni és azzal harcolni a színpadi zene megújulásáért. Most a régi terv időszerűvé vált: a londoni pénzcsoport kezdett alakulni, sőt egy megbízott már át is jött a kontinensre, hogy német karszemélyzetet szerződtessen. A kóristák már össze is jöttek Párisban kész szerződéseikkel, de mielőtt Londonba indultak volna, megjött a hír, hogy a tárgyalások az utolsó pillanatban felborultak, a színházalapításból nem lesz semmi. A boldogtalan kóristák csapattal jöttek sírni a Rue Blancheba. Segítséget rimáncodtak attól, aki igazgatójuk lett volna. Franci azonnal megindította a társadalmi mozgalmat, hogy felsegítésökre jótékony hangversenyt adjon. Német ügyről volt szó, németek voltak a póruljártak, ő tehát túlnyomóan német jellegű műsort állított össze és készült a hangversenyre, amelynek színhelyéül a francia nemességgel rokon és dúsgazdag Thorn amerikai ezredes ajánlotta fel palotájának zenetermét.

Ekkor egyik ujság hevesen megtámadta Francit: hogyan merészeli a francia fővárosban ennyire propagálni a német zenét a francia zene rovására? Miféle dalok azok, amelyeket a kórossal ezen a hangversenyen elő akar adatni? Ki az a Herwegh, akinek költeményeit megzenésítette? A támadást több lap is

átvette. A műsoron csakugyan szerepelt két Herwegh-szövegre írott Liszt-dal: a Rheinweinlied és a Reiterlied. Egyik ujság megszerezte a két dal szövegét és haragos diadallal tette közzé a Rheinweinlied egy sorát: „És német maradjon a Rajna!” Hát ez lehetséges? — kérdezték a lapok. Párisban franciaellenes politikai agitációt csak így büntetlenül rendezhet valaki? A jótékony mozgalom védnöknői, Rotschild báróné és D'Orsay grófné ijedten akartak lemondani. De Franci kemény maradt és makacs. A lapokban nem nyilatkozott, holott hivatkozhatott volna rá, milyen tisztességesen megállta a sarat a cárral szemben is, mikor a francia nemzeti érzékenységről volt szó. De nem mondta el senkinek. A hangverseny műsorán egy jottát sem változtatott. Kínos botránytól rettegett mindenki, ő nem félt. Lesz, ami lesz. És neki lett igaza: a számok zenei szépsége magával ragadott mindenkit. Akik fütyölni és tüntetni mentek oda, azok tapsoltak legjobban. A tiszta jövedelemből minden kórista háromszáz frankot kapott. Kezét és ruháját csókolgatták, mielőtt hazautaztak.

Alig tudott kissé a régi barátoknak Chopinnek, Berlioznak, Hillernek örülni, már megint útra kelt. Lüttich, nagy siker. Brüsszel, nagy siker, hosszú kihallgatás Lipót belga királynál, Lipót-rend. Tapsok, női levelek, folyton változó új arcok, rohanás, fáradtság és bőven ömlő pénz.

A nyarat a szokott helyen, Nonnenwerthben töltötte Marieval és a gyerekekkel. A kicsikkel való tréfálgatás, játszás örömeinek újdonság-ingere elmult hamar. Az otthon-élettől elszokott apa és a nagyvárosi életet nehezen nélkülöző anya kimondhatatlanul unták egymást. Beszélgetniök nem volt miről, közös témáik már rég nem voltak. Francit nem érdekelték az asszony irodalmi szárnypróbálgatásai, azt pedig nem érdekelte a férfi muzsikája, amelyet nem értett. Nagyritkán, udvariasságból elkezdett beszélgetni egyik vagy másik. A beszéd idegenül

döcögött, csakhamar abbahagyták. Ha olykor az unalom, a közelség, a látszat fenntartása egymás közömbös karjaiba kergette őket, másnap resteltek egymás szemébe nézni. A Rajna gyönyörű kis szigete a legszörnyűbb ürességet jelentette mindkettőjüknek.

Egy este Marie, mikor elment a zongora mellett, megállott tessék-lássék érdeklődéssel.

— Mit komponál?

— Semmit, egy kis német verset zenésítek meg.

— Ki írta?

— Heine.

Marie odahajolt a kotta-támasztóhoz, hogy elolvassa a szöveget. Így szólt a Heine-költemény:

A dalaim mérgezettek,
S ezt meg kell értenem:
Szép életembe a mérget
Te öntötted, szívem.

A dalaim mérgezettek,
S ezt meg kell értenem:
Kígyókat hordok magamban,
S köztük téged, szívem.

— Gyenge kis zöngemény, — szólt Marie megvetően. De Franci nem felelt semmit, félkezével ceruzát fogva, félkezével zongorázva szótlanul dolgozott tovább.

XVI.

Spiegel báró, a weimari nagyherceg minisztere, összefoglalta a beszélgetést:

— Ha tehát jól értettük egymást, kedves mester, a következőket jelenthetem tanácskozásunkról öfenésének. Ön vállalja, hogy évente legalább három hónapot Weimarban fog tölteni, az év többi részében tetszése szerint utazgat hangversenyezni. Ön vállalja zenekari hangversenyek rendezését nálunk,

ezeket sajátmaga óhajtja vezényelni, de kiköti, hogy a weimari zeneigazgató, Chélard úr, semmiképpen se érezze magát megrövidítve hatáskörében. Így van? Helyes. Most még két kérdést. Milyen címet, vagy rangot óhajt ennek a zenei működésnek teljesítéséhez?

— Köszönöm, kegyelmes uram, semmit. Megelégszem a puszta nevemmel.

— Elég ritka válasz nálunk. És milyen anyagi igényekről tehetek jelentést öfenséégének?

— Ezt öfenséégére bízom. Bármennyit szánt erre öfenséég, én már eleve helyesnek találom a döntést.

— Ez még ritkább válasz. Két-három napon belül bátor leszek újra egy kis beszélgetést kérni öntől.

Franci nagy ünnepséégekre érkezett Weimarba: Károly Sándor, az ifjú weimari trónörökös, most hozta haza feleséégét, a hollandi király Zsófia leányát, aki bizony csúnyácska volt, de igen kedves és nagyon-nagyon gazdag. A fiú követte apja példáját: az apa a cári vagyon leányrésztét hozta el Weimarnak, ő a németalföldi dinasztia vagyonából hozott hozzá. Az apa tökéletes családi boldogságban élt, ezt remélte ő is. Az esküvőt a mennyasszony hazájában tartották, onnan már házastársak gyanánt jöttek meg a fiatalok. Weimar örömmámorban úszott, a házak zászlódíszben pompáztak, a legkisebb hivatalszolga és kefekötő-segéd is boldogan dörzsölgette a kezét, mondván: remekül házasodtunk.

Az örömapa az egymást érő felvonulások és ünnepélyek közepette sem feledkezett meg arról az államügyről, amelyet feleséégé nyomatéékosan a lelkére kötött: Liszt itt van, okvetlen le kell kötni, Weimar kultúrális világgrangja érdekében ez okvetlenül szükséges. Ez a korszak nem termett világhírű íróót, akit érdemes lenne idecsalogatni, de termett egy világhírű zenészt, ennélfogva rá kell feküdni a zenére.

Három nap mulva Franci díszokmányt kapott

kézhez. „Mi, Károly Frigyes, Isten kegyelméből szászországi nagyherceg etc., etc., legkegyelmesebben úgy határoztunk, hogy a jelenleg itt időző dr. Liszt Ferenc zongoraművészt rendkívüli állományú karnagyunkká nevezzük ki, úgy mindazonáltal, hogy Chélard karnagy ügyei érintetlenek maradjanak és Liszt karnagy a zenekart csak ittléte alkalmával igényelje és használja. Erről udvari marsalli hivatalunkat miheztartás végett értesítjük, kihez egyébiránt kegyelmünkkel hajlandók maradtunk. Weimar, 1842. nov. 2. Károly Frigyes. Von Fritsch. Von Gersdorff.“

Igy tehát dr. Liszt Ferenc udvari karnagy lett Weimarban. Zenekart kapott a keze alá, hogy azzal az év három hónapjában csináljon, amit akar. Nagy tervek buzogtak benne. Egész pontosan nem is tudta voltaképpen, mit akar, csak azt tudta, hogy homályos, alaktalanul forrongó céljait nagyon akarja. Valami olyat gondolt, hogy innen Weimarból indítson el egy merőben új zenei áramlatot, amelyet azonban meghatározni nem tudott volna. Egyelőre csak érezte, bizsergő ujjai végében és lelkendező lelkében. Ez az érzés különböző és egymástól távol álló elemekből rakódott össze. Abból a meghökkent ujjongásból például, amelyet annakidején Fétis előadás-sorozata alkalmával érzett, mikor a nyughatatlan zenetudós azt magyarázta, hogy az emberek hallásának kell tovább fejlődnie, el kell jönni az időnek, mikor szép és művészi hangzásúnak fog számítani sok eddig képtelennek tartott harmónia. Aztán Berlioz vakmerő muzsikája izgatta és sarkallta. Az a folyton dolgozó, teremtő ösztön is teljesedést követelt benne, amely soha eddig nem érzett hangulatokat igyekezett az egyetlen lehetséges, tehát eddig nem hallott módon elmondani. Aztán most tűnt ki az is, milyen erősen hatott rá író-barátainak párisi köre, mennyire ahhoz idomult Victor Hugóék hatása alatt az ő szelleme is, hogy megmerevedett, szorító szabá-

lyokat félretoljon útjából és ujonnan megteremtse magában mestersége szabályait a mondanivalóihoz szabott alapon. De legerősebb és legmélyebb volt lelke elemei között az a heves szabadságérzet, az a szenvedélyes és dacos ellentmondási vágy, amely azonnal fellobbant benne, mihelyt a hatalom, a felülről érkező erőszak bármilyen alakja bukkant fel előtte, akár gőgös nagyurak, akár igazságtalan közhangulat, akár zsarnoki erejű hagyományok képében. Mint ahogy a tudónek levegő kell, neki úgy kellett a szabadság. Az új muzsikában is lényegileg ezt kereste, erre vágyakozott. Még fogalma sem volt, hogyan fogja ezt a weimari zenekar fegyverével megcsinálni. Bátor, érdekes szerzemények lebegtek előtte, amelyek az ő tolla alól kerülnek ki majd, ha kószáló élete valahogyan megállapodik, vagy amelyeket ismeretlen fiatal szerzők fiókjából ő fog előhúzatni.

Egy ilyen fiatal szerző éppen útjába is akadt. A weimari napok után megint nyakába vette a világot, Jénában, Coburgban, Góthában, Frankfurtban, Kölnben, Aachenben, Amsterdamban, Leydenben, Hágában és még sok más városban járt hangversenyezni, végül megint Berlinbe érkezett. Sikere ezúttal sem maradt el, de a tavalyi hisztérikus mellékjelenségek csökkentek. Az őrjöngés ezúttal elmaradt, igazolván, hogy a diadalok tömegragálytól függenek és mértékükben esetlegesek.

A híres énekesnő, Schröder-Devrient asszony, akivel társaságban találkozott, s aki nevezetes volt rossz nyelvről, kötekedő természetéről, egy alkalommal így szólt hozzá:

— Maga szépen levizsgázott, mondhatom.

— Én? Mivel, hogyan?

— Ma beszélgettem annak a Rienzi című darabnak a szerzőjével, amelyet most próbálunk. Maga mindig nagyra van vele, hogy milyen boldogan segít fiatal tehetségeknek. Nos, drága mester, ez a szerző,

Wagner Richard, azt meséli nekem, hogy járt magánál Párisban és maga annyira semmibe se vette, hogy az már szégyen.

— Wagner Richard? Ilyen nevű ember sohasem járt nálam. Nem is hallottam. Itt valami tévedés lesz.

— Már pedig itt nincs tévedés. Részletesen elmondta nekem, hogy nagyobb társaságot talált magánál, mikor egy délelőtt odament. Maga nagyban előadta magyarországi útját és őt egyszerűen levegőnek tekintette. Pedig ez a Wagner rendkívüli tehetség.

Franci csak a fejét rázta. Az előadott történetben nem ismert magára. Hozzáforduló kisemberekkel mindig a lehető legnyájasabb és legelőzékenyebb volt. Az a gondolat, hogy valakit akaratan kívül megbántott, kínos volt számára. De akárhogy erőltette emlékezőtehetségét, Wagner Richard nevű emberre egyáltalában nem tudott visszaemlékezni.

Pár nap múlva együtt kellett egy próbára mennie Schröder-Devrient asszonnyal. Felment a lakására, hogy elkísérje. A szalonon keresztülhaladtában nem tudott ellentállni a nyitott zongorának. Leütötte rajta a Donna Anna bosszú-áriájának híres basszuspasszázsát. Erre a tréfás bejelentésre, hogy itt van, a felsőszobából kiszólt a háziasszony:

— Csak jöjjön, jöjjön, éppen kapóra jön.

Franci belépett. Egy kicsiny termetű, kékszemű, vele körülbelül egykorú, zavart emberkét talált a művésznő társaságában. Schröder-Devrient asszony kaján örömmel szólt:

— Bemutatom régi ismerősét, Wagner Richardot, a Rienzi szerzőjét.

Franci szemügyre vette az ismeretlent. Most már igen halványan kezdett neki rémleni, hogy ezt az erősen előreugró jellegzetes állat már látta valahol. Odalépett és két kezét nyujtotta feléje.

— Igaz, hogy én önt megbántottam? Ha akara-

tomon kívül így történt, sietek teljes szívemből bocsánatot kérni.

Wagner gyors szemrehányással az énekesnő felé kapta a fejét. Csak az pletykázhatott. Aztán zavar-tan fordult vissza Francihoz:

— Kérem... szó sincs megbántásról... nekem csak rosszul esett, hogy... nem is tudom...

— Ön csakugyan járt nálam Párisban?

— Igen, két évvel ezelőtt. Szerettem volna közelebbi ismeretséget kötni... de sokan voltak önnél és én olyan mamlasz vagyok... Ön egyáltalában nem bántott meg, még jegyet is adatott nekem a hangversenyére... de én nagyon le voltam sujtva, hogy... hogy ön nem foglalkozott velem... szerettem volna muzsikáról beszélgetni, kezdtem is, de ön a többiekhez fordult... és...

Wagner kínosan dadogott. Franci megölelte és megveregette a hátát.

— Ezért még egyszer bocsánatot kérek. Úgye igazán nem haragszik rám és szent a béke? Fogunk mi még muzsikáról nagyon sokat beszélgetni. A Rien-zit okvetlen megnézem, nagyon szépeket hallok róla. Sajnos, most sietni kell, mert a próbáról máris elkéstünk.

A Rienzit azonban nem nézte meg. Elhanyagolta. Amit hallott az új operáról, nem tett rá izgató benyomást. Halogatta, aztán elfelejtette. Rengeteg dolga volt saját hangversenyeivel, udvari meghívásokkal, jövés-menéssel, és ha valami kis szabad időt tudott lopni magának, azt gondosan bezárt ajtók mögött komponálásra használta. Nagy szimfónia-terveihez ilyen hányatott körülmények közt nem nyúlhatott hozzá, de kisebb szerzeményekre rengeteg ötlete volt. Sok dalt írt, aztán magyar melódiák bokrátaiba kötésében gyönyörködött. Ezekből a rapszódikus dolgokból már két füzet jelent meg a bécsi Haslingernél, most már megint volt két újabb füzetre való anyaga. Volt egy magyar motívumokra

komponált indulója is, amelyet magyar Eroicának nevezett. Ezt eljátszotta most itt Berlinben a királynak. Ófelségét annyira elragadta a szerzemény, hogy már másnap elrendelte: a magyar induló vétessék fel a porosz katonai zenekarok számai közé.

Mikor most elutazott Berlinből, nem kísérté hintósor és lovasbandérium. De azért nem kevésbbé nagyúri módon kelt útra. Elkészült saját termes útikocsija. Mióta a gróf Esterházy Kázmér pompás kocsiját megismerte, mindig vágyott effélére. Most megcsináltatta. Pazar alkotmány lett ez, nappal egészen rendes kis szalon gyanánt lehetett használni, ahol esetleges úti vendégét éppen úgy leültethette és teával kínálhatta, mintha otthon volna, éjszaka pedig kényelmes, jó ágyat lehetett vetni benne. Passzió volt ebben a kocsiban az utazás, mint ahogy lassanként már gyötrelemnek érezte a kényelmetlen, szalmáspadlójú, bolhás postakocsikban, amelyekben nem lehetett rendesen kinyújtózni és törődött tagokkal, felöltözötten kellett szundikálni, ha ugyan a rossz rugózás miatt lehetett.

A pompás koci Varsóba szállította a zongora kőszá fejedelmét. Még ki sem csomagolt, már leült Chopinnak levelet írni, a kedves jóbarátnak, aki most George Sand szerelmese gyanánt élte párisi napjait, a kottakiadás szűkös jövedelmét zongorórakkal pótolta meg és a nyarat mindig Nohantban töltötte. Varsó az első perctől az utolsóig a Chopinhez való baráti ragaszkodás városa lett számára. Néha eltűnődött az élet különös játékein: Chopin folyton Varsóba vágyakozik, de lengyel forradalmárnak számít és nem jöhet, — ő akkor és annyit élhet Pesten, amennyit tetszik, és mégis hontalanul járja a világot. Az a szeretet, amellyel hazagondolt Magyarországra, vidám és büszke testvére volt a Chopin fájdalmas, zsarnokság alatt kínlódó hazaszeretetének. Varsói hangversenyeinek műsorán alig szerepelt más, mint Chopin. És a lengyel közönség,

amely sajnó büszkeséggel gondolt a Párisban élő két nagy honfitársra, Chopinra és Mickiewiczze, a külföldre menekültek titkos üzenetét hallotta ki a zongoraművész Chopin-játékából. A mazurkák és polonaisek illatos passzázsai, a dús arabeszkjeikben lüktető erős nemzeti szívdobogás, a Párisból idehallatszó zenei búsongás úgy hatott az orosz katonák szüro nyai között hallgató Varsóban, mint egy hatalmas politikai kiáltvány, mint egy felemelt fejű szabadság-szózat. A tapsok, amelyek a művész felé dörögtek, a lengyel nemzeti gondolatnak is szóltak. Rendkívüli siker volt ez is, de színében és jellegében megint más, mint Franci egyéb emlékezetes sikerei. A hajdani párisi sikerek a csodagyermek feletti álmélkodás sikerei voltak, a kuriózum nem egészen művészi ízét hordták magokban. A pesti siker a faji büszkeség öröme volt, a berlini siker a divat és tömegláz különös őrzöngése, ez a varsói siker egy nemzet hálája volt a csodálatos kezek iránt, melyek sebeit simogatták.

Noha Franci nem politizált, a lengyelek iránt való különös szeretetéből nem csinált titkot, pedig már kezdték figyelmeztetni, hogy besúgók vannak résen körülötte. Aki innen Pétervárra szándékozik, az jobban teszi, ha vigyáz nyilatkozataira. Ő csak mosolygott és vállat vont. Megint felébredt benne a „csak azért is“. Még feltűnőbben hegyezte ki Chopinkultusszá hangversenyeit, sőt addig ment merészségében, hogy mikor egyszer egy népes házihangversenyen szabadon választott téma felett fantáziált, megütötte a zongorán a „Jeszcze Polska nie zginela“ dallamát. A hallgatókban elakadt a lélegzet. Halálos csend támadt. Ő játszott zabolátlanul és kedvére, s mint a kedvenc bábújával bíbelődő kislány, gyönyörködve ékesítette, csinosította, ide-oda forgatta, ragyogtatta a melódiát. A hallgatók könnyezni kezdtek, köröskörül sűrűn villantak meg a zsebkendők fehér foltjai. Utána pedig leírhatatlan taps követke-

zett. Másnap már suttogva ujságolták neki, hogy a varsói orosz rendőrfőnök, Abramovics, tudomást szerzett a dologról és kétségkívül jelenti Pétervárra. Ő megint csak vállat vont.

Aki ezt elmondta neki, asszony volt, sugárzóan szép és húsz esztendőös. Egy orosz szolgálatba lépett német grófi család sarja volt, Varsóban lakó atyját Nesselrode grófnak hívták. Marie grófkisasszony tizenhat éves korában feleségül ment egy Kalergis nevű dúsgazdag görög diplomatához, egy kisleányt szült neki, aztán mindjárt el is költözött tőle. Három esztendeje nyughatatlanul bolygott a világban, hol Párisban, hol Baden-Badenben, hol atyjánál Varsóban bukkant fel, hol pedig Péterváron, ahol apai nagybátyja, a másik gróf Nesselrode, kancellár volt a cár udvaránál. Most éppen Varsóban tartózkodott és sóváran igyekezett lefoglalni a nagy művész minden szabad negyedóráját. Ő maga is kitűnően zongorázott, akár a hangversenydobogón is felléphetett volna. Ebben a különös levegőjű varsói világban kétlaki politikai életet élt. Nagybátyja révén elég közel állott a cári udvarhoz, ahol igen szívesen látták. De anyja lengyel volt, s az anya vére minduntalan megszólalt érzéseiben. Pompás jelenség volt, igen magas, telt vállú, haja aranyszőke, szeme kék. Szíve húszéves és magányos. Férjéhez családi tanács adta hozzá, senkibe nem volt még szerelmes életében. Ahogy most ezzel a tüneményes emberrel megismerkedett, az első percben el volt veszve. A nagyhajú zongora-démon pedig elragadtatva nyúlt a kész gyönyörért, amelyet az élet kínálva kínált neki.

— Nagyon félttem magát, — mondta az asszony együttlétök utolsó estéjén, — maga kissé meggon-
dolatlan a tetteiben és kijelentéseiben. Péterváron okvetlenül szó lesz a maga lengyel-barátságáról, és előre látom, hogy bajt fog csinálni magának. Egész biztosan tudom, hogy Abramovics sűrű jelentéseket küldött magáról. Én tíz levéllel igyekeztem ezt el-

lensúlyozni, de hiába van szavam az udvarnál, magalesz az, aki el fog rontani mindent. Igérje meg, hogy vigyázni fog.

Franci a búcsú utolsó, forró csókolódzásával válaszolt. Krakkóban is hangversenyezett még, aztán elutazott Pétervárra. Itt nyomát sem találta annak, hogy valami volna a rovásán. Az első udvari hangverseny előkészületei zavartalanul folytak. Eljött a hangverseny ideje, nem látszott sehol semmi baj. A hangversenyen megjelent maga a cár is. Franci játszott.

De amint játszott, ahelyett az elbűvölt csend helyett, amelyet ilyenkor megszokott, félhangos beszélgetés kezdte zavarni. Felnézett. A cár beszélgetett a háta mögött ülő hadsegéddel. Franci tovább játszott, a cár tovább beszélgetett. Ez jó darabig folyt így, Franci minden pillanatban remélte, hogy a beszélgetés abbamarad. De nem maradt abba. A hadsegéd felelt valamit, a cár megint hosszan beszélni kezdett. Franci elsápadt. Egy ütem közepén hirtelen abbahagyta a játékot. Két kezét térdeire tette és várt. Pillanatokig tartott, míg a cár ráeszmélt, hogy a zene nem szól. Visszafordult, meglepődött. Várt. De a művész nem játszott.

— Mi az? — kérdezte végül a cár.

— Amíg felséged beszél, — szólt vakmerően Franci, — mindenki más hallgatni tartozik.

Gyötrő feszültség ült a levegőben. Az udvarnép rémült merevségében meg sem moccant. A cár ránézett és akart valamit mondani, de aztán mégsem szólt semmit. Franci tovább játszott. Mikor a számot befejezte, a cár felkelt, intett hadsegédének és annak kíséretében eltávozott. A többiek ott maradtak. Franci folytatta a műsort.

Már másnap tudomására jutott, hogy kegyvesztett lett a cárnál. Nemcsak azért a vakmerőségért, hogy virágnyelven rendreutasította a hatalmas uralkodót, hanem azért is, mert Varsóban viselt dolgai-

ról is most tettek összefüggő jelentést a cárnak. De nagyobb baj nem származott a dologból, mindössze annyi, hogy a cár egyetlen hangversenyére sem jött el többet, azonkívül észlelhette, hogy figyelik és levelein olykor bontogatás nyoma látszik. De a cárné tovább is hajlandó maradt hozzá. Meg lehetett állapítani, hogy két párt fejlődött ki az udvarnál a Liszt-kérdésben, illetve a már régebben kialakult imperialista és lengyelgyűlölő párt hűvösen elfordult a művésztől, a békés megoldás pártja pedig annál tüntetőbben tapsolt neki. Akadtak előkelő udvari urak, akik éreztetni akarták vele kegyvesztettségét. Egy számtalan rendjellel ékes tábornok megállt előtte és foghegyről kérdezte:

— Volt ön már csatában?

— Soha. Adott ön már zongorahangversenyt?

A generális nem tudott felelni a villámgyors visszavágásra. Másoknak is megfélemltetett, így aztán békében hagyták. Előre kitűzött nyilvános hangversenyei lefolytak, Henselt és Lenz társasága gyakran felüdítette, a pénz áradatszerűen szaporodott bankbetétjén. Elutazása előtt még módját ejtette, hogy kimutassa: lengyelbarátsága még nem jelent oroszgyűlöletet. Ötödik hangversenyén, mikor a szabad fantáziára került a sor, váratlanul rátért Glinka operájára, amelynek „Életünket a cárért“ volt a címe. Ebbe nagyon belefeküdt, olyan dolgot csinált belőle, hogy ez a hangverseny lett egész orosz útjának legnagyobb sikere.

Háboríthatatlanul utazhatott Moszkvába, ahol magával Glinkával barátkozott össze. Ez a város sokkal erősebb benyomást tett rá, mint Pityer. Sokkal igazibbnak, sokkal oroszabbnak látta. Az élet is másmilyen volt itt, a szokások eredetibbek, az emberek viselete színesebb. Pityerben a német Henselt jelentette az orosz zenekulturát, itt maga a kedélyes, szeretetreméltó, kecskeszakállú Glinka.

— Várjál csak, galamboeskám, — mondta az

oros zeneszerző, — ha népi, különösen cigányos színeket akarsz látni, majd rendezek én a tiszteletedre egy igazi mulatságot a házamnál.

Szavának is állott. A belépő vendéget mindjárt azzal lepte meg a házigazda, hogy lehúzatta vele kabátját és mellényét és színes kendőt adott neki, hogy orosz cigányok módján kössék a nyakába. A tágas lakás nagy szalonját fenyőgallyak díszítették, a fal nem látszott sehol, a gallyak közt itt-ott rongyos vászon látszott ki. Az egész kép kitűnően utánozta a cigánykaraván táborát. A terem közepén három vastag löcsöt támasztottak egymásnak, fent összekötötték s onnan láncon üst lógott le. Köröskörül tarka szőnyegek. Ülőbútor nem volt, a szőnyegekkel kellett heveredni. Mintegy negyven vendéget hívott a házigazda, írókat, muzsikusokat, festőket és előkelő műpártolókat. A szomszéd szobában láthatatlan kórus orosz népdalokat énekelt. Cigányok is kerültek elő, Franci mohón kezdte őket tolmácson keresztül faggatni és tanulmányozni. A vacsorát cseréptányérokból kapták a vendégek, vacsora után pedig Kukolnik, a költő, nagy szakértelemmel nekiállt krampampulit főzni. Pezsgővel, francia vörösborral és rummal töltötte tele az üstöt, mazsolát és mindenféle fűszert dobált bele, aztán a keveréket meggyújtotta. A világítást leoltották. Villódzó kék lángfátyol öntötte el az üst tetejét, fantasztikus lobogás ejtett fényeket és árnyakat az arcokra, kint zengtek a népdalok.

— Nem találod, — kérdezte Franci Glinkát, — hogy a magyar népi zene mennyire hasonló a tieitekhez?

— Kevéssé ismerem, de amit ismerek, az csakugyan hasonló. De ez nem csoda, hiszen ti is Ázsiából származtok. Ázsia a mi anyánk, testvérek vagyunk.

— De nem gondolod-e, hogy mind a két nép cigányainak is része van ebben a hasonlóságban?

— Ezen még nem gondolkoztam. De most igyál.

Franci szívesen és sokat ivott. Oroszországi tartózkodása alatt már tavaly kezdte megszokni az erős szeszeket. Az orosz konyha fűszeres ereje és az olykor tűrhetetlen hideg megkívántatták vele a vodkát, de még inkább a konyakot. Magát az italt nem szerette különösebben, de szerette a forróságot, amely szétáradt tőle ereiben és szerette a könnyű mámort, amely életet, sorsot, gondokat olyan könnyeddé és kedvesen egyszerűvé tudott tenni. Most is bőven és nagyokat ivott. Az időre nem ügyelő beszélgetés hangulatában otthonosan érezte magát. Az orosz irodalomra terelődött a szó. Glinka hosszan és érdekesen beszélt a regényes életű Puskinról, aki jó barátja volt s akit párbajban agyonlőttek.

— Gogol hol él? — kérdezte Franci.

— Itt él Moszkvában ő is. Meghívtam volna neked, de ő nem fogad el meghívásokat. Teljesen a vallásnak adta magát, nem igen érintkezik senkivel, szent ikonok között üldögél folyton és nagy bűnbánat közepette imádkozik reggeltől estig.

— Mi az a nagy bűn, ami nyomja?

Glinka csodálkozva nézett rá.

— Hiszen mindnyájan szegény bűnösök vagyunk Krisztus előtt, aljasok és disznók. De kevesünkben van meg az igazi erő, hogy megbánjuk és tisztán éljünk. Az én szeretett barátom, Nyikoláj Vasziljevics elérkezett ehhez az erőhöz. Mi azonban csak hentergünk tovább undok bűneink pocsolyájában. Igyál, galambocskám.

Ő ivott. Különös volt a Glinka beszéde. Őszinte hittel mondta, amit mondott, mégis vidáman. Franci eltűnődött ott a szőnyegen heverve a krampampuli kék lángjánál. Ezek görögkeletiek, mint ahogy ő római katolikus. Vallásaik sok mindenre nézve merőben különböznek, de ezek Istent kereső rajongásának is a bűnbánat és a tisztaság után való vágy a magva. Mostanában gyakran jutott eszébe gyermekkorának

az a misztikus, tömjénes korszaka, mikor szerzetessé akart lenni. Az országról országra, városról városra járó cigányélet már észrevehetően kezdte fárasztani, a tomboló siker varázsa már alig vonzotta és fáradságában és csömörének érzetében gyakran tért vissza ehhez az emlékéhez. De érezte, hogy most már nem tudna szerzetessé lenni. Hajdan tökéletes hitét elkezdték szellemi fejlődésének fordulatai, azonkívül nem tudott volna lemondani arról a gyönyörűségről, amellyel a női kegyek eltöltötték. A szerelemről már le tudott volna mondani, a csókról nem. Most például milyen szép lenne felugrani, kirohanni egész mostani életéből és teljes gyónással leborulni egy jóságos atya elé. De akkor meg kellene gyónni, hogy bűnre kívánta felebarátja feleségét, a gyönyörű Szolnczevnét. Lemondani róla? Nem, azt nem. Inkább hente-regni disznó gyanánt az édes bűnben tovább, mint Glinka mondta.

Szolnczev államtanácsos volt Moszkvában, előkelő társaságokba járatos. Az ő felesége volt ez a gyönyörű Szolnczevné. Gesztenyehajú, tágranyitott szemű, karcsú jószág, akit olyan különösen alkotott a természet, hogy olyan vékony volt, mint a lehelet, mégis nagyon telt benyomást tett. Szemét minduntalan elfutotta a meghatottság szláv homálya, könnyen állt nála a legodaadóbb rajongás éppen úgy, mint a kicsinyes füllentés. Franci bolondul megkívánta ezt az asszonyt, de az államtanácsos vad féltékenységgel vigyázott a feleségére. Teljességgel lehetetlen volt kettesben találkozniok. Az utolsó pillanatilag remélte, hogy az asszony majd ügyes lesz és kitalál valamit, de bizony az utazás órája úgy érkezett el, hogy az asszonytól még el sem búcsúzhatott. Kudarchoz nem szokott férfihiúsága dühöngött, mikor beszállt pompás kocsijába két kis medvebocccsal. Egy moszkvai úr adta neki ajándékba a két mulatós kis állatot s ő elhatározta, hogy hazaviszi őket gyerekeinek.

Mikor Pityerre érkezett és megállt a vámnál, ugyanakkor állt meg ott egy postakocsi. És ki szállt ki belőle? Szolnczevné.

— Maga az? Hát ez csodálatos. A szívem majd kiugrik belőlem, úgy örülök. Hogy kerül ide?

— Külföldre kell utaznom, — felelte fülig pirosan Szolnczevné, — táviratot kaptam családi ügyben. Hamburgba megyek.

— Mikor utazik tovább?

— Három nap múlva, addig itt sok elintézni valóm van.

— Nagyszerű. Együtt megyünk. Szálljon majd át az én kocsimba, beviszem a városba. Nem? Legalább nézze meg a kocsimat.

Szolnczevné megtekintette a ritka látványosságot. Arcára volt írva a női vágy, hogy ebben a gyönyörű alkotmányban utazhassék. De félt, hogy ha beül, csak a vámig is, eljut a hire Moszkvába és szóbeszéd lesz belőle. Mindenesetre gyorsan megbeszéltek egy találkát a városban.

Franci úgy tervezte, hogy még tíz napig marad az orosz fővárosban. Most ezt rögtön feladta, okvetlen együtt akart utazni az asszonnyal. Csakhogy az útlevelekkel az volt a rend, hogy aki külföldi honos el akarta hagyni az országot, az indulás előtt nyolc nappal köteles volt az útlevelet lebélyegeztetni. Franci lesujtva lógatta az orrát másnap egy Jusszupoff-estélyen.

— Mi baja van, mester? — kérdezte tőle egy fiatal hölgy.

Franci elmondta, hogy mi baja. Okvetlen utaznia kell, de útlevélnehézségei vannak.

— Az semmi. Küldje el nekem sürgősen azt az útlevelet, a papa az én kedvemért holnap soronkívül elintézi. Látom, hogy nem tudja, ki az apám. Elég nem szép magától, hogy nem emlékszik. Benckendorff grófnak, a rendőrminiszternek a leánya vagyok.

— Igazán megteszi? Hálásan köszönöm. Az útlevél korán reggel magánál lesz, grófnő.

A leány meleg és remegő tekintetéből látszott, hogy a nagy művész kedvéért akár ezer útlevelet is elintézne. A lepecsételt útlevél másnap délben csakugyan ott volt a Franci szállásán. A megbeszélt napon elindult. Egyedül. De a legközelebbi forspont-állomáson beszállt hozzá Szolncezevné, aki Pityerről szintén egyedül indult el.

Kettesben utaztak tovább a gyönyörű kocsiban. A határt megelőző állomáson az asszony ismét postakocsira szállt át, a határon túl megint találkoztak. Mindaddig, míg útjuk el nem vált; Franci a Lichnovsky Félix herceg birtokára igyekezett egy kis pihenőre, egy Krzyzanowicze nevű porosz-sziléziai falura. Ott a házigazdán kívül gróf Teleki Sándor és egy gróf Bethlen várták, ezt a látogatást nem akarta elmulasztani. Elvált a szép asszonytól, akivel elragadó nászutat tett Oroszországon keresztül.

A hercegi kastély után még német városokban hangversenyezett, aztán Párisba ment. Jött a nyár, amelyet Marienak ígért. A medvebocsokat átadta a gyerekeknek, akik tomboltak a gyönyörűségtől. Marie azonban semmi különösebb boldogságot nem mutatott. Csak természetesenek találta, hogy most együtt lesznek. Úgy csókolta meg a hazatért Francit, mint közömbös feleségek szokták. Aztán elutaztak a Rajna idilli szigetére.

Ez volt az élete. Nyártól nyárig, Nonnenwerthtől Nonnenwerthig kóborlás, hangverseny, ezer és ezer új arc, s az óriási tömegnyi új ismerős közepette a legnagyobb egyedüllét. Hogy aztán ezt még kínzóbb érzése kövesse a magánynak e mellett a teljesen idegenné lett asszony mellett.

Napok elmúltak a szigeten anélkül, hogy a szükséges apró mondatokon kívül beszéltek volna egymással. Ha valamit mondani akart volna Marienak, ahhoz annyi minden előzményt kellett volna előbb

közölnie az érthetőség végett, hogy inkább nem mondott semmit. S látta Marien, hogy az éppen így van vele. Olykor éjszaka, ha nem tudott elaludni, ámulva nézett bele a sötétbe, mi az az átkozott és láthatatlan erő, amely egymás mellett tartja őket?

Most volt tíz éve, hogy megcsókolták egymást. De az évforduló napja egyiknek sem jutott eszébe.

XVII.

Aztán megint hangversenyek, hotelszobák, új arcok.

Münchenben Kaulbach festővel barátkozott össze, aki arcképet is csinált róla. Weimarban, ahol bejelentette, hogy a megállapodást időszüke miatt ez évben még nem kezdheti el, csak pár napot töltött. Eljátszotta Hummel Há-moll hangversenyét. Jelen volt Hummel özvegye is, aki azt mondta rá:

— Bizony, az én öregem ezt maga sem tudta így játszani.

Jena, Rudolstadt, Erfurt, Gotha. Majd Drezda. Itt a Hotel de Saxe-ban szállt meg. A helybeli színház falragasza két eseményt hirdetett: egy Lola Montez nevű andalúziai táncosnő fellépését és a Wagner-féle Rienzi előadást. Elhatározta, hogy mind a kettőt meg fogja nézni. A Rienzi miatt bántotta a lelkiismeret, mert Berlinben elhanyagolta volt. Lola Montezről pedig nagyon sokat hallott már. A lapok tele voltak az érdekes spanyol leánnyal, aki mint valami tüzes csóva vonult végig Európa városain; ahol csak egy napot töltött, már volt valami botrány körülötte, számtalan párbaft vívtak miatta, sokan öngyilkosok lettek. Úgy hírlett, hogy ördögi módon kíváncsú portéka és nagyszerűen táncol.

Megnézte. Lola Montez spanyol táncokat adott elő, virágos szövetű óriási kendőkbe öltözve, kezében kasztanyettel. Lényében volt valami a szép vadállá-

tok puha és szívós hajlékonyságából. Bizonyos macskafajoknál és vadembereknél lehet látni ezt a kecses, karcsú, kígyózó tökéletességet a mozdulatokban. A drezdai közönség viharosan tapsolt. A hosszúhajú zongoraművész pedig felment a színpadra, hogy megismerkedjék a híres táncosnővel. Bevezették az öltözőbe.

— Te vagy az a Liszt? — kérdezte villogó szemmel a szép vadmacska, — már mondták, hogy itt vagy Drezdában te is.

Közben hanyag közömbösséggel bontotta le magáról a szorosan rácsavart színes kendőt. Kitűnt, hogy egész ruházata egyetlen óriási selyemdarabból állott, ezt csavarta maga köré igen szorosan, többszörösen.

— Most fordulj el egy pillanatra. Különben bánom is én, nézz ide.

A komorna segített. Franci kigyulladva csodálta az előtte kibomló tökéletes termetet. A táncosnő tovább beszélt, kezdetleges franciasággal, amelyen angol ízt lehetett érezni.

— Azt hallom, hogy minden nő a te szeretőd lesz, akire nézel. Hát énrám hiába nézel. És tőlem lehet ilyen érdekes oroszlánsörényed. Nekem nem kellesz.

— Te sem kellesz nekem, fiam. Csak egy kicsit beszélgetni akartam veled.

Lola Montez megállott mozdulataiban. Az öltöző tükrében nézett bele a háta mögött ülő látogató arcába. Csodálkozott. Aztán lenézően elmosolyodott.

— Jó, jó, ezt már ismerem. Azt hiszitek, hogy aki így kezdi, az érdekesebb lesz. Mind egyformák vagytok. Csakugyan olyan szép férfi vagy, ahogy mondják? Hadd lássalak. Nna, nem mondom. Ámbár én utálok a szép embereket. Azt is utálok, azt a Morianit.

— Ki az a Moriani?

— Olasz tenorista. Itteni. Velem akar vacsorázni,

megigérttem neki. Rettentően únom. Téged is únlak, akármilyen világhírű vagy. Mindenkit únok.

A szép Lola azoknak a nőknek diadalmas szemérmertelenségével, akik tudják természetük tökéletességét, ott tett-vett, nyulkált, hajladozott előtte. De hiába volt olyan szép, az elkényeztetett férfi, a zenevilág fejedelme nem tűrhette, hogy őt azonos alapon emlegessék valami ismeretlen olasz tenoristával. Felállott, indult, felületesen visszaszólt:

— Hát én már megyek is. Örülök, hogy megismerhettelek, szép Lola.

Már be is csukta az öltöző ajtót. Könnyedén vállat vont. Csak mikor a Hotel de Saxe-ban egyedül leült vacsorázni, jutott eszébe, hogy mégis csak ördögien csinos ez a táncosnő. Kár, hogy ilyen szemtelen. Bár a szemtelenségében is van valami kedvesség. Vannak nők, akiknek minden jól áll és kecskék még akkor is, ha eltorzítják magukat.

Az étteremben csak idegenek ültek. Boldog volt, hogy egy kicsit egyedül lehet. Akármerre járt a nagyvilágban, mindenütt egész sereg unalmas és jelentéktelen ember rohanta meg, kísérgették, nyakán lógtak, lélegzetet venni sem hagyták, csak hogy aztán évtizedekig mesélhessék barátságukat a nagy Liszt-tel. Most azonban véletlen szélcsend volt. Nyugalmasan enni kezdett. A harmadik asztalnál megpillantott egy borotváltarcú, hízásra hajlamos, idegesen viselkedő embert, aki folyton az órát nézte. Ez alighanem az a Moriani, vagy hogy hívják, a táncosnő tenoristája.

Nem csalódott. Kisvártatva belépett az étterembe Lola Montez. Körülpillantott és egyenesen a tenorista asztalához tartott. Azonnal beszélgetésbe merültek. Lola rendelt valamit, megkapta és enni kezdett, de láthatóan nem tetszett neki valami abból, amit a tenorista mondott. Elkezdtek veszekedni. Egyszer csak a táncosnő se szó, se beszéd: felkapta tányérját és egyenesen átjött a Franci asztalához.

A világ legtermészetesebb arcával odatette tányér-ját, leült és evett tovább.

— Inkább ideülök hozzád, — mondta evés közben, — azzal a hülyével nem tudok együtt ülni.

A tenorista a dühtől sápadtan fizetett és elment. De tíz perc múlva meggondolta magát, visszatért, leült és sört hozatott. Ők már benne voltak a beszélgetésben. Jó témát találtak: az ilyen körutazó élet sivárságát. Mind a ketten járták a világot, mind a ketten egyedül voltak, mind a kettőt hangos siker kísérte mindenütt, de mind a ketten fáradtak voltak már.

— Te is fáradt vagy? — kérdezte Franci — ilyen fiatalon? Hiszen nem lehetsz több huszonhárom évesnél.

— Éppen annyi vagyok. De már annyi mindenben keresztülmentem. Tizenhét éves koromban már aszszony voltam, úgy hívtak, hogy Mrs. James. Az uram elvitt az Indiákra. Meguntam, elszöktem tőle. Azóta kószálok a nagyvilágban. Nincsen senkim.

— Mi van a szüleiddel?

— Törvénytelen gyerek vagyok. Anyám kreol nő volt, apám skót tiszt. Hogy hol vannak és mit csinálnak, nem tudom. Az igazi nevem Rosanna Gilbert, mert apám örökbefogadott. Előkelő intézetben neveltek, úgynevezett úrinő voltam. De nem vagyok úrinőnek való. Anyám néger őseinek a vére nem hagy nyugton. Vadállat vagyok. Te miért kószálsz? Benned milyen vér van?

— Magyar és német. Én nem azért kószálok. Pénzt keresek a gyermekeimnek. Három gyermekem van, két kislány és egy fiú.

Lola halkan felsikoltott, szeme fátyolos lett.

— Gyermekek... ó istenem... én majd meghalok a vágytól, hogy gyermekem legyen. De úgy, hogy senki máshoz ne tartozzék. Hogy még az apja se tudjon róla. Csak az enyém legyen. Szeretnék vele fára

mászni és elbújni a lombok közt, mint a majom... Milyenek a gyerekeid, mesélj róluk, sokat, sokat...

Beszélgettek hosszasan. A terem lassan kiürült. Elment már mindenki, csak a tenorista ült ott csökönyösen és ujjával idegesen dobolva az asztalon. Végre Franci is fizetett. Indultak a szálló lépcsője felé, itt laktak mind a ketten. Alig érek ki a portáshoz, hogy kulcsaikat kérjék, már ott volt a tenorista. Dúltan és rekedten szólította meg a táncosnőt:

— Lola, valamit akarok mondani.

— Nézd, menj a fenébe.

Franci odalépett. Igen nyájasan és udvariasan bemutatkozott a tenoristának.

— Lehetek segítségére valamiben, uram? Parancsol ettől a hölgytől valamit?

— Semmit, — mondta az vérbenforgó szemmel és kirohant az éjszakába.

Ők felmentek az emeletre. Mikor a Lola szobájához értek, a táncosnő nem vett tudomást arról, hogy Franci megállt búcsúzni. Nyitotta az ajtót, belépett és nyitva hagyta maga után. Franci boldogan meglepődve lépett be utána.

Ettől fogva minden idejüket együtt töltötték. Lola egy szabad percet sem hagyott neki. Ha üzleti beszélgetései voltak, akkor is ott akart lenni. Sok zavart csinált, de olyan kedves volt és olyan mulatságos, hogy nem tudott rá haragudni senki. Mindenkit tegezett, szókimondó neveltlenséggel tett megjegyzést mindenre, a jelenlévők nem tudták, hogy hüledezzenek-e jobban, vagy kacagjanak. Amerre jártak, minduntalan felbukkant Moriani izgatott, féltékeny alakja a háttérben. Még azt is megtette, hogy látogatást tett Francinál és a nyakán maradt étkezés idejére, hogy a nő közelében lehessen. Franci békésen tűrte, de Lola annál kevésbbé. Szidta és becsmérelte, a tenorista szenvedve hallgatta, de azért ott maradt.

A Rienzit a zongoraművész és a táncosnő, a két

nemzetközi híresség, együtt nézték meg. Franci úgy ült be, hogy sóhajtott egy nagyot. Európa ismeretlen zeneszerzői valósággal elárasztották szerzeményeikkel, s ő már tudta, hogy ezer közül is alig akad egyetlen, amelyre érdemes volna különösebben figyelni. A helyi szerzők darabjait is ismerte, ezek, ha az unalomban eltöltött órákat összeadta, élete jelentékeny részét vették el. De annál a veleszületett ösztönnél fogva, hogy senkit se bántson meg, aki kisebb nála, hősies türelemmel szokta olvasni és hallgatni az ilyen műveket. Most is elhelyezkedett tehát a páholyban, arra gondolva, hogy milyen jó lesz, ha már vége lesz. Ezt a Wagnert úgyis szándéka volt különös udvariassággal kezelni.

De még húsz taktust sem játszott a zene, már meglepetve felfigyelt. Aztán közelebb húzta a széket a páholy falához. Aztán előre hajlott. A zavart és félszeg emberke zenekara erőteljes, egyéni nyelven beszélt. Harmonizálásában lépten-nyomon akadtak olyan ötletek, amelyek még nem jutottak másnak eszébe. A vezérkönyv is az övé volt egészen, hangszerei kitűnően készült muzsikusra vallottak. Schröder-Devrient asszonynak igaza volt: ez az ember nagyon tehetséges. Az első felvonásközben Lolát ott hagyta a páholyfolyosón leskelődő tenorista marta-lékául, maga pedig felsietett a színpadra Wagnert keresni. A kitűnő énekes, Tichatschek, öltözőjében találta meg.

— Boldog vagyok, hogy elmondhatom önnek, mennyire el vagyok ragadtatva. Ön rendkívüli tehetség, kedves Wagner úr.

— Tetszett? — motyogta zavartan a zeneszerző.

— Az kevés, hogy tetszett. El vagyok ragadtatva. Igazi tehetséggel találkozni mindig ünnep, s ön ezt a napot ünneppé tette nekem. Rajta leszek, hogy ahol tudok és ahogyan tudok, segítségére lehessek önnek. Mindenféle terveim vannak, amelyekhez tehetséges komponistákra van szükség. Zenei várost akarok csi-

nálni valahol. Számítok önre is. Ki írta a szöveg-könyvet?

— Magam írtam, mert nem tudtam szöveget kapni senkitől.

— Így jobban járt. Jól lüktet az egész, érdekes és színes. Nagyszerű dolog, hogy még ehhez is ért. Még egyszer gratulálok.

Melegen szorongatták egymás kezét. Franci még Tichatscheknek is gratulált, aztán ment vissza páholyába. Éppen idején, mert egy hajsza hiányzott ahhoz, hogy Lola pofonúti a tenoristát. Gyilkos szemmel méregették egymást, mint két vadember. Köröt-tük már többen megálltak hallgatni a veszekedést. Franci karonfogta a táncosnőt és bevitte a páholyba. Kezdődött a második felvonás. Ez még jobban tetszett neki. Ha a fül megszokta ennek az új embernek egész beszédét, egyre szebbnek és merészebbnek találta. De nem kevésbé merész volt az egész mű dramaturgiája. A szerző szem mellé láthatóan hadat üzent az opera annyi hagyományon felépült ortodox szerkezetének. A köteles áriák helyett, amelyeket a recitativo enyve tapasztott volna össze, végigkomponált szónoklatot adott a muzsika. Igen furesa volt és érdekes. Elhatározta, hogy erre az emberre csakugyan figyelni fog. Érdemesnek tartotta arra, hogy határozatlan terveiben Berlioz mellé állítsa.

A második felvonásközben Lola előhozakodott valamivel.

— Hallgass ide. Történt egyszer, hogy éjszaka egyedül és gyalog mentem haza a színházból, a komornámat valamiért előre küldtem. Az úton két részeg férfi akadt belém. Elkezdtek erőszakoskodni, hogy menjek velök. Egyiket pofonútöttem, erre nekem jöttek, hogy megverjenek. A jó szerencse arra küldött egy kései járókelőt. Az kiszabadított, a két részeg elszaladt. Ezt az embert úgy hívták, hogy Edward von Bülow. Íróember. Itt lakik Drezdában.

— Nos?

— Nos, én tudom, hogy nem szeretted a csodagyerekeket, de ennek az írónak van egy tizennégy éves fia. Istenien játszik. Az én kedvemért meg kell hallgatnod. Még pedig ma este, otthon. Az anyja át fogja hozni a gyereket a Saxeba.

— Nagyon szívesen. Egy csodagyerekkel több, vagy kevesebb, az már mindegy. És néha, ritkán, talál az ember igazi csodákat köztük.

— Te hányat találtál?

— Kettőt. Az egyik úgy élt mellettem, mintha a fiam lett volna, hamburgi zsidófiú volt, Cohen Hermann. Mikor el kellett válnunk, még soká leveleztem vele. Most már katolikus szerzetes valahol. A másik is zsidófiú, egy Rubinstein nevű kis orosz. Ez a védenced aligha léphet ennek a kettőnek nyomába.

A szállóban csakugyan megjelent egy erélyes és határozott modorú anya, aki hangsúlyozottan mutatkozott be Frau von Bülownak, mint elszegényedett nemes családok tagjai szokták. A fiúcska, aki Hans von Bülownak mondta magát, vézna, koránérett gyerek volt, feltűnően domború homlokának fehér bőrén erős, kék erek látszottak. Fent a Franci lakosztályában azonnal leültették a zongorához.

— Szabad a Lola néni zenéjét játszani?

— Hogyne, — mondta a táncosnő és mindjárt magyarázatot fűzött hozzá: — Hans egy kis ábrándot szerzett az egyik táncom spanyol muzsikájára. Halljuk, kezdheted.

A gyerek játszott. Franci végighallgatta, aztán odament, átölelte a gyereket és megcsókolta. Nem is az anyához, hanem Lolához fordult:

— Két csodagyereket említettem neked. Ez a harmadik. Sőt nem tudom, nem jobb-e azoknál is.

A fiú fülig pirult a boldog örömtől. Gyönyörű, zavartalan este lett volna, ha be nem toppant volna Moriani, a féltékeny tenorista. Köszönt és leült. Nem vetett rá üggyet senki, a gyerekekkel foglalkoztak, aki-

ről zongoratudása mellett még az is kiderült, hogy bámulatos emlékezőtehetsége van, apja parancsára például kívülről megtanulta a Faust egész első részét. De Moriani nem tudott veszteg maradni. Sűgva akart mondani valamit Lolának. Az lerázta. Erre a féltékeny embert előntötte a düh. Megmarkolta a Lola karját. Lola felszisszent a fájdalomtól. Mindenki odanézett. Franci felállt és ránézve a tenoristára, mozdulatot csinált mutatóujjával az ajtó felé.

— Egy-kettő! — tette hozzá nyugodtan.

A tenorista nagy lélegzetet vett, ökölbe szorította a kezét. Franci nyugodtan nézett a szeme közé. Tudta, hogy ez az ember őt nem támadhatja meg. Hallatlan tekintélye ezt egyszerűen lehetetlenné tette. És csakugyan: a tenorista lehorgasztotta a a fejét és mint a megrúgott eb kisomfordált a szobából. Lola dühében mozdulatot tett, hogy utána fut. Nyilván még egy-két gyalázkodó szót utána akart kiáltani a folyosóra. De most Franci fogta meg a karját, még pedig erősebben, mint amaz. És erősen is szólt rá:

— Nem szabad szegényt bántani. Itt maradsz!

Lola meghúnyászkodva maradt. De az este hangulata elromlott. Anya és gyermeke kényszeredett nyájassággal búcsúztak. Azonban Franci másnap maga küldött a gyerekért. Harmadnap megint. Újra és újra hallani akarta. Mikor elutazott Drezdából, azt mondta a gyereknek:

— Nagyot mondok neked, fiam: eddig te vagy az egyetlen, aki a zongorán megközelíthetsz engem, ha megnősz.

A fiú nem felelt semmit, csak belesápadt a dicséretbe. Rövidlátó szemének hűsége, meleg tekintetével nézett a világhírű művészre. Ahogy egy szerelmes nő nézhetett volna, Franci szeretettel mosolygott rá vissza, az olyan ember mosolyával, aki meg-

szokta, hogy férfiakban, nőkben, gyermekekben életreszóló benyomást hagyjon maga után.

Lolát is alaposan magába bolondította. A táncosnő felborította egész vendégszereplési műsorát, sorra lemondta a már lekötött városokat. Együtt akart maradni Francival mindenáron. Bautzenben, Bernburgban még ment a dolog. De aztán kezdett nagyon terhes lenni. Stettinben olyan féltékenységi botrányt csapott a szép Lola, hogy zengett bele a szálló. Utána letérdelt és sírva kért bocsánatot. Együtt mentek három napra Berlinbe. Itt az Unter den Linden nyílt során következett be a botrány. Franci rettenetesen restelte a dolgot, kénytelen volt egy üzletbe menekülni. Most már látta, hogy a dolognak fele sem tréfa. Vásárolt egy kis vagyonnal felérő gyémántgyűrűt és a Belloni segítségével megszökött Lola elől. Pár búcsúzó sort hagyott neki a gyűrű mellé, aztán elutazott Braunschweigba. Ott óriási sikere volt, hangversenyét hétre tűzte ki a Mediznischer Gartensaalba, de a közönség már két óraker sorba állt a bejáratnál, hogy jó helyet kapjon. Sokan uzsonnát, olvasnivalót, kézimunkát vittek magukkal. A város előkelőségei egymásután tettek nála látogatást. A hangverseny harsány sikere után boldogan ment haza a szállóba, Lola jelenléte itt különösen kínos lett volna. És mikor szobájába lépett, Lolát találta ott.

— Nem fogsz megszökni előlem, — kiáltotta a kreol szépség, miközben lába elé dobta a gyűrűt, — nem a gyűrűd kell, te kellesz.

Együtt mentek Magdeburgba. Itt Franci elhatározta, hogy rendet csinál. Mindenekelőtt hamis irányt adott be Lolának, hogy onnan hova fog menni. Aztán egy alkalmas pillanatban, mikor Lola aludt, kilopódzott a hotelszobából, kívülről ráfordította az ajtóra a kulcsot, aztán lent így szólt a portáshoz:

— A művésznő fent maradt, az ajtót rázártam. Most alszik. Ha fel fog ébredni, kétségkívül rettene-

tes lármát fog csapni. De magok az ajtót holnap reggel hét óráig nem nyitják ki, értette? Itt van magának húsz tallér.

És elutazott Hannoverbe. Ott boldogan lélegzett fel. De nehezen megszerezett nyugalmit itt egészen más izgalom korbácsolta fel. Levelet kapott Mariétól, aki eddig nem használt szenvedélyes hangon vonta felelősségre Lola Montez miatt. Hogy megtudta, azon nem lehetett csodálkozni. Egy álló hónapig nyilvánosan együtt utazgatott a táncosnővel, a lapok is célozgattak rá, de meg eszébe sem jutott ebből titkot csinálni. Közte és Marie között már évek óta nem volt szó szerelmi hűségről. Az asszony levele túlságosan ürügynek látszott, vagy arra, hogy a szabad szárnyra kapott művészt visszaparancsolhassa maga mellé, vagy arra, hogy oka legyen szakítani. A levél hangja mindenesetre olyan nyers és goromba volt, amilyen levelezésükben eddig nem fordult elő.

Sértődötten és haragosan válaszolt. Szabadságát érezte veszedelemben s ez ingerültté tette. Úgy írt mégis, hogy Marie megtarthassa kettőjük közt a kapcsolatot. A válasz félreérthetetlen szakítás volt. Marie kurtán-furesán szakított.

Fel kellett volna lélegzenie, ujjongania kellett volna teljes szabadságának visszanyerése fölött. S ő mégis különös, nyugtalan zavart érzett magában. Lelkében eddig láthatatlan szálakra bukkant, amelyeket a szakító levél véresen tépett el s ezek a szálak most véresen sajogtak. Maga sem értette önmagát. Ha azt kutatta magában, hogy szereti-e még ezt az asszonyt, kétségtelenül megállapíthatta, hogy nem. Mi fáj akkor mégis? Töprengett, vergődött az idegen magányban és nem tudott magának válaszolni.

Hazautazott Párisba, azonnal levelet írt Mariének, hogy találkozót adjon neki. A teljes szétválás könnyebben ment, mint gondolta. Marie hideg volt és gögös. Szemmelláthatóan bűnbánó kétségbeesést

várt a Franci részéről, de mikor ezt nem kapta meg, magasra húzta szemöldökét és a Faubourg Saint-Germain hajdani magasából D'Agoult grófné gyanánt nézett a polgári származású művészre. Francinak több sem kellett: sértett büszkesége sohasem értette a tréfát. Rideg lett és kemény. A gyerekek jövőjéről úgy tárgyaltak, mint két ellenség. De azért meg tudtak állapodni: a két lány a Bernard-féle nevelőintézetbe kerül, ahova csak előkelő és gazdag lánykákat vesznek fel, a kis Daniel egyelőre nagyanyjánál marad, aztán őt is jó nevelőintézetbe adják. A három gyerek neveltetésének minden rendű és rangú költségét Franci fogja viselni mindvégig, sőt két külön bankszámlán tekintélyes összeget helyeztetbe, hogy ha akárkivel akármilyen történik, a lányok jövője biztosítva legyen. Az az idő, mikor majd férjhez kell menniök, előbb-utóbb el fog érkezni.

— Majd lesz gondom rá, — mondta Marie magasra emelt fejjel, — hogy illendően menjenek férjhez. Nem fogom őket odaadni holmi kósza... zsidónak.

Nyilván művészt akart mondani, csak az utolsó pillanatban segített magán más szóval. De Franci mély megdöbbenéssel tekintett rá. És kitört belőle valami, aminek érintését tíz esztendeig tapintatos gonddal el tudta kerülni.

— De Marie, ne legyen ízléstelen. Hiszen a gyermekeiben zsidó vér van, az Isten szerelmére!

Marie hevesen, felháborodva kiáltott:

— Az én gyermekeimben? Marie De Flavigny gyermekeiben? Meg van maga örülve?

— De az Isten áldja meg, hiszen az anyja Bethmann-lány volt a frankfurti bankárcsaládból!

— Nos? A Bethmannok sohasem voltak zsidók. Anyám szigorú protestáns nevelést kapott.

Franci ámulatlan meredt rá. Sajátmagát csalja meg ez az asszony, vagy csakugyan hiszi, amit mond? Ahelyett, hogy Mariet hozta volna zavarba,

ő kezdett hebegni. Egyetlen jó szót várt annyi év után, hogy könnyebb legyen a perc. De Marie kezét sem nyújtott neki. Haragban váltak el. Az előszobában egy sudár fiatal hölgygel találkozott. Fejbólintással köszöntötte. Csak kint az utcán jött rá, hogy ez ki volt: D'Agoult grófkisasszony, Marie legidősebb gyermeke. Idestova eladósorban.

Hogy haragban váltak el, azt már másnap kezdhette érezni. Két forrásból is hallotta, hogy Marie erősen agitál kitűzött hangversenye ellen. Többeket felkeresett, hogy a hangversenytől távol tartsa őket. A még mindig el nem aludt Thalberg-párt zenekritikusait tüzelni igyekezett. De fáradozása egyelőre kárbaveszett. A hangverseny nagy sikerrel folyt le. A sajtón sem volt érezhető az ellenséges befolyás.

Ekkor levelet kapott Heinétől. „Holnap kettő és három közt várom magát, drágám, a lakásomon. Megírtam magáról első cikkemet, amelyet még a második hangverseny előtt szeretnék elküldeni és talán van benne olyasmi, ami magának nincs inyére, ezért jobb, ha előbb beszélünk a dologról. Barátja H. Heine.“

Nem minden gyanakvás nélkül tett eleget a meghívásnak. Heinének az utóbbi években igen rossz hire támadt. Pénzkérésekkel zaklatott neves szereplő embereket s ha azok nem voltak bőkezűek, éreztette neheztelését a német laptudósításokban, vagyis egyszerűen revolverezett.

Eugénie nyitott neki ajtót, a kis boltoslány, aki elvétette magát Heinével. A költő ágyban feküdt, szemén zöld ellenzőt hordott. Igen nyájasan fogadta a látogatót és rövidesen a tárgyra tért. Odaadta a kész tudósítás kéziratát. Franci elolvassa. Csakugyan volt benne egy-két kitétel, amely francia-német ellentéteknek adott némi hangsúlyt. Ezt nem szerette.

— Ja, igaz, — szólt Heine, mialatt ő olvasott, — el ne felejtsek valamit. Rossz helyzetben vagyok. Nagyon lekötelezne, ha ezt aláírná nekem.

És egy előre elkészített váltót nyújtott neki. A váltó háromezer frankról szólt. Franci fejét ingatta.

— Végtelenül sajnálom, de én ezt nem irhatom alá. Ön jól tudja, hogy válogatás nélkül állok mindenkinek rendelkezésére, aki hozzám fordul. De bírálóimnak nem adhatok pénzt, mert ezt magam előtt szégyellem. Azt gondolhatná bárki, hogy a művészetem elismerését pénzért vásárlom meg. Lehetetlen.

Heine hallgatott egy darabig. Aztán ingerülten szólott:

— Úgy? Rendben van. Bocsásson meg, hogy zavartam.

Ez úgy hangzott, mint egy látogatás berekesztése. És mikor Franci felállott, hogy távozzék, Heine csakugyan nem marasztalta. Franci kesernyés, rossz ízt érzett szájában. A szakítási izgalmaktól megviselt idegeit ez a kínos és kellemetlen illatú ügy kétszeresen felingerelte.

Bánat, kedvtelenség, baj volt mindenütt, amerre csak nézett. Meglátogatta Chopint és alig ismerte meg. Csonttá és bőrré fogyott szegény Frédéric, beesett arcának két vörös foltja, a folytonos, jellegzetes köhécselés, kezének lázas melegsége hangosan hirdették a súlyos tüdőbajt. Meglátogatta Berliozt: az éppen most vált el a feleségétől, mert belebolondult valami Maria Recio nevű spanyol nőbe, ingerült volt ő is, ideges és dúlt. Találkozott a régesrég nem látott Lamennais atyával is. Az nagyon előregedett, betegeskedett és ezer panasza volt.

Csak Teleki Sándor üdítő kedélye hozott némi enyhülést gyötrelmeire. A csapongó szellemű magyar gróf Párisba érkezett és különös ajándékkal állított be hozzá: egy cigánygyereket hozott neki. Tizenkét éves lehetett a fiú, barna hindu-arcában fekete gyémántszemek világlottak, haja mintha fekete lószőrből lett volna. Kopott huszáros dolmányt hordott, nadrágja csupa folt és rongy.

— Mi ez? — kérdezte ő meglepve.

— Maga nem egyszer mondta, hogy szeretne egy tehetséges cigánygyereket hegedűre kiképeztetni. Tessék, ezt a fickót magának adom ajándékba. Éppen úgy rendelkezhetik vele, mint egy kis kutyával. Úgy hívják, hogy Józsi.

Franci megköszönte az ajándékot és alaposan zavarba jött. Nem tudott vele mit csinálni, de most nem is tudott ilyesmivel foglalkozni. Egyelőre tisztességes ruhát vétetett a gyerekek és elhelyezte anyjánál a konyhában. Megvizsgálta hegedű-tudását, a rajkó egész ügyesen cincogott. De csakhamar átka lett a háznak. Nyalakodott, lopott, mindenbe belepiszkált, mindent elrontott. Beszélni senki sem tudott vele, mert csak magyarul és cigányul értett. Végül is ki kellett tenni a házból. Franci elhelyezte teljes ellátásra, aztán elvitte Massarthoz, a Conservatoire hegedűtanárához és beíratta hozzá magánórákra. Az ellátást, a hegedűtanulást és a francia nyelvmestert kifizette egy esztendőre előre.

A Heine-féle látogatás visszhangját megkapta, mielőtt tovább utazott Párisból. A cikk, amelyet Heine megmutatott neki, teljesen átírva látott napvilágot. Heine gonoszúl és eszesen állt boszút azért a kijelentésért, hogy Franci nem hajlandó az elismerést megvásárolni. Azt írta róla, hogy meg szokta vásárolni az elismerést. Saját maga fizeti a babérkoszorúkat, virágbokrétákat, üdvözlő költeményeket. Hogy pedig sajátmaga ne essék zsarolás gyanújába, megdicsérte a nagy művész közismert áldozatkészségét és pénzdolgokban oly könnyű kezét.

Gyermekeinek egy szerzeményt hagyott Franci: reggeli imádságot három hangra, zongorakisérettel, három gyermekhangocskára. A Lamartine versét zenésítette meg: „Atyám, kihez atyám imádkozik.” Két szopránra és egy altra írta. Aztán nekivágott az új körútnak, tépett idegekkel, meggyötört szívvel. Folyton azon tépelődött, hogy jól cselekedett-e és mit kellett volna egyebet tennie s gondolatai mindig ahhoz

az egy ponthoz tértek vissza, hogy vajjon szabad volt-e Mariet kiragadni otthonából. De erre nem tudott felelni. Marie boldogtalannak érezte magát D'Agoult gróf mellett, most pedig éli világát, új pozíciót teremtett magának, vagyonos, szabad. Mai helyzetét aligha cserélné föl a tíz év előttivel És elvégre is: egy világnagysághoz kapcsolta a nevét, amely elmúlt volna a semmibe, így azonban csillag marad, mint a hold, amely a földtől kapja kölcsön fényét a mindenségben. Ha Marie dicsőségvágyó lelkének valami fontos, bizonyára ez az. Máskor azonban nem tudta így megnyugtatni magát. Szerelmet kezdett egy asszonnyal, égis érő esküket esküdött neki s miután az asszony házasságon kívül szült három gyermeket, ő lépten-nyomon megcsalta. Marie számos rossz tulajdonsága, mértéktelen önzése, gyermekei iránt való kiábrándító közönye, az élettárs munkájától és haladásától való állandó elfordulása mind nem mentheti az ő férfi-bűneit. Tíz év előtt meg kellett volna vizsgálnia, kihez köti életét. De édes Istenem, huszonnégy éves volt akkor, hogyan láthatott volna bele érett szemmel egy női lélekbe?

A nők, a nők... Számtalanszor felidézte magában haldokló apjának utolsó szavait, aki féltette a nőktől. Akkor értetlenül bámúlt ezen a megjegyzésen, ma megértette, azóta elporladt apja élesen látó és emberismerő bölcsességét. De mit csináljon? Úgy született, hogy csókra vágyjék és hogy a csók keresetlenül kínálkozzék számára. Önmaga mivoltából nem léphetett ki.

És ebben a tépelődésben, ösztönei és érzései között való tanácstalan, világtalan botorkálásban feltűnődött egy hajdani arc a tisztaság sugárzó fényével: Saint-Cricq grófnő. Akinek emléke most elemi erővel rázta meg, mert utazása odavitte, ahol Liliné lakott. Francia vidéki városok után Spanyolországba kellett utaznia s így került Pau városába. D'Artigaux grófék birtoka ott volt Pau mellett. Ezt ő nem

tudta. De a paui hangversenyen a hallgatók első sorában meglátott egy arcot és azt hitte, hogy a villánu sújtott belé. A Liline arca volt, tizenhat év alatt alig változott valamit. Rettenetes erőfeszítés kellett hozzá, hogy leküzdje felindulását és zongorázni tudjon. Mikor aztán a távozők tolongásában ott állt vele szemtől-szemben, ajka reszketett és alig tudott szólni. Csak tartotta kezében a finom, fehér kezét és nézett az imádott szép arcba.

— Nem tudom elhinni... azt hiszem, hogy álmodom...

— Én is, Franci... nekem is olyan...

Hallgattak, minduntalan szólni akartak, de tengerként áradó érzéseik nem kaphattak szóra.

— Hogy van? — csak ezt mondhatták mindketten, nem feleltek, nézték egymást.

Nagynehezen végre beszélgetni kezdtek. Liline egyedül jött be a hangversenyre, férje hosszabb vadászkirándulásra ment, a grófné egy szomszéd birtokos házaspárhoz csatlakozott. Megbeszélték, hogy Franci másnap kilátogat a D'Artigaux-kastélyba.

Alig aludt valamit, azt is csak úgy szenderegve, minduntalan visszatérve az ébrenlét gondolatai közé az álmokképek gomolygásából. Sokkal korábban felkelt, mint tervezte, tétlenül lézengett az utcákon a navarrai uralkodók emlékei között, míg az indulás kitűzött ideje elérkezett. Rázós hegyi úton vitte végre a kocsit a pirenei bércek között. Aztán elétűnt a kastély s a bejáratnál a szívdobogtató női alak.

Mikor ott ültek egymással szemközt, megint csak szótlánul szemlélték egymást, végtelen meghatottságban. És egyszerre kezdtek el sírni mindketten. Bőségesen és mélyen ömlött mindkettejükből a zokogás, de mindössze kezök szorította egymást. Nem borultak össze, a testi érintkezéstől való szigorú tartózkodás még most is erősen élt bennök.

Mikor felszárították könnyeiket, végre megindult a beszélgetés árja. Mohón kapkodták egymás szavait,

alig tudtak rendet teremteni a társalgásban. Előbb Liline mondta el élete folyását. Az nagyon szomorú volt. Mindjárt házassága elején született egy kisleánya, aki, mióta élt, folyton beteg volt. Csípőjének és térdeinek izületeit támadta meg valami betegség, az orvosok gyógyíthatatlannak tartják. Vitte már mindenféle fürdőkbe, próbáltak húszféle gyógymódot, minden hiába, a béna kislány állapota nem javult. Különben csendes, eseménytelen házaséletet él, férje jó ember. Visszavonultan töltik éveiket ebben a kastélyban; ha kimozdultak, az csak a beteg kislány miatt történt.

Liline be is vezette a vendéget a beteg gyermekhez. Csenevész, finom arcú, sápadt leányka volt, tágra nyílt szemmel bámulta a világhírű embert, akiről anyja nyilván sokat beszélt neki. Franci néhány vidám szóval felélénkítette, nevettek mindhárman. De mikor homlokon csókolta a kis beteget és kijöttek a nyomasztó, orvosságzagú szobából, mindketten megint könnyekre fakadtak.

Aztán Francira került a sor. Elmondta a maga történetét, fájdalmas és rút végű regényét Marieval. Nem szépített semmit, inkább sajátmagát vádolta. Hosszú volt az elbeszélés, múltak az órák. S mikor Franci befejezte a gyónást, oly hosszú idő után az elsőt, mély csend következett.

— Gondolt rám néha? — kérdezte aztán halkan, gyáván.

— Én szüntelenül magára gondolok, Franci. Tizenhat éve nem volt egyetlen nap, hogy ne imádkoztam volna magáért. Még aznap is, mikor a gyermekem született. Az a szerelem, amelyet maga iránt éreztem, most is él. De ismeretlen magasságba emelkedett és semmi földi nincs benne többé. Most már a valláshoz hasonlít. Ez segített nekem annyi szenvedésen átvergődni. Ha már nagyon kellene lázdoznom, magára gondolok és meg tudok nyugodni Isten akaratában. És maga? Jutottam néha eszébe?

— Egész őszintén felelek. Mikor egyesítettem az életemet D'Agoult grófné életével és nagyon fel tettem magamban, hogy egy leszek vele és hű leszek hozzá, akkor igyekeztem nem gondolni magára. Eszembe jutott, de elnyomtam a gondolatot. Később volt idő, mikor könnyű kalandok, szív nélkül való csókok között megint csak nem akartam magára gondolni, mert úgy éreztem, hogy ezzel megsértem az emlékét. De mostanában annál jobban földidéztem magamban. Elmondhatatlan kincs nekem a maga emléke, Liline. Ez az egyetlen tiszta pont az életemben. Nincs a lelkemben már semmi, ami ellen ne vétkeztem volna. Anyámhoz voltam már gyengédtelen és igazságtalan. A gyerekeimmel voltam türelmetlen és nyers, ha nagyon idegessé tettek. Még a művészetem ellen is vétkeztem, mert például egyszer megzenésítettem egy berlini színésznő versét, nem a vers, hanem a nő miatt. Maga az egyetlen, aki ellen nem vétkeztem soha. A maga emléke bennem hófehér, mennyei és szeplőtlen, mint az imádság. És ilyen is marad, amíg élek.

Ketten voltak, senki nem zavarta őket. De egyiköknek sem jutott eszébe, hogy a földi szerelem törvényei szerint egymáséi lehetnének. Életük és sorsuk mártiromságának szent tisztasága lebegett felettük. Most már elhallgattak néha beszélgetés közben, de a csend a boldogság liliomcsendje volt: szerelemmel tudták egymás testetlen jelenlétét. Később Franci leült a zongorához is. Eljászotta azt a reggeli imát, amelyet gyermekeinek komponált.

Ott volt kora délelőttől alkonyatig. Mikor végre felszedelőzködött, Liline elhatározta, hogy egy darabig elkíséri gyalog. A hintó üresen poroszkált az úton, ők ketten mendegéltek mögötte. A hegyi tájak friss és messzi csendje borult az alkony közeledő homályára, amelyben baktattak. Pau felől ekkor megszólalt az Angelus harangszava, a szellő hol gyengítve, hol erősítve játszott vele. Ők megálltak. Ke-

resztet vetett mindakettő. De Liline imádság helyett egyebet mondott.

— Igérjük meg egymásnak, Franci, hogy valahányszor az esti harangszót halljuk életünkben, egymásra fogunk gondolni.

Franci szótlánul kezet nyújtott. Ezzel a kézszorítással búcsúztak is.

— Vajjon látjuk még valaha egymást az életben? — kérdezte Franci.

— Nem fontos, — mondta Liline komolyan, — én úgyis magával maradok utolsó lehelletemig. Maga keressen majd valakit, jót, szelidet, kedveset, vegye el feleségül, dolgozzék egy nyugalmas otthonban és legyen boldog.

— Boldog? Akkor lettem volna boldog, ha maga mellett élhettem volna. Maga az egyetlen emberi lény, akit magammal egynek tudtam volna érezni. Maga nélkül társtalan magányosságra vagyok ítélve örökkön-örökké.

— Tudom, Franci. Isten így rendelte, hajtsuk meg a fejünket. Most menjen és ne nézzen vissza.

Franci kezet csókolt. Sírt. Lilineből megint kitört a zokogás. A hintó, amelynek kocsisa nem figyelt rájuk, közben jó előre haladt. Franci a sirástól nem tudott kiáltani utána, tehát futni kezdett. Nem nézett vissza. Mikor már a kocsihoz ért, akkor sem. Csak maga elé képzelte a homályban alig kivehető karcsú alakot, magát a boldogságot, amelyet a sors megmutatott neki, hogy megtagadásával annál fájóbb sebet üssön.

A kis vidéki szállónak nem volt zongorája. De azért késő éjjel, gyertyafény mellett leült komponálni. Herwegh verseivel sokat foglalkozott mostanában, többet megzenésített belőlük. Most, szokása szerint lapozgatván a kötetben lefekvéskor, nem tudott odafigyelni és éppen le akarta tenni a könyvet, mikor egy srtófán megakadt a szeme. Átfutotta, majd elolvasta mégegyszer. Aztán hálókabátot ka-

pott magára és leült az asztal mellé. Dúdolgatva rótta a kottafejeket.

Úgy múljak el, miként a nap leszáll,
Miként az alkony napja indul szépen, —
Ő nem érzett, könnyű, szelíd halál, —
Elvérezni az öröklét ölében.

Csak úgy vázlatosan odavetette a dallamot és harmóniáit, aztán visszafeküdt. Elfújta a gyertyát és a sötétben képzeletben elkezdett zongorázni. A jobbkézzel „sotto voce“ vette a dallamot, a balkézzel „dolcissimo staccato“ hintette el a feldarabolt harmóniák részeit. Képzeletben pompásan játszott, a szerzemény és az előadás felett való megelégedett öröm s a fájdalmas dal szomorú mosolyával aludt el.

XVIII.

A madridi udvari szertartási hivatal elegáns tisztviselője már húsz perce magyarázta az udvari hangverseny alkalmával követendő igen szigorú etikett-szabályokat és többízben felhívta a híres művész figyelmét, hogy a spanyol udvar illemszabályai jelentékenyen különböznek a bécsiektől, mert a bécsi udvar állítólagos spanyol etikettje sok részletben sajnálatosan eltér a hagyományos eredetitől. Franci felhasználta az udvari úr egy hosszabb lélegzetvétele és kérdést intézett hozzá:

— Bocsánat, hogy közbeszólok: mikor fognak bemutatni engem a királynő őfelségének?

Az udvaronc megszeppent.

— Bemutatni? De bocsánat, hogy képzei ezt mester? Bemutatni csak udvarképességet nyert urakat lehet őfelségének. Művészek bemutatását a spanyol etikett nem ismeri.

— Úgy. És hogyan képzei azt, szenyor, hogy én zongorázni fogok egy olyan háznál, ahol a vendég-

látókat nem ismerem? Ez részemről a legnagyobb neveletlenség volna. Egy cigánybanda ezt megteheti, én nem.

— De kérem, kegyeskedjék megérteni: ez etikettellenes. Az etikett parancsol a királynőnek is. Ha ő például szeretné önt bemutattatni magának, nem tehetné meg.

— Milyen kár. Pedig nagyon szerettem volna őfelsége előtt játszani. Így azonban a hangverseny természetesen elmarad.

Az udvaronc álmélkodva nézett Francira, mintha csak egy elmebajosra nézett volna. Hihetetlennek találta, hogy valaki ne értse meg, mi az a spanyol etikett. Még az ajtóból is visszapillantott erre a nagyhajú különcre, mikor dolgavégezetlen távozott. És Franci még aznap meghívást kapott Montijo grófnéhez, Izabella királyné első udvarhölgyéhez. A grófné igen szeretetreméltóan fogadta és angolul szólította meg, lévén maga skót származású. Szerette volna az udvari hangverseny dolgát rendbehozni. Beszélgetés közben bejött a teához a házaszszony tizennyolcéves leánya, Montijo Eugénia. Olyan szép volt ez a grófkisasszony, hogy Francinak elakadt a szava. De csak egy pillanatra. Aztán tovább is csökönyösen védte álláspontját. Beszélni jól tudott, igen ügyes kifejezési formákért nem kellett a szomszédba mennie.

— Nem tehetem. mert az én felfogásom szerint ez sértő volna őfelségére. Ez úgy tűnhetnék fel, mintha a királyné őfelségéről feltételezném, hogy nem tud különbséget tenni egy kardnyelő és egy zongoraművész között.

— Hogyne tudna különbséget tenni. De az etikett szigorúan előírja a formákat.

— Akkor az etikettet meg kell változtatni.

Montijo grófné nagyot nevetett a tréfán. De a zongoraművész nem nevetett vele. Nyilván komolyan gondolta, hogy miatta a spanyol etikettet meg kell

változtatni. Az udvarhölgy egyelőre más beszéd-tárgyra tért át. A vendég világlátottsága, minden udvaroncét felülmúló sima modora, elméssége teljesen elragadta. Aztán megint csak visszaugrott a bemutatás kényes kérdésére. Hiába. A makacs zongoraművész megmaradt amellett, hogy olyan háznál, ahol nem mutatták be, nem játszhatik. Montijo grófné nem tudott eleget tenni a puhítási megbízásnak.

És a rátarti zongoraművész győzött. Megtörtént a hihetetlen és elképzelhetetlen: egy muzsikus legyőzte a spanyol etikettet. A főudvarmesteri hivatalban három ember éjszakai munkával igyekezett az elmúlt századok emlékeiben precedenst találni. De nem találtak. A spanyol korona viselői eddig sohasem vetemedtek arra, hogy zenészeket udvarképesítsenek. Most megtörtént mégis: ő katolikus királyi felsége, Isabella királynő, főudvarmesteri hivatala fogcsikorgatva, de udvariisan tudatta dr. Francisco Liszttel, hogy őfelsége szívesen látja ekkor és ekkor a Palacio Real ilyen és ilyen termében. El is ment oda dr. Francisco Liszt és gyakorlottan vágta ki az előírt udvari bókot a királynő előtt. S mikor felegyenesedett, egy tizennégyéves gyermekleányt látott maga előtt. Ez ellen a kis fruska ellen harcoltak Lichnovsky herceg és Teleki gróf a Don Carlos oldalán. De jelen volt ő katolikus királyi felségének mamája is, a volt régens, Mária Krisztina. Montijo grófné is ott volt, egy tábornok, egy zordon udvari gyóntató és még többen. A látogatás négy percig tartott. De megtörtént. Sőt a tizennégyéves uralkodó annyira túltette magát udvara etikettjén, hogy búcsúzaskor csókra nyújtotta kezét. Szinte hallani lehetett, hogyan szisszen fel a Palacio Real épülete maga, mikor a hívatásos muzsikusi kéz testileg megérintette a spanyol bourboni kezét. Most aztán semmi akadálya nem volt többé az udvari hangversenynek. Az udvar úgy el volt bűvölve a művész

csodálatos játékától, hogy Isabella királynő a III. Károly-rend lovagjává nevezte ki és még gyémánt melltűt is küldött neki ajándékba. A nyilvános hangversenyek sikere sem maradt ennek alatta. Madrid lázasan és lelkesen ünnepelte a zongoracsodát. A hozzá intézett költemények egyikében ezt olvasta:

El genio non ha patria, é d'ogni suolo,
In Spania il gran Liszt é un Spagnuolo.

Ami azt jelentette, hogy művész hazája széles e világ és a nagy Liszt, mikor Spanyolországban van, akkor spanyol. És ő örvendett ennek a böknek. Úgy találta, hogy a spanyol természet sokban nagyon hasonlít a magyarhoz: lovagiasság, büszkeség, uraskodás, vendégszeretet és az erősen fűszeres konyha kedvelése dolgában. Madrid után következtek a többi városok: Cordova, a mór mecset fehér-fekete oszlopperdejének csodájával, Sevilla, a viselet tündöklő színpompájával és érdekes cigányokkal, Valencia, a beláthatatlan narancserdőkkel, Cadiz a Byron által megénekelt nők felötlő szépségével, Gibraltar, a gyönyörű kikötővel. Itt hajóra szállt és szörnyű tengeri vihart élt át Lisszabonig. A portugál udvar minden módon kitüntette. Itt is nő ült a trónon, aki a Maria II. da Gloria szép nevet hordta. A művész, mint a Krisztus-rend lovagja utazott el Lisszabonból, zsebében azzal a gyémántoktól sziporkázó arany szivardobozzal, amellyel a királynő ajándékozta meg. Tovább. Gyönyörű pálmaerdők a tengerparton, nagy siker: Alicante. Sok templom, szokatlanul fürge forgalom az utcákon, nagy siker: Malaga. Nagyvárosi élet, matróz-csap-székek, nagy siker: Barcelona. Spanyol útlevélvizsgálat, Marseille, Lyon és számtalan francia város.

A folytonos utazás, muzsika és taps zürzavarában minduntalan fülébe csengtek a Liline szavai:

keressen magának arravaló élettársat, alapítson ott-hont és dolgozzék. Ezek a szavak megfogantak benne és egyre mélyebb gyökeret eresztettek lelkében. Elkezdett azon tünődni, hogy megházasodni csak-ugyan nem volna rossz. Okosan kellene kiválasztani az élettársat, aztán a békeesség és munka őszinte vágyával megkötni az életre szóló szövetséget, katolikus módon komolyan véve a házasság szentségét. De vajjon akad-e arravaló nő? Bizonyára. Van a világon finom, szép, okos és jó nő elég, csak meg kell találni az igazit közöttük. Nagy szerelem nem is kell ehhez, a nagy szerelem megégeti az ember száját. De erre nem is érezte magát képesnek többé. Ami fenkölt, eszményi és tiszta a szerelemben, azt Lilinenek adta örökre. Ami pedig földi benne, annak szomorú keserveit a Marie szakítása után most is érezte.

Ekkor jutott eszébe Valentine, a Lamartine huga, teljes nevén Cessiat Valentine grófnő. Régebbről ismerte már, igaz, hogy csak felületesen. De a szép, komoly, csendes leány mindig nagyon rokonszenves benyomást tett rá. Maga elé idézte magas alakját, kissé kemény, de klasszikusan szabályos vonásait, kitünő zongorajátékát, s azt a nesztelen, mégis mindenre kiterjedő gondosságot, amellyel az unokahúg a híres költő hétköznapi életét körülvette. Ez nem volna rossz feleség. Fogta magát és felhasználva a két hangversenyút közé eső szabadnapokat, elutazott Monceauba, a Lamartine-kastélyba.

Az öregedő költő nagy barátsággal fogadta a vendéget. Ott ült most is a magas, szélesvállú, fehér halántékú, érdekes fejű poéta, ahogy szokta, földszinti nagy nappalijában, körülötte kutya. Minden bútorra, minden szőnyegre jutott kutya, a vendég alig talált ülőbútort magának. A szótlán, őszülő hitves a maga szobájában tett-vett egész nap, itt a költő körül Valentine forgolódott, szintén szótlánul. A költő azonnal rátért a mindkettejüket legjobban

érdeklő tárgyra: a hivatalos egyház és a sajátmagok által felépített katolicizmus ellentéteire. Első vallásos iratai óta Lamartine is messzire jutott. Az egyház már indexre tette. A klérus oldalán álló tábor szenvedélyes röpiratokat adott ki ellene, megpiszkálták fiatalkora hírhedt kártyacsatáit, egy legénykori ismert szerelmi viszonyát anyagi háttérrel vádolták. Ő pedig konokul hirdette tovább a maga saját katolicizmusát, támadta a papi nőtlenséget és dicsőítette a legridegebb, legszigorúbb családi erkölcsöt, amely az egész társadalomnak legfőbb alapja.

Éppen ezt szerette volna saját életében megvalósítani a vendég is, ezt a szigorú családi erkölcsöt. Valentine annál jobban tetszett neki, mennél tovább nézegette. Beszélgetni alig tudott vele, mert Lamartine vagy őt, vagy a leányt mindig lefoglalta. Csak négyesben beszélgethettek az étkező-asztalnál. Illetve hármásban, mert Lamartinené merev arccal, szótlánul üldögélt közöttük, mintha némasági fogadalmat tett volna, aztán elvonult, mint valami sötét titkot hordó árnyék. Ezekben a társalgásokban a grófkisasszony finom elmének mutatkozott, irodalomért rajongónak, zeneileg igen műveltnek. Együttlétök minden perce erősebbé tette Francinak azt a meggyőződését, hogy ez az a hölgy, akit keres. Ezt okos, józan és kitűnő dolog lesz feleségül venni. A leánnyal még nem is tudott meghitten beszélgetni, de már fontolgatta magában, hogy a weimari három hónapon kívül hol alapítja majd meg állandó otthonát. És ha szóval nem tudta, szemével már igyekezett tudtára adni érdeklődését Valentinenak. A leány mélyen elpirult a kék szemek parázsló tekintetétől.

Végre harmadnap reggel meg tudta fogni Valentinet egy négyszemközti beszélgetésre. A költő kora reggel kilovagolt kutyái seregével s ők a kert-

ben találkoztak. Május vége volt, aranyos verőfény, nyíló virágok.

— Mit gondol, grófnő, — kezdte ő pár közömbös mondat után, — vagyok én olyan rokonszenves magának, mint maga nekem?

Valentine elpirult. Kezén, amely éppen egy rózsafa leveleihez nyúlt, látni lehetett, hogy remegni kezd.

— Honnan tudjam ezt látatlanban?

— Pedig fontos volna tudni, hogy kedvel-e eléggé, mert feleségül akarom magát venni.

A leány mélyen megdöbbszent. Szinte meg lehetett sajnálni tehetetlen zavarában. Franci igyekezett könnyed hanggal visszaadni nyugalma. Elmondta, hogy a virtuózi pálya fáradalmait mennyire megúnta, otthonra vágyik, a munka kedves és meghitt nyugalma. Ha elnézi, hogy Valentine milyen rendben tartja Lamartine tollait és tintáját, hogyan csukja és nyitja az ablakokat a költő ki sem mondott igényei szerint, milyen méltó társa az alkotó művész munkájának, akkor úgy érzi, hogy a jó Isten őket egymásnak teremtette. Az anyagiak kérdéséről beszélni sem kell, ő bőséges jómódot tud biztosítani feleségének.

— Egy hibám van, — mondta végül félig tréfásan, — túlságosan szeretem a konyakot. De maga majd le fog engem erről szoktatni. Most pedig mondja ki hamar azt az igent, mert szeretnék mennél gyorsabban megesküdni.

— Nem felelhetek. — mondta lesütött szemmel a grófnő, aki már visszanyerte nyugalma, — mert itt nemcsak kettőnkéről van szó.

— Hanem még kiről?

— Róla. Alphonse bátyámról. Ő a leányának tekint engem. Azt mondja, hogy nagyon hasonlítok arra a két nőre, akiket legjobban szeretett életében: az édesanyjára és elhalt leányára. Azt is szokta mondani, hogy akkor születtem, mikor kedvenc mun-

kája: a Méditations. Ha én elhagynám, az súlyosan megrendítené. A munkájánál sem tudna már engem nélkülözni. Nem olyan könnyű nekem azt az igent kimondani. Gondolkodnom kell.

— Helyes. Gondolkodjék akár egy egész napot. Holnap reggel ugyanitt ugyanígy találkozunk.

Valentine komolyan bólintott és elsietett. Franci utána fordult a távozó sudár alaknak. S ugyanekkor meglátta Lamartinenének az ablakból rájuk tekintő arcát. Az arc gyorsan visszahúzódott, de meghökkenítő kifejezése benne maradt a Franci szemében. Valami mohó ujjongás volt ebben a tekintetben, valami kaján győzelem. Franci egy pillanat alatt elhülve eszmélt rá ennek a családnak a felszín alatt mardosó, lobogó, égető tragédiájára: Lamartine, a hatvanadik évéhez közelgő férfi, beleszeretett húszéves unokahugába. Ő maga talán nem tudja ezt, talán lelkiismerete önkéntelen ösztönéből dicsőíti annyira a legszigorúbb családi erkölcsöt. De felesége, az öregedés kínjában sínylődő néma asszony, az tudja. És most felbukkan ő, az idegen, aki talán elviszi innen ezt a leányt, hogy a feleség visszanyerje helyét a férj trónja mellett, ahonnan letaszították.

Egész nap figyelte a családot és tűnődött magában. Minden apró jel igazolta elképzelését. Lamartinené feltűnő kedvességet mutatott iránta és szemében csak úgy szikrázott az izgatott várakozás. A költő pillantásait, mosolyát, gyengédségét is meg lehetett figyelni: azok a fülig szerelmes embert hirdették. Franci egyszerre mély részvétet érzett iránta. Mit csinál ez a túlságosan érzékeny, keserűségre hajlamos ember, ha ő elviszi tőle élete utolsó fényét, az alkonyi csillagot? De a férfi-vetélkedés is felébredt benne, az erejüket érző hímek ököljoga. Nem őt választani, ha választásra kerül a sor? Az lehetetlen.

Pedig nem lett lehetetlen. Másnap reggel megbeszélés szerint találkoztak ugyanannál a rózsafánál.

Valentine szeme alatt karikák mutatták, hogy az éjszakát álmatlanul töltötte

— Döntött? — kérdezte Franci.

— Döntöttem. Ne haragudjék rám és felejtessen el.

— Micsoda? Nem akar hozzámjönni feleségül?

— Nem tehetem. Ha megtenném, az ennek a jóságos, kedves, finom embernek a halálát jelentené. Ezt egész komolyan mondom: belepusztulna. Ő jó hozzám, én nem ölhetem meg. Tisztában vagyok azazal, hogy ebben a pillanatban mit csinálok az életemmel. Ez a birtok, amelyen élünk, lassan, de biztosan megy a csőd felé. Mi tönkre fogunk menni. És én maga helyett mégis az örökös lánytságot és a szegénységet választom. Értsen meg engem és felejtessen el.

— Megértettem grófnő és nem fogom elfelejteni.

Még aznap elutazott. Lamartine és huga tüntető szeretettel búcsúztatták, Lamartinené szótlan merevségbe rejtett gyűlölettel. És ott maradtak hárman, tovább hordani megmérgezett életök hármasságát. Ő pedig kifutott a nagyvilág országútjára. Az első napokban még érezte hiúságában a tüskét: őt, Liszt Ferencet, egy vagyontalan grófnőcske kikoszorazta egy öregember miatt. De aztán, ha körültekintett a hangversenytermek rajongó női pillantásain, kielégített férfiönérzettel mosolyodott el. És nem sokára eljött az az idő, mikor ijedten gondolt vissza: mi lett volna, ha Valentine igent mond? Most el kellene venni, szerelem nélkül. Nagy megkönnyebbülést érzett és esztelen szeszélynek mondta magában ezt a nősülési szándékot. Végül a hangversenyek, utazások forgatagában az egészszet elfelejtette.

De csak ezt az egy nőt felejtette el. Az a vágya, hogy ne legyen egyedül és megüljön egy helyben, nem múlt.

Bonnban leleplezték azt a Beethoven-szobrot, amelynek gyűjtéséhez az ő nagy adománya adta

meg az igazi lökést. Abból a kikötésből, hogy az olasz Bartolini csinálja meg a szobrot, nem leti semmi. A nemet szobrászok felzúdultak, nemzeti ügyet csináltak a kérdésből és ő visszavonta a kikötést. A szobrot német művész mintázta. S ő, ha rápillantott a még lepel alatt álló műre, örömmel gondolt rá, hogy a szobor ötödrésze az övé. A gyűjtött összeg ötödrészét ő adta a nagy ember emlékének, aki mint kisgyermeket a bécsi hangversenydobogón megcsókolta valaha.

Egész Európára szóló esemény volt ez a szobor-leleplezés. Minden ország elküldte zenei életének legnagyobb neveit: Spontini, Auber, Halévy, Thomas, Mendelssohn, Schumann, Glinka, Nikolai sétáltak a rajnaparti városka utcáin s rajtok kívül szaz meg száz muzsikos a kevésbé híresek közül, például Wagner, aki kitörő örömmel üdvözölte viszontlátáskor a nagy Lisztet. Az ünnepségre eljött előkelőségek között volt Victoria angol királynő a férjével, a porosz királyi pár, a porosz trónörökös pár és még egész serege a biborban született magas személyeknek.

A bonni lapok zenészi seregszemléje megmutatta, hogy ki a muzsika világfejedelme. A magyar zongoraművész egyeduralkodói rangját nem vonta kétségbe senki. Övé volt a döntő szó a rendezés körül, körülötte forgott az összesereglett közönség főérdeklődése, az utcán csoportokban verődött járőrök követték és „hoch“-olták. Ő vezényelte a nagy ünnepi hangversenyen a Cé-moll szimfóniát és a Leonora-nyitányt, ő zongorázott, őt tapsolták, ő volt a nagyok között is a legnagyobb s dicsőségben mindjárt a halott lángelme után következett. De akik az ő fényétől árnyékban maradtak, már a második napon összeröföntek. Titkos összebeszélések kezdődtek, hátmögötti morgások, suba alatt forrongó lázadás.

Az ő nagy eseménye az Ünnepi Kantáté volt, amelyet erre a bonni alkalomra komponált. Nagy

lélegzetű, merész munka, előadás dolgában igen nehéz és annyira eredeti, hogy sikere felől kétség lehetett. Városról városra járva dolgozott rajta, egy részét Lyonban írta, más részét Avignonban, volt benne, ami Colmarban és volt, ami Mühlhausenben született. Beethoven emléke iránt való minden szeretetét beleírta és beleírta egész hitét abban, hogy igazi művésznek csak azt szabad elmondani, amit más még nem mondott el.

Próbát keveset kapott, a zenészek és az énekesek minden lelkesedés nélkül próbálták a különös művet, amelyet nem értettek s amelyben nem hittek. Nyomai bukkantak fel annak, hogy titkos hangok alattomban lázítják a zenészeket és kóristákat a szerzemény ellen. Azonkívül Franci különös módon próbált: követeléseit a szereplők egyszerűen hóbortnak ítélték. Például lekopogta az egészet és odakiáltotta a kürtöknek:

— Több kéket bele, uraim! Ez túlságosan piros!

A kürtösök lopva egymásra néztek. A pillantások azt jelentették: ez az ember bolond. Aztán játszottak tovább, ahogy akartak. Minden jel veszedelmesen arra mutatott, hogy a szerzemény a silány előadás folytán csúnyán meg fog bukni. A záróhang verseny előtti napon erről mindenki meg volt győződve és a bukást már nem suttogás, hanem elég hangos szó jósolta másnapra. Este nagy díszvacsora volt a Stern-étteremben. Európa muzsikusai mind ott ültek az irdatlan hosszú bankettasztalnál. Egyik köszöntő a másikat követte. Előtte ott volt a konyakos üveg. Nem tudott parancsolni magának, erősen ivott. A próbától felzaklatott idegei kívánták a mámor zsibbadtságát. Érezte, hogyan futja el agyát a szesz fátyolozó ereje, szivarjával megégezte ujját, szomszédainak pityókos válaszokat adott. Ekkor többen elkezdtek kiabálni, hogy „halljuk Lisztet”. Felállott. Mikor eszébe jutott, hogy mámorosan nagy könnyelműség volt felállnia, már késő

volt, nem ülhetett le többé. Minden erejét összeszedte, hogy kusza gondolatainak és elnehezedett nyelvének parancsolni tudjon. Németül beszélt és ez külön baj volt, mert franciául gondolkozott, a mondatokat fordítania kellett gondolathán. Egymásután zavarodott bele zagyva mondataiba háromszor is. Végre befejezhette a beszédet, amely valami vezetőeszme helyett jobbadán csak frázisokat tartalmazott.

— Emelem poharamat a nemzetekre, akik ide elzarándokoltak: hollandokra, angolokra, bécsiekre, spanyolokra, oroszokra, olaszokra, mindenkire!

Gyenge taps követte a kusza kis beszédet. Ekkor felpattant Chélard, a Weimarban alkalmazott francia, ugyanaz, akinek sértetlen munkakörét ő maga óvta meg a weimari megállapodásnál. Felpattant és franciául rákiáltott:

— Ön elfelejti a franciákat, uram!

Erre hangos zürzavar támadt. A jelenlevők egyszerre kezdtek kiabálni.

— Ugy van! Igaza van!

— Üljön le! Éljen Liszt!

Egy másik francia pulykavörösen felkelt és dühösen kiáltotta franciául:

— Viktória királynét itt felköszöntötték. De a francia királyt nem köszöntötték fel!

— Ugyan kérem, — pattant most fel angol nyelven egy angol, — miért nem reklamálják a kínai császárt és a tatár kánt? Ők sem voltak itt. Éppen annyi joguk van a köszöntőhöz, mint az esernyős királynak!

Most már mindenki ordítozott, Európa zenészei tomboló üvöltést rendeztek a feldíszített teremben. Franci felállt. Érezte, hogy sápadt. Szólni akart, hogy kimagyarázkodjék. Kezdte is mondani, hogy róla francia-ellenességet nem lehet feltételezni. De szavai elvesztek a zsivajban. Most már kiabálni kezdett.

— Magyarországot sem említettem, pedig magyar vagyok!

Túlkiabálták. Még makogott néhány mondatot a szesztől nehéz nyelven; aztán megsemmisülten leült. A díszvacsora felbomlott, számosan tüntetve felkeltek és távoztak. Ő csak bámult bele a kavargó terembe, nem tudta egész pontosan, hogy mi történik vele. Valaki a vállára tette a kezét, egy másik valaki a karját fogta meg. Hazakísérték.

Másnap reggel zúgó fejjel, lüktető halántékkal ébredt. Csak lassan szedte össze gondolatait. S mikor egészen tudatára jött annak, hogy mi történt tegnap este, rettenetesen szégyelte magát. Szerette volna saját magát pofonütni. Hogyan sülyedhetett ennyire, ő, a híres büszke? Valami súlyos kegyetlenségre gondolt, amivel megbüntesse magát. Aztán arra gondolt, hogy ez így nem megy tovább: rendet kell teremtenie életében. Meg kell házasodni, tisztességes és józan munkás életet kell élni. Hat-hét éve hordozza már a fejében a szimfóniák gondolatait és nem csinált meg belőlük egy sort sem.

De nem sokat rágódhatott szégyenén, sietnie kellett: a záróhangversenyt reggel kilenc órára tűzték ki. Az ünnepi kantátét maga vezényelte. Fájó fejjel, önmagára haragosan ment neki a biztos bukásnak. A kezdéssel vártak egy ideig, mert a király és kísérete késett. De aztán elkezdték hosszú várakozás után király nélkül. A kantátéra került a sor. Kopogott, kezdte. Azonnal látta, hogy a zenészek és kóristák ellene dolgoznak. A bevágások lomposak voltak, az egész zenekar úgy cammogott utána kínosan, mint a kötéllel vont csökönyös számár. Ő csak dirigált halálmegvetéssel. De hátában érezte a közönség fagyos unalmát. Nagy kinnal érkeztek a végéhez. Borzasztóan ment. Valami vékony kis taps hangzott, kínosabb, mintha halálos csend lett volna.

Ekkor valami mozgolódás hallatszott, a királyi pár érkezett a kísérettel. A felségek elfoglalták

helyeiket. Ő gondolt egyet, kopogott a pálcával és leszólt a zenekarnak: da capo! Azok álmélkodva forgatták vissza a hangjegyeiket, de nem mertek nem engedelmeskedni. A közönség mozgolódott. Mi ez? Az egész hosszú szerzeményt megismétli? De a mozgásba belecsapott a karmesteri pálca. Megszólalt a kezdő kórus.

Szeme szikrázott, orrlyukai kitágultak. Ugy dirigált, mint ahogy a tökéletes lovas töri be a vadul ágaskodó lovat. Olyan akarat és olyan lendület áradt belőle, hogy az előbb hanyag és engedetlen zenészek és énekesek most önkéntelenül odaadták magokat neki. A hangszerekben megszólalt a lélek. A bevágások hajszálpontosan remekeltek. Tűz és láz volt ebben az előadásban, a dirigáló művész bele-ereszketett tetőtől-talpig. És gögös öröm fogta el, a győzelem, az erő, a fölényes hatalom öröme. Mikor befejezte, majdnem összeesett a fáradtságtól. De dörgő tapsvihár tartotta talpon. Ugyanaz a közönség, amely az előbb elbuktatta, most tomboló tesszéssel ünnepelte ugyanazt a darabot. S ugyanaz a zenekar, amely az előbb ellene dolgozott, most a tehetség hatalmától leigázottan, tuszt húzott neki. Hallatlan győzelem volt ez: annak a királynak győzelme, aki egymaga pusztá kézzel bemegy a fellázadt sereg kellős közepébe, parancsolni kezd neki s a fegyveres tömeg földig hajlik előtte.

— Helyre van hozva a tegnapi kis baleset, — mondta neki Berlioz.

Ő mosolyogva vállat vont.

— Nekem minden szabad.

Már nem haragudott magára, már nem jutott eszébe, hogy házasodni kellene. Aznap este széles jó kedvében megint leült mulatni és pezsgőzött reggelig. Aztán udvari hangverseny. Aztán utazás. Hangverseny. Kalandok. Pezsgő. Sohasem aludta ki magát, úgy járkált a világban zene, ital és csók között, mint a holdkóros. Egy Cleve nevű kisvárosban hir-

telen heves fájdalmakat érzett. Közvetlen mellkasa alatt volt a fészke ennek az égető, görcsös, dühös fájdalomnak, amelyet most érzett először életében és amelynél borzasztóbbat nem ismert. Vadul csikorgatta a fogát, kezét úgy szorította össze, hogy körmei véres nyomot hagytak tenyerében. A nagynehezen előhívott orvos epegörcsöt állapított meg, amelyet a rendetlen étellel, a Bonnban kiállott izgalmaival, az igen fűszeres ételek kedvelésével és a sok szesszel könnyű volt megmagyarázni. Forró borogatásokat rendelt a doktor, fekvést és szigorú diétát. Egyedül letrengett rémes kínjai között és fájdalmában a párnát harapta. Közben átkozta sorsát, hogy dicsősége tetején így sínylődik egy nyomorúságos hotelszobában, mint a kivert kutya. Most megint rájött, hogy neki sem szabad minden és hogy most már okvetlenül otthonra van szüksége.

Betegsége hírére átjött hozzá Baden-Badenből varsói kalandja, a szép Kalergisné, akinek villája volt Baden-Badenben és ott szokta tölteni a nyarat. Ápolta a beteget, míg az talpraállott, aztán elvitte magával Baden-Badenbe. Ott már végleg elmultak epefájdalmai. De kedve azért nem javult. Semmiben sem lelte mulatságát, maga elé mélézött, a zongorához nyúlni sem volt kedve. A szőke asszony egyszer faggatni kezdte:

— Magának valami súlyos titka van, Franci. Gyónja meg nekem azt a titkot.

— Nem titok, kedvesem. Kimondhatatlanul fáradt vagyok. Nyolc esztendeje folyton utazom és folyton a legsúlyosabb lelki feszültséget élem át minden számnál, amit előadok. Csodálom, hogy rég nem vagyok a bolondok házában. Nyolc esztendeje! Elgondolni is borzasztó!

Kalergisné részvéttel simogatta a kezét. De ő nem oda figyelt. Arra gondolt, hogy kötelezte magát még egy magyar körútra; Romániába, Ausztriába,

Törökországba és Oroszországba kell mennie. Másfél esztendő még, mire ezt végig csinálja. Szeretett volna sírva fakadni, úgy sajnálta saját magát.

XIX.

Freiligrat egy verse került kezébe. „O, lieb, so lang Du lieben kannst.“ A költő felszólítása volt egy hölgyhöz ez a vers. Szeress, amíg szeretni tudsz; vigyázz, élesztgesd szívedben a tüzet, légy jó és kedves ahhoz, aki keblét kinyitotta számodra.

És jól vigyázd a nyelvedet,
A rossz szó könnyen elrepül,
Nem úgy értetted, Istenem . . .
S a másik szenved végtelen.

Megtetszett neki, zenét írt rá. Csak úgy félkezeből rázta ki a dallamot, amelyet a nem éppen finnyás Asz-durban képzelt el, a hatásra számító melódiák édes hangnemében, megcukrozta egy kis passzázzsal is. Olyan szám lett belőle, amelynek rohanó népszerűségétől meg lehetett ijedni. Pedig nem ez volt a szándéka vele. De ha kedve támadt zongorázni valahol, ahová meg volt hívva, az egész társaság könyörögve kérte tőle ezt a dalt.

Bécsben volt most. Berliozval együtt. Hector is a világot jarta, hangversenyezett és elég jól keresett. Összköttetésök a távollét ellenére sem szűnt meg, el szokták küldeni egymásnak munkáikat és leveleztek is. Virtuózok éppen olyan nehezen tudnak találkozni, mint az uralkodók, személy szerint bármilyen közel állanak is egymáshoz. Annál jobban örültek most az együttlétnek. Minden szabad idejüket együtt töltötték. Úgy volt, hogy Franci kilenc hangversenyre kötelezte magát Bécsben, Hector pedig innen Pestre indult.

— Valami jó, hatásos magyar szám kellene nekem, — mondta indulás előtt, — amit megcsinálnék a magam módja szerint.

— Tudok adni, — bólintott Franci, — van nekünk magyaroknak egy számunk, annál lázítóbbat nem ismerek.

Odaadta neki azt a magyar dallamgyűjteményt, amelyben megvolt a Rákóczi-induló is. Berlioz rögtön tüzet fogott tőle. Az utazása előtti napot azzal töltötte, hogy az indulót letette zenekarra. Aztán elment Pestre. Prágában adtak egymásnak találkozót. Franci Bécsben maradt. Társaságba járt, hangversenyezett és dolgozott. Belloni alig tudott rendet tartani a Hotel zur Stadt London lakosztályában, annyian keresték a világhírességet. Kettő akadt a töméntelen látogató közt érdekes. Egyik egy magyar csodagyerek volt, Joachim nevű köpcsényi kereskedő fia, ezidőszerint tizenötéves kamasz, aki remekül hegedült. Már bejárta volt a világot, játszott az angol királynő és az orosz cár előtt. Franci el volt ragadtatva játékatól, fel is lépett vele együtt. A két magyarnak olyan sikere volt Bécsben, hogy a közönség majd szétszedte a termet. A másik érdekes ember is magyar volt: Ehrlich nevű zongorás. Ez cigányos modorban játszott és magyar motívumokból állított össze ábrándokat, olyasfélét, mint a Franci magyar szerzeményei, amelyekből most már tíz füzet gyűlt össze Magyar Rapszódiaák cím alatt. Ehrlich egy-két száma megtetszett neki, nem annyira kidolgozásánál, mint motívumánál fogva.

— Nem is merem megkockáztatni az én nagy kérésemet, — mondta Ehrlich, — hiszen úgy is lehetetlen. De képtelenség is azt kérni a mestertől, amit én akarnék kérni. Hogy most, mikor Pestre megy, vegyen fel valamit műsorára dolgaimból.

— Miért képtelenség?

— Hiszen a mester is ilyeneket csinál, ezerszer jobbakat, mint én. Miért csinálna hírt az enyéimnek,

miért rontaná kottakiadásának üzleti sikerét azzal, hogy az enyéimet terjeszti? Belátom, tessék úgy venni, hogy nem is szóltam szemmit.

— Rosszul ismer maga engem, barátom. Igenis, játszani fogom a dolgait.

Ehrlich csodálkozva és hálálkodva távozott, ő pedig visszaült munkájához. Beleélte magát a császárváros hangulatába, Schubert-dallamokat szedett bokkrétába „Soirées de Vienne” címmel. Mikor hangversenyeivel elkészült, Prágába utazott Berliozhoz. Annak „Romeo és Julia” című nagy zenekari szerzeményét mutatták ott be.

— Na, mi volt a Rákóczi-indulóval? — kérdezte Franci, mikor viszontlátásnál megölelték egymást.

— Az hallatlanul sikerült. Általában el vagyok bűvölve a maga fajtájától, Franci. Micsoda kedveség, micsoda előkelő tartás, micsoda lendület és lelkeség! Az én Rákóczi-átírásomnak van egy része, a záró fortissimo, amelyet senki sem hallott soha. Tudniillik, mikor idejutottam a zenekarral, a közönség már magánkívül volt, kivétel nélkül minden alkalommal olyan lármás éljenzésben és robogó lábdobogásban törtek ki ezen a ponton, hogy az óriási lármában a zenekar elveszett. Minden alkalommal elejétől végig meg is kellett ismételni az egészet. Soha a sikernek akkora fokát még nem tapasztaltam. Gróf Batthyány Kázmér kétezer forintért vette meg az előadási jogot a magok Nemzeti Színházának.

— Nem csodálom. Nekem is ilyen sikerem van, valahányszor ezt az indulót elzongorázom. No, mi az, mért vág ilyen meglepődött arcot?

— Nem tudtam, hogy ezzel a számmal maga is foglalkozott. Ha így áll a dolog, akkor természetesen visszavonom a kottakiadást. Magáé az elsőség. Kiadta már?

— Még nem. És nem is fogom maga előtt. Fogadja el tőlem ajándékba ezt a kis előzékenységet.

Mondjuk, viszonzásúl azért a kedvességért, amellyel a fajtámról nyilatkozott.

— Nem, Franci, ez lehetetlen. Ez a kotta magának sok pénzt fog hozni. Azt én nem vehetem el magától.

— Dehogyan nem veheti, ha kínálom. Fogadja el, mintha virággal kínálnám. Tűzze a gomblyukába. Majd később én is kiadom az enyémet.

Így is történt. Berlioz viszonzta a virágot, Francinak ajánlotta új nagy művét „Damnation de Faust”-ot és a Rákóczi-indulót is ahhoz csapva adta ki. A két jóbarát nagyon közel került egymáshoz Prágában. Nagyokat beszélgettek, nagyokat lumpoltak. Utcai afférjuk is volt: egy éjjel két órakor Franci hazamenet összeszólalkozott egy cseh úrral. Pezsgős hangulatban volt, ott helyben párbajozni akart és kiabálva követelt pisztolyokat. Szerencsére Berlioz és Belloni vele voltak, eltuszkolták, hazavitték. Másnap reszketve kellett nézniök a lapokat, nem kap-e bele a becsipett botrányba a cseh sajtó. De a dolog nem pattant ki.

— Miért iszik maga annyit, Franci? Ez nem helyes, erről le kellene szoknia.

— Megszoktam Oroszországban, ott lehetetlen volt a szeszt nélkülözni. Aztán meg néha jó kedve van az embernek.

— De botrány lesz belőle, mint Bonnban. Méltó ez magához?

Franci hallgatott. Magában ő is azt gondolta, amit barátja mondott. De mihaszna, ha nem tudott parancsolni magának. Mihelyt az első pohár italt megitta, nem volt megállás, el volt veszve. A többit már nem ő kívánta, hanem az a szesz, amely fejébe szállott. Saját ereje nem volt elég, hogy parancsoljon magának. Ha lelkiismeretébe nézett, már előre félt, hogy mi lesz Pesten, nem fog-e szégyenletes, és méltatlan helyzetekbe kerülni. De aztán lerázta magáról a kényelmetlen gondolatokat. Majd lesz, ahogyan lesz. Egyelőre Bécsben volt még és eddig

ismeretlen öröm érte: megrokonosodott. Egy nagybátyja kereste fel, aki azonban fiatalabb volt nála. Liszt nagypapa ugyanis többször házasodott és házasságait végig bőségesen megáldotta az Isten. Tavaly nyáron halt meg és halálhíre, amely hetekig követte városokon át az utazó művészt, míg utólérte, alig mozdított meg benne valamit, hiszen alig látta életében és semmit sem emlékezett rá, levelet sohasem váltottak. A nagypapa házának tetejére nem kevesebb, mint huszonhét ízben szállott le a gólya. Francinak tehát huszonhat nagybátyja és nagynénje volt s ha sok elhalt is ezek közül, még mindig maradt belőlük bőven. De ő egyet sem ismert. Valaha Bécsben még apja akarta felvenni az érintkezés fonalát egyikkel, az órásmesterrel, de az olyan ridegen fogadta őket, hogy a többtől is elment a kedvök. Most maga jelentkezett a legfiatalabb, Eduárd. Igen jó megjelenésű ember volt, síma mozdulatú és úri modorú, az ismerkedő társalgás során igen eszes embernek is bizonyult. Jogi pályára ment és minden jel azt mutatta, hogy kitűnő pályát fog megfutni.

Ennek a kedves rokonnak felbukkanása olyan volt számára, mint forrás a szomjazónak. A rokoni szeretet rokona a szerelemnek: a rokonban saját-magunk vérének szeretjük, a minmagunkba vetett hit megelevenedett tárgya a rokon. Ha kellemes és kiváló. Vagy ha hibás is, de hibái olyanok, amelyeket magunkban is szeretünk. Ez a Liszt Eduárd tehetséges, nagyon úri fellépésű, megnyerő ember volt, Franci rögtön a szívébe zárta és barátai közt a legelső helyet adta neki. Azt a családtagot is öntudatlanul szerette benne, aki őrá büszke. Erre pedig volt most is elég alkalom, a bécsi hangversenyek pompásan sikerültek és egy udvari koncert után, amelyen a császári pár kegyesen tapsolt, Francinak melltűt adott át egy szárnysegéd, amelyen gyémántokból volt kirakva Ferdinánd császár

monogrammjá. Ezen a hangversenyen különben Randhartinger vezette a zenekart, a hajdani Benz, akivel együtt tanult Salierinél, aki akkor a kéz-állásra tanította, most azonban már igen komoly úr volt és az udvari zenekar másod-karnagya.

Végre elérkezett a várvavárt utazás napja, a pesti úté, amelyre olyan vágyakozó melegséggel gondolt, mint kisgyerek a karácsonyra. Bár most nem december volt, hanem viruló tavasz. Vácnál már várta a parádés nemzeti büszkeség: két hajó jött elébe, roskadásig megrakva azzal a monstre-küldöttséggel, amely mágnásokból, hivatali méltóságokból és azok feleségeiből állott. Váctól Pestig majd szétszedték, mindenki közelről akarta látni, mindenki legalább két szót akart vele beszélni, mindenki hozzá akart érni legalább ruhájához, mint valami csodatévő szoborhoz.

Mikor Pesten kikötött a hajó és a palánkot dörögve tolták a hajókorlát hézagába, díszmagyaros, forgós, kardos küldöttség lépkedett nagy sarkantyúpengéssel a hajóra, az urak élén régi ismerős, maga gróf Széchenyi István. Megállt előtte és franciául beszédet intézett hozzá a magyar nemzet nevében, amely lelkesedéssel és szeretettel készül keblére ölelni hű fiát. Mikor a beszéd elvégződött és a szónok kezét szorított a magyar ruhás művésszel, a két hajó utasai riadó éljenzésbe törtek ki s ezt az éljenzést sokszorosán visszhangozták a parton felsorakozottak ezrei, köztük a kivont kardjait lengető jurátus-ifjúság.

A várakozó díszhintó körül is csupa ismerős: Festetics, Fáy, Augusz, Esterházy, Zichy, mindenki. A hintóban Széchenyi ült melléje.

— Még arra sem adok időt, — mondta a gróf, — hogy elfoglalja szobáját az Angol királynőben, előbb meg kell néznie a hidamat.

Végigkocsiztak a parton. Már messziről látni lehetett a két hatalmas pillért, amelyek tornyok gya-

nánt emelkedtek ki a Duna vizéből. Sűrű faváz vette körül mind a kettőt s ahol a vízbe értek, töveik körül a kis hajók, tutajok és csónakok egész serege tanyázott gépekkel és munkásokkal. A pesti parton munkások százai talicskázták a földet s ugyanezt a nyüzsgést lehetett látni odaát is a Várhegy tövében. Franci lelkesen fordult Széchenyihez:

— Gratulálok! Nagyszerű! Ez a híd nagy cselekedet.

— Több annál, — felelte a szúrós szemöldökű gróf, — ez a híd történelem.

— Ó Istenem, — kiáltott ő egészen izgatottan, — én is... én is akarok ilyet csinálni...

— Mit akar csinálni?

— Zeneakadémiát szeretnék Pesten. És meglesz! Meglátja, gróf, hogy meglesz!

A hintó elfordult a parttól és az Angol királynőhöz robogott. A bejáratnál éljenző sokaság. Előkészített lakosztályában rengeteg virág és az ajándékok egész raktára. Dedikált könyvek, de kivált kották, s majdnem mind kéziratos, a műkedvelők tipikus díszeskedő, aranyozott, vagy nemzeti színű kötésében. A legkülönfélébb emléktárgyak, köztük naív tulipánfestésű kulacsok és fokokok. Kint folytonos éljenzés. Egyik előkelő vendég a másik után. Majd fáklyás tömeg, zenekar. Erkel Ferenc maga vezényli a Hunyadi-nyitányt.

— Már nemzeti operánk is van, — mondja mögötte Festetics Leó, amint hajadonfőtt állanak az ablakban, — két éve volt a bemutató, de még most sem tudunk betelni vele.

— Igen, tudom, a dolog nagyon érdekel. Okvetlenül végig akarom hallgatni az egész operát.

— Magának nincs kedve egyet komponálni, mester? Az volna csak a szép dolog. Az egész világ idefigyelne arra a bemutatóra.

— De már nekem is eszembe jutott. Jó szövegek könyv kellene.

Szónoklatok, véget nem érő éljenzés. Díszvacsora. Megint szónoklatok. Hajnalig tartó mulatság, zengő, boldog cigánymuzsika. Másnap az ünneplés százféle formája. Széchenyi Istvánnal hosszú kocsizás. Részletes látogatás a Lánchíd építésénél és az új hajógyárban. Ebéd Széchenyinnél. A tündérszép Crescencia grófné. Hangverseny magyar rapszódiaikkal a Redutban. Tomboló tapsok. Díszvacsora. Kirándulás a Szép Juhásznéhoz, nagy arisztokrata társaság, a háziasszony gróf Károlyi Györgyné. Vacsora Wenckheim bárónénál. Fáklyászene. Hangverseny. Rákóczi-induló, eget-földet rázó tombolás. Rózsavölgyi nevű művész hangversenye, megragadó magyar dallamok. Vacsora a Pesti Körben. Ünnepi szónok gróf Teleki László. Egressy Gábor nevű híres színész elszavalja a nagy magyar költő, Vörösmarty Mihály, hatalmas ódáját, amelyet még évekkel ezelőtt írt. Lisznyay és Garay nevű költők is írnak ünnepi verseket. A lapok a meghatott boldogság hangján szólnak. Ünnepegy, megkoszorúzzák vert aranyból való babérkoszorúval. Megint fáklyászene, megint hangverseny. A néphez szólani kell. Kiáll és lekiáltja azokat a magyar szavakat, amelyeket leiratott magának és gondosan megtanult:

— Éljenek a pesti polgárok!

Viharos, boldog éljenzés. A lapok közlik azt a magyar nyelvű levelet, amelyet Augusz báró fogalmazványából sajátkezüleg lemásolt s amelyben a Pesten megalapítandó magyar Zeneakadémia céljaira újabb nagy összeget ajánl fel a hat éve már befizetett összeghez báró Eötvös József kultuszminiszternek. A Nemzeti Színházban nincs műsoron a Hunyadi. Az ő kedvéért eljátsszák a darabot egyszerda délelőtt díszletekkel, jelmezekkel, teljes zenekarral. Erkel boldogan fogadja a gratulációt, a muzsika rendkívül érdekes és tehetséges, hagyományok nélkül a semmiből teremtetten erősen magyaros operazene. Meglepő, új és izgalmas. És megint díszebéd,

a főváros díszpolgárrá választja, megint fáklyászene, a mámor, a szeretet, a felhőkig érő lelkesedés, a faji összetartozás, a nemzeti büszkeség egymásba olvadó, nappalt éjszakává és éjet nappallá változtató tündéri képsorozata.

És ebbe az ezeregyéjszakába egyszer csak belezuhan egy könyv. Párisból hozta egy ismerős, most jelent meg. Címe: Nélida. Szerzője Daniel Stern. Elég vaskos kötet. Marie regényt írt.

Elolvasta egyhuzamban. Lefekvéskor kezdte, hogy néhány oldalt elolvas belőle. De nem tudta letenni, mert már az első oldalon rájött, hogy a könyv egy nagy szerelem történetét mondja el, amelynek arisztokrata hölgy a hősnője és művész a hőse. Marie tehát kulcsregényt írt. Erősen a George Sand hatása alatt. Olvasta gyorsan, falánk módon futotta végig a sorokat. Világos reggel lett, mire befejezte.

A hősnő leánynéven Nélida de la Thieulaye, férjezett Mme Timoléon de Kervaëns, a hős Guermann Régnier, polgári származású festőművész. Megismerkednek, egymásba szeretnek, egymáséi lesznek. A festő a száznegyvenhatodik oldalig a lángelme elragadó mintaképe, de a száznegyvenhatodik oldalon egyszerre piszok fráter lesz belőle. Hitvány alak, aki a legaljasabb módon megcsalja a fenkölt, eszményi Nélidát. De el is éri méltó büntetését, amiért ilyen csúnya, polgári módon bánt el a csodálatosan nagy-szerű és tökéletes dámával, holott az a könyv minden második oldalán újabb és újabb életbevágó áldozatot hozott érte: belehal a lelkiismeretfurdalásba.

Marie üzenetet küldött a multból. Siralmas, fájdalmas üzenetet. Hogy rossz könyvet írt, selejteset, legponyvább ponyvát, az még nem lett volna baj. Senkinek sem kötelessége jó írónak lenni. De borzasztó volt az az üres, erőszakos, önző hiúság, amellyel a szerző földre szállott tündérnek írta le magát, csodaszépnek, hihetetlenül okosnak, mártir módon szentnek, felségesen előkelőnek és hófehérnek. Francit

nem a könyvben leírt történet izgatta fel. Hanem az a Marie, aki a könyv lapjain elébe lépett a multból. Ezt szerette ő, ezt a füzetes regények színvonaláig emelkedő fantáziát, ezt a mértéktelen önhittséget, életnek és érzésnek ezt a korlátolt szemléletét? Ez az önmagához rajongva imádkozó bábú szülte neki gyermekeit?

Mióta szakítottak, mindig sajgott lelkiismerete. Mégis csak ő volt a férfi, mégis csak ő felelős azért, hogy ennek az asszonynak élete útját elterelte. De ez a könyv egyetlen éjszaka alatt lelkiismerete minden furdalását elűzte, mint ahogy a lehellet nyoma eltűnik az ablakról. Szerelme rég meghalt, de szerelmének emléke titokban még élt benne. És olykor, — hiába tagadta maga előtt is — visszajárt még kísérteni. Most ez a könyv megölte a szerelem emlékeit is, vigyorogva mutatta meg az emlékek fonákát és bebizonyította a megütődött olvasónak, hogy amit szerelemnek hitt, sohasem volt igazi szerelem. Marie tíz évet adott neki az életből, Nélida visszafelé megmérgezte ennek a tíz évnek minden percét.

A könyv lecsúszott a takaróról, leesett az ágy mellé a földre. Nem vette fel. Hátrasimította szöke sörényét, felkelt és kinézett az ablakon. Odalent ébredezni kezdett a pesti élet. Gyér járókelők kezdtek kopogni a kövekkel kirakott gyalogjárón, sváb asszonyok kosarakat cipeltek, egy bérkocsi lassú ügetéssel fordult be a sarkon, bakján álmosan kókkadozó fejjel ült a gatyás kocsis. A nap diadalmas fénnnyel sütötte az egyik oldal házsorát. Tavasz volt, szépséges és friss pesti tavasz. Hálókabátot kapott magára és kinyitotta az ablakot, fáradtan égő szemének az átolvasott éjszaka után jól esett a levegő. Testét fáradtnak, lelkét gyötröttnek és mégis megkönnyebültnek érezte. Dúdolni kezdett. Maga sem tudta, miért: saját dala tévedt bele dúdolásába. Szeress, amíg szeretni tudsz, szeress, míg kell a csók... Ő igen, még nagyon kell a csók, még nagyon tudna

szeretni. De kit? Hol van az a női lény a jövőendő titokzatos méhében, aki letelepszik vele Weimarban és társa legyen a munkában, amíg ő megcsinálja onnan élete nagy feladatát, Európa új muzsikáját? Talán nem lesz senki. Talán lesz. S ha lesz, talán boldogságot fog jelenteni, talán boldogtalanságot. Most harmincöt éves. Vajjon meddig fog élni? Jó volna, ha még sokáig élne, mert rengeteg sok terve van, s azokból még nem sikerült megvalósítania úgyszólván semmit.

Elfordult az ablakból, odament a zongorához és leült. Igen halkán leütött egy Asz-dur akkordot, hogy a szálló kora reggeli csendjét ne zavarja. És játszani kezdte a dalocskát, alig hallhatóan, azzal a lehellet-szerű pianisszimóval, amelyet rajta kívül senki más nem tudott a világon. Játszott jövő életének titokzatos asszonya felé, akit még nem ismer, aki el fog jönni holnap, vagy egy év múlva.

Vagy nem fog eljönni soha.

VÉGE A MÁSODIK KÖTETNEK

